INSTYTUT TURYSTYKI

STANISŁAW OSTROWSKI

RUCH TURYSTYCZNY JAKO PRZEDMIOT BADAŃ STATYSTYCZNYCH

WARSZAWA 1975

INSTYTUT TURYSTYKI

STANISŁAW OSTROWSKI

RUCH TURYSTYCZNY JAKO PRZEDMIOT BADAŃ STATYSTYCZNYCH

WARSZAWA 1975

Recenzenci:
Stanisław Gajda
Andrzej Luszniewicz

Opracowanie techniczne:
Marian Milejczak
Bohdan Janicki

2782

Instytut Turystyki – Pracownia Wydawnicza
ul. Merliniego 9a, tel. 44-61-67, 44-63-47
02-511 Warszawa

Reklamodruk Z-4 P-ń, zlec. 857, offs. 10-75, n. 350, pap. offs. III – B-43-858

Cena 55,– zł

S P I S T R E Ś C I

Strona

WSTEP 7

Rozdział I. WPROWADZENIE DO PROBLEMATYKI ILOŚCIOWYCH BADAŃ RUCHU TURYSTYCZNEGO 11

1. Znaczenie turystyki we współczesnym świecie 11
2. Statystyka jako instrument badawczy turystyki 16
3. Zarys historyczny rozwoju statystyki turystycznej 20
4. Podstawowe definicje i założenia typologiczne 26

4.1. Pojęcia "turystyka" i "ruch turystyczny" 27
4.2. Jednostki i zbiorowości statystyczne ruchu turystycznego 29
4.3. Cechy uczestników ruchu turystycznego 33

Rozdział II. METODOLOGIA STATYSTYCZNYCH BADAŃ RUCHU TURYSTYCZNEGO 41

1. Powstawanie materiału statystycznego z zakresu ruchu turystycznego 41

1.1. Rodzaje materiału statystycznego 41
1.2. Programowanie badań 43

2. Metoda badań wyczerpujących /pełnych/ 45

2.1. Rejestracja hotelowa /hotel record - metoda lokalna/ 45
2.2. Rejestracja graniczna /frontier check/ 47
2.3. Statystyki pomocnicze 49

3. Metoda badań częściowych /niewyczerpujących/ 51

3.1. Ankietowanie w hotelach i miejscach pobytu turystów 54
3.2. Badania ankietowo-sondażowe na granicy 55
3.3. Badania ankietowe w miejscu stałego zamieszkania 58

Strona

4. Inne metody ilościowych badań ruchu turystycznego 61

5. Prezentacja materiału statystycznego ruchu turystycznego 64

Rozdział III. ANALIZA STRUKTURY RUCHU TURYSTYCZNEGO 69

Uwagi wstępne 69

1. Struktura ruchu turystycznego ze względu na cechy specyficznie turystyczne 71

2. Struktura ruchu turystycznego ze względu na cechy geograficzne 76

2.1. Miejsce recepcji ruchu turystycznego 77

2.1.1. Analiza dysperesji geograficznej ruchu turystycznego 82

2.1.2. Analiza koncentracji ruchu turystycznego 83

2.2. Miejsce pochodzenia turystów 85

Rozdział IV. ANALIZA ZWIAZKU CECH W ZBIOROWOŚCI UCZESTNIKÓW RUCHU TURYSTYCZNEGO 91

1. Aktywność turystyczna społeczeństwa 91

1.1. Aktywność turystyczna niektórych krajów europejskich 92

1.2. Wskaźnik aktywności turystycznej dla Polski w 1972 r. 94

1.3. Czynniki określające poziom wskaźnika aktywności turystycznej 97

2. Analiza związku dwu cech 103

2.1. Dwie cechy geograficzne 103

2.2. Cechy demograficzno-społeczne a sposób organizacji podróży 104

2.3. Dwie cechy ekonomiczno-finansowe 106

2.4. Analiza kolejnościowa /rang/ 110

Strona

3. Analiza współzależności wielorakiej 112

3.1. Analiza wielorakiej korelacji kolejnościowej /rang/ 112

3.2. Modele 116

3.2.1. Modele grawitacyjne 116

3.2.2. Model Crampona i Tana 119

3.2.3. Model " teorometryczny" A.A.Inchaustiego 121

Rozdział V. ANALIZA DYNAMIKI RUCHU TURYSTYCZNEGO 125

1. Statystyczny opis rozwoju ruchu turystycznego w czasie 125

1.1. Szeregi chronologiczne 125

1.2. Szeregi indeksowe 131

2. Analiza i opracowywanie szeregów chronologicznych 136

2.1. Trend /tendencja długookresowa/ 137

2.2. Składnik sezonowy 141

2.3. Składnik ekonomiczny /koniunkturalny, czyli cykliczny/ 144

2.3.1. Analiza Mengesa i Gossmanna 145

2.3.2. Ruch turystyczny jako funkcja wzrostu gospodarczego w Polsce 150

2.4. Składnik losowy lub przypadkowy 154

Rozdział VI. AKTUALNY STAN ILOŚCIOWYCH BADAŃ RUCHU TURYSTYCZNEGO W POLSCE 157

1. Geneza rozwojowa badań statystycznych ruchu turystycznego w Polsce 157

2. Badania pełne /wyczerpujące/ 162

2.1. Statystyka noclegów 162

2.2. Rejestracja graniczna 171

2.3. Statystyki pomocnicze 175

Strona

3. Badania częściowe /niewyczerpujące/ 180

3.1. Ogólnopolskie badania OBOP i COIT 180

3.2. Badania ankietowe ruchu wyjazdowego do NRD 183

3.3. Badania wykorzystania urlopów przeprowadzone przez GUS 185

4. Szacunkowe oceny ilościowe ruchu turystycznego 187

Rozdział VII. NAJWAŻNIEJSZE KIERUNKI ROZWOJU ILOŚCIOWYCH BADAŃ RUCHU TURYSTYCZNEGO W POLSCE 191

1. Kierunki usprawnienia systemu sprawozdawczości statystycznej w turystyce 191

1.1. Zagraniczny ruch turystyczny 191

1.2. Krajowy ruch turystyczny 193

2. Badania ankietowo-sondażowe,szacunki statystyczne 195

3. Analizy statystyczne i przepływ danych ilościowych z zakresu ruchu turystycznego 199

3.1. Analizy statystyczne 199

3.2. Przepływ danych ilościowych z zakresu ruchu turystycznego 203

3.2.1. Publikacje z zakresu statystyki ruchu turystycznego 203

3.2.2. Ruch turystyczny w krajowym systemie informatycznym 203

4. Współpraca międzynarodowa 205

Z A K O Ń C Z E N I E 209

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH ŹRÓDEŁ 211

Załącznik 224

Summary 225

Zusammenfassung 245

Изложение 269

W S T Ę P

Niniejsza rozprawa stanowi przede wszystkim próbę określenia kierunków rozwoju systemu ilościowych badań ruchu turystycznego w Polsce, podjętą z myślą o zapewnieniu temu zjawisku społeczno-gospodarczemu racjonalnie skonstruowanego instrumentu informacyjno-analitycznego, w pełni nowoczesnego i opartego na właściwej podbudowie teoretycznej.

Próbą rozwiązania tak postawionego problemu są propozycje przedstawione w ostatnim rozdziale pracy, jako wnioski z przeprowadzonych w całej pracy rozważań szczegółowych. Propozycje te:

- związane są z organizacją sprawozdawczości statystycznej, z badaniami pełnymi i częściowymi, z analizą uzyskanych materiałów, wykorzystaniem statystyk pomocniczych i stosowaniem ocen szacunkowych ruchu turystycznego;
- starają się uwzględnić aktualne tendencje i działania zmierzające do zintegrowania poszczególnych resortowych i działowych /branżowych/ systemów informacyjnych w Krajowym Systemie Informatycznym poprzez System Państwowej Informacji Statystycznej /w przypadku informacji statystycznej/;
- zakładają dalsze pogłębienie dwu- i wielostronnej współpracy międzynarodowej w dziedzinie statystyki ruchu turystycznego, m.in. w celu zapewnienia szerszego dopływu zagranicznego materiału informacyjnego i osiągnięcia lepszej międzynarodowej porównywalności danych.

Formułując w ten sposób podstawowe zadania rozprawy autor stawia tezę, że zaproponowane kierunki doskonalenia ilościowych badań ruchu turystycznego w Polsce są prawidłowe i realistyczne oraz że stwarzają przesłanki do osiągnięcia sta-

nu, w którym szybko rozwijający się krajowy i zagraniczny ruch turystyczny będzie dysponował sprawnym, nowoczesnym instrumentem badawczym, zapewniającym dla podejmowanych w tym zakresie w naszym kraju decyzji na szczeblach strategicznych i operacyjnych, niezbędne zaplecze informacyjne i analityczne.

Dla osiągnięcia podstawowego celu niniejszej rozprawy należało uprzednio zrealizować cele pośrednie /z których każdy ma istotne, autonomiczne znaczenie/; zaliczyć do nich należy:

a/ opartą na piśmiennictwie krajowym i zagranicznym prezentację problemów ilościowego badania ruchu turystycznego wraz z próbą usystematyzowania podstawowych pojęć, jak jednostki i zbiorowości statystyczne, cechy i miary statystyczne ruchu turystycznego;

b/ przyswojenie polskiemu czytelnikowi typowych zastosowań tych instrumentów, przyjętych m.in. przez oficjalne organizacje międzynarodowe do pomiaru i analizy krajowego i międzynarodowego ruchu turystycznego;

c/ przeprowadzenie na tym tle szczegółowej oceny, wraz z rysem historycznym, polskich osiągnięć i niedociągnięć zarówno w zakresie samej organizacji i funkcjonowania systemu ilościowych badań ruchu turystycznego jak i związanej z tym myśli teoretycznej.

Nieodzowność doskonalenia instrumentów badawczych, diagnostycznych i prognostycznych ruchu turystycznego oraz podaży usług turystycznych /jako części składowej ogólniejszego pojęcia "turystyki"/ wynika w Polsce głównie z dokonanych w grudniu 1970 r. i ugruntowanych wynikami VI Zjazdu i I Krajowej Konferencji PZPR doniosłych zmian politycznych w naszym kraju, które jak nigdy dotąd zapaliły przed turystyką polską "zielone światło".

Uznanie usług turystycznych za istotny czynnik zaspokajania potrzeb nowoczesnego społeczeństwa, a zatem poważną dziedzinę narodowego gospodarowania i działalności socjalnej, przy wyeksponowaniu turystyki zagranicznej jako skutecznego

instrumentu socjalistycznej integracji i pogłębiania współpracy ze wszystkimi krajami, zwłaszcza europejskimi, znacznie podniosło rangę turystycznej działalności organizatorskiej i ekonomicznej w naszym kraju, ale jednocześnie zwiększyło stawiane wymagania i społeczną odpowiedzialność za wykonywaną pracę. Jeżeli dodać włączenie tej dziedziny do intensywnych prac prognostycznych i programowych dotyczących wszechstronnego rozwoju społeczno-ekonomicznego Polski w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, jeszcze dobitniej zarysowuje się aktualność i społeczna użyteczność podjętego zadania w naszym kraju, w którym sprawnie, nowocześnie zorganizowana turystyka odgrywać będzie coraz większą rolę.

Rozdział I

WPROWADZENIE DO PROBLEMATYKI ILOŚCIOWYCH BADAŃ RUCHU TURYSTYCZNEGO

1. Znaczenie turystyki we współczesnym świecie

Druga połowa XX wieku, a zwłaszcza lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte, przynosi nieznany dotąd w historii rozwój turystyki krajowej i zagranicznej, jako jednej z podstawowych form spędzania czasu wolnego po pracy i nauce.

Sporządzona przez IUOTO[1/] analiza rozwoju międzynarodowego ruchu turystycznego za 1972 r. wykazuje, że przyjazdy turystów zagranicznych wzrosły w skali światowej w stosunku do 1950 r. blisko 8-krotnie i wyniosły 198 milionów osób, zaś szacunkowe wpływy z turystyki w krajach recepcyjnych /nie licząc wpływów z transportu/ wyniosły 24,2 mld dol. USA /w porównaniu z 2,1 mld dol. USA w 1955 r./.

Kraje europejskie przyjęły w 1972 r. 148 mln turystów, a osiągnięte z tego tytułu wpływy szacuje się na 16,2 mld dol.

W studium IUOTO dotyczącym ekonomicznego wpływu turystyki na gospodarkę poszczególnych krajów i na handel międzynarodowy[2/] została stwierdzona wysoka pozycja wpływów z tury-

- - - - - - - - - - - -

1/ International Union of Official Travel Organisations XXIII General Assembly Caracas 1973. "Ekonomic review of world tourism".

2/ Travel Research Journal: Study on the economic impact of tourism on national economic and international trade. Special issue IUOTO, Genewa 1966, s. 7.

styki w porównaniu z wpływami z eksportu towarów: w 24 z 60 krajów dochody z turystyki znajdują się w pierwszej trójce na liście dochodów z eksportu towarów; w 4 krajach turystyka znajduje się na pierwszym miejscu. Udział wydatków na turystykę jest wg tego samego źródła oceniony na 5% wszystkich wydatków konsumpcyjnych ludności.

Dynamiczny wzrost turystyki krajowej i zagranicznej obserwujemy również w Polsce. Jeśli w 1955 r. wyjazdy zagraniczne obywateli PRL i przyjazdy cudzoziemców do Polski wyniosły łącznie 110 tys. osób, to w 10 lat później /1965 r./ liczba ta wynosiła 17 razy więcej, tzn. 1.941 tys. osób[1/], zaś w 1972 r. osiągnęła /nie licząc jednodniowego ruchu między Polską a NRD/ - 6.324 tys. osób, wzrastając blisko sześćdziesięciokrotnie![2/]

Dynamika ruchu krajowego nie była tak wielka, ale i tu, opierając się na danych przedstawionych w podręczniku "Ruch turystyczny w Polsce"[3/] oraz na danych GUS, za 1972 r.[4/] oszacować można, że w latach 1955-1972 liczba osób uczestniczących w krajowym ruchu turystycznym wzrosła przeszło 5-krotnie, a roczny przyrost w granicach 13% należy do wysokich.

Przyjmując dynamiczny wzrost krajowego i międzynarodowego ruchu turystycznego za udowodniony, należy postawić pytanie, czemu przypisać ten rozwój turystyki, skoro, jak stwierdza Schmidhauser[5/], "abstrahując od wypadków wyjątkowych, zaspokojenie potrzeby zmiany miejsca nie stanowi konieczności życiowej, a zatem konsumpcję turystyczną zaliczyć należy do

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Główny Urząd Statystyczny PRL: Statystyka Turystyki 1950-1966. Warszawa, grudzień 1967. Seria: Studia i prace statystyczne nr 7, s. 60.

2/ GKKFiT: Program rozwoju turystyki zagranicznej w Polsce, Warszawa, czerwiec 1973, tabl. I i II.

3/ Stanisław Ostrowski. Ruch turystyczny w Polsce. II wyd. Sport i Turystyka, Warszawa 1972 , s. 113.

4/ Rocznik statystyczny GUS 1973. W 1972 r. w krajowym ruchu turystycznym wzięło udział 85,4 mln osób, a liczba osobodni szacowana jest na 311 mln.

5/ H. Schmidhauser: Marktforschung im Fremdenverkehr. Nr 45 der Publikation des Schweizerischen Fremdenverkehrsverbandes. Bern 1962.

swego rodzaju konsumpcji luksusowej".

Odpowiedzi szukać należy w tym, że turystyka pełni w każdym społeczeństwie, znajdującym się na określonym szczeblu rozwoju ekonomicznego, wiele funkcji. Na pierwszym miejscu wymienić należy funkcję regeneracji sił i prewencji zdrowotnej. Powszechnie uznana jest, zwłaszcza w krajach socjalistycznych, rola turystyki w wychowaniu społeczeństwa i podnoszeniu jego poziomu kulturalnego[1/].

Do czynników wpływających w ostatnim okresie szczególnie intensywnie na wzrost roli i znaczenia turystyki w nowoczesnym państwie należy jej funkcja gospodarcza, występująca zarówno w odniesieniu do turystyki krajowej jak i zagranicznej i sprawiająca, że turystyka zyskuje coraz częściej /także i u nas/ znaczenie poważnej dziedziny gospodarki narodowej[2/].

Znaczenie gospodarcze zagranicznej turystyki przyjazdowej jest coraz bardziej doceniane na całym świecie, a w ostatnich czasach wiele krajów /np. Hiszpania, Jugosławia, Bułgaria, Rumunia/ dokonuje wielkich wysiłków inwestycyjnych i reklamowych celem przyciągnięcia turystów zagranicznych.

Syntetyzującą ocenę rozwoju turystyki na świecie i stosunku władz poszczególnych krajów do tego zjawiska znajdujemy we wstępie "Sprawozdania wstępnego ustaleń i zaleceń grupy ekspertów statystyki międzynarodowej", przedłożonego XX Zgro-

- - - - - - - - - - - - -

1/ Problem społeczno-kulturalnej roli turystyki w Polsce był przedmiotem obrad dwóch posiedzeń Podkomitetu Turystyki GKKFiT w dniach 9.XI.1962 r. oraz 16.VIII.1967 r.

2/ Syntetyczne omówienie ekonomicznej funkcji turystyki znaleźć można w opracowaniu przygotowanym na plenarne posiedzenie Rady Turystyki GKKFiT w czerwcu 1965 r.: Zespół analiz ekonomicznych i przedsiębiorstw turystycznych: Dochodotwórczość turystyki i jej konsekwencje. Warszawa czerwiec 1965 r. s. 60. Z innych publikacji na ten temat wymienić można książkę J. Giezgały: Turystyka w gospodarce narodowej. PWE Warszawa, 1969.

madzeniu Ogólnemu IUOTO w październiku 1967 r. w Tokio[1]: "Przede wszystkim Zespół pragnie podkreślić, że szybki postęp gospodarczy i społeczny oraz proces uprzemysłowienia i urbanizacji wraz z uprawnieniami komunikacyjnymi spowodowały radykalne zmiany w tradycyjnym stosunku ludzi do podróży. Ogrom tych zmian nie został jeszcze w pełni dostrzeżony przez odpowiedzialne władze, zarówno w poszczególnych krajach jak i w skali międzynarodowej. Świadomość w tej dziedzinie ciągle jeszcze nie nadąża za faktami". Na podobne zapóźnienia w uznaniu społeczno-gospodarczej roli turystyki zwraca uwagę radziecki autor M.A. Ananiew pisząc:[2] "Unikalny i złożony charakter turystyki, wielostronność jej wpływu na światową ekonomikę i stosunki międzynarodowe, "wybuchowy charakter" jej wejścia w epokę rewolucji naukowo-technicznej stały się przyczyną nieco opóźnionego uznania turystyki za swoiste, ale ważne zjawisko współczesności". Ananiew podkreśla zwłaszcza znaczenie turystyki jako istotnego elementu pokojowych stosunków międzynarodowych:[3] "Więzy turystyczne nabierają coraz większej wagi w stosunkach międzynarodowych ... Praktyka wieloletniego rozwoju międzynarodowych więzi turystycznych pozwala stwierdzić dobroczynne skutki wymiany turystycznej między krajami o różnych ustrojach społecznych. Rozwój tych więzi jest ważnym środkiem normalizowania sytuacji międzynarodowej, umacniania przyjaźni między narodami i pogłębiania wzajemnego zrozumienia".

Szczególną rolę przypisuje w tym kontekście Ananiew badaniom naukowym w zakresie turystyki:[4] "W chwili obecnej szczególnie ważne wydaje się staranne badanie krajowych i za-

- - - - - - - - - - - - - -

1/ IUOTO XX-th General Assembly, Tokyo, October 3-11.1967 The draft report of the findings and recommendations of the expert group on international statistics. s. 2 /tłum.własne/. Uwaga: w dalszym ciągu pracy sprawozdanie to nazywać będziemy skrótowo "Raportem ekspertów".

2/ M.A. Ananiew: "Niewidymyj eksport i mieżdunarodnyje otnoszenija". Moskwa 1971, wyd. "Mieżdunarodnyje otnoszenija", s. 96 /tłum. własne/.

3/ Tamże s. 95.

4/ Tamże s. 96.

granicznych czynników rozwoju turystyki, prowadzenie badań ekonomiki turystyki i jej wpływu na wszystkie dziedziny życia gospodarczego poszczególnych krajów i na stosunki międzynarodowe". Opinia ta jest zgodna ze sformułowanym kilkanaście lat wcześniej poglądem Kazimierza Libery, który pisał w 1957 r.: "Turystykę jako czynnik regenerujący zdrowie fizyczne i psychiczne, jako środek wychowawczy, jako element rozwoju kulturalnego społeczeństwa, jako wreszcie doniosłe zjawisko gospodarcze, należy traktować poważnie"[1/].

Głęboka prawdziwość tych słów znalazła wyraz w zadaniach postawionych w dziedzinie wypoczynku i turystyki przez Uchwałę VI Zjazdu PZPR.[2/] Wielki nacisk położony przez VI Zjazd PZPR na rolę badań naukowych oraz uchwalona przez Sejm ustawa o pracowniczych urlopach wypoczynkowych nadają jeszcze większą aktualność apelowi K. Libery: "Dlatego też i naukowcy polscy - balneologowie, psychologowie, socjologowie, geografowie, statystycy, ekonomiści, prawnicy - powinni warsztat swej pracy badawczej rozszerzyć na zagadnienia związane z ruchem turystycznym. Znajdą tam nie tylko zaspokojenie pasji naukowej, jakie daje rozwiązywanie zawiłych problemów, ale również wdzięczne pole do realizowania rzeczywistej więzi teorii z praktyką".[3/]

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Potrzeby i celowość badań w dziedzinie turystyki. "Ruch Turystyczny" nr 1, lipiec-wrzesień 1957, Wyd. SGPiS, Warszawa.

2/ W rozdz. 2: "Zaspokojenie potrzeb materialnych społeczeństwa". Uchwała stwierdza: "W celu zaspokojenia szybko rosnących potrzeb ludzi pracy w zakresie wypoczynku należy skoordynować wysiłki różnych instytucji i organizacji w zakresie organizowania wczasów i turystyki, upowszechnienia kultury fizycznej i umasowienia sportu. Należy skoncentrować siły i środki na budowie dużych, ogólnodostępnych obiektów obsługi turystycznej, a szczególnie baz masowego wyżywienia, tanich noclegów, urządzeń higieniczno-sanitarnych i obsługi technicznej samochodów i autobusów. Ruch turystyczny wzrosnąć powinien o 60-65%. Trzeba tworzyć warunki dla lepszego wykorzystania istniejących obiektów wczasowych, gastronomicznych, turystycznych i sportowych oraz zapewnić w miarę gromadzenia środków ich rozbudowę. Niezbędne jest opracowanie długofalowego planu wykorzystania i rozwoju ogólnodostępnych baz wypoczynkowych i turystycznych dla poszczególnych regionów".

3/ Op. cit.

2. Statystyka jako instrument badawczy turystyki[1/]

Szczególną rolę w badaniach ruchu turystycznego należy przypisać statystyce, którą za Oskarem Lange[2/] można określić jako "naukę traktującą o metodach badania zjawisk masowych". Hunziker i Krapf, określając znaczenie statystyki dla naukowego ujęcia ruchu turystycznego, piszą: "Statystyka daje /innymi słowy/ liczbowy wyraz pojęcia ruchu turystycznego", a Krapf przypomina, że od statystyki wyszedł w ogóle impuls do naukowego badania ruchu turystycznego.[3/]

Równie wysoko ocenia rolę metod statystycznych w badaniu zjawiska turystyki A. Inchausti[4/], który w pracy: "Ekonometria turystyki" postuluje autonomię działalności naukowej w zakresie pomiarów ruchu turystycznego i proponuje określenie tej działalności terminem "teorometria". Mimo to dostrzega Inchausti jej niejednorodny charakter, stwierdzając, iż nauka o turystyce "wywodzi się z podstawowych metod ekonometrycznych i statystycznych, które zostały rozwinięte wcześniej i korzysta z osiągnięć naukowych socjologii, psychologii, geografii oraz wszystkich pozostałych nauk, które w jakiś sposób mogą być związane z postawieniem i rozwiązaniem problemów turystyki".

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Autor pomija w tym miejscu rozważania o turystyce jako przedmiocie badań naukowych, odsyłając zainteresowanych do "Wprowadzenia" cz. I s. 7-12, gdzie formułuje pogląd o heterogennym charakterze badań nad kompleksem zjawisk związanych z ruchem turystycznym oraz do artykułu K.Krapfa pt. "Od empirii do teorii ruchu turystycznego" /w tłum. polskim w: "Ruch turystyczny" nr 1, SGPiS, Warszawa 1957/.

2/ Oskar Lange i Antoni Banasiński: Teoria Statystyki. Warszawa 1968, s. 7.

3/ Kurt Krapf: jak w przypisie 1.

4/ Angel Alcaide Inchausti: Ekonometria Turystyki. R.T.SGPiS. Zeszyt 2/24, Warszawa 1967.

Ta szczególna rola statystyki w badaniu ruchu turystycznego sprawiła, że, niezależnie od rozwijających się szeroko w poszczególnych krajach /zwłaszcza w ostatnim okresie/ prac w tej dziedzinie, od dłuższego czasu podejmowane są wysiłki zmierzające do ujednolicenia i skoordynowania statystyki turystycznej, zwłaszcza międzynarodowej, również na oficjalnym forum międzynarodowym.

Sprawą definicji turystyki w obrocie międzynarodowym, m. in. na użytek statystyki, zajmował się Komitet Ekspertów Statystycznych Ligi Narodów, który przedłożył swoje propozycje w 1937 r.[1/] W okresie po II Wojnie Światowej zainteresowanie tą problematyką przejawiał zwłaszcza UIOOT, który wprowadził w wyniku wieloletnich prac uzupełnienia i poprawki do definicji turystyki przyjętej przez Ligę Narodów.

W 1963 r. sprawa statystyki turystycznej była jednym z punktów porządku dziennego konferencji ONZ w Rzymie poświęconej turystyce międzynarodowej i od tego czasu stała się tematem pracy wielu organów ONZ. Najaktualniejszym przejawem zainteresowania ONZ sprawami statystyki turystycznej jest przyjęcie na 20 posiedzeniu Konferencji Statystyków Europejskich, działającej w ramach Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ /Genewa, czerwiec 1972/ "Programu Pracy w zakresie statystyki turystycznej".

Istotne znaczenie przywiązują do sprawy statystyki turystycznej również kraje socjalistyczne. Począwszy od 1969 r. sprawa udoskonalenia metod obserwacji i analizy statystycznej ruchu turystycznego oraz bazy turystycznej była kilkakrotnie przedmiotem Konferencji Urzędów Turystycznych Krajów Socjalistycznych. Na uwagę zasługuje m.in. uchwała VII Konferencji, odbytej w Warszawie w kwietniu 1971 r., zobowiązująca stronę polską do "stworzenia grupy roboczej, która przygotuje na VIII Konferencję propozycje dotyczące metodologicznych podstaw analizy, prognozowania i planowania w tury-

---

1/ Komitet przedłożył swoje propozycje Radzie Ligi Narodów 22 stycznia 1937 r.

styce, a także unifikacji danych statystycznych w dziedzinie turystyki".[1/]

W wyniku tego postanowienia opracowano odpowiedni materiał studialny[2/], który został przedyskutowany i przyjęty przez specjalną grupę roboczą złożoną z przedstawicieli urzędów turystycznych i urzędów statystycznych krajów członków RWPG, a następnie przyjęty jako podstawa do działania uchwałami VIII Konferencji Urzędów Turystycznych Krajów Socjalistycznych odbytej w marcu 1973 r. w Sikloś /Węgry/[3/].

Równolegle sprawami statystyki turystycznej / turystyki zagranicznej/ zajmowała się Stała Komisja Statystyczna RWPG, która na swoim 21 posiedzeniu w Warszawie /15-19 maja 1973/ przyjęła "System podstawowych wskaźników charakteryzujących rozwój turystyki zagranicznej w krajach członkowskich RWPG i jego metodologiczne podstawy".[4/] System ten, opracowany

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Protokół VII Konferencji Urzędów Turystycznych Krajów Socjalistycznych, Warszawa 19-24 kwiecień 1972. /tekst rosyjski, archiwa GKKFiT/.

2/ St. Ostrowski, St. Gajda: Projekt unifikacji danych statystycznych a także metod analizy i prognozowania w zakresie turystyki w krajach socjalistycznych. Wyd. GKKFiT, Warszawa, listopad 1972, tekst rosyjski.

3/ Odpowiedni fragment uchwały brzmi:
"Konferencja wysoko oceniła pracę wykonaną przez grupę roboczą pod kierownictwem delegacji PRL i jednomyślnie postanowiła:
1. Przyjąć w zasadzie wnioski zawarte w protokole z posiedzenia grupy roboczej, które odbyło się w Warszawie dn. 17-19 stycznia 1973 i materiał przygotowany przez delegację PRL za podstawę dla dalszego opracowywania problemów związanych z analizą, prognozowaniem , planowaniem oraz unifikację wskaźników /ujęć/ statystycznych w zakresie turystyki w krajach socjalistycznych.
2. Zalecić krajowi organizującemu VIII Konferencję przekazanie protokołu /wraz z załącznikami/ z posiedzenia grupy roboczej, które odbyło się w Warszawie 17 - 19 stycznia 1973 - w imieniu Konferencji - Komisji Statystyki RWPG.."

4/ Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, Stała Komisja Statystyczna; Protokół z 21 posiedzenia Stałej Komisji Statystycznej RWPG, Warszawa, maj 1973.

przy współudziale Polski, koresponduje z obszerniejszym i obejmującym szerszy zakres problemów opracowaniem, przyjętym przez Konferencję Urzędów Turystycznych.

Doniosła rola przypadająca statystyce w badaniu zjawiska turystyki wynika z zadań, jakie ma ona do spełnienia i w większym lub mniejszym stopniu spełnia w tej dziedzinie.[1] Syntetycznie zadania statystyki turystyki sformułował M.Avancini[2], którego następujące stwierdzenia wydają się najbardziej trafne dla określenia zadań statystyki turystycznej: "Statystyka turystyki stawia sobie zadanie zbierania, za pomocą odpowiednich systemów badawczych, danych i wiadomości odnoszących się do wszystkich zjawisk związanych z turystyką, obserwowania i rejestrowania cech charakterystycznych tych zjawisk, a także mierzenia ich właściwości według rozmieszczenia w czasie i przestrzeni w tym celu, aby dostarczyć materiału do formułowania przewidywań na przyszłość, które będą mogły przyczynić się do postępu i rozwoju turystyki".

Jeszcze bardziej syntetycznie ujęte zostały zadania statystyki międzynarodowego ruchu turystycznego w podręczniku UIOOT przyjętym przez XXIII Zgromadzenie Ogólne.[3]

Omówione wyżej zadania badawcze statystyki turystycznej określają w zasadzie zasięg /obszar/ jej badań. Najogólniej przeprowadzić można następujący podział obszarów badawczych :

- - - - - - - - - - - - -

1/ Bardziej szczegółowe omówienie poglądów różnych autorów na ten temat patrz: St. Ostrowski: Wprowadzenie do statystyki ruchu turystycznego. Cz. I "Obserwacja statystyczna". Wydawnictwo SGPiS Ruch turystyczny - Monografie, Zeszyt 8, Warszawa 1970. Uwaga: w dalszym ciągu pracy źródło to będzie skrótowo określane jako "Wprowadzenie Cz. I".

2/ M. Avancini: Organizacja, metody i wyniki statystyki ruchu turystycznego we Włoszech."R.d.T." n° 2, Berno 1960.

3/ Oryginalny tytuł: Guidelines for the collection and presentation of travel statistics, Caracas, październik 1973. Uwaga: w dalszym ciągu źródło to oznaczać będziemy skrótowo "Guidelines...".

Po pierwsze, chodzi o badanie samego ruchu turystycznego, jego rozmiarów, struktury, rozmieszczenia przestrzennego, dynamiki i rozkładu w czasie. W tym kontekście zakres badania statystycznego turystyki mieści się w badaniu strony popytu, przy zastosowaniu ujęcia ilościowego.

Po drugie, statystyka turystyki obejmuje cały zakres badania strony podaży usług turystycznych, zwanej często przemysłem usług turystycznych /"travel trade"/. Statystyka ta dostarcza informacji przede wszystkim o zakładach noclegowych, ich liczbie i pojemności, o zakładach gastronomicznych, dalej o biurach podróży, środkach transportowych i innych udogodnieniach, istotnych z punktu widzenia obsługi ruchu turystycznego.

Po trzecie wreszcie, przedmiotem zainteresowania statystyki turystycznej są efekty finansowo-ekonomiczne ruchu turystycznego. Wśród nich najbardziej uznany jest tzw.efekt dewizowy, czyli funkcja płatnicza ruchu turystycznego, a ściślej turystyki zagranicznej.[1/]

Międzynarodowe znaczenie tego rodzaju badań potwierdza fakt, że wszystkie analizy oficjalne /IUOTO , OECD/, publikują obok wielkości ruchu również dane dotyczące wydatków i wpływów z turystyki.

3. Zarys historyczny rozwoju statystyki turystycznej[2/]

Odnotowując szczególne znaczenie ilościowego badania zjawiska turystyki, nieco miejsca poświęcić należy ewolucji historycznej myśli statystycznej w zakresie turystyki. Stwier-

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ W tym miejscu należy zwrócić uwagę na ujęcie problemu przez wspomniany już podręcznik UIOOT /Guidelines...../, który w pkt. 1.2. "Wstępu" stwierdza, że "istnieją dwie główne serie statystyki turystyki. Te, które odnoszą się do popytu są statystykami ruchu i odnoszą się ogólnie do ruchu turystycznego, pobytu i płatności na rynkach krajowych i zagranicznych. Te, które odnoszą się do podaży podają stan i potencjał urządzeń turystycznych, głównie obiektów noclegowych" /z angielskiego tłum. własne/.

2/ Szerzej na ten temat patrz artykuł autora w "Ruchu Turystycznym". Zeszyt nr 1/31/70, wyd. SGPiS.

dzić przy tym trzeba, że dorobek w tym zakresie realizowany był równolegle na dwóch płaszczyznach: zabiegów praktyczno-organizacyjnych i administracyjnych oraz prac teoretycznych.

Istnieją wśród autorów kontrowersje co do genezy statystyki turystycznej. F. Schuhwerk[1/] i J. Charvat[2/] reprezentują tezę, że prywatna statystyka turystyczna wyprzedziła oficjalną, uznając za pierwszą statystykę turystyczną listy kuracjuszy w uzdrowiskach.

Natomiast Moritz Hoffmann[3/] stwierdza - i tej teorii należy przyznać słuszność - że geneza statystyki tkwi w administracyjnym /policyjnym/ obowiązku zgłaszania obcych władzom. Wg. J. Kaweckiej, najstarszy zapis statystyczny na ziemiach polskich datuje się z 1857 r. z uzdrowiska Iwonicz.[4/]

W historycznym ujęciu współczesnej statystyki turystycznej najwcześniejszym aktem normatywnym było Rozporządzenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Monarchii Austro- Węgierskiej z 15 marca 1890, skierowane do wszystkich władz krajowych z wyjątkiem Galicji, Bukowiny i Dalmacji /!/ na mocy którego statystyka austriacka rozszerzona miała zostać o liczbowe ujęcie ruchu turystycznego.[5/]

Również z lat dziewięćdziesiątych XIX wieku datują się pierwsze prace naukowe z zakresu statystyki turystyki.Pierw-

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Franz Schuhwerk: Die Methodik in der deutschen und österreichischen Fremdenverkehrsstatistik /Archiv für den Fremdenverkehr Nr 3, Jahrgang 1930/31, Berlin.

2/ J. Charvat: Betrachtung sekulären Frequenzreihen darge — stellt am Beispiel von Karlsbad."Zeitschrift für den Fremdenverkehr" Nr 2, Berno 1968.

3/ M. Hoffmann: Geschichtliche Aspekte der Erfassung des Fremdenverkehrs. "Zeitschrift für den Fremdenverkehr" Nr 3, Berno 1960.

4/ Janina Kawecka: Badania nad frekwencją kuracjuszy w uzdrowiskach wschodnio-karpackich. Biuletyn Komisji Studiów Ligi Popierania Turystyki t. I, Kraków 1937,s.97-139.

5/ Więcej szczegółów dotyczących początków austriackiej statystyki turystycznej, cytowanych za P. Berneckerem patrz "Wprowadzenie" cz. I.

szeństwo w tej dziedzinie przypisuje K. Krapf[1] przyczynkowi z zakresu statystyki ruchu turystycznego opublikowanemu przez Szwajcara E. Guyera[2]. Z tego samego okresu pochodzą prace Włocha Luigi Bodio /1899/ i Szwajcara Waltera Zollingera /Jena 1914/; ta ostatnia przedstawia po raz pierwszy w ujęciu liczbowym szwajcarski bilans ruchu turystycznego[3].

Skromne początki organizacyjno-prawnego i naukowego ujęcia statystycznego turystyki sprzed I wojny światowej stają się w okresie międzywojennym punktem wyjścia do jej szerokiego rozwoju. Następuje to szczególnie we Włoszech, gdzie w październiku 1919 r. powołany zostaje państwowy organ do spraw turystyki /ENIT/, któremu powierzono również zbieranie i opracowywanie danych statystycznych z dziedziny turystyki. W 1920 r. ukazały się prace Donalda Stringhera na temat statystyki turystycznej we Włoszech i od tej pory, jak stwierdza Norval," rozpoczęła się nowa era w zbieraniu danych i rozwoju statystyki turystycznej, co obecnie zostało doprowadzone do poziomu prawdziwej sztuki"[4].

Istotny wkład w tym zakresie odnotować należy także ze strony Szwajcarii, gdzie, niezależnie od prac teoretycznych, tworzy się podstawy prawne dla statystyki turystycznej[5]. Prawdziwe jednak ugruntowanie myśli teoretycznej w tym zakresie wiąże się z działalnością "szkoły berlińskiej", czyli założonego przez Roberta Glücksmanna w 1929 r. Instytutu Badawczego Turystyki, którego wydawnictwo "Archiv für den Fremdenverkehr" jest prawdziwą kopalnią wiedzy statystycznej, zarówno pod względem starannego gromadzenia materiału statystycznego, jak dysertacji metodologicznych i analitycz-

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ K. Krapf, op.cit.

2/ E. Guyer-Freuler: Beiträge zu einer Statistik des Fremdenverkehrs in der Schweiz. Zürich 1895.

3/ K. Krapf, op.cit.

4/ A.J. Norval: The tourist industry . London 1936.

5/ W r. 1919 kanton Graubünden jako pierwszy wydał ustawę o statystyce turystycznej, podczas gdy odpowiednie uchwały federalne wprowadziły obowiązującą dla całej Szwajcarii statystykę turystyki dopiero w 1933 r.

nych. "Archiv" było w pełnym tego słowa znaczeniu międzynarodowym forum przodującej myśli teoretycznej w zakresie turystyki, w tym także statystyki turystycznej.[1/]

Pewien dorobek z okresu międzywojennego w zakresie statystyki turystycznej ma również Polska.

Pierwszą pobudką do wprowadzenia w 1931 r. pojęcia "turystyka" do oficjalnej statystyki polskiej[2/] był dewizowy aspekt turystyki zagranicznej. Właściwa statystyka ruchu turystycznego pojawia się jeszcze później, bo po raz pierwszy w 1934 r.[3/] i znów dotyczy turystyki zagranicznej.

Turystyka krajowa doczekała się statystycznego ujęcia dopiero w 1937 r.; w dziale komunikacji poświęcono wówczas kilka tablic turystyce krajowej, a także użyto pojęcia "turystyka" w tytule grupy tablic.[4/]

O początkach rozwoju badań, analiz i w ogóle piśmiennictwa z zakresu statystycznych badań ruchu turystycznego mówić można od czasu rozpoczęcia działalności Ligi Popierania Turystyki oraz Studium Turyzmu Uniwersytetu Jagiellonskiego w Krakowie /lata 1936-1939/. Grupa młodych naukowców, którą nazwać można "grupą krakowską",[5/] publikowała swoje prace w Komunikatach Studium Turyzmu U.J., w Biuletynie Komisji Studiów Ligi

- - - - - - - - - - - - -

1/ Obok autorów niemieckich znajdujemy tam publikacje takich autorów jak Mariotti /Włochy/, Ogilvie /Zjedn.Król./, Vincl /Czechosłowacja/ i in. Szerzej na ten temat patrz "Wprowadzenie" cz. I.

2/ W Małym Roczniku Statystycznym z 1931 r. w dziale XI:"Kredyt" tablica 27 przedstawia bilans płatniczy Polski w latach 1927-1929. W części 1 wśród "innych pozycji" po raz pierwszy użyte jest w oficjalnej statystyce słowo "turystyka".

3/ W Małym Roczniku Statystycznym z 1934 r. po raz pierwszy w dziale III: "Ruch ludności" opublikowane są 3 tablice dot. turystyki zagranicznej.

4/ W dziale XIX Małego Rocznika Statystycznego z 1937 r. rozdział C zatytułowany: "Sport, wychowanie fizyczne i turystyka" zawiera 3 tablice poświęcone frekwencji w schroniskach i rozwojowi stowarzyszeń turystycznych w Polsce.

5/ Obok St. Leszczyckiego wymienić można T.J. Kawecką, E.J. Zaczyńskiego i St. Milatową.

Popierania Turystyki, a później /1938/ w wydawnictwie periodycznym pt. "Turyzm Polski".

Jako wartościowy dorobek "grupy krakowskiej" w ciągu kilkuletniego okresu jej działalności w zakresie statystyki turystycznej wymienić należy inicjatywę przeprowadzenia, względnie współudział w przeprowadzeniu wielu badań ilościowych turystyki oraz próby bardziej wszechstronnej analizy ruchu turystycznego.

Zainteresowania analityczne "grupy krakowskiej", obok dążności do stworzenia i opisania szeregów chronologicznych, koncentrują się głównie na przestrzenno-geograficznych aspektach ruchu turystycznego i wypracowują metodę badania natężenia ruchu w układzie geograficznym oraz tzw. metodę "stref wpływów"[1/] poszczególnych ośrodków czy miejscowości recepcyjnych. Metody te znajdują najpełniejsze zastosowanie w podstawowej pracy St. Leszczyckiego[2/] oraz w ilościowych analizach ruchu uzdrowiskowo-letniskowego T. Chorabika.[3/]

Oceniając najogólniej okres międzywojenny stwierdzić należy, że choć nie stworzył on systemu organizacyjno-prawnego statystyki turystycznej, w dziedzinie badawczej i teoretyczno-analitycznej przyniósł istotny dorobek, którego współcześnie prowadzone prace z tego zakresu nie powinny w żadnym wypadku pomijać.

Etapem pośrednim między okresem międzywojennym a dorobkiem w dziedzinie statystyki po II wojnie światowej jest prowadzona w Szwajcarii działalność naukowa Waltera Hunzikera

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Metodę tę zastosował St. Leszczycki, stosując dla oceny natężenia ruchu letniskowego na Podhalu 7 skal /od 0-20 osób do 1-5 tys. osób przyjmowanych rocznie/.

2/ Stanisław Leszczycki: Podhale jako region uzdrowiskowy. Na s. 57 tej pracy autor zamieszcza mapę obrazującą nasilenie ruchu uzdrowiskowo-letniskowego /średnio w latach 1927-1935/ wg 7 skal natężenia.

3/ T. Chorabik: Ruch uzdrowiskowo-letniskowy w woj. krakowskim. Komunikaty Studium Turyzmu U.J. Zeszyt 8, Kraków 1938.

i Kurta Krapfa. Podręcznik wydany przez nich w Zurychu w 1942 r., w serii wydawniczej seminarium turystyki przy Wyższej Szkole Handlowej w St. Gallen, jest jedną z najbardziej kompleksowo ujmujących zagadnienie prac naukowych.[1/]

W okresie powojennym /wobec dynamicznego rozwoju turystyki/ wiele krajów podejmuje wysiłki, zmierzające do odbudowy istniejących przed wojną systemów statystyki, których funkcjonowanie uległo przerwaniu na skutek wojny. Dotyczy to zwłaszcza Włoch, Austrii, Belgii a także Jugosławii i Czechosłowacji. Inne kraje, które uprzednio takiej statystyki nie miały, stworzyły ją od podstaw. Do tych krajów zaliczyć należy większość krakow socjalistycznych, Hiszpanię, Meksyk oraz liczne kraje afro-azjatyckie.

Obok tworzenia systemów statystyki turystycznej opartej głównie na metodzie badań pełnych, cechą charakteryzującą okres powojenny jest rozwój metod badań częściowych / /reprezentacyjnych/, których zastosowanie do badań ruchu turystycznego łączy się z działalnością takich autorów jak Lickorish, Jeffries, Piatier i in.

Ostatnie lata przynoszą wyraźne włączenie do analizy statystycznej ruchu turystycznego ekonometrii, a reprezentatywnymi autorami w tej dziedzinie są: Menges, Inchausti, Todt, Crampon, Mazi i in.

Rozwój badań w zakresie statystyki turystycznej w ostatnim okresie wynika m.in. z działalności licznych instytutów badawczych turystyki, które od skromnych początków berlińskiego instytutu Glücksmanna rozrosły się w szeroko rozbudo-

- - - - - - - - - - - - -

1/ W. Hunziker, K. Krapf: Grundriss der allgemeinen Fremdenverkehrslehre, Zürich 1942.

waną sieć placówek naukowo-badawczych i dydaktycznych[1/]. Powodem rozwoju tych badań jest również coraz częstsze włączanie turystyki do ogólnych planów rozwoju gospodarki narodowej, co w uzasadnieniu ustalanych prognoz wymaga szerokiego posługiwania się metodami analizy statystycznej ruchu turystycznego.[2/]

4. Podstawowe definicje i założenia typologiczne

Jako główny kierunek zainteresowania w dalszych częściach niniejszej pracy przyjmuje się problemy związane z obszarem ilościowych badań ruchu turystycznego.

Statystyka turystyki, będąc jednym z rodzajów statystyki stosowanej, czyli branżowej, wykształciła właściwe sobie jednostki, miary i mierniki, a także procedury badania statystycznego na wszystkich etapach. Ich omówienie w dorobku teoretycznym i zastosowaniach praktycznych w kraju i za granicą posłuży za podstawę do sformułowania głównych kierunków prac zmierzających do teoretycznego i organizacyjnego udoskonalenia statystyki turystycznej w Polsce.

- - - - - - - - - - - -

1/ Wymienić tu można m.in. najstarszy z istniejących Instytut Badawczy przy Wyższej Szkole Handlu Światowego w Wiedniu, Instytut Badawczy Turystyki przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Berneńskiego, Seminarium Turystyczne w Wyższej Szkole Nauk Ekonomicznych i Administracyjnych w St.Gallen, Instytut Naukowy Ekonomiki Turystyki w Monachium, Instytut Nauk Turystycznych przy Uniwersytecie J. W. Goethego we Fraknfurcie n/Menem, Instytut Badawczy Turystyki w Belgradzie, Ośrodek Badań Naukowych przy Komitecie Turystyki Ludowej Republiki Bułgarii, Instytut Badań Turystycznych przy Ministerstwie Informacji i Turystyki w Hiszpanii, Instytut Naukowy Ruchu Turystycznego w Bratysławie, Instytut Badań Turystycznych w Meksyku, Ośrodek Studiów Turystycznych przy Uniwersytecie w Aix-Marseille oraz polski Instytut Turystyki GKKFiT a także Zakład Społeczno-Gospodarczych Problemów Turystyki SGPiS.

2/ Np. Commissariat général du Plan d'équipement et de la productivité: V-e Plan 1966-1970. /Rapport général de la Commission du tourisme pour le V-e Plan/.

4.1. Pojęcia "turystyka" i "ruch turystyczny"

Na wstępie przeprowadzić należy identyfikację pojęciową używanych terminów, co ma o tyle istotne znaczenie, że ewolucja poglądów na ten temat w Polsce nie została bynajmniej zakończona.

W rozróżnieniu pojęć "turystyka" i "ruch turystyczny" pojęciu "turystyka" przypisać należy znaczenie nadrzędne, zawierające w sobie złożoną całość społeczno-gospodarczą, będącą, zgodnie z definicją Krapfa i Hunzikera, "zespołem zjawisk i stosunków wynikających z podróży i pobytu osób przyjezdnych, o ile nie następuje w związku z tym osiedlenie i podjęcie działalności zarobkowej".[1/]

Pojęcie "turystyka" zawiera dwie części składowe: ruch turystyczny i zespół środków materialnych, organizacyjnych i kadrowych służących do obsługi ruchu turystycznego, czyli przemysł usług turystycznych.[2/]

Tak ujmując pojęcie turystyki autor pozostaje w pełnej zgodności z A. Grünthalem, który w 1932 r. pisał:[3/] "Siłami napędowymi powstawania ruchu turystycznego są potrzeby duchowe, fizyczne i gospodarcze, które mogą być zaspokojone przez podróż i pobyt w obcym miejscu. Wraz z zaspokojeniem tych potrzeb powstaje zapotrzebowanie na dobra i usługi, które muszą być natychmiast zużyte i nie mogą być zaoszczędzone: nie można podróżować na zapas. Jest to właściwością ruchu turystycznego w jego aspekcie gospodarczym. Tak jak przy innych dziedzinach gospodarki, można i w odniesieniu do turystyki mówić o popycie i podaży, a z wzajemnego stosunku tych wielkości powstaje każdorazowa sytuacja rynkowa. Należy zatem rozpatrzyć dwa elementy składowe: - po pierwsze podróżnego, turystę / w oryginale: der Fremde/, którego potrzeba podróży wyzwala po-

1/ W. Hunziker: Betriebswirtschaftslehre des Fremdenverkehrs. Bern 1959, s. 11.
2/ Bardziej szczegółowe rozważania autora na temat definicji ruchu turystycznego patrz: Wprowadzenie cz. I s. 22 i dalsze, Ruch turystyczny w Polsce Wyd. II s. 17, oraz wyd. GUS Statystyka turystyki 1950-1966 /Uwagi metodologiczne s. IX/.
3/ A. Grünthal: Konjunkturmessung im Fremdenverkehr. Archiv f.d. Fremdenverkehr Nr 2, Berlin 1932/33 /tłum. własne/.

pyt - po drugie - zaspokojenie tych potrzeb i pokrycie powstałego popytu przez gałęzie gospodarcze służące turystyce".

Ze względu na międzynarodową porównywalność danych, bardzo istotne znaczenie ma właściwa definicja uczestnika ruchu turystycznego w obrocie międzynarodowym. W "Raporcie Ekspertów" czytamy: "Zespół uzgodnił, że przedmiotem jego badania powinien być odwiedzający z zagranicy, turysta zagraniczny /visitor from abroad/. Dla celów statystycznych termin "odwiedzający" określa każdą osobę odwiedzającą kraj inny niż ten, w którym stale zamieszkuje, dla jakichkolwiek celów innych niż podjęcie pracy wynagradzanej w kraju odwiedzanym.[1/] Dokument wprowadza również rozróżnienie na turystów i wycieczkowiczów[2/] przyjęte konsekwentnie do praktyki międzynarodowej.[3/] W praktyce polskiej statystyki ruchu zagranicznego dotychczasowa ewolucja nie objęła jeszcze podziału na turystów i wycieczkowiczów - obie te grupy są ujmowane łącznie.[4/]

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Op.cit. s. 4 - tłum. własne.

2/ Konferencja rzymska zaleciła także, żeby odwiedzający /visitors/ według powyższej definicji byli podzieleni na dwie grupy: turystów i wycieczkowiczów. Zespół uważa, że byłoby korzystniej wyróżnić w grupie odwiedzających specjalną grupę osób, które można by nazwać gośćmi jednodniowymi /"day visitors"/; grupa ta składałaby się z odwiedzających, będących na jednodniowych wycieczkach i innych osób przekraczających granicę dla innych celów niż zatrudnienie, pasażerów rejsów okrężnych, gości przejeżdżających tranzytem, którzy nie zatrzymują się na noc w żadnym ze stałych obiektów noclegowych na terenie odwiedzanego kraju. Szczególną cechą charakteryzującą te kategorie gości, różniącą ich od głównej masy odwiedzających, jest to, że nie korzystają z noclegu.

3/ To samo ujęcie podmiotu międzynarodowej statystyki turystycznej przyjmuje podręcznik UIOOT "Guidelines for the collection and presentation of Travel Statistics".

4/ Dzieje się tak, mimo że w uchwale wspomnianego już XXI posiedzenia Stałej Komisji Statystycznej RWPG przyjęto także jako pierwszy podział uczestników przyjazdowego ruchu turystycznego /"posjetitielei"/ podział na turystów /"turysty"/ i wycieczkowiczów /"ekskursanty"/.

Z punktu widzenia teoretycznego, wszystkie powyższe rozważania mają istotne znaczenie, jako zmierzające do możliwie jasnego zdefiniowania zbiorowości statystycznej uczestników ruchu turystycznego. Jest oczywiste, że w poszczególnych przypadkach, zależnie od celu badawczego, chodzić może o różne zbiorowości, które przyjmiemy jako populacje generalne, np. populacją generalną mogą być uczestnicy ruchu przyjazdowego z zagranicy do Polski w danym roku, uczestnicy ruchu turystycznego w danym województwie, itp. Istotne znaczenie ma również określenie kryterium logicznie agregującego zbiorowość statystyczną uczestników ruchu turystycznego i wyróżniającą tę zbiorowość jako podpopulację spośród takich populacji, jak np. ogół ludności danego kraju w badanym momencie lub tylko ludności dorosłej, czy tylko ludności miejskiej itp.

4.2. Jednostki i zbiorowości statystyczne ruchu turystycznego

Wyprowadzenie jednostek zbiorowości statystycznych ruchu turystycznego nawiązać musiało do definicji tego ruchu, którą przyjęto za Krapfem i Hunzikerem. Istotnymi elementami tej definicji są:

a/ człowiek, stanowiący podmiot ruchu turystycznego,
b/ zmiana miejsca /podróż/ i pobyt w innej miejscowości.

Praktyka i teoria statystyki turystycznej wykształciły dwie zasadnicze jednostki zbiorowości statystycznej ruchu turystycznego. Pierwsza, najbardziej na pierwszy rzut oka oczywista - to sam człowiek jako fizyczna jednostka uczestnicząca w różnych rodzajach ruchu turystycznego. Tak sprawę traktuje np. statystyka polska, podając jako jednostkę zbiorowości statystycznej ruchu turystycznego "osoby" lub "korzystających".[1/] Analogicznej terminologii używa statystyka czechosłowacka zarówno dla ruchu krajowego jak i zagranicznego.[2/]

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Rocznik Statystyczny 1974, Główny Urząd Statystyczny. Warszawa, s. 576, tabl. 1/779/ i 2/780/.
2/ International tourism in Czechoslovakia. 1966 /Government Committee for Tourism/.

Jednakże bliższe spojrzenie na sprawę pozwala dostrzec istotne komplikacje. Wyjaśni to przykład turysty podróżującego po Polsce, zatrzymującego się co noc w innej miejscowości, który, zgodnie z prawidłami polskiej statystyki turystycznej,[1/] w każdej z miejscowości uwzględniony zostanie w ogólnej liczbie wykazywanych turystów /osób/.Podróżując przez 7 dni ten sam turysta wykazany będzie w statystyce "osób" lub "korzystających" jako siedem osób. Stąd też w istocie chodzi o fakt przybycia, czy też zameldowania się w jakiejś miejscowości. Bardziej logiczne jest w tym kontekście polskie ujęcie statystyki ruchu zagranicznego w Roczniku Statystycznym GUS, gdzie pozostawia się w domyśle termin "osoba", określając jako jednostkę fakt przyjazdu i wyjazdu, tworząc zbiorowość statystyczną z sumy tych zaszłości.[2/]

Istotę tego rozróżnienia odzwierciedlają wyraźnie statystyki innych krajów:

- francuska, używając jednostki "arrivées",[3/]
- włoska, posługując się analogicznym terminem "arrivi",[4/]
- statystyki krajów anglosaskich - używając terminu"arrivals" choć równolegle stosuje się nomenklaturę używaną w Polsce : liczba podróżnych[5/] "number of travellers".

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Główny Urząd Statystyczny: Instrukcja Nr 146 w sprawie sprawozdawczości statystycznej dotyczącej zakładów noclegowych prowadzących działalność turystyczno- wypoczynkową. Decyzja Dyr. Dep. Statystyki, Oświaty, Kultury i Spraw Socjalnych z dnia 10.V.1973 r. Nr KO-120, Ośw./.../.

2/ Rocznik GUS 1974, tabl. 10/788/ s. 579.

3/ Commissariat général au tourisme, Documentation française, Bulletin mensuel de statistique du tourisme. Mensuel nº 12/2e année. Décembre 1965.

4/ Ente Nazionale Italiano per il Turismo. Statistica del Turismo. Annuario 1965. Nr 64-65. Dicembre 1966 /Nuova Serie/ Anno XVII /m.in. tabl. XV, s. 133/.

5/ L.J. Lickorish, A.G. Kershaw: The Travel Trade.London 1958, ss. 315, 314.

W krajach niemieckich odpowiednia jednostka statystyczna przybrała termin "Fremdenmeldung" - zameldowanie turysty. 1/

Jednakże sama miara liczby osób nie wystarcza do scharakteryzowania wielkości ruchu turystycznego. Nie wystarcza wiedzieć, ile osób uczestniczy w danej formie ruchu turystycznego, ważna jest bowiem również odpowiedź na pytanie, jak długo każda z nich przebywa poza domem.

Słusznie pisał F.W. Ogilvie:2/ "Z punktu widzenia gospodarczego ważna jest nie tyle całkowita liczba cudzoziemców, co raczej ogólna liczba dni ich pobytu" /tłum. własne/. Stąd też, we wszystkich statystykach jako druga jednostka zbiorowości statystycznej ruchu turystycznego wprowadzona jest liczba dni pobytu, lub częściej liczba noclegów.3/ Tę miarę stosują wszystkie współczesne statystyki ruchu turystycznego, przeważnie obok pomiaru liczby osób. Do wyjątków należy statystyka belgijska, dla której nocleg turystyczny /"nuitée"/ jest jedyną jednostką statystyczną, a jednostka "osoba", "przybycie turysty" w ogóle nie jest stosowana.4/ Terminy na określenie tej

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Günther Menges: Methoden und Probleme der deutschen Fremdenwerkehrsstatistik, Frankfurt a/M 1955, s. 46.
Menges pisze: "Pierwsza jednostka /z dwu istniejących w statystyce ruchu turystycznego/... to zameldowanie turysty. Reprezentuje ono uczestniczącą w ruchu turystycznym jednostkę, lecz nie jest nią; zameldowanie nie jest osobą, lecz zaszłością. Ponieważ jedna osoba może dokonać wielu meldunków jako "obcy" przybyły do danej miejscowości, liczba wypadków zameldowania nie musi zgadzać się z liczbą meldujących się osób. W zakładach noclegowych zgodność ta zwykle występuje, gdyż rzadko zdarza się, aby jedna osoba w określonym okresie sprawozdawczym dokonywała wielokrotnych zameldowań w tym samym zakładzie noclegowym" /tłum. własne/.

2/ Messungsmethoden für die Aufenthaltsdauer von Touristen. Artykuł zamieszczony w "Archiv für den Fremdenverkehr", Vierter Jahrgang, Berlin 1933/34, s. 69.

3/ Taką jednostkę /"czisło dniej prebywanija"/ przyjęły kraje członkowskie RWPG. /Protokoł sowieszczanija po obsużdeniju systemy osnownych statisticzeskich pokazatielej charakterizujuszczich razwitije meżdunarodnogo turizma w stranach czlenach SEW. Priłożenije 2. Sofija, 10-23 marta 1973 goda/.

4/ Ministère des communications et des P.T.T., Commissariat General au tourisme, Rapport II. Le Tourisme belge en 1966, s. 5.

INSTYTUT TURYSTYKI BIBLIOTEKA WARSZAWA

jednostki są w różnych statystykach różne. W Polsce przyjął się termin "osobodni" lub "osobonoclegów".[1/]

Statystyki francuska i belgijska używają terminu "nuitées" - noclegi; włoska - "prezenze" - obecność, pobyt, wyrażony w liczbie dni. Również nie wspomniana dotychczas statystyka węgierska,[2/] w obliczeniach dotyczących zarówno ruchu krajowego jak i zagranicznego używa określenia osobodni /vendegnap - dni gości/ obok liczby osób. Charakterystyczne jest natomiast nie stosowanie tej jednostki przez statystykę angielską, co wynika z praktykowanego tam ujęcia ruchu głównie na granicy.

Poza tymi podstawowymi jednostkami ruchu turystycznego Menges wymienia jeszcze wywodzące się z kategorii bazy noclegowej dwie jednostki: "pokój" i "łóżko".[3/] Zastosowanie tych jednostek statystycznych, będących kategorią systematycznie właściwą dla statystyk strony podaży, występuje szeroko m.in. w statystyce austriackiej,[4/] szwajcarskiej[5/] i czechosłowackiej,[6/], przy wyraźnie pomocniczym ujęciu tego problemu w

- - - - - - - - - - - - -

1/ Rocznik statystyczny GUS 1968, s. 511, tabl. 4/789/. Wspomniana instrukcja GUS stwierdza na s. 11: "Liczba udzielonych noclegów /osobonoclegów/ jest sumą iloczynów liczby osób przez liczbę dni ich pobytu.
Przykład: jeżeli w obiekcie w miesiącu czerwcu:

5	osób nocowało	przez	12 dni	-	60 noclegów
10	"	"	10 dni	-	200 "
15	"	"	3 dni	-	45 "
60	"	"	1 dzień	-	60 "
Łączna liczba udzielonych noclegów wynosi				-	365 noclegów"

2/ Központi Statisztikai Hivatal /Centralny Urząd Statystyczny/ Indegenfoegalmi adatta r /Statystyka Turystyki/1958-1965 Budapeszt 1966.

3/ Op.cit., s. 55.

4/ Das Österreichische Statistische Zentralamt. Der Fremdenverkehr in Österreich im Jahre 1966, Wien 1967. Beiträge zur Österreichischen Statistik. 147 Heft, s. 80 i dalsze.

5/ Eidgenössisches Statistisches Amt: Fremdenwerkehr. Sonderabdruck aus dem Statistischen Jahrbuch der Schweiz 1965, s. 206/7.

6/ Op.cit., s. 30 i dalsze.

statystyce włoskiej,[1] francuskiej[2] i hiszpańskiej.[3]

Omówione powyżej jednostki statystyczne ruchu turystycznego występując masowo, tworzą zbiorowość statystyczną.[4] Mamy więc w zasadzie dwie możliwości ujęcia /rachunku wielkości/ ruchu turystycznego: po pierwsze, licząc osoby /korzystających, przyjazdy, zameldowania/ i po drugie, licząc osobodni /noclegi, dni pobytu/; znalazło to wyraz w przyjęciu tych dwu ujęć pomiaru wielkości ruchu turystycznego w systemie ONZ[5] i rekomendacjach Stałej Komisji Statystycznej RWPG.[6] Zbiorowości złożone z jednostek "łóżko" lub "miejsce noclegowe" tworzą masę statystyczną bazy turystycznej, a łącząc się integralnie z podstawową statystyką ruchu turystycznego, odgrywają w stosunku do niej rolę pomocniczą.

4.3. Cechy uczestników ruchu turystycznego

Istnieje wielka liczba cech, wg. których klasyfikować można uczestników ruchu turystycznego,[7] co powoduje konieczność łączenia tych cech w kilka większych grup.

- - - - - - - - - - - - -

1/ Op. cit.

2/ Op. cit.

3/ Ministerio de Informacion y Turismo. Subsecretaria de Turismo. El turismo en 1966. Madrid, enero de 1967 /styczeń 1967/.

4/ W. Hunziker i K. Krapf w "Grundriss der Allgemeinen Fremdenverkehrslehre /s. 35/: "Dla statystyki ludzie objęci ruchem turystycznym stanowią "masę statystyczną", która da się liczyć, mierzyć i porównywać" /tłum. własne/.

5/ Patrz: "Guidelines for tourism statistics" Wyd. UNCTAD Nowy Jork 1971, ss. 1, 2.

6/ Jak w przypisie 3, str. 30.

7/ Schmidhauser wylicza blisko 20 cech specyficznie turystycznych. Jego rozbudowanemu podziałowi "Raport Ekspertów" przeciwstawia wyliczenie kryteriów podziału turystów /zatem uczestników ruchu turystycznego jako zbiorowości statystycznej/ jedynie w 10 punktach.

Wobec braku zadowalającego pogrupowania cech uczestników ruchu turystycznego w dostępnej literaturze przedmiotu[1/] można zaproponować następującą klasyfikację:

a/ cechy demograficzno-społeczne
b/ cechy ekonomiczne
c/ cechy geograficzne
d/ cechy chronologiczne
e/ cechy specyficznie turystyczne.

Grupa cech demograficzno-społecznych obejmuje takie cechy jak: wiek, płeć, charakter miejsca zamieszkania /miasto,wieś/, narodowość, stanowisko społeczne i zawód, stan rodzinny, poziom wykształcenia.

W grupie cech ekonomicznych należałoby zamieścić dochody pieniężne na osobę w rodzinie oraz odpowiednio wysokość wydatków w czasie podróży i pobytu w innej miejscowości /przeciętny wydatek dzienny/. Pomocniczo do tej grupy zaliczyć można takie cechy, jak kategoria wybranego zakładu noclegowego, klasa użytego środka lokomocji oraz sposób finansowania podróży. Zwłaszcza ta ostatnia cecha, wyróżniająca uczestników pokrywających pełne koszty udziału w ruchu turystycznym z własnych dochodów i tych, którzy korzystają z różnych dopłat na te cele, ma decydujące znaczenie przy identyfikacji dwu wielkich obszarów turystyki: turystyki socjalnej i tzw. turystyki rynkowej. Znajduje to wyraz również w ujęciach statystycznych, zwłaszcza w krajach socjalistycznych, a m.in. w Polsce, gdzie w rocznikach statystycznych GUS takie tablice jak "Wczasy" czy "Uczestnicy wczasów dla dzieci"[2/] obok ujęć analitycznych[3/] podają odzwierciedlenie liczbowe tego zjawiska o bardzo istotnym znaczeniu dla polityki społecznej państwa.

Cechy geograficzne charakteryzujące uczestników ruchu turystycznego są następujące:

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ M.in. Menges, op.cit. s. 60.
2/ Rocznik Statystyczny GUS 1973. Tabl. 12/729 i 43/649/.
3/ M.in. St. Ostrowski: Ruch turystyczny w Polsce. Wyd. II, s. 99.

- miejsce recepcji /przyjęcia/ ruchu przyjazdowego, gdzie turyści są przyjmowani , będące dla ruchu wyjazdowego miejscem docelowym podróży /pobytu/ turystycznego,
- miejsce stałego zamieszkania turystów przybywających na dany teren /skąd turyści pochodzą/,
- miejsce przekroczenia granicy /którędy przyjeżdżają turyści do danego kraju lub którędy wyjeżdżają za granicę/.

Klasy cech geograficznych można przyjąć według klasyfikacji zastosowanej w statystyce polskiej przy określeniu terytorialno-administracyjnym jednostek zobowiązanych do sprawozdawczości statystycznej w zakresie turystyki.

Są nimi: - powiat
- województwo[1/]
- kraj

oraz dodatkowo /tylko dla ruchu międzynarodowego/:
- punkt przejścia granicznego.

Kolejną grupę cech umożliwiających podział zbiorowości statystycznej uczestników ruchu turystycznego stanowią cechy związane z czasem, cechy chronologiczne.

Pierwszą z nich jest dzień przyjazdu i wyjazdu, jeśli rozpatrujemy daną podróż z punktu widzenia recepcyjnego obiektu noclegowego, i odwrotnie /wyjazdu i powrotu/, jeśli rozpatrujemy podróż od strony miejsca zamieszkania turysty.

Dzień przyjazdu i wyjazdu ma również znaczenie jako cecha określająca długość /ilość dni/ uczestnictwa w ruchu turystycznym[2/] oraz wahania wielkości ruchu turystycznego w ciągu tygodnia, co odgrywa istotną rolę w analizie ruchu weekendowego /wypoczynku świątecznego/ oraz jednodniowego ruchu zagranicznego.

- - - - - - - - - - - - - -

1/ Obejmuje również miasta wydzielone z województw.
2/ M.in. wg. tej cechy przeprowadzono w statystyce polskiej zasadniczy podział ruchu turystycznego na: - ruch turystyczny pobytowy /turystyka osiadła - powyżej 7 dni pobytu poza domem/; ruch wycieczkowy, /wędrowny/ - od 2 do 7 dni oraz ruch weekendowy /wypoczynek świąteczny/ 1-2 dni. Patrz m.in. Statystyka turystyki 1950-1966, s. X oraz Instrukcja Nr 147 GUS z dnia 12 grudnia 1972 w sprawie sprawozdawczości statystycznej w zakresie krajowych imprez turystycznych.

Kolejną cechą chronologiczną jest miesiąc, w którym zachodzą określone procesy i wydarzenia. Pomiar ruchu turystycznego wg. miesięcy jest powszechnie stosowany i służy do o-określenia rozkładu ruchu turystycznego w cyklu rocznym,czyli jego wahań sezonowych.

Ostatnią wreszcie z trzech podstawowych cech chronologicznych jest rok występowania zjawiska. Ujmowanie ruchu turystycznego wg. lat stosowane jest we wszystkich krajach, prowadzących choćby najprymitywniejszą statystykę turystyczną i służy za podstawę do zestawień i porównań międzynarodowych.

Dodać należy, że cecha "rok" ma bardzo ważne znaczenie dla określenia dynamiki rozwoju ruchu turystycznego i służy za podstawę do obliczania odpowiednich wskaźników.

Cechą wyrażoną mniej precyzyjnie, ale również mieszczącą się w grupie cech czasowych /chronologicznych/ jest pora roku. Chodzi tu zwłaszcza o rozróżnienie między ruchem turystycznym odbywającym się w lecie /w pełni sezonu/ a turystyką zimową oraz okresami poza głównym sezonem letnim i zimowym. Ta cecha wpływała tak silnie na teorię i praktykę statystyczną w zakresie ruchu turystycznego, że w krajach niemieckich rok "turystyczny" zaczynał się 1 listopada, a kończył 31 października, dzieląc się na dwa półrocza: zimowe i letnie. Taki podział stosowany jest dotychczas w Austrii, obok drugiego, zgodnego z rokiem kalendarzowym.

Grupa cech specyficznie-turystycznych, pozwalających na podziały zbiorowości uczestników ruchu turystycznego wg. sposobu i techniki podróżowania, oparta jest w niniejszej propozycji w pewnym stopniu na podziale Schmidhausera[1/], z tym, że ulega istotnemu zredukowaniu. W przedstawianej propozycji klasyfikacyjnej zalicza się do tej grupy przede wszystkim istotną cechę specyficznie turystyczną: rodzaj bazy noclegowej. Wbrew klasyfikacji Mengesa, zaliczającego tę cechę do geogra-

- - - - - - - - - - - - - -

1/ Op.cit., str. 72 i dalsze.

ficznych - traktować ją należy jako specyficznie turystyczną.[1/]

Rodzaj użytej bazy noclegowej, jako cechę charakteryzującą uczestników ruchu turystycznego /bez uwzględniania geograficznych aspektów tej klasyfikacji/, stosują liczne statystyki europejskie, m.in. włoska /hotele luksusowe, pierwszej, drugiej, trzeciej i czwartej kategorii; pensjonaty - pierwszej, drugiej i trzeciej kategorii; pokoje do wynajęcia/, czechosłowacka oraz szwajcarska i austriacka, przy czym ta ostatnia rozróżnia tylko podział na przedsiębiorstwa noclegowe i kwatery prywatne.

Kolejną cechą specyficznie turystyczną jest <u>rodzaj użytego środka lokomocji</u>. Podział turystów wg tej cechy stosuje się zwłaszcza w ruchu międzynarodowym, gdyż fakt ten najłatwiej odnotować na granicy. Szeroko stosuje ten podział m.in. statystyka włoska w swoich seriach monografii turystycznych [2/]; od kilku lat wprowadzono podział wg. tej cechy w statystyce polskiej.[3/]

Z kolei wymienić należy w tej grupie cech <u>formę organizacyjną podróży</u> /wyjazdu/. Chodzi tu zwłaszcza o podział na wyjazdy turystyczne realizowane indywidualnie, zbiorowo lub w mniejszym zespole rodzinnym albo towarzyskim oraz o cechę wyróżniającą wg. faktu korzystania lub nie korzystania z usług i pomocy organizacyjnej biura podróży, czy innej instytucji

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ W praktyce polskiej stosowany jest podział na bazę środowiskową /zamkniętą/ i ogólnie dostępną oraz podział bazy wg. rodzajów na: hotele i motele, domy wycieczkowe, schroniska, pensjonaty, pokoje gościnne, obozowiska oraz inne, nie zarejestrowane kwatery. /Patrz: Zrzeszenie Polskich Hoteli Turystycznych, Warszawa 1964. Wstępne opracowanie wyników spisu zamkniętej bazy noclegowej w Polsce: obiektów wczasowych, wypoczynkowych, zdrowotnych, kolonijnych wg. stanu na dzień 31.XII.1963 r. Broszura/.

2/ Ente Nationale Italiano per il Turismo. Centro di Documentazione, Collana di Monografie Turistiche nr 9. Indagine Turistica Alle Frontiere. Estate /lato/ 1966, s. 31, tabl. III.

3/ Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki, Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej; Ruch turystyczny w Polsce w 1967 r. Warszawa 1968, s. 82 i dalsze.

zajmującej się organizacją lub obsługą ruchu turystycznego.

Do grupy cech specyficznie turystycznych zakwalifikować wreszcie można zarówno cel /po co/ jak i motyw /co skłoniło/ podróży. Przy zastosowaniu cechy "cel" podzielić można ogół turystów na turystów wypoczywających, leczących się, korzystających z imprez turystyki kwalifikowanej, zwiedzających interesującą miejscowość, jeżdżących do teatru, odwiedzających krewnych itp.

Pogłębionych studiów wymaga w Polsce problem motywu udziału w ruchu turystycznym i wyboru określonej formy. Szczegółowo wchodziłyby tu w grę takie motywy jak: przykład innych, namowa krewnych, ogłoszenie wycieczki w zakładzie pracy, możliwość otrzymania skierowania na wczasy, potrzeba leczenia, reklama prasowa czy radiowa biura podróży, świadomość, że "zwrócą się koszty" wycieczki zagranicznej i in.

Odmianą tej cechy /motyw podróży/ jest przyczyna, dla której ktoś nie uczestniczy w ruchu turystycznym. Analiza przyczyn nie uczestniczenia w ruchu turystycznym ma już za sobą bogatą tradycję badawczą. Wspomnieć można o badaniach wakacji Francuzów i Anglików opisanych przez André Piatiera[1/] i o badaniach ankietowych zorganizowanych w 1968 r. przez Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej GKKFiT.

Przedłożona tu propozycja usystematyzowania cech charakteryzujących uczestników ruchu turystycznego w większe grupy stanowi wstępny zarys, wymagający analitycznego pogłębienia, co przekraczałoby jednak ramy niniejszej pracy.

Cechy charakteryzujące uczestników ruchu turystycznego są we wszystkich grupach zarówno mierzalne /wiek uczestników, długość pobytu, wysokość wydatków/ jak i niemierzalne /rodzaj bazy, środka lokomocji, cel podróży/, stąd tworzyć z nich można szeregi rozdzielcze zarówno z cechą mierzalną jak i niemierzalną.

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ André Piatier: Sondages et enquêtes au service du tourisme. Genewa 1956.

Reasumując, stwierdzić można, że zbiorowości uczestników ruchu turystycznego spełniają warunki kwalifikujące je jako zbiorowości statystyczne[1/], a mianowicie:

- stanowią zbiór jednostek dających się logicznie zdefiniować /patrz definicje kto jest, a kto nie jest uczestnikiem ruchu turystycznego/,
- każda populacja generalna uczestników ruchu turystycznego /np. turyści przyjeżdżający w danym roku do danego kraju/ posiada określoną treść merytoryczną,
- jednostki stanowiące masę statystyczną nie są identyczne i dadzą się grupować wg. omówionych wyżej cech.

Stąd zbiorowości uczestników ruchu turystycznego podlegają procedurze badania statystycznego.

Do statystycznego opisu zjawiska ruchu turystycznego zastosowanie mają normalne parametry opisowe struktury zbiorowości, miary dynamiki i korelacji.[2/]

- - - - - - - - - - - - -

1/ Definicje wg. St. Szulca; Metody statystyczne. Wyd.V, s.18.

2/ Charakterystyka mierników zbudowanych na ogólnych zasadach, ale specyficznych dla ruchu turystycznego podawana będzie sukcesywnie w dalszych rozdziałach pracy.

Rozdział II

METODOLOGIA STATYSTYCZNYCH BADAŃ RUCHU TURYSTYCZNEGO

Wychodząc ze stwierdzenia, że ruch turystyczny, jako zjawisko o charakterze masowym, podlega procedurze badania statystycznego, główną uwagę skoncentrować należy obecnie na tym etapie postępowania, który zmierza bezpośrednio do uzyskania właściwego materiału statystycznego, tzn. na zaprogramowaniu badań i na obserwacji statystycznej. Już na tym etapie ilościowego badania ruchu turystycznego, poza prawidłowościami wynikającymi z ogólnej teorii statystyki, wykształciły się swoiste odrębności związane z merytoryczną stroną badanego zjawiska.

1. Powstawanie materiału statystycznego z zakresu ruchu turystycznego

1.1. Rodzaje materiału statystycznego

Materiał statystyczny z zakresu turystyki można podzielić na pierwotny i wtórny.

W piśmiennictwie teoretycznym z zakresu turystyki podział ten jest stosowany już od dawna. W 1932 r. Franz Schuhwerk pisał już o materiale statystycznym z zakresu turystyki w Niemczech i Austrii:[1/] "Pierwotne materiały statystyczne ruchu turystycznego pochodzą z ujęć, które urzędy statystyczne zbierają wyłącznie dla celów turystycznych. Do wtórnych należą prze-

---

1/ F. Schuhwerk: Die Methodik in der deutschen und österreichischen Fremdenverkehrstatistik. Archiv für den Fremdenverkehr Nr 3, Jahrgang 1931/32, Berlin, s.97 /tłum. własne/.

ważnie dane pochodzące z gmin i służące innym celom /np. taksy kuracyjne, meldunki policyjne itp./ i muszą dopiero być przekształcone w dane statystyczne dotyczące ruchu turystycznego w tej miejscowości". Schmidhauser przypisuje badaniom wtórnym przewagę nad ujęciami pierwotnymi.[1/]

Obok podziału na materiał pierwotny i wtórny istotne znaczenie dla metod obserwacji statystycznej ma rozróżnienie ze względu na technikę zbierania informacji - na rejestrację i spis.

Technika rejestracji jest powszechnie stosowana w obserwacji statystycznej ruchu turystycznego. Odnosi się zarówno do stosowanych powszechnie ujęć na granicy /"frontier check"/ jak i do rejestracji hotelowej /"hotel record"/ i dostarcza statystykom ruchu turystycznego najbogatszego materiału. Wyjątkowo natomiast stosowany jest spis. Z reguły chodzi tu o wykorzystanie materiałów wtórnych.[2/]

Zarówno rejestracja jak i spis, podstawowe techniki obserwacji statystycznej ruchu turystycznego, mogą być przeprowadzone jako badania pełne /wyczerpujące/ lub jako badania częściowe /niewyczerpujące/.

Przy zastosowaniu zarówno metod badań pełnych jak i częściowych istnieją trzy podstawowe <u>miejsca statystycznego ujęcia ruchu turystycznego.</u> Wylicza je G. Menges[3/]: "Tak więc przy ustalaniu metody zbierania danych statystycznych ruchu turystycznego istnieje całkowicie typowy dla turystyki problem: czy turystów należy liczyć w domu, w podróży, czy podczas pobytu w innej miejscowości. Statystyka ruchu turystycznego czyniła dotychczas użytek ze wszystkich możliwości:

a/ "ujmowania w domu" - stosowanego przeważnie w krajach anglosaskich,

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Op. cit., s. 192.

2/ Kilka bardziej szczegółowych uwag dotyczących zastosowania spisu w obserwacji statystycznej w turystyce - zob."Wprowadzenie" cz. I.

3/ Günther Menges: Möglichkeiten der Quantifizierung und Messung des Fremdenverkehrs. "Revue de Tourisme" nr 2/1960.

b/ "ujmowania w podróży" przy zastosowaniu tzw. metody granicznej, czyli liczeniu na granicy przyjeżdżających i wyjeżdżających obcokrajowców, przeważnie stosowanego w krajach o położeniu wyspiarskim i półwyspiarskim, a mianowicie w Finlandii, Irlandii, Islandii, Włoszech, Norwegii, Szwecji, Portugalii, Hiszpanii i Turcji,

c/ "ujmowania podczas pobytu". Jest to ujmowanie od strony meldunków i noclegów w zakładach zajmujących się zakwaterowaniem, stosowane w Austrii, Belgii, Danii, RFN, Jugosławii, Luksemburgu, Holandii i Szwajcarii" /tłum. własne/.

1.2. Programowanie badań

Ten etap procesu badawczego ma zasadnicze znaczenie, gdyż określa założenia wyjściowe dla całego badania, dostosowuje metody i techniki badawcze do zapotrzebowania zleceniodawców lub przypuszczalnych użytkowników uzyskanych wyników badań, a niezbędne nakłady finansowe, rzeczowe i kadrowe do pozostających do dyspozycji środków i sił wykonawczych.

Jako pierwsze zadanie do rozwiązania na tym etapie wymienić należy ścisłe określenie ogólnych i szczegółowych celów badawczych i hipotez roboczych. W tej fazie podstawowym warunkiem powodzenia badania jest ścisła współpraca specjalistów statystyków ze znawcami merytorycznej strony problematyki ruchu turystycznego, gdyż, jak słusznie stwierdza B. Szulc, "badanie statystyczne nie jest celem samym w sobie, lecz służy wypełnieniu konkretnego zapotrzebowania społecznego".[1/] Z kolei jako nieodzowne zadanie na etapie programowania ilościowego badania ruchu turystycznego wymienić należy właściwą identyfikację badanej zbiorowości, o czym była mowa na poprzednich stronach niniejszej pracy.

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ B. Szulc: Statystyka dla ekonomistów. S. 24.
W tym miejscu przytoczyć można m.in. pozytywny przykład współpracy Departamentu Ruchu Turystycznego GKKFiT z Zakładem Prawnych i Ekonomicznych Problemów Turystyki SGPiS i Ośrodkiem Badania Opinii Publicznej przy Polskim Radio, która doprowadziła do powstania licznych materiałów z zakresu ilościowego badania ruchu turystycznego w Polsce, cytowanych na wielu stronach niniejszej pracy.

Istotnym problemem jest wybór terminu badania. Problem ten w mniejszym stopniu dotyczy badań rejestracyjnych, których cechą jest ciągłość zapisów, jest natomiast bardzo istotny przy badaniach o charakterze spisu oraz wszelkiego rodzaju badaniach ankietowych.

Ze względu na mobilność masy turystów i ich niejednorodność /turystyka pobytowa, wycieczkowa, weekendowa/ przy wyborze terminu badania nastręcza się szereg trudności. Problemowi temu poświęcona jest obszerna literatura zagraniczna.[1/]

Kolejną sprawą, warunkującą uzyskanie dobrego materiału statystycznego jest właściwe określenie zakresu badań, stosownie do głównego celu badawczego.

Omówiona poprzednio wielość cech charakteryzujących uczestników ruchu turystycznego powodować może tendencję do zbytniego rozszerzania zakresu pytań, co niejednokrotnie utrudnia uzyskanie odpowiedzi na pytania zasadnicze.[2/] Warunek oszczędności pytań ma szczególne znaczenie w stosunku do turystów, masy ruchliwej; każde zatrzymanie na dłużej może bowiem wywołać zniecierpliwienie turysty i wpłynąć ujemnie na jakość uzyskanych odpowiedzi.

Jednym z kolejnych, istotnych warunków jest prawidłowe i jednoznaczne formułowanie pytań w sposób umożliwiający krótkie i jednoznaczne odpowiedzi. W turystyce, gdzie w wielu przypadkach chodzi o obcokrajowców, ta zasada ma szczególnie istotne znaczenie.

W technice badania statystycznego podstawowym instrumentem, który musi być skonstruowany na etapie programowania, jest

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Bardziej szczegółowo na ten temat patrz "Wprowadzenie" cz. I, s. 68 i dalsze.

2/ Przykładem może być przeprowadzone przez COIT badanie wypoczynku świątecznego mieszkańców Katowic, w trakcie którego, ze względu na zbytnie rozbudowanie kwestionariusza pytaniami typu socjologiczno-demograficznego, nie uzyskano właściwego materiału do analizy statystyczno- ilościowej. Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej GKKFiT. Dział Statystyki i Badań Ruchu Turystycznego; Metoda szacunkowego badania wielkości wypoczynku świątecznego, Warszawa 1963.

kwestionariusz. Nie ma żadnych różnic poglądów co do tego, że kwestionariusz badań, jego układ, zarówno w postaci karty indywidualnej jak i wykazu zbiorczego, związane z nim wyjaśnienia i instrukcje oraz konstrukcja tzw. makiet wynikowych tabel statystycznych mają zasadnicze znaczenie dla prawidłowego przeprowadzenia badania.

Kwestie te nabierają szczególnego znaczenia przy zastosowaniu do opracowywania wyników elektronicznej techniki obliczeniowej. Prace nad formularzami kwestionariusza i makiet wynikowych muszą wtedy spełniać dodatkowe, ściśle sprecyzowane warunki formalne.

Spośród pozostałych warunków uzyskiwania dobrego materiału wymienić należy za S. Szulcem: organizację badania, stosunek badanych do badania i badającego oraz kompletność i bezbłędność materiału statystycznego.

Jest rzeczą oczywistą, że warunki te mają pełne zastosowanie do badań statystycznych w zakresie turystyki, a przykłady krytyki obecnego stanu rzeczy spotykane często w piśmiennictwie teoretycznym dowodzą, że podstawowe warunki uzyskania dobrego materiału statystycznego są w praktyce bardzo trudne do spełnienia.[1/]

2. Metoda badań wyczerpujących /pełnych/

W praktyce międzynarodowej wykształciły się dwa główne zastosowania metody badań pełnych: rejestracja hotelowa i rejestracja graniczna.

2.1. Rejestracja hotelowa /hotel record - metoda lokalna/

Dokładną analizę zastosowania metody lokalnej znajdujemy w pracy M. Avanciniego,[2/] który, zgodnie z oficjalnie przyję-

---

1/ Próba oceny stanu rzeczy w Polsce podjęta zostanie w rozdz. VI niniejszej rozprawy.

2/ Marco Avancini. Organizacja, metody i wyniki statystyki ruchu turystycznego we Włoszech. "R.d.T." nº 2, Berno 1960.

tą klasyfikacją, wprowadza rozróżnienie na rejestrację podróżnych przyjętych przez przedsiębiorstwa hotelarskie i rejestrację podróżnych przyjętych przez zakłady pozahotelarskie.W pracy Avanciniego znajdujemy szczegółowy opis techniki zbierania i zestawiania danych statystycznych we Włoszech.[1/]

Korzystną charakterystykę tej techniki zbierania danych zawiera podręcznik UIOOT:[2/] "... coraz więcej krajów, szczególnie w Europie, zbiera obecnie dane statystyczne z zakładów noclegowych. W niektórych wypadkach metoda ta uzupełnia kontrolę graniczną, zdarza się jednak często, że ten system /zbierania danych z hoteli/ zastępuje całkowicie dane z kontroli granicznej dla celów statystyki turystycznej. Z wykorzystania raportów hotelowych jako podstawy do zbierania danych statystycznych płyną określone korzyści. Szczególnie interesująca jest możliwość zadowalającego ujęcia tą metodą bardzo dużej części ruchu turystycznego, co przy tradycyjnej kontroli na przejściach granicznych powodowałoby wielkie zakłócenia w swobodnym ruchu granicznym. Ta praktyczna korzyść łączy się z ważną korzyścią teoretyczną: faktyczną wielkość ruchu turystycznego /.../ mierzy się liczbą noclegów turystów /osobodni - przypis mój/ lub liczbą turystów pomnożoną przez średnią długość pobytu. Statystyki z bazy noclegowej mierzą osobodni /noce spędzone przez turystów/ bezpośrednio i zapewniają pomiar długości pobytu w odpowiedniej bazie ... Statystyce z bazy noclegowej należy więc przyznać przewagę nad innymi metodami,ponieważ zazapewnia wierny pomiar wielkości ruchu turystycznego" /tłum. własne/.

Podręcznik wspomina również o automatycznym zapewnieniu przez tę rejestrację pomiaru podaży, a także o umożliwieniu dzięki niej analizy rozmieszczenia ruchu wewnątrz kraju /rejonizacji/i ujmowania turystów krajowych korzystających z tej samej bazy, co goście zagraniczni.

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Patrz "Wprowadzenie", cz. I, s. 78 i dalsze.

2/ Guidelines. S. 19.

Na zakończenie stwierdzić należy, że poza Włochami, rejestracja hotelowa stosowana jest w Austrii, w Hiszpanii, Francji, Szwajcarii, a także na Węgrzech, w Czechosłowacji i w wielu innych krajach. Wprowadzony w Polsce od 1.I.1967 r. system "sprawozdawczości statystycznej w zakresie obiektów turystyczno-wypoczynkowych" jest również przykładem klasycznego niejako zastosowania metody badań wyczerpujących poprzez rejestrację hotelową.[1/]

Wszędzie usiłuje się sprawić, aby materiał statystyczny z rejestracji hotelowej był najkompletniejszy i najbardziej wiarygodny.[2/]

2.2. Rejestracja graniczna /frontier check/

Rejestracja graniczna polega na każdorazowym odnotowywaniu faktu przekroczenia granicy w obu kierunkach przez obywateli własnych i obcych i jest właściwie statystyką ruchu granicznego obejmującą wszelkie rodzaje podróżnych /także emigrację, czasowe wyjazdy celem podjęcia pracy zarobkowej itp/.

Wykorzystanie tej rejestracji do badania ruchu turystycznego wymaga odpowiednich zabiegów /zwłaszcza określenia w karcie granicznej celu przyjazdu lub wyjazdu/; jest to zatem, ze względu na ruch turystyczny, wykorzystanie materiału wtórno-statystycznego.

W porównaniu z rejestracją hotelową, zaleta rejestracji granicznej, obejmującej każdego podróżnego, polega na nierównie dokładniejszym ujęciu przyjeżdżających cudzoziemców, a przede wszystkim na wykluczeniu wielokrotnych zaliczeń powodowanych zmianą hotelu w czasie jednego pobytu w danym kraju. W ten sposób uwzględnia się również tych cudzoziemców, którzy nie nocują w zakładach noclegowych objętych obowiązkiem statystycznym. Ponadto na podstawie notowań wyjazdów i przyjazdów oby-

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ To zakwalifikowanie polskiej statystyki wynika także z § 2 późniejszej instrukcji Nr 146 GUS z dnia 10 maja 1973 r. w sprawie sprawozdawczości statystycznej dotyczącej zakładów noclegowych prowadzących działalność turystyczno- wypoczynkową.

2/ Troskę o to wyrażają m.in. § 4 i § 5 wspomnianej instrukcji GUS.

wateli danego kraju można określić kierunek i znaczenie turystyki biernej /wyjazdowej/. Wadą jest tu natomiast niemożność ustalenia średniego okresu pobytu, co spowodowało wysunięcie w piśmiennictwie różnych propozycji rozszerzenia zapisów rejestracji granicznej. W praktyce węgierskiej np., turystom wręcza się druczki zaopatrzone w datę wjazdu, które przy wyjeździe należy zwracać.

Ruch turystyczny na granicach ujmują kraje europejskie: Dania, Finlandia, Grecja, W.Brytania, Irlandia, Włochy, Norwegia, Portugalia, Szwecja, Hiszpania oraz wszystkie kraje socjalistyczne.

Podkreślając istotną użyteczność tej formy badań pełnych ruchu turystycznego nie można pominąć znaczenia formalności granicznych dla dokładności rejestracji ruchu turystycznego na granicy. Jak bowiem stwierdza Schmidhauser:[1] "Jeżeli Hunziker i Krapf mogli jeszcze w 1942 r. pisać, że ujęcia statystyczne na granicy dadzą się stosunkowo łatwo połączyć z kontrolą paszportową i celną - dziś słuszność tego twierdzenia, wskutek daleko idącego złagodzenia formalności granicznych, jest w znacznej mierze podważona".[2]

Ograniczenie skuteczności rejestracji granicznej dostrzega również Raport Ekspertów[3] podkreślając, że "samymi tylko względami statystycznymi nie można by usprawiedliwić ani wprowadzenia na nowo raz zniesionych formalności granicznych czy portowych, ani wprowadzenia istotnych dodatków do istniejących formularzy". Raport określa standardowe pytania, które powinny być zastosowane w formularzach granicznych, przy badaniach pełnych, bądź sondażowych.[4]

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Op.cit. s. 170 /tłum. własne/.

2/ Potwierdzeniem słuszności tej tezy jest praktyczne uniemożliwienie stosowania rejestracji granicznej w związku ze zniesieniem formalności paszportowych m.in. w ruchu osobowym między krajami EWG lub między Polską a NRD.

3/ Op.cit. pkt. 31 - patrz "Wprowadzenie" cz. I, s. 87.

4/ Op.cit. pkt. 32 - patrz "Wprowadzenie" cz. I, s. 87, przypis 15.

Z powyższych rozważań widać, że ujęcia statystyczne na granicy pozostawiają również w określonych okolicznościach wiele nie rozwiązanych problemów i właściwie/tak jak we Włoszech i m.in. w Polsce/ powinny być stosowane jednocześnie oba sposoby, ponieważ uzupełniają się wzajemnie.

2.3. Statystyki pomocnicze

Wśród statystyk, które z punktu widzenia ruchu turystycznego określić należy jako pomocnicze, najistotniejsze znaczenie ma statystyka bazy noclegowej.

Statystycy włoscy[1/] traktują statystykę urządzeń hotelarskich jako integralną część statystyki ruchu turystycznego, nadając jej rangę statystyki podstawowej, a poszczególne rodzaje bazy noclegowej stanowią cechę wyróżniającą uczestników ruchu turystycznego.

Znaczenie statystyki bazy noclegowej uwypuklone jest również w statystyce polskiej, gdzie podstawowy system sprawozdawczości z zakresu turystyki nazwany był "sprawozdawczością statystyczną zakładów noclegowych prowadzących działalność turystyczno-wypoczynkową".[2/]

Inną statystyką pomocniczą o bardzo istotnym znaczeniu jest statystyka przewozów pasażerskich różnymi środkami lokomocji. Kompleksowe omówienie tej problematyki w praktyce statystyki szwajcarskiej znajdujemy w artykule C. Kaspara.[3/]

Wartościową analizę ruchu turystycznego z punktu widzenia środków transportu opracował Zakład Ekonomiki Transportu Centralnego Ośrodka Badań i Rozwoju Techniki Kolejnictwa w War-

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Marco Avancini. Organizacja, metody i wyniki statystyki ruchu turystycznego we Włoszech ."R.d.T." nº 2, Berno 1960.

2/ Instrukcja 146 GUS. Szerzej na temat statystyki bazy noclegowej patrz: "Wprowadzenie" cz. I, s. 88 i dalsze.

3/ Claude Kaspar: Statystyka szwajcarskiego przewozu podróżnych. Tłum. polskie. Materiał Zakł. Ekonomicznych i Prawnych Zagadnień Turystyki SGPiS /maszynopis/ 1961. Patrz bardziej szczegółowe omówienie we "Wprowadzeniu" cz. I, s. 90.

szawie.[1/] Wprawdzie podstawowym zadaniem pracy było możliwie szerokie zapoznanie się ze stosowanymi w praktyce i istniejącymi w teorii ekonomiki transportu metodami ustalania przyszłych potrzeb przewozowych o charakterze turystycznym - jednakże gruntowne studium problemu wykazało przydatność analizy statystycznej /i prognozy/ przewozów pasażerskich różnymi środkami lokomocji do pogłębienia analizy /prognozy/ ruchu turystycznego, tym bardziej, że praca udowodniła istnienie współzależności między ogólnym rozwojem przewozów, a przewozami turystycznymi.[2/]

Omówiona współzależność posłużyła również autorowi niniejszej pracy przy próbie ustalenia długoletniej tendencji rozwojowej ruchu turystycznego właśnie na podstawie danych dotyczących przewozów turystycznych.[3/]

Historyczny przykład wykorzystania statystyki przewozów komunikacyjnych do określania wielkości ruchu turystycznego znajdujemy w pracy St. Leszczyckiego "Podhale jako region uzdrowiskowy".[4/]

Na zakończenie przeglądu statystyk pomocniczych wymienić jeszcze należy praktykę rejestracji sprzedanych bonów benzynowych,[5/] stosowaną przez statystykę włoską, statystykę frekwencji w miejscach o szczególnych wartościach krajoznawczych itp.

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Centralny Ośrodek Badań i Rozwoju Techniki Kolejnictwa Zakład Ekonomiki Transportu. Temat Nr H-24/1962 "Metodyka ustalania rozmiarów i struktury przewozów pasażerskich z punktu widzenia potrzeb ruchu turystycznego". Warszawa 1964 /Irena Wilczek/.

2/ Op. cit., s. 152. Wg cyt. opracowania udział przewozów turystycznych w przewozach dalekobieżnych ogółem wahał się w latach 1949-1962 między 41, 5% a 49, 4%.

3/ St. Ostrowski: Ruch turystyczny w Polsce. Wyd. II Sport i Turystyka, Warszawa 1972, s. 113.

4/ Op.cit. St. Leszczycki obliczał przyjazdy turystyczne na Podhale porównując ilości biletów kolejowych sprzedanych do poszczególnych stacji, przy czym od liczby sprzedanych biletów w sezonie letnim i zimowym odejmowano przeciętną liczbę tych biletów sprzedanych w tzw. sezonie martwym.

5/ Ente Nazionale Italiano per il Turismo oraz Statistica del Turismo, Annuario 1965. Nr 64-65. Dicembre 1966 /Nuova Serie/ Anno XVII, tabl. XXXVI, s. 230.

3. Metoda badań częściowych /niewyczerpujących/

Uznając całą użyteczność badania ruchu turystycznego metodą badań wyczerpujących, nie można nie przyznać racji głosom krytykującym te metody, wskazującym na ich braki i domagającym się - dla pełniejszego poznania zjawiska - stosowania metod opartych na badaniach niewyczerpujących-częściowych. Można tu przytoczyć wypowiedź Lickorisha i Jeffriesa[1/], potwierdzoną stanowiskiem H. Grimonda[2/] i innych autorów, którzy stwierdzają konieczność posługiwania się przy badaniu ruchu turystycznego metodami badań częściowych.

Celowość stosowania badań częściowych stwierdza również Raport Ekspertów. "Szczegółowy i odpowiedni system statystyk turystycznych rzadko może być uzyskany metodą rachunku wyczerpującego i badania częściowe są niezbędne, żeby uzupełnić uzyskiwane informacje. Organizacja takich badań wymaga jednak pewnych ilościowych informacji, choćby surowych, dotyczących dziedzin, które mają być zbadane".

Spotykane w piśmiennictwie turystycznym argumenty za stosowaniem metod badań częściowych, a zwłaszcza metody reprezentacyjnej, do poznania wielkości, struktury i dynamiki ruchu turystycznego usystematyzować można zgodnie z wywodami Z.Pawłowskiego[3/], który stwierdza, że badania reprezentacyjne:

- pozwalają prędzej niż badania pełne uzyskać obraz interesującej nas zbiorowości,
- gwarantują odpowiednią dokładność wyników, pozwalając /pod warunkiem odpowiedniego sposobu losowania próby i doboru właściwej liczby turystów do próby/ uzyskać praktyczną pewność, iż błąd szacunku badanego parametru nie przekroczy z góry ustalonego, dopuszczalnego poziomu,

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ L.J. Lickorish, D.J. Jeffries: Travel Surveys. "Revue du Tourisme" n° 3, Berno 1960.

2/ H. Grimond: Methods of inwestigating of the travel market. Paper presented on the F.T.R.S. organised by IUOTO. Travel Research Journal, Special Issue. IUOTO. Genève 1961.

3/ Zbigniew Pawłowski: Wstęp do statystycznej metody reprezentacyjnej. Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1972, s. 10-11.

- są z reguły tańsze od badań pełnych,
- umożliwiają przeprowadzenie znacznie głębszych i bardziej wielostronnych badań wybranych do próby uczestników ruchu turystycznego niż mogłoby to mieć miejsce w przypadku badania wszystkich uczestników.

W praktyce i teorii badań ruchu turystycznego ocena całego zjawiska przez poznanie jego części przyjęła wspólną nazwę badań ankietowo-sondażowych, przy czym w poszczególnych językach badania te noszą następujące nazwy: w angielskim - "sample surveys", we francuskim - "recherches par sondage",w niemieckim - "Stichprobenverfahren".

Poszczególne przypadki zastosowania tej metody klasyfikować można w zależności od kilku kryteriów:

Sposób doboru próby

Kryterium to decyduje, czy dane badanie można uznać za reprezentacyjne.

Zgodnie z podziałem Kellerera[1/] badaniem reprezentacyjnym jest tylko takie badanie, w którym dobór próby jest losowy, przeprowadzony zgodnie z którymś z wielu możliwych do zastosowania schematów losowania. Badanie nie jest reprezentacyjne wówczas, gdy stosuje się celową selekcję /"gezieltes Auswahlverfahren"/ lub sposób, który Kellerer nazwał "na chybił-trafił" /"aufs Geratewohl"/, np. kiedy przeprowadza się badanie turystów w Warszawie na Starym Mieście w niedzielę między godz. 10 a 15, lub wybiera się ich z książki telefonicznej, gdyż narusza się wówczas podstawową zasadę badania reprezentacyjnego, wg. której każdy powinien mieć równą szansę znalezienia się w próbie.

Ze względu na przyjętą technikę, w badaniu ruchu turystycznego metodą reprezentacyjną można wyróżnić m.in. następujące losowania próby:

1/ H. Kellerer: Theorie und Technik des Stichprobenverfahrens, Einzelschriften der Deutschen Statistischen Gesellschaft Nr 5, Monachium 1953, s. 197.

- losowanie nieograniczone /unrestricted sample/, gdy losowanie odbywa się dla badanej zbiorowości ruchu turystycznego jako całości /np. z populacji wszystkich osób wyjeżdżających w danym roku za granicę/,
- losowanie warstwowe /stratified sample/, polegające na tym, że badaną zbiorowość dzieli się najpierw na pewną liczbę rozłącznych podzbiorowości i dopiero następnie w każdej z nich dokonuje się losowania,
- losowanie systematyczne, polegające np. na tym, że z pierwszej setki pasażerów przybywających w danym dniu do portu lotniczego wylosuje się jedną osobę, a następnie dołącza do próby wszystkie osoby zajmujące tę samą kolejność w każdej następnej setce /np. siedemdziesiąty trzeci, sto siedemdziesiąty trzeci, dwieście siedemdziesiąty trzeci pasażer itd./[1]

Podział wg. charakteru materiału statystycznego

Jest to rozróżnienie między wykorzystywaniem wtórnego materiału statystycznego /np. badanie częściowe na podstawie meldunków hotelowych[2] i ujęciami pierwotnymi /ankieta przeprowadzona specjalnie dla celów danego badania, jak np. badanie COIT - "Mój wypoczynek 1968 r."/.

Nieco więcej uwagi poświęcone zostanie podziałowi ankiet /wywiadów osobistych/ według miejsc ich przeprowadzenia, którego znaczenie jest szczególnie istotne.

- - - - - - - - - - - - -

1/ H. Schmidhauser op.cit., s. 157 i dalsze oraz Zb. Pawłowski op.cit., s. 15 i dalsze.

2/ Patrz: Analytische Untersuchung des Fremdenverkehrs in der Landeshaupstadt Linz, Wiedeń 1965. Występuje tam typowy przykład badania częściowego na podstawie wtórnego materiału statystycznego. Badania dotyczyły długości pobytu i motywów przyjazdu do Linzu w 1963 r. Przeprowadzone zostały w Centralnym Urzędzie Meldunkowym, gdzie dobrano próbę losową z kart meldunkowych co 100 gościa hotelowego w latach 1960 i 63. Badanie dało m.in. obraz struktury długości pobytu w Linzu w tych latach.

3.1. Ankietowanie w hotelach i miejscach pobytu turystów

Ponieważ ze względów technicznych rzadko możliwa jest rozmowa ze wszystkimi badanymi /niekiedy w zakładach noclegowych/ ankietowanie w miejscu pobytu jest zwykle badaniem częściowym /niewyczerpującym/.

Zalecenia odnośnie pełnego uwzględnienia zasady reprezentatywności próby w badaniach ankietowych w bazie hotelowej zawiera "Raport Ekspertów".[1/]

Niezależnie od bogactwa problemów teoretycznych związanych z badaniami ankietowymi w miejscu pobytu turystów[2/] stwierdzić należy, że tego typu badania nie są szerzej stosowane w praktyce poszczególnych krajów. Z nielicznych przykładów wymienić można badania przeprowadzone w Rzymie w czerwcu 1956 r. a także późniejsze badanie austriackie z 1959 r.[3/]

Jako polski przykład zastosowania badań ankietowych turystów w miejscu pobytu wymienić można jedno z dawniejszych badań dotyczących ruchu krajowego, przeprowadzone w 1959 r.przez Zakład Prawnych i Ekonomicznych Zagadnień Turystyki SGPiS na

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ W pkt. 40 "Raportu" czytamy: "W badaniach ankietowych hoteli i innych rodzajów odpłatnej bazy noclegowej istotne jest upewnienie się, że pobyty w środku tygodnia lub w czasie weekendu, w sezonie i poza sezonem w odniesieniu do każdego typu bazy noclegowej i w każdego typu regionie mają szansę wejścia do próby w takim stosunku procentowym, jaki określa ich faktyczny udział w ogólnej wielkości ruchu przypadają - cego na daną kategorię bazy noclegowej w całym kraju, co z różnych przyczyn może nie być zupełnie dokładnie znane" /tłum. własne/.

2/ Szczególne znaczenie ma problem wyboru próby. Patrz"Wprowadzenie" cz. I., s. 96 i dalsze.

3/ Badanie przeprowadzone w Wiedniu zostało oparte na 1500 wywiadach z gośćmi zagranicznymi. Reprezentacja została rozwarstwiona według narodowości, odpowiednio do łącznej liczby przyjazdów do wiedeńskich hoteli w okresie badania.Przeprowadzającym wywiady przydzielono "kwoty" podróżnych różnej narodowości w uczęszczanych miejscach Wiednia. Podobne metody rozwarstwienia i doboru były stosowane w poprzednich badaniach austriackich.

terenie osad Rytro i Tęgoborze.[1/]

Badania w Rytrze i Tęgoborzu miały istotne znaczenie ze względu na ich precedensowy charakter i doczekały się omówienia na forum międzynarodowym.[2/]

3.2. Badania ankietowo-sondażowe na granicy

W przypadku turystów zagranicznych istnieje możliwość przeprowadzenia ankiety /wywiadu/ w chwili przekraczania granicy przy wjeździe, lub przy wyjeździe.

Technika badań ankietowo-sondażowych uwarunkowana jest rodzajem przejścia granicznego i przy zachowaniu pewnych prawidłowości ogólnych każdy rodzaj przejścia wymaga zastosowania jemu tylko właściwych metod. W tym aspekcie wyróżnić należy badania w portach morskich, na lotniskach, na przejściach kolejowych i drogowych,[3/] W związku z zastosowaniem tej metody nasuwają się różne problemy wspólne dla wszystkich przejść granicznych oraz specyficzne dla każdego rodzaju przejść /morskie, lotnicze, kolejowe, drogowe/.

- - - - - - - - - - - - - -

1/ Łazarek Roman: Ruch lotniskowo-turystyczny w świetle wyników badania ankietowego przeprowadzonego w 1959 r. w Rytrze i Tęgoborzu. "Ruch turystyczny" nr 1, Warszawa 1961, SGPiS ZPIEZT. Artykuł analityczny R. Łazarka nie podaje szczegółowo techniki wyboru próby, stwierdza jedynie, że jeśli chodzi o letników i turystów, to byli oni badani w tych gospodarstwach, które wybrano do badania w obu ankietach. Autor stwierdza, że wybór bazy i wielkość próby stanowią wystar - czające podstawy do uogólnienia uzyskanych wyników na całą zbiorowość - przesądzając tym samym o reprezentatywności badania. Wyniki ankiety w Rytrze dały informacje o: a/miejscu pochodzenia turystów /41% Kraków, 25% Warszawa/, b/ długości pobytu i liczbie osób w rodzinie, c/ wieku i płci letników, d/ zawodzie /20% inżynierowie, 17% służba zdrowia/ e/ średnich wydatkach rodziny.

2/ Zob. art. prof. K. Libery: L'organisation, les méthodes et les résultats de la mesure des flux touristiques en Pologne. "Revue du tourisme" nº 3, s. 167.

3/ Szczegółowe omówienie techniki badań ankietowo- sondażowych na różnego rodzaju przejściach granicznych - patrz "Wprowadzenie" cz. I, s. 108 i dalsze.

Podstawowy problem, to wybór przejścia do badania. Losowy wybór przejść granicznych jest utrudniony z różnych przyczyn. Po pierwsze - liczba przejść jest przeważnie zbyt mała, zaś turystyczne znaczenie określonych przejść może być zniekształcone przez jednoczesne ujmowanie nieturystów. Wreszcie na poszczególnych przejściach przeważają grupy turystów o jednorodnym często składzie /np. wycieczki z jednego zakładu pracy/. Celowe wydaje się zatem zastosowanie specyficznych operatów losowania opartych na zasadzie koncentracji, z tym, że dla każdego sąsiedzkiego kraju w grę wchodzić powinny przejścia graniczne o największym znaczeniu.

Ma to jednak swoje ujemne strony, gdyż struktura społeczno-zawodowa podróżnych tej samej narodowości na poszczególnych przejściach może być bardzo zróżnicowana. Na zbiorowość turystów ma bowiem również wpływ rodzaj przejścia: inni /pod względem struktury społeczno-zawodowej/ turyści jeżdżą własnymi samochodami, inni podróżują koleją itd.

Dostrzega te trudności "Raport Ekspertów", podając w pkt. 41: "Struktura podróżnych różni się ogromnie zależnie od celu odwiedzin, użytych środków lokomocji, sezonu, dnia tygodnia, a nawet godziny dnia. Niezbędne jest zatem upewnienie się, czy próba jest w pełni reprezentatywna dla całego ruchu, który zamierza się zbadać. Liczba przejść granicznych morskich, powietrznych, kolejowych i drogowych musi być ustalona z uwzględnieniem dopuszczalnego błędu. Ponieważ przepływ turystów następuje w grupach o różnej wielkości i składzie, próbę można utworzyć bądź wg. grup /clusters /, bądź wg. cech turystów objętych badaniem. Ponadto różnorakie środki transportu wymagają różnych technik badań sondażowych" /tłum. własne/.

Po dokonaniu wyboru przejść, rozstrzygnąć należy problem doboru próby spośród turystów na danym przejściu gra-

nicznym. Specjalną uwagę tym problemom poświęcają Lickorish i Jeffries.[1] Według nich istnieje możliwość doboru wielu operatów losowania: numerów miejsc, okrętowych list pasażerów , kolejności przybywania pasażerów do poczekalni lotniczych lub portów morskich, numerów paszportów i innych metod. Selekcja może być, ich zdaniem, przeprowadzona całkowicie ściśle; jest to jedynie sprawa kooperacji i organizacji.[2]

Prawidłowy rezultat badań zależy w równej mierze od właściwie dobranej próby, od pracy ankieterów i chęci współpracy respondentów; to zaś znowu zależy od warunków, które muszą pozwalać podróżnemu na udzielenie ścisłych odpowiedzi w wywiadzie bez straty czasu i bez zdenerwowania.

Dobre doświadczenia w dziedzinie badań ankietowych na granicy ma statystyka brytyjska. W perspektywie rozwoju polskiej statystyki nieodzowne wydaje się zastosowanie pogłębionych badań częściowych oraz ewentualne zastąpienie nimi badań pełnych. Dowodem słuszności tego twierdzenia może być fakt, że w

---

1/ L.J. Lickorish i D.J. Jeffries w artykule: "Travel Surveys"/"Revue du Tourisme" nr 3/1960/ na s. 102 piszą: "Jeśli potrzebne są informacje wycinkowe o ruchu do danego kraju, najlepszym sposobem otrzymania reprezentatywnych przekrojów jest zbadanie kilku prób, których wielkość będzie określona odpowiednio do głównych rozwarstwień ruchu. Próba może być podzielona na warstwy według kryterium czasu, linii i kierunku. Podział próby może odpowiadać podziałowi całego ruchu według miejsca wyjazdu lub przyjazdu, kierunku, linii, miesiąca, tygodnia, dnia lub godziny... Oczywiście wielkość próby wymaga szczegółowego rozważenia, lecz to już niemal odrębna wiedza... Po zdecydowaniu, ilu pasażerów należy dobrać z każdego wycinka w celu otrzymania próby reprezentatywnej - należy dokonać doboru wewnątrz każdego wycinka na zasadzie losowej". /Tłum. własne/.

2/ Np. w badaniach skandynawskich zastosowano dobór losowy według dwu ostatnich cyfr numeru paszportu lub dnia urodzenia. Na podstawie cyfr 11 i 32 otrzymano próbę liczącą 2% całej zbiorowości. Badając osoby urodzone 13 dnia miesiąca objęto 1/30 całości. Przed wprowadzeniem unii paszportowej krajów skandynawskich /1.5.1958 r./ przeprowadzono próbne badania ruchu wewnątrzskandynawskiego. Szwedów badano wg. daty urodzenia, Finów - wg. ostatniej cyfry numeru paszportu, Norwegów - wg. ostatnich dwu cyfr. Badano narodowość i dni pobytu turystów w każdym z krajów skandynawskich, obejmując badaniem wszystkie przejścia graniczne.

1972 r., po wprowadzeniu ruchu turystycznego między Polską a NRD na podstawie dowodów osobistych i zrezygnowaniu przez władze graniczne ze wszelkiej rejestracji poza liczbą przekroczeń granicy w obu kierunkach, GKKFiT zorganizował pięciokrotne badania sondażowe na granicy polsko-enerdowskiej za pośrednictwem Centralnego Ośrodka Informacji Turystycznej.

Badania te miały za podstawowe zadanie podział osób przekraczających granicę na tych, którzy korzystali przynajmniej z jednego noclegu "po drugiej stronie" i na tych, którzy pobyt swój ograniczyli do jednodniowego /beznoclegowego/ pobytu w sąsiednim kraju.[1/]

3.3. Badania ankietowo-sondażowe w miejscu stałego zamieszkania

Podczas gdy metody badań ankietowo-sondażowych omówione dotychczas dotyczyły wyłącznie podmiotów ruchu turystycznego, tzn. osób uczestniczących w ruchu turystycznym, a różniły się między sobą jedynie miejscem przeprowadzenia ankiety - badania w miejscu zamieszkania mają już nieco odmienny charakter, gdyż cecha "uczestnictwo w ruchu turystycznym" nie jest dana a priori, ale jest dopiero przedmiotem badań. Stąd badania te ustalają częstotliwość występowania cechy "uczestnictwo w ruchu turystycznym", jako podstawowego kryterium podziału badanej zbiorowości i w ten sposób pozwalają ocenić bardzo istotny parametr: wskaźnik aktywności turystycznej, ukazując tym samym znaczenie turystyki dla całości życia gospodarczo-społecznego kraju oraz pozycję wydatków na turystykę w hierarchii budżetów domowych poszczególnych grup społeczno-zawodowych.[2/]

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Badania te, aczkolwiek nie reprezentatywne, dały przynajmniej pewną praktyczną orientację co do tego, jaką część wielomilionowych rzesz odwiedzających z obu stron nazwać można turystami, a jaką jednodniowymi wycieczkowiczami.

2/ Lickorish i Jeffries /op.cit./ charakteryzując przydatność reprezentacyjnych badań gospodarstw domowych lub osób indywidualnych w miejscu zamieszkania stwierdzają, że okazały się one szczególnie wartościowe w pomiarach podróży urlopowych lub podróży dalekiego zasięgu odbywanych przez obywateli poszczególnych krajów.

Badania ankietowo-sondażowe w miejscu zamieszkania wymagają dobrze zorganizowanego aparatu badawczego i nie ma możliwości zarysowania ogólnie obowiązujących ram dla krajów o istotnie zróżnicowanych warunkach ekonomicznych i społecznych. Sposoby uzyskania przydatnych danych omawia "Raport Ekspertów".[1/]

W przypadku, gdy chodzi o wyróżnienie częstotliwości uczestnictwa poszczególnych grup społeczno-zawodowych w ruchu turystycznym - z uwagi na to, że profil turystyczny kształtuje się inaczej u ludności miejskiej i wiejskiej, inaczej w różnych grupach socjalno-ekonomicznych i w poszczególnych grupach wieku itp. - uzasadniona jest pierwotna stratyfikacja w drodze losowania dwustopniowego.

Sprawa wielkości i metody doboru próby ma szczególne znaczenie przy badaniu udziału obywateli danego kraju w wyjazdach zagranicznych. Z uwagi na to, że procentowy udział w wyjazdach zagranicznych w ogóle, a do określonego kraju szczególnie, jest bardzo niewielki /w Polsce w 1972 r. ok. 3,2 mln na 32,2 mln ludności, a więc ok. 10%/, uzyskanie znaczącej liczby odpowiedzi wymagałoby wielkiej liczby ankietowanych. Teoretycznie w Polsce wywiady z 2 tys. osób dałyby w 200 przypadkach pozytywną odpowiedź co do wyjazdu zagranicznego. Liczba ta jest za mała dla analitycznych podziałów i opracowań. Dlatego też z reguły ankietowanie w miejscu zamieszkania nie obejmuje pytań dotyczących analitycznej struktury wyjazdów zagranicznych, nadaje się natomiast znacznie lepiej do badań nad

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ W pkt. 50 czytamy: "Istotną przesłanką badań, które mają przynieść jakiekolwiek wartościowe wyniki, jest sporządzenie w pełni reprezentatywnej próby. W niektórych badaniach pytania są zadawane przez ankieterów osobom dobranym przez nich tak, aby uzyskać z góry określoną liczbę odpowiedzi według znanego podziału ludności pod względem wieku, płci, statusu socjalno-ekonomicznego lub innych cech charakterystycznych. Wyniki osiąga się w ten sposób dość tanim kosztem, ale stwierdzono, że nie są one w pełni wiarygodne, gdyż nie są oparte na wyborze losowym. Z drugiej jednak strony próba losowa jest znacznie kosztowniejsza i znacznie trudniejsza do uzyskania" /tłum. własne/.

kierunkami, rozmiarami i strukturą sezonową ruchu krajowego.

W konfrontacji z przykładami zagranicznymi bardzo pozytywnie ocenić należy polski dorobek w dziedzinie badań z zakresu ruchu turystycznego w miejscu zamieszkania ludności, który omówiony zostanie w dalszych rozdziałach tej pracy.

Podsumowując rozważania dotyczące badań niewyczerpujących odpowiedzieć należy na 2 pytania:

- jakie miejsca nadają się najbardziej do przeprowadzenia ankiet;
- jaka wielkość próby jest najwłaściwsza.

W odpowiedzi na pierwsze pytanie stwierdzić można, że nie istnieje jedno optymalne miejsce przeprowadzenia ankiety; zależnie od tego, jakie częściowe aspekty popytu turystycznego chce się zbadać lub jakie są zamierzone wyniki i możliwości wykorzystania uzyskanych danych - należy dokonywać kilku uzupełniających się badań w różnych miejscowościach i miejscach.

Z punktu widzenia terenu recepcyjnego największe znaczenie ma badanie w miejscu pobytu, w centrach turystycznych. Ma ono tę zaletę, że może jednocześnie objąć turystów pochodzących z różnych krajów, a ponadto umożliwia przeprowadzenie analizy cech strukturalnych, ułatwiającej właściwe ustawienie aparatu akwizycyjnego, a zwłaszcza recepcyjno- obsługowego, danego terenu.

Problem wielkości próby w piśmiennictwie dotyczącym badań ruchu turystycznego należy do najbardziej kontrowersyjnych.

Przypominamy, że Anglicy uważali rząd 3 tys.wywiadów dla badania ogólnokrajowego za zaledwie wystarczający. W badaniu polskim "Mój wypoczynek" próba wynosiła ok. 1400 osób. Tymczasem w praktyce liczne badania zadowalają się bardzo niewielką próbą /100-200/.

Wymienić można następujące czynniki determinujące wielkość próby:

- jednorodność podstawowej zbiorowości /im bardziej jednorodna zbiorowość, tym mniejsza próba może być wystarczająca/;
- liczba zaplanowanych rozwarstwień. Przy rozbudowaniu tablic wzrasta automatycznie niezbędna liczba wywiadów. Przestrzegać tutaj należy zasadniczej reguły, orzekającej, że można przeprowadzić tylko tyle podziałów, aby przy równomiernym rozkładzie na każdy przedział przypadało minimum 10 wywiadów. Jeśli badania ogranicza się tylko do dwóch cech, wówczas uwzględnić należy liczbę odmian cech; 1/
- wielkość dopuszczalnego błędu, co związane jest z wymaganiami dotyczącymi precyzji informacji.

Istnieją specjalne tablice, na podstawie których ustalić można niezbędną wielkość próby w zależności od żądanego stopnia dokładności, zmienności badanej cechy lub spodziewanego rzędu wielkości szacowanej frakcji elementów wyróżnionych. 2/

Ponadto na wielkość próby wpływają: stojące do dyspozycji środki materialne, czas w jakim badanie musi zostać przeprowadzone, długość kwestionariusza, liczba ankieterów, terenowa koncentracja ankietowanych osób, udział osób nie odpowiadających, sposób ankietowania itp., a zatem cały szereg czynników pozastatystycznych.

4. Inne metody ilościowych badań ruchu turystycznego

W "Uwagach metodologicznych" wyd. GUS: Statystyka Turystyki 1950-1966, wyrażono opinię, że obie podstawowe metody badań ruchu turystycznego /badania pełne i częściowe/ nie wystarczają jednak w praktyce do określenia przewidywanego ru-

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Schmidhauser przytacza przykład ustalenia wielkości próby przy uwzględnieniu dwóch cech rozdzielczych i 5 podziałów klasowych w granicach od 250 do 1000 w zależności od równomierności rozkładu badanej cechy.

2/ Tablice minimalnej liczebności próby i wielkości przedziałów ufności. GUS 1967. Ze wzorem na minimalną wielkość próby opartym na szacunku frakcji elementów wyróżnionych spotykamy się również u Schmidhausera /op.cit., s. 214/.

chu turystycznego i jego oceny w danym sezonie: dotyczy to zwłaszcza kształtowania się ruchu w poszczególnych regionach. Dlatego też, dla możliwie pełnego określenia zjawiska, stosuje się badania pomocnicze i metodę konfrontacji wszystkich dostępnych materiałów, wyprowadzając niejednokrotnie ostateczne wielkości w drodze szacunku.

Oryginalną metodę oceny wielkości ruchu turystycznego przedstawił M. Boyer[1/], który, krytykując istniejące statystyki, starał się sformułować "metodę globalną" obliczeń turystyki /faktu turystycznego/ w skali lokalnej i regionalnej, opierając się na zmianach w konsumpcji i komunikacji. Z komentarza M. Boyera na temat zastosowania tej metody wynika, że turystyka, jako migracja w zasadzie sezonowa, pociąga za sobą w skali lokalnej wahania w konsumpcji i komunikacji. Obliczenie tego czasowego wzrostu konsumpcji i komunikacji staje się podstawą do szacunku ruchu turystycznego i wkładu turystyki do gospodarki lokalnej.[2/]

Metodę zaproponowaną przez Boyera, opartą na kowariancji zjawiska ruchu turystycznego z innymi przejawami życia społeczno-gospodarczego, próbowano stosować również i w Polsce;[3/]

1/ Marc Boyer: Problèmes de mesures statistiques du phénomène touristique, "Géographie et Tourisme". Materiały z kolokwium odbytego w Paryżu 2-4 maja 1963. Centre d'Etudes Supérieures du Tourisme de la Faculté de Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Paris.

2/ Szczegółowe wyniki badań przeprowadzonych w 1961 r. na podstawie tej metody przedstawiła na kolokwium w Paryżu w 1963 r. F. Cribier w pracy "Variations de consommation de farine et migration touristique d'été en France. "Géographie et Tourisme". Bardziej szczegółowe omówienie metody "mąki" M. Boyera zawiera "Wprowadzenie" cz. I., s. 145 i dalsze.

3/ Tadeusz Eliasiewicz. Badanie ruchu turystycznego i rozwoju bazy turystycznej w powiecie. /Referat wygłoszony na konferencji naukowo-ekonomicznej PTE w Krynicy XI.1967/. Próbę taką podjęli także St. Ustupski i St. Wiśniewski w artykule pt. "Sezonowość a turystyka w Zakopanem" /R.T. zeszyt 2. SGPiS, Warszawa 1961/ oraz J. Katyński w broszurze: Efekty gospodarcze turystyki i ich badanie /Wyd. Dep. Ekonomicznego GKKFiT, Warszawa 1967/. Są one jednak raczej odwrotnością metody Boyera - ustaleniem wpływów ruchu turystycznego na niektóre dziedziny życia gospodarczego.

były to jednak próby unikalne i chociaż ich wyniki nie dają dotychczas podstaw do stwierdzenia, że metoda ta weszła jako trwały instrument do arsenału metod badania wielkości i struktury ruchu turystycznego, to wyznaczają one oryginalny kierunek myślenia wart dalszych poszukiwań badawczych.

Na zakończenie przeglądu metod obserwacji statystycznej ruchu turystycznego przytoczyć należy oryginalny projekt J.A. Passiniego[1/] który proponuje wprowadzić formularze zarówno dla przyjazdowego jak i wyjazdowego ruchu zagranicznego. Nazywa je kartami marszrutowymi - "Iter Cards", i powinny być one: "noszone przy sobie przez każdego turystę od momentu przekroczenia granicy obcego kraju, aż do czasu opuszczenia go - powinny nadawać się do liczenia i selekcji danych przy użyciu maszyn, powinny jak najmniej obciążać wypełniające je osoby i nie ograniczać swobody indywidualnej turysty /po oddaniu powinny stawać się anonimowe/". Mimo tych zastrzeżeń, z dalszych propozycji Passiniego wynika niezmiernie skomplikowany system ustaleń wstępnych i samych manipulacji w trakcie wypełniania kart.[2/]

Przedstawiając ten projekt jako oryginalny z punktu widzenia samej koncepcji, stwierdzić należy, że większego zainteresowania praktyków-organizatorów turystyki nie wzbudził i nie są znane praktyczne przykłady jego zastosowania, co wynikło zapewne z uświadomionych sobie zresztą przez Passiniego trudności organizacyjnych i kosztów.

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ J.A. Passini: "Iter Cards", base d'une statistique scientifique du tourisme. /"R.d.T." nº 4, s. 210/. Swój zamiar przedstawia Passini w następujących słowach: "Zamierzam przedstawić propozycję dotyczącą badań organicznych /według mnie do chwili obecnej wszędzie zaniedbywanych/ tego potężnego ruchu, przejawiającego się w przenoszeniu się ludzi z jednego krańca globu na inny, zazwyczaj na koszt własny - co stanowi istotę turystyki współczesnej".

2/ M.in. niezbędne byłoby cyfrowe zakodowanie wszystkich danych, umożliwiające stosowanie zapisów przy pomocy odpowiedniego dziurkowania odpowiednich rubryk i kolumn, wyposażenie wszystkich punktów granicznych oraz potencjalnych miejsc noclegu /łącznie z wagonami sypialnymi/ w odpowiednie maszynki odciskowe i datowniki.
Patrz również "Wprowadzenie" cz. I, s. 155.

Z przeglądu stosowanych w praktyce i poddawanych gruntownej analizie w piśmiennictwie teoretycznym metod obserwacji statystycznej ruchu turystycznego wynika, że:

- zjawisko ruchu turystycznego ze względu na niezwykłą ruchliwość zbiorowości statystycznej jest wyjątkowo trudne do ścisłego ujęcia w ramy rachunku statystycznego;
- różnorodność metod ujęcia wynika ze specyficznych właściwości sytuacji faktycznej i prawnej w poszczególnych krajach;
- nie istnieje jedna uniwersalna metoda, dająca się zastosować zawsze i wszędzie, do wszystkich rodzajów ruchu turystycznego;
- dla właściwego rozeznania zaszłości historycznych w tej dziedzinie i prawidłowego przewidywania spodziewanych tendencji rozwojowych niezbędne jest skoordynowanie zastosowania zarówno metod badań pełnych jak i częściowych, głównie za pomocą technik sondażowo-ankietowych oraz uzupełnienie wyników niezbędnymi szacunkami opartymi na statystykach podstawowych i pomocniczych oraz na statystycznej obserwacji zjawisk pozostających we współzależności /korelacji/ z ruchem turystycznym.

5. Prezentacja materiału statystycznego ruchu turystycznego

W wyniku zastosowania jednej, lub równolegle kilku metod obserwacji statystycznej ruchu turystycznego, otrzymujemy określony materiał liczbowy, zwany materiałem statystycznym, który stanowi punkt wyjścia do kolejnego etapu postępowania - opisu i prezentacji badanej zbiorowości.

Problem właściwej prezentacji danych ma w zakresie statystyki ruchu turystycznego szczególnie istotne znaczenie gdyż, jak stwierdza Menges, "należy znaleźć takie sposoby prezentacji, które przedstawiają statystyczne informacje w formie najbardziej jasnej, nie budzącej nieporozumień, przejrzystej i dogodnej".

Podstawową formą prezentacji materiałów statystycznych są tablice statystyczne, które z punktu widzenia teoretycz-

nego zawierają stworzone przeważnie z surowego materiału statystycznego szeregi rozdzielcze /jeden, najczęściej kilka/, uporządkowane wg cech mierzalnych lub niemierzalnych.[1/]

Obok tablic, które stanowią podstawową metodę prezentacji materiałów w zakresie statystyki ruchu turystycznego, istotną rolę odgrywają metody prezentacji graficznej, zarówno wszelkiego rodzaju szeregów rozdzielczych dotyczących tego zjawiska, jak i liczb względnych, czyli wszelkiego rodzaju wskaźników.

Najbogatszy dorobek w graficznym przedstawianiu materiału statystycznego ma statystyka włoska.

W celu popularyzowania turystyki na wszelkiego rodzaju wystawach, jako materiał ilustracyjny na konferencje, seminaria i zjazdy często stosuje się /również w Polsce/ metodę prezentacji obrazkowej, czyli wszelkiego rodzaju piktogramy, łączone niejednokrotnie ze schematycznym przedstawieniem typu histogramu lub krzywej liczebności.

Udostępnianie odbiorcom opracowanego w postaci tablic, wykresów i kartogramów materiału statystycznego z zakresu ruchu turystycznego odbywa się za pomocą wszelkiego rodzaju publikacji statystycznych.

Pod względem charakteru wyróżnić można publikacje oficjalne, ogłaszane przez organa państwowe lub organizacje międzynarodowe, stanowiące podstawowe źródła wiadomości, oraz publikacje nieoficjalne, jak np. wyniki badań sondażowo-ankietowych przeprowadzanych przez różne uczelnie, instytuty naukowe lub korporacje i wreszcie autorskie publikacje naukowe przeważnie o charakterze rozpraw analitycznych.

Publikacje oficjalne mogą także różnić się charakterem ze względu na wydawcę; istnieją mianowicie: wydawnictwa central-

---

1/ Szerokie, ilustrowane przykładami omówienie metod prezentacji materiału statystycznego ruchu turystycznego znajdujemy w specjalnym rozdziale "Wprowadzenia" cz. I, s. 160 i dalsze, zaś charakterystyka rodzaju tablic podawana będzie w miarę przytaczania odpowiednich przykładów - w dalszych częściach pracy.

nych urzędów statystycznych poszczególnych krajów, jak np. dział "turystyka" w Roczniku Statystycznym Szwajcarii,[1] publikacje statystyczne oficjalnych organów turystycznych, poszczególnych krajów, wśród których na czoło wysuwają się wydawnictwa ENIT /Ente Nazionale Italiano per il Turismo/.[2] Do tej grupy publikacji zaliczyć należy liczne wydawnictwa statystyczne Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki /m.in. wielokrotnie cytowane wydawnictwa Centralnego Ośrodka Informacji Turystycznej: "Ruch Turystyczny w Polsce w 1967 r."/, oraz Instytutu Turystyki /np. "Ruch turystyczny w Polsce w 19[illegible]."/. W grupie oficjalnych publikacji międzynarodowych organizacji turystycznych najważniejszą rolę pełnią publikacje UIOOT, a zwłaszcza publikowana corocznie międzynarodowa Statystyka Turystyki /International Travel Statistics/.[3]

Publikacje o charakterze nieoficjalnym noszą przeważnie charakter rozpraw analitycznych i, opierając się na dostępnym materiale statystycznym z zakresu ruchu turystycznego, odpowiednio do potrzeb przetwarzają dane, stosując różne metody analizy statystycznej. Tego typu wydawnictwem jest m.in. amerykański Travel Market Yearbook.[4]

Do nieoficjalnych publikacji źródłowych zaliczyć należy natomiast wyniki wszelkiego rodzaju badań i ankiet dotyczą-

---

1/ Eidgenössisches Statististisches Amt. Fremdenverkehr, 1965. Inne przykłady patrz "Wprowadzenie" cz.I, ss. 181, 182.

2/ Ente Nationale Italiano per il Turismo. Centro di Documentazione Collana di Monografie Turistiche. Nr 9. Indagine Turistica Alle Frontiere. Estate 1966. Inne przykłady patrz "Wprowadzenie" cz. I, ss. 183, 184.

3/ Szerzej o tym wydawnictwie i o innych wydawnictwach UIOOT we "Wprowadzeniu", cz. I, s. 184.

4/ Travel Market Yoarbook 1966. A world of travel facts, figures and trends. Publikowane corocznie przez Marketing Handbooks, New York. "Własne" liczby rocznika pochodzą jedynie z szacunku i obliczeń trendów, zaś źródłowy materiał pochodzi ze statystyk oficjalnych.

cych ruchu turystycznego.[1/]

Materiały statystyczne z zakresu ruchu turystycznego mogą być publikowane w wydawnictwach poświęconych wyłącznie problematyce turystycznej, które można nazwać branżowymi; do tej grupy należała większość omówionych wyżej publikacji. Do innej grupy w tym podziale zaliczyć należy materiały statystyczne publikowane w ramach wydawnictw o tematyce ogólnostatystycznej, ekonomicznej i demograficznej. Należą do nich przede wszystkim działy turystyczne we wszystkich rocznikach statystycznych centralnych urzędów statystycznych poszczególnych krajów. W skali międzynarodowej publikacją tego typu jest np. ujęcie międzynarodowego ruchu turystycznego w rocznikach statystycznych ONZ.[2/]

Właściwie zorganizowany, konsekwentnie rozbudowany system publikacji z tej dziedziny jest jednym z podstawowych warunków doskonalenia metodologii badań, utrwalania ich wyników, pogłębiania wniosków wynikających z analizy będącego do dyspozycji materiału. Daje to coraz wartościowszą z punktu widzenia naukowego podstawę do oceny rezultatów działań i przewidywania rozwoju ruchu turystycznego oraz do planowego zaspokajania zrodzonych z turystyki nowych potrzeb społeczno-gospodarczych.

- - - - - - - - - - - - -

1/ Do takich publikacji należy m.in. kwartalnik "National Travel Trends" wydawany przez Travel Research International Inc oraz "National Travel Index" - zawierający wyniki badań towarzystwa wydawniczego Crowell-Collier Publishing Company - publikowany w "The American Magazine" i in.

2/ Development of international travel reflected in statistics issued by United Nations. World Travel IUOTO, Genève, september-october 1960. Nr 43. Na s. 33/34 omawia się wydanie "United Nations Demografic Yearbook 1959" zawierające dane dot. rozwoju turystyki w latach 1953-59.

Rozdział III

ANALIZA STRUKTURY RUCHU TURYSTYCZNEGO

Uwagi wstępne

Przechodzimy obecnie do kolejnego etapu badania statystycznego, a więc do analizy jego wyników.[1/]

W niniejszej pracy, dotyczącej głównie praktycznego zastosowania poszczególnych instrumentów ilościowego badania ruchu turystycznego do jego analizy przedmiotowej, szczególnie wiele miejsca poświęcone zostanie opisowi statystycznemu /charakterystyce opisowej zbiorowości uczestników ruchu turystycznego/ jako integralnej części analizy statystycznej /obok drugiego elementu, którym jest wnioskowanie statystyczne/.Tu również dodać należy, że w światowym piśmiennictwie w zakresu statystyki turystycznej /łącznie z oficjalnymi opracowaniami międzynarodowymi/ wyraźnie przeważają ilościowo publikacje poprzestające na opisie jako ostatnim etapie badania statystycznego, z pominięciem całej aparatury wnioskowania statystycznego.

Przy określaniu zadań analizy statystycznej ruchu turystycznego przyjąć należy jednomyślny pogląd autorów, że anali-

---

1/ Przyjmujemy określenie za B. Szulcem /Statystyka dla Ekonomistów, tom I. Opis Statystyczny, wyd. III W-wa 1969, s.22/. Analogicznego określenia używa K. Romaniuk; O. Lange mówi o analizie zbiorowości, zaś A. Luszniewicz /Statystyka Ogólna, s. 16 /rozdziela pojęcie analizy na opis i wnioskowanie statystyczne.

za jest najważniejszym z etapów badania statystycznego, ukoronowaniem wszystkich poprzednich etapów, wykorzystaniem zebranych danych celem wykrycia prawidłowości rządzących danym zjawiskiem, jego wielkością i strukturą , tendencjami rozwojowymi i współzależnościami.

Pełne potwierdzenie roli i znaczenia analizy statystycznej w zastosowaniu do badania ruchu turystycznego znajdujemy u Schmidhausera, który stwierdza, że "większość wyników badań nabiera dopiero wówczas pełnej wartości, kiedy mogą być wzajemnie porównane i odpowiednio skorelowane. Odkrycie tych relacji i współzależności stanowi - jak już wspomniano - jedno z podstawowych zadań dochodzenia statystycznego w zakresie turystyki i te wyniki dopiero dostarczają wszystkim użytkownikom materiału istotnie użytecznego dla działania."

Spośród wielu możliwych kryteriów klasyfikacyjnych wszystkich spotykanych w piśmiennictwie analiz statystycznych ruchu turystycznego[1/] autor przyjmuje podział według celu badawczego, co, zgodnie ze stanowiskiem B. Szulca,[2/] oznacza, że mamy na myśli zwykle jedno z trzech następujących zadań:

" - ustalenie, jak rozprzestrzenione są wśród jednostek tej populacji poszczególne odmiany pewnej cechy /lub pewnych cech/, czyli poznanie rozkładu wybranej cechy /cech/ w danej zbiorowości,

- ustalenie, jakie związki występują między pewnymi cechami w ramach tej populacji, czyli poznanie współzależności wybranych cech w danej zbiorowości,

- poznanie rozwoju /dynamiki/ danej zbiorowości, czyli ustalenie, jakim zmianom w czasie podlegają wybrane wielkości, charakteryzujące tę populację".

Przyjęcie celu badania statystycznego jako kryterium klasyfikacyjnego analiz statystycznych ruchu turystycznego wyznacza

1/ Np. wg kryterium czasu /statyczna i dynamiczna/, kryterium przestrzeni /lokalne, regionalne, ogólnokrajowe, kontynentalne, uniwersalne/, kryterium kompleksowości /kompleksowe lub monograficzne, przyczynkowe/.

2/ Op. cit., s. 20/21.

podział tych analiz na następujące trzy grupy:

- analiza struktury ruchu turystycznego,
- analiza współzależności /związku/ cech w ruchu turystycznym,
- analiza dynamiki ruchu turystycznego.

Określoną populację generalną uczestników ruchu turystycznego można poddać analizie strukturalnej ze względu na każdą z cech, o których mowa była w rozdziale I.

W niniejszym rozdziale przytoczone zostaną konkretne przykłady analizy strukturalnej uczestników ruchu turystycznego ze względu na cechy specyficznie turystyczne i geograficzne; należy pamiętać, że analizę taką można również przeprowadzić ze względu na cechy demograficzno-społeczne i ekonomiczno- finansowe.

1. Struktura ruchu turystycznego ze względu na cechy specyficznie turystyczne

Spośród wielu cech specyficznie turystycznych[1/] posłużymy się przykładem analizy zbiorowości uczestników ruchu turystycznego pod kątem rodzaju zakwaterowania, który we wszystkich statystykach ma pierwszoplanowe znaczenie. Jako dowód posłużyć może fakt, że w roczniku włoskiej[2/] statystyki turystycznej , w części "Analiza jakościowa ruchu turystycznego we Włoszech i aspekty społeczno-ekonomiczne zjawiska" pierwsze ujęcie analityczne dotyczy podziału turystów zagranicznych wg kategorii bazy noclegowej /przedsiębiorstwa hotelowe, baza pozahotelowa/.

Analiza uczestników ruchu turystycznego ze względu na rodzaj wykorzystywanej bazy noclegowej jest z teoretycznego punktu widzenia opisem zbiorowości ze względu na cechę niemierzalną. Zasadnicze znaczenie ma dla tej analizy właściwa klasyfi-

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Np. użyty środek lokomocji, korzystanie lub nie korzystanie z usług biura podróży itp.

2/ Statistica del Turismo nr 75-76, wyd. ENIT, grudzień 1970, s. 25.

kacja obiektów noclegowych,[1/] ponieważ, jak stwierdza B.Szulc,[2/] "przy badaniach struktury zbiorowości ze względu na jedną cechę, punktem wyjścia jest obserwacja, jakie odmiany cechy są reprezentowane przez poszczególne jednostki populacji. W przypadku cechy niemierzalnej podczas obserwacji stwierdza się, do jakiej kategorii pojęciowej należy jednostka".

Trudności związane z właściwą klasyfikacją bazy przejawiają się w tym, że nawet tak - zdawałoby się - jednoznaczna cecha jak "hotel" ma w różnych statystykach różne klasyfikacje . Np. statystyka angielska wyróżnia hotele wg cechy mierzalnej w postaci liczby pokoi /klasy: do 16 pokoi, 16-30, 31-50, 51-100, 101-200 i ponad 101 pokoi/. Zupełnie inne kryterium klasyfikacji zakładów hotelarskich przyjęła statystyka włoska, w której podział dokonuje się wg kategorii hoteli /Lux, I, II kategorii itp./, a zatem cechy niemierzalnej.

- - - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ GUS: Statystyka Polski - Materiały statystyczne nr 96 Warszawa, wrzesień 1971, s. VII. Sprawozdawczość z bazy noclegowej jest prowadzona od 1967 r. w oparciu o klasyfikację hoteli i innych zakładów noclegowych, ustaloną zarządzeniem Ministra Gospodarki Komunalnej oraz Przewodniczącego Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki z dnia 16.IV. 1966 r./ M.P. Nr 20 poz. 110/. Do 1966 r. nie były objęte sprawozdawczością motele, pokoje gościnne, campingi, pola biwakowe, obozy młodzieżowe i tzw. "inne" obiekty turystyczne. Ponadto brak było danych o liczbie osób korzystających z noclegów w obiektach. W związku z tym dane dotyczące bazy turystyczno-wypoczynkowej za lata 1969-1966 nie są w pełni porównywalne z danymi za lata 1967-1970, ze względu na różnice zakresu rzeczowego informacji.

2/ B. Szulc: Statystyka dla ekonomistów. S. 71.

Najprostszą formą statystycznego opisu ruchu turystycznego przy zastosowaniu jako kryterium klasyfikacyjnego cechy /niemierzalnej/ "rodzaj zakwaterowania" jest prosty szereg rozdzielczy. Przykład takiego szeregu znajdujemy m.in. w analizie ruchu turystycznego we Włoszech w 1968 r.[1/] w tabeli analizującej podział noclegów udzielonych turystom włoskim i zagranicznym wg kategorii hoteli. Dla turystów włoskich szereg ten wygląda następująco:

hotele luksusowe	684,4	tys. noclegów
" I kategorii	4.700,9	" "
" II kategorii	12.528,3	" "
pensjonaty I kat.	243,8	" "
hotele III kategorii	15.095,6	" "
hotele IV kategorii	10.892,2	" "
pensjonaty II kategorii	2.444,5	" "
pensjonaty III kategorii	10.884,3	" "
zajazdy	12.273,2	" "
R a z e m :	69.761,8	tys. noclegów

Innego przykładu, operującego jednak nie liczbami bezwzględnymi /liczebnościami/ lecz procentowymi /częstościami/ dostarcza podział wyjazdowego ruchu turystycznego z Wielkiej Brytanii w latach 1960-1970 wg rodzaju wykorzystanej bazy noclegowej.[2/]

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Statistica del Turismo nr 75-76, s. 49.

2/ Digest of Tourist Statistics n° 2, April 1971, tab. 87.

Tabela 1

Zakwaterowanie w czasie zagranicznych wakacji obywateli W. Brytanii w latach 1960-1970

Rodzaj zakwaterowania	Wakacje za granicą ogółem						
	1960 %	1965 %	1966 %	1967 %	1968 %	1969 %	1970 %
Hotel, motel	45	63	62	58	56	60	65
Pensjonat	24	13	14	14	13	9	4
U krewnych przyjaciół	26	16	16	18	21	22	20
Camping		10	9	7	8	7	7
Przyczepa samoch.		2	2	3	2	2	2
Obóz wakacyjny		1	1	0	1	1	1
Schr. młodzież.	11	1	2	2	3	1	1
Łódź, statek		4	3	3	4	4	4
Wynajęta willa mieszkanie		3	4	3	3	3	3
Własna willa mieszkanie					2	0	
Ogółem 1/	106	113	113	108	113	108	107

W powyższym przykładzie podziału ruchu turystycznego wg rodzaju zakwaterowania, poszczególne pozycje tabeli stanowią procentowe części całości, są zatem wskaźnikami struktury, czyli najprostszą formą opisu sposobu lokalizacji jednostek zbiorowości statystycznej /n_1/ ze względu na wartości zmienne badanej cechy które zdefiniować można następująco:

- - - - - - - - - - - - - -

1/ Sumy przekraczają 100, gdyż niekórzy uczestnicy wyjazdów wakacyjnych korzystali z więcej niż jednego typu zakwaterowania.

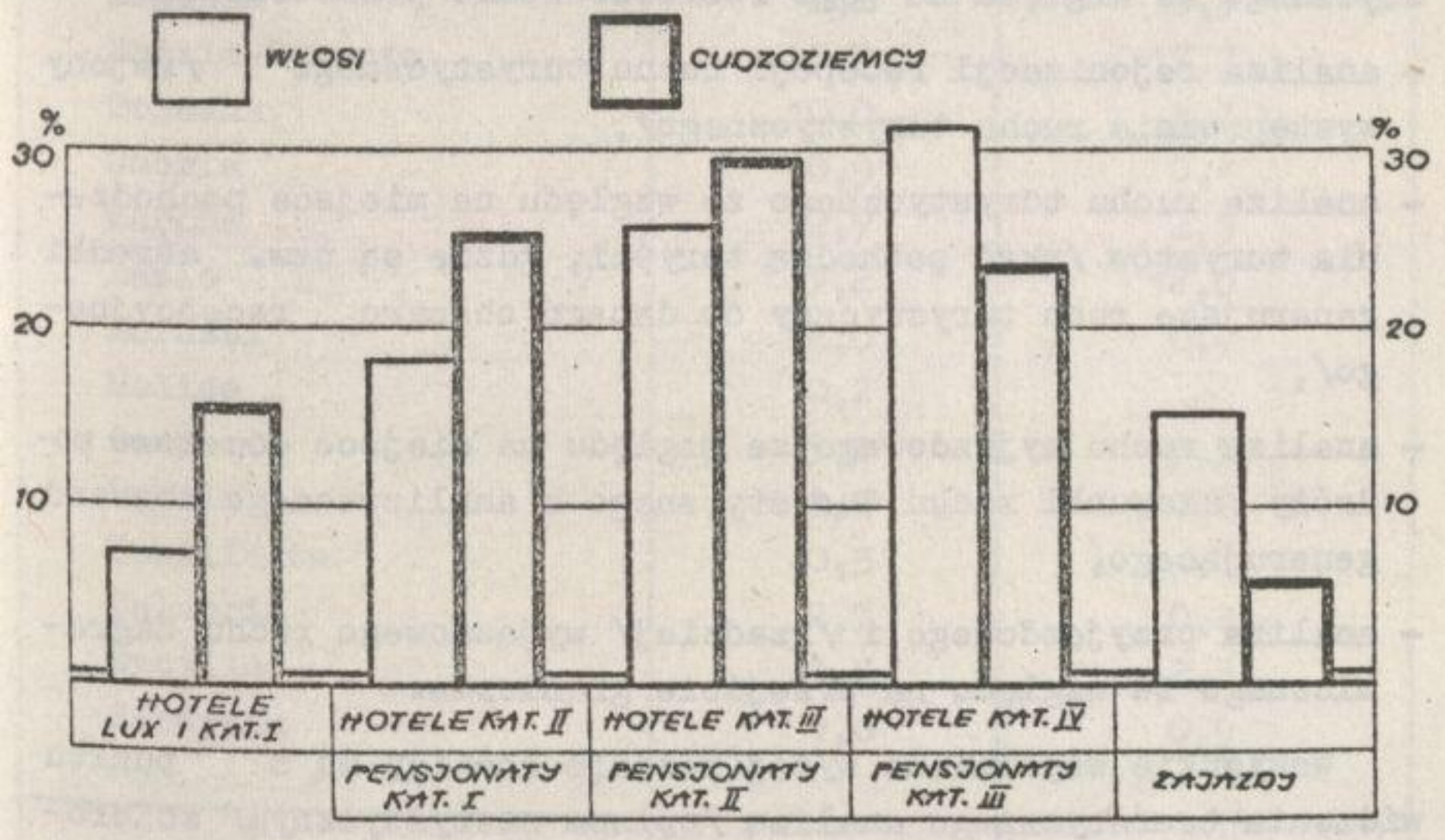
$$W_i = \frac{n_i}{N} \cdot 100$$

gdzie w rozkładach empirycznych $\sum_{i=1}^{k} W_i = 100$.

Graficzne przedstawienie tych wskaźników daje wykres rozkładu jednej cechy, który można zgodnie z przyjętą klasyfikacją scharakteryzować bądź jako rozkład symetryczny, bądź też jako szereg o umiarkowanej lub skrajnej asymetrii.

Przykładem rozkładu dwu zbiorowości statystycznych ruchu turystycznego /Włosi i cudzoziemcy/ ze względu na cechę "rodzaj zakwaterowania", charakteryzującego się umiarkowaną asymetrią może być zamieszczony poniżej histogram.[1/]

Rys. 1 Rozkład frekwencji turystów wg kategorii cenowej zakładu we Włoszech w 1969 r.

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Statistica del Turismo. N. 75-76, s. 55.

Bardziej zbliżony do symetrycznego /z lekką tendencją do prawostronnej skośności/ rozkład wskaźników struktury noclegów turystów zagranicznych w porównaniu z ujemną asymetrią rozkładu noclegów turystów włoskich ma istotną treść ekonomiczną, wskazującą na mocniejszą pozycję finansową /potencjał konsumpcyjny/ turystów zagranicznych we Włoszech aniżeli turystów rodzimych.

2. Struktura ruchu turystycznego ze względu na cechy geograficzne

Analiza ruchu turystycznego wg cech geograficznych należy do podstawowych zadań badania statystycznego; w całym dotychczasowym rozwoju teorii i praktyki tych badań w zakresie ruchu turystycznego problemowi temu poświęcono niezwykle wiele uwagi.

Wyróżnić można następujące kierunki analizy ruchu turystycznego ze względu na jego rozmieszczenie przestrzenne:

- analiza rejonizacji recepcji ruchu turystycznego /rejony występowania ruchu turystycznego/,
- analiza ruchu turystycznego ze względu na miejsce pochodzenia turystów /skąd pochodzą turyści, gdzie są tzw. ośrodki generujące ruch turystyczny do danego obszaru recepcyjnego/,
- analiza ruchu wyjazdowego ze względu na miejsce docelowe podróży /kierunki ruchu turystycznego z analizowanego obszaru generującego/,
- analiza przyjazdowego i /rzadziej/ wyjazdowego ruchu zagranicznego ze względu na przejście graniczne.

Wszystkie wspomniane wyżej rodzaje analizy są z punktu widzenia teoretycznego analizą /opisem statystycznym/ zbiorowości statystycznej ruchu turystycznego ze względu na rozkład jednej cechy. Cechy te są niemierzalne /kraj, region, miejscowość/, a podstawowym instrumentem analizy będą geograficzne szeregi strukturalne z zastosowaniem wskaźników struktury geograficznej ruchu turystycznego w danym układzie /skali/ i

w badanym momencie.

2.1. Miejsce recepcji ruchu turystycznego

Klasycznym przykładem prezentacji struktury geograficznej pobytów turystów krajowych i zagranicznych w zakładach hotelarskich jest tabela dotycząca Włoch w 1969 r.:

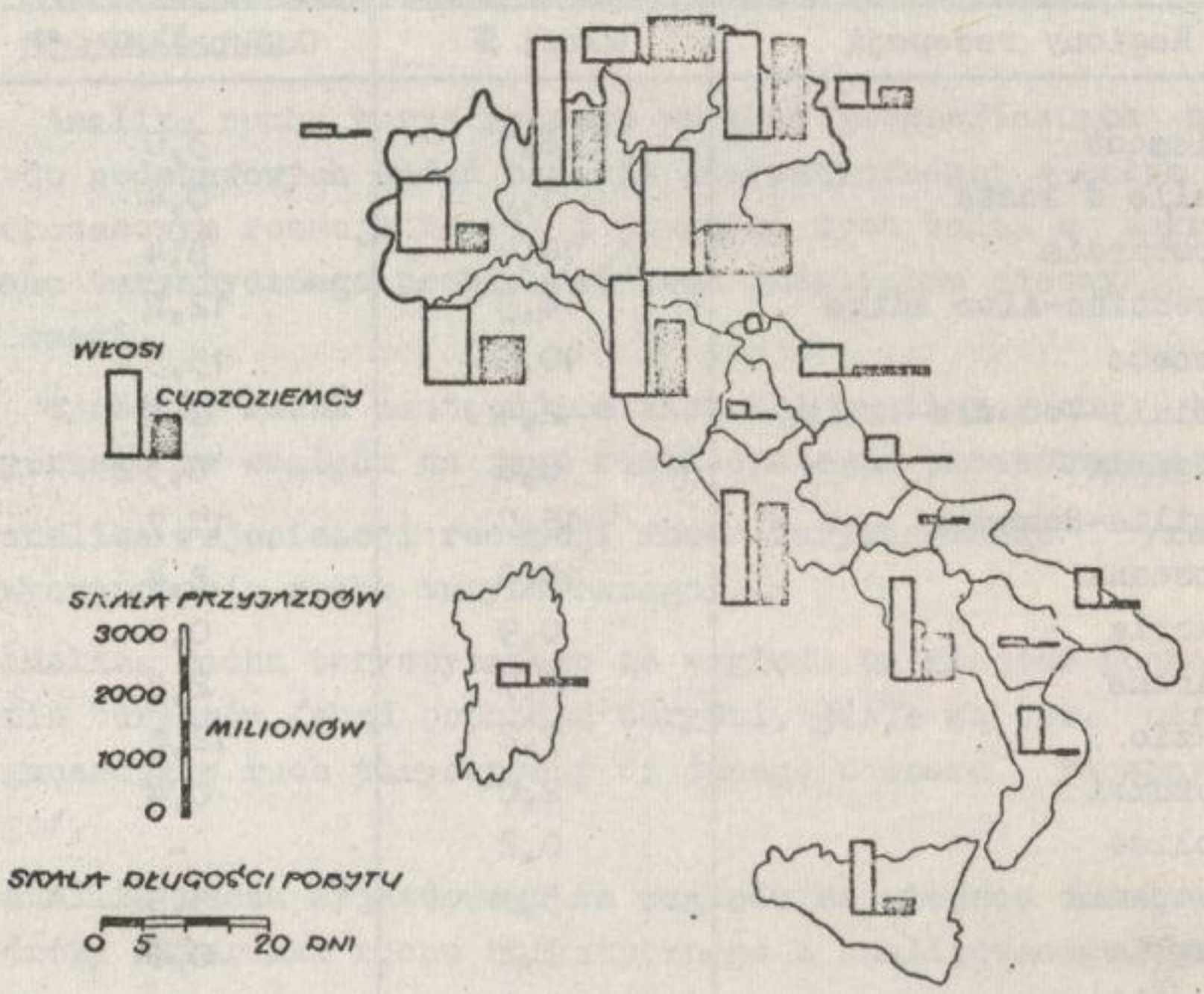
Tabela 2

Regiony recepcji	Włosi %	Cudzoziemcy %
Piemont	8,1	3,0
Valle d'Aosta	1,0	0,4
Lombardía	10,4	8,4
Trentino-Alto Adige	4,5	12,2
Veneto	10,6	15,3
Friuli-Venezia-Giulia	2,4	2,6
Liguria	8,8	8,3
Emilia-Romanga	15,7	17,7
Toscana	10,0	8,4
Umbria	0,9	0,4
Marche	2,7	2,5
Lazio	7,2	12,0
Abruzzi	2,0	0,4
Molise	0,2	-
Campania	5,1	5,5
Puglia	2,2	0,6
Basilicata	0,3	-
Calabria	2,7	0,2
Sycylia	3,6	2,2
Sardynia	1,6	0,9
R a z e m	100,0	100,0

Źródło: Statistica del Turismo nr 75-76, s. 56.

To samo zjawisko, mierzone jednak zarówno liczbą przyjazdów jak i dni pobytu, przedstawia poniższy kartogram:

Rys. 2 Ruch turystyczny we Włoszech wg regionów w 1969r.

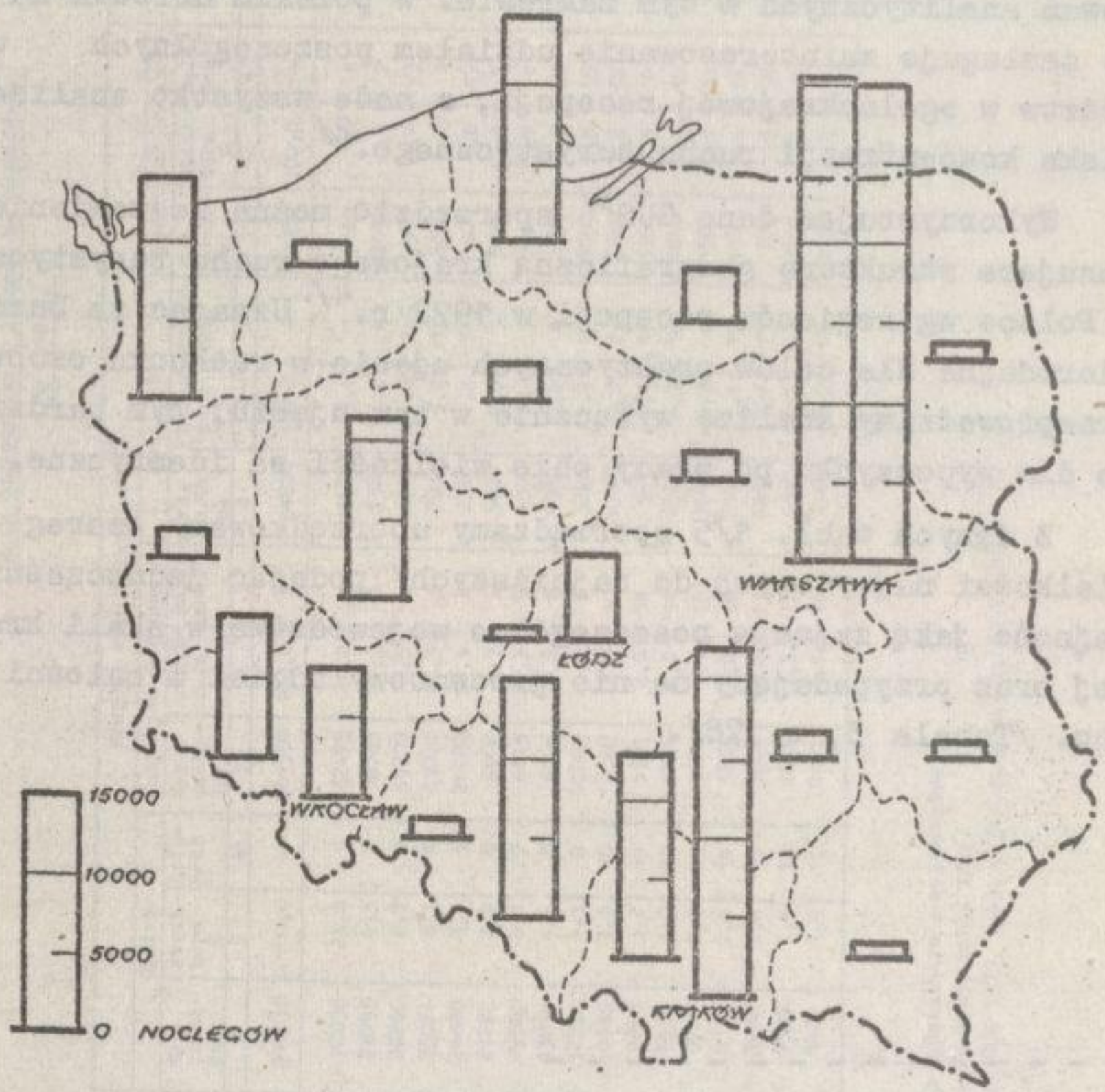
W statystyce polskiej stosuje się również podstawowy podział ruchu turystycznego na regiony recepcyjne, przyjmując jako kryterium klasyfikacyjne województwo.[1/]

- - - - - - - - - - - - -

1/ Np. w wyd. Turystyka 1970. GUS, nr 96. Warszawa, wrzesień 1971.

Rozkład procentowy /a zatem wskaźniki struktury/ na województwa ogólnej liczby noclegów udzielonych w 1968 r. znajdujemy w wydawnictwie GUS z 1970 r.[1/] W tym samym opracowaniu zastosowano również kartogram jako instrument prezentacji terytorialnego rozkładu ruchu zagranicznego.[2/] Przedstawia się on następująco:

Rys. 3 Noclegi udzielone turystom zagranicznym w Polsce w 1968 r.

1/ Statystyka turystyki 1968 r. Nr 57. Warszawa, styczeń 1970, s. XIII.

2/ Tamże, s. XIX.

Oba przykłady /włoski i polski/ dotyczą najprostszych form analizy geograficznej ruchu turystycznego przy przyjęciu kraju jako układu odniesienia, zaś województw /prowincji/ jako zmiennej /cechy/ geograficznej. Przykładem podobnej analizy w skali światowej jest opublikowana przez UIOOT międzynarodowa struktura ruchu turystycznego w podziale na wielkie ponadpaństwowe regiony geograficzne.[1/]

Samo jednak określenie struktury nie wyczerpuje zainteresowań analitycznych w tym zakresie. W polskim dorobku na uwagę zasługuje zainteresowanie udziałem poszczególnych województw w ogólnokrajowej recepcji, a nade wszystko analiza zjawiska koncentracji ruchu turystycznego.[2/]

Wykorzystując dane GUS[3/] sporządzić można zestawienie obrazujące strukturę geograficzną krajowego ruchu turystycznego w Polsce wg regionów recepcji w 1972 r.[4/] Uznając za bardziej miarodajne dla celów praktycznych ujęcie w rachunku osobodni, przeprowadzimy analizę wyłącznie w tym ujęciu, tym bardziej, że dla wypoczynku po pracy obie wielkości są identyczne.

Z danych tabl. 1/5 sporządzamy uporządkowany szereg /od wielkości najwyższych do najniższych/ podając jednocześnie kolejność jaką zajmują poszczególne województwa w skali krajowej oraz przypadający na nie procentowy udział w całości ruchu. /Tabela 3, s. 78/.

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Economic Review of World Tourism. 1970 r., ss. 13 i 15.

2/ Patrz St. Ostrowski: Ruch turystyczny w Polsce w 1972 r. Instytut Turystyki, Warszawa 1974.

3/ Wyd. GUS: "Turystyka 1973", tabl. 1/5.

4/ Zarówno analiza dyspersji jak i koncentracji oparta jest na materiale zawartym w książce St. Ostrowskiego, patrz przypis 2.

Ruch turystyczny i ludność wg województw

w 1972 r.

Tabela 3

Województwo[a]	Krajowy ruch turystyczny[b]												Ludność[c]					
	Ogółem			Turystyka pobytowa			Wycieczki			Wypoczynek po pracy			Ogółem			w miastach		
	tys. osobo-dni	struktura %	kolejność	tys. osobo-dni	struktura %	kolejność	tys. osobo-dni	struktura %	kolejność	tys. osobo-dni	struktura %	kolejność	tys. osób	struktura %	kolejność	tys. osób	struktura %	kolejność
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Polska ogółem	310830	100,0	-	201500	100,0	-	64600	100,0	-	44730	100,0	-	33068	100,0	-	17491	100,0	-
Krakowskie	72856	23,6	1	52475	26,0	1	16921	25,6	1	3460	7,8	5	2812	8,5	3	1286	7,4	6
Gdańskie	28795	9,5	2	18785	9,3	5	7320	11,2	2	2690	5,9	7	1500	4,6	11	1050	6,0	7
Wrocławskie	26280	8,7	3	19200	9,5	4	2760	4,2	7-9	4320	9,7	3	2535	7,7	5	1660	9,5	3
Szczecińskie	25024	8,1	4	21021	10,3	3	2003	3,8	12	2000	4,4	9	917	2,8	15	616	3,5	11
Koszalińskie	24680	8,0	5	21060	10,4	2	2760	4,2	7-9	800	1,8	17	811	2,5	17	405	2,3	17
Warszawskie	21282	6,9	6	9802	4,9	7	5880	9,0	3	5600	12,6	2	3879	11,7	1	2262	12,9	2
Katowickie	19343	6,3	7	6443	3,3	8	4800	7,4	5	7900	17,7	1	3758	11,3	2	2892	16,6	1
Bydgoskie	13814	4,5	8	6364	3,2	9	4920	7,6	4	2530	6,0	8	1940	5,9	8	996	5,7	8
Olsztyńskie	12551	4,1	9	10205	5,1	6	1296	1,9	15	1050	2,3	15	988	3,0	14	409	2,3	16
Rzeszowskie	10065	3,3	10	6045	3,0	10	2760	4,2	7-9	1260	2,8	12	1784	5,4	10	503	2,9	12
Łódzkie	9668	3,2	11	5161	2,6	14	927	1,4	16	3580	7,9	4	2447	7,4	6	1380	7,9	4
Kieleckie	9438	3,0	12	5278	2,7	12	2520	3,9	10	1640	3,6	10	1902	5,8	9	639	3,7	9
Lubelskie	8721	2,8	13	3276	1,6	15	3945	6,7	6	1500	3,3	11	1941	6,0	7	618	3,5	10
Opolskie	8571	2,4	14	5265	2,6	13	2196	3,4	11	1100	2,4	14	1070	3,3	13	463	2,6	14
Białostockie	7966	2,2	15	5304	2,8	11	1812	2,8	13	850	1,9	16	1186	3,2	12	452	2,6	15
Poznańskie	7355	1,0	16	2665	1,3	17	1440	2,2	14	3250	7,3	6	2698	8,1	4	1368	7,8	5
Zielonogórskie	4481	1,4	17	2951	1,4	16	340	0,5	17	1190	2,6	13	900	2,8	16	492	2,8	13

a/ Wraz z miastem wydzielonym z województwa.

b/ Źródło: Turystyka 1973, tabl. 1/9/.

c/ Źródło: Rocznik GUS 1973, tabl. 3/34/ stan na dz. 30.VI.72.

Oprac. własne

Na podstawie tabeli 3 przeprowadzić można analizę rozkładu geograficznego krajowego ruchu turystycznego, rozpatrując:

- zmienność rozkładu /stosując jako miarę dyspersji współczynnik zmienności/,
- zjawisko koncentracji geograficznej ruchu, obliczając współczynniki koncentracji i wykreślając krzywą Lorenza.

Przyjmujemy przy tym, że badamy w każdym przypadku poziom /wielkość/ określonej formy ruchu turystycznego /cecha badana - y_j/ w zbiorowości 17 województw Polski /n_i/. Operujemy przy tym nie wartościami bezwzględnymi cechy /np. tysiące osobodni/, lecz wskaźnikiem obrazującym udział poszczególnych województw w całości ruchu $/\frac{y_j}{\sum y_j} \cdot 100 = x_i/$.

2.1.1. Analiza dyspersji geograficznej ruchu turystycznego

Przyjmując za podstawę dane z tab. 3 dotyczące struktury, obliczamy dla poszczególnych rodzajów turystyki wariancję[1/] i współczynnik zmienności,[2/] uzyskując następujące wyniki:

	Wariancja $S^2/x_i/$	Współczynnik zmienności $\frac{S/x_i/}{\bar{x}_i}$
Krajowy ruch turystyczny ogółem	26,1	87%
Turystyka pobytowa	35,0	100%
Turystyka wycieczkowa	32,0	95%
Wypoczynek po pracy	17,7	71%

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Ze wzoru:

$$S^2/x_i/ = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^{N} /x_i - \bar{x}/^2, \text{ gdzie } N = 17$$

2/ Ze wzoru:

$$V/x_i/ = \frac{\sqrt{S^2/x_i/}}{\bar{x}_i}, \text{gdzie } \bar{x} = 100 : 17 = 5,88$$

Z powyższego zestawienia wynika, że ruch turystyczny rozkłada się w poszczególnych rejonach kraju nierównomiernie; współczynnik zmienności = 87% należy do wysokich,[1/] przy czym najbardziej równomiernie rozkłada się wypoczynek świąteczny, zaś najbardziej nierównomiernie - turystyka pobytowa.

2.1.2. Analiza koncentracji ruchu turystycznego

Zjawisko koncentracji zaobserwować można przedstawiając skumulowane szeregi /tzw. dystrybuanty empiryczne/ częstości względnych terytorialnego rozkładu ruchu turystycznego.[2/]

i	w_i	$w /x < x_{1i}/$	i	w_i	$w /x < x_{1i}/$
1	23,6	23,6	9	4,1	79,7
2	9,5	33,1	10	3,3	83,0
3	8,7	41,8	11	3,2	86,2
4	8,1	49,9	12	3,0	89,2
5	8,0	57,9	13	2,8	92,0
6	6,9	64,8	14	2,4	94,4
7	6,3	71,1	15	2,2	96,6
8	4,5	75,6	16	2,0	98,6
do przeniesienia	75,6	X	17	1,4	100,0
			Ogółem	100,0	X

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Dla porównania, rozkład geograficzny ludności Polski wg województw charakteryzuje się współczynnikiem zmienności 49%.

2/ Tabelkę opracowano wg danych tabeli 3, kol. 3 /struktura krajowego ruchu turystycznego ogółem, w r-ku osobodni/.
w_i /i = 1,2 ....17/ - częstość względna,
$w /x < x_{1i}/$ - dystrybuanta empiryczna

Z tabelki tej widać, że połowa całego ruchu turystycznego koncentruje się w 4 województwach /krakowskim, gdańskim,wrocławskim i szczecińskim/ i że na połowę województw przypada przeszło 75% całego ruchu turystycznego. Jeszcze bardziej skoncentrowana jest turystyka pobytowa: na 4 województwa przypada 56,2% ogólnej liczby osobodni.

Celem obliczenia współczynnika koncentracji ze wzoru /interpolacyjnego/:[1/]

$$K\ /M/ \approx 1 - \sum_{i=1}^{K} \left[Z\left(x < x_{1i}\right) + Z\left(x < x_{1i-1}\right) \right] W_i$$

łączymy województwa w 5 grup od wykazujących najmniejszy ruch do woj. krakowskiego /ruch największy/ i, sporządzając tabelę roboczą, otrzymujemy w wyniku:

$$K/M/ = 1 - 0{,}616 = 0{,}384$$

Współczynnik koncentracji 0,384 dotyczy całego ruchu.Obliczenie analogiczną metodą współczynnika koncentracji turystyki pobytowej daje wynik 0,438, a więc zdecydowanie wyższy.

Porównanie obliczonych analogicznie wskaźników koncentracji ruchu turystycznego w latach 1960, 1964 i 1968 daje następujące wyniki:

1960 r. K/M/	1-0,490 = 0,510
1964 r. K/M/	1-0,486 = 0,544
1968 r. K/M/	1-0,529 = 0,471

oraz z obliczeń j.w.

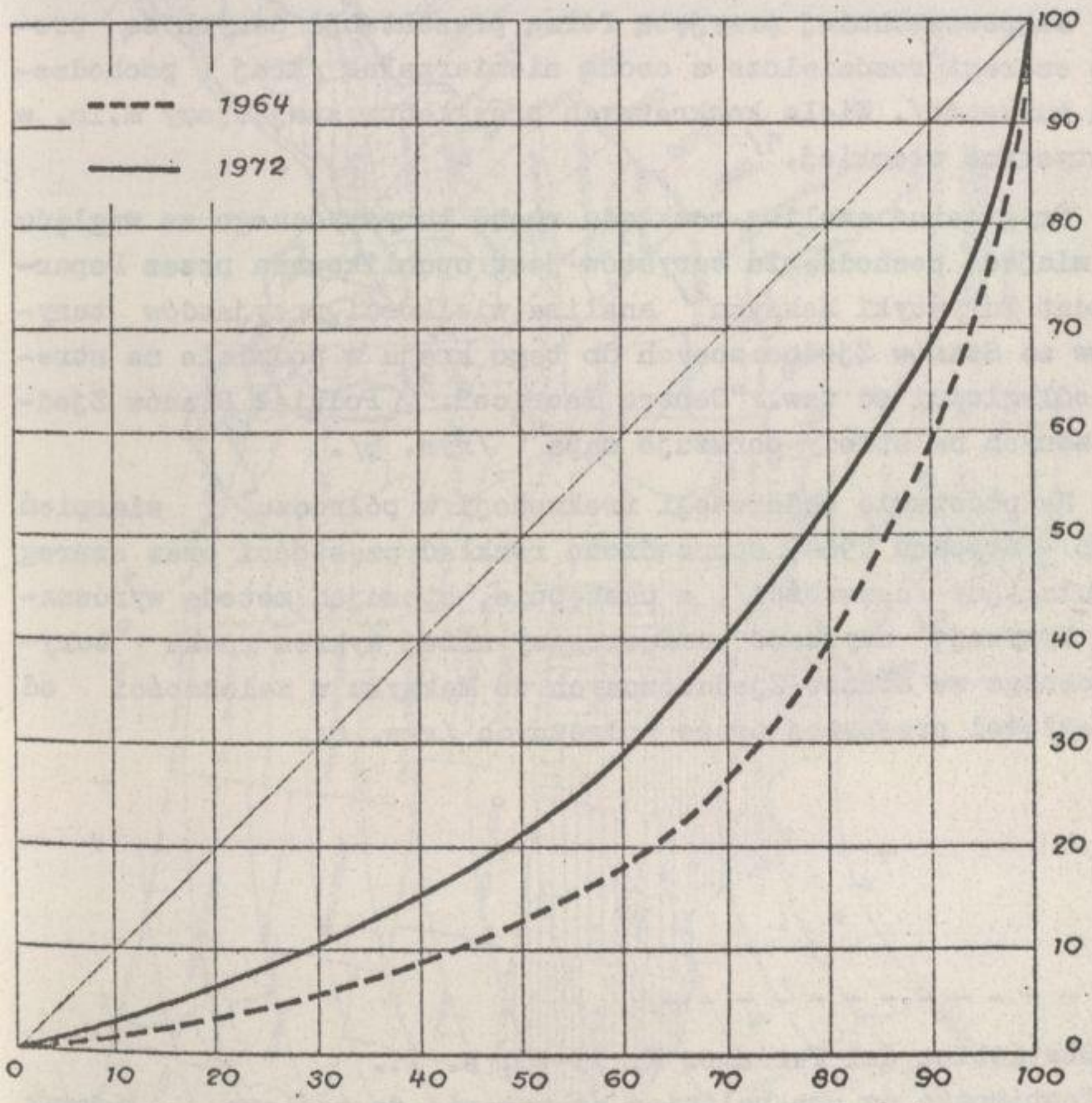
1972 r.	= 0,438

Zestawienie na wykresie krzywej Lorentza danych z 1964 r. i 1972 r. daje następujący obraz:

- - - - - - - - - - - - - -

1/ Wg A. Luszniewicza: Statystyka ogólna, s. 59.

Rys. 4 Krzywa koncentracji turystyki
w latach 1964 i 1972

Zestawienie i wykres dowodzą, że na skutek szeregu przedsięwzięć organizacyjnych, ekonomicznych i propagandowych zaznaczył się w Polsce w latach 1964-72 pewien proces zmniejszania koncentracji ruchu turystycznego.

2.2. Miejsce pochodzenia turystów

Drugą z kolei cechą geograficzną /po miejscu recepcji ruchu turystycznego/ istotną dla analizy ruchu turystycznego jest miejsce pochodzenia turystów przybyłych na dany teren.

Analiza ze względu na tę cechę dotyczy przeważnie ruchu zagranicznego i jest najczęściej stosowana w statystykach dotyczących całego kraju.

Najpowszechniej przyjętą formą prezentacji danych są proste szeregi rozdzielcze z cechą niemierzalną /kraj pochodzenia turystów/. Wiele konkretnych przykładów znajdujemy m.in. w statystyce włoskiej.[1/]

Oryginalną analizą rozkładu ruchu turystycznego ze względu na miejsce pochodzenia turystów jest opublikowana przez Departament Turystyki Meksyku[2/] analiza wielkości przyjazdów turystów ze Stanów Zjednoczonych do tego kraju w podziale na strefy odległości od tzw. "Centro Teorico".[3/] Podział Stanów Zjednoczonych na strefy obrazuje mapa[4/] /rys. 5/.

Na podstawie obserwacji frekwencji w półroczu sierpień 1963 - styczeń 1964, sporządzono rozkład częstości oraz szereg kumulacyjny /częstości/, a następnie, stosując metodę wyrównania krzywej,[5/] uzyskano zamieszczony niżej wykres ruchu turystycznego ze Stanów Zjednoczonych do Meksyku w zależności od odległości przebytej przez podróżnych /rys. 6/.

- - - - - - - - - - - - - - - -

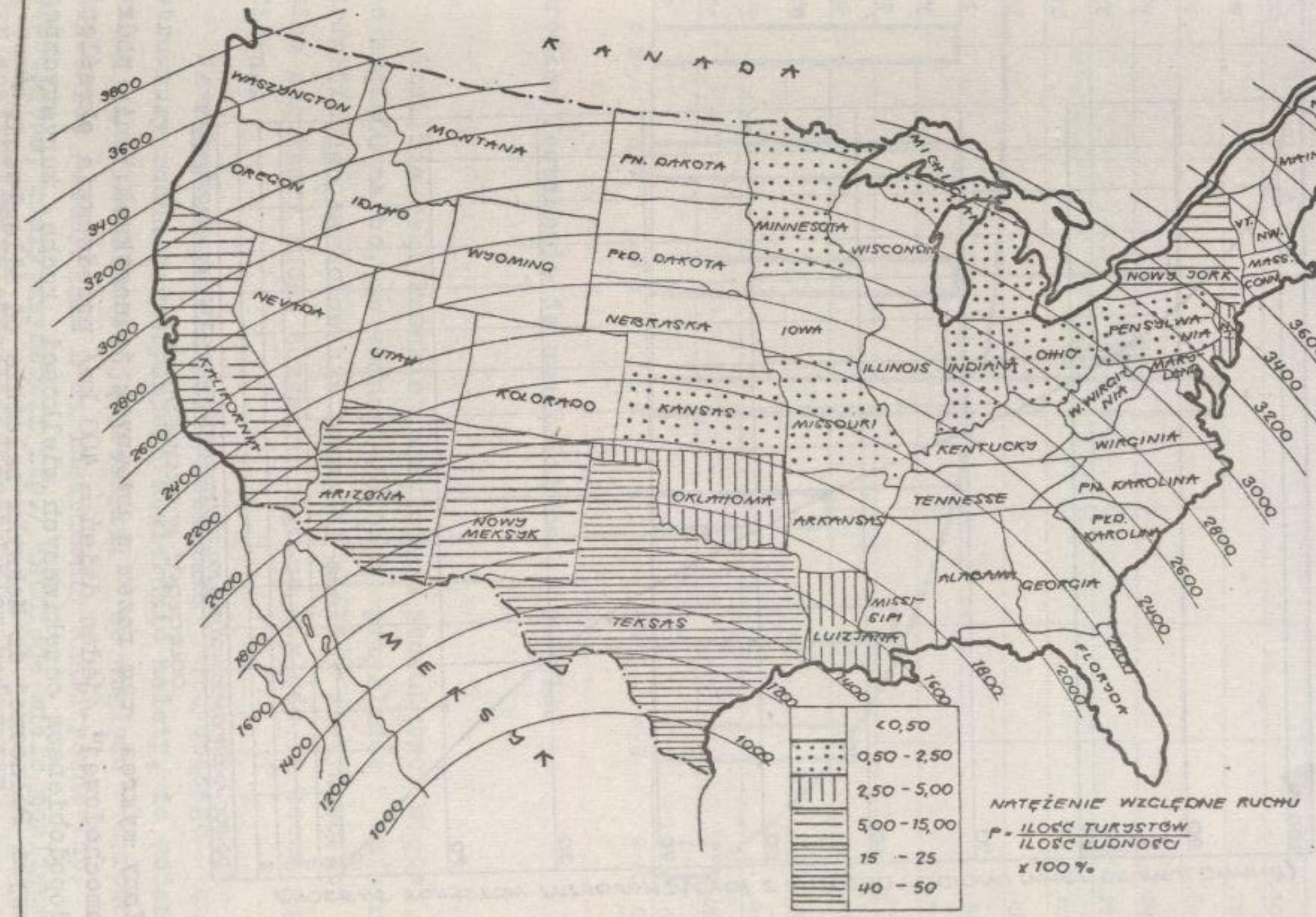
1/ Statistica del Turismo. Nr 75-76, s. 11.

2/ Testimonio de una politica en materia de torismo. Meksyk 1964, s. 107.

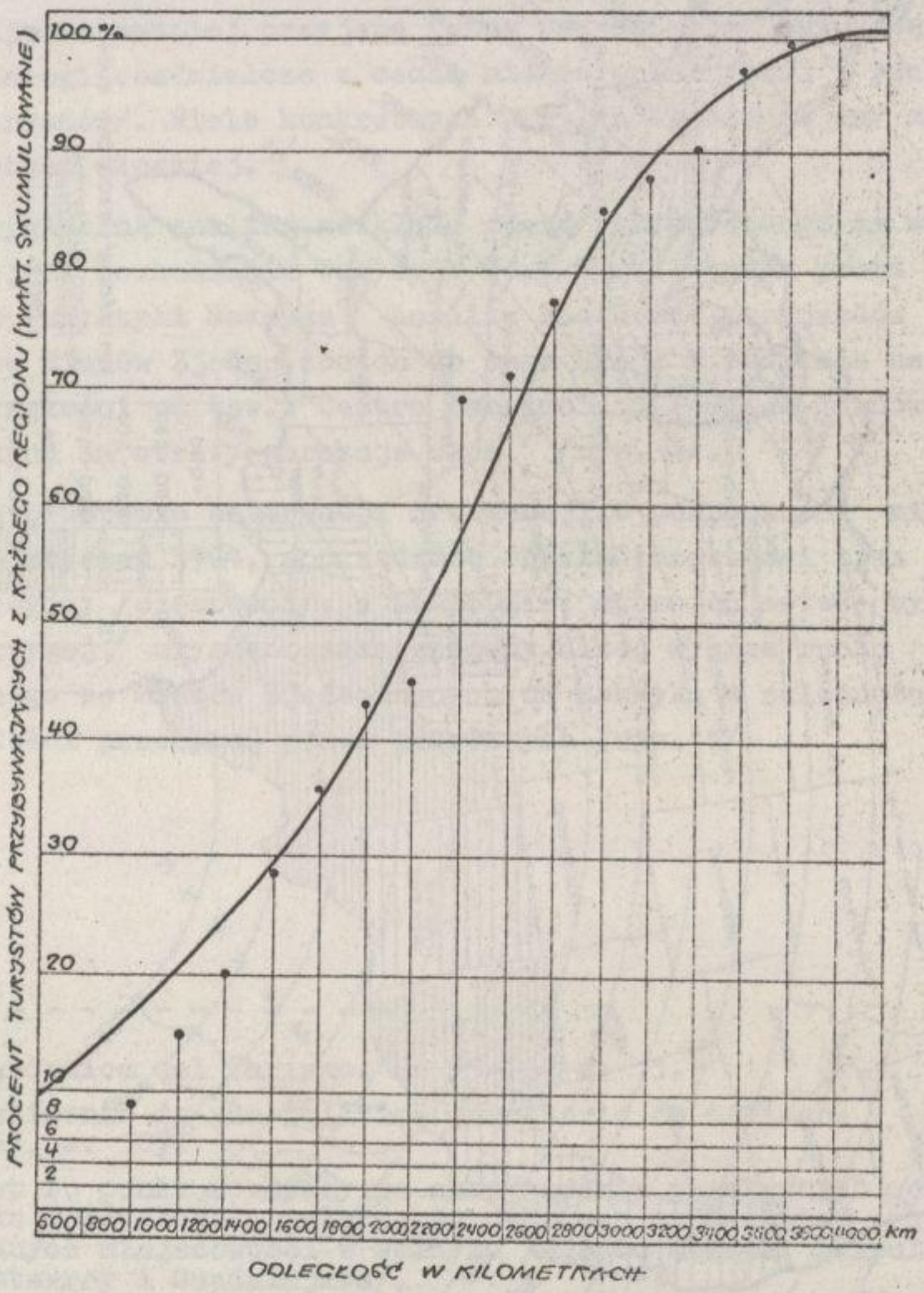
3/ Jest to punkt powstały ze skrzyżowania przekątnych czworoboku powstałego z połączenia czterech najbardziej uczęszczanych miejscowości w Meksyku /miasto Meksyk, Acapulco, Monterrey i Guadalajara/.

4/ W legendzie kartogramu brak klasy 25-40. Reprodukuje się za oryginałem, nie znajdując w tekście przyczyny objaśniającej to pominięcie.

5/ Komentarz metodologiczny na s. 208 cytowanego źródła nie podaje oszacowania funkcji "wygładzonej", choć z wykresu wynikałoby, że chodzi tu o wyrównanie logistyczne.

KANADA
WASZYNGTON
OREGON
MONTANA
IDAHO
WYOMING
NEVADA
KALIFORNIA
UTAH
KOLORADO
ARIZONA
NOWY MEKSYK
TEKSAS
PN. DAKOTA
PŁD. DAKOTA
NEBRASKA
KANSAS
OKLAHOMA
MINNESOTA
WISCONSIN
IOWA
MISSOURI
ARKANSAS
LUIZJANA
ILLINOIS
INDIANA
OHIO
KENTUCKY
TENNESSE
MISSI-SIPI
ALABAMA
GEORGIA
FLORYDA
PN. KAROLINA
PŁD. KAROLINA
W. WIRGINIA
WIRGINIA
PENSYLWANIA
MARYLAND
NOWY JORK
VT.
NW.
MASS.
CONN.
MAINE
NOWY BRUNSZWIK
MEKSYK
3800
3600
3400
3200
3000
2800
2600
2400
2200
2000
1800
1600
1400
1200
1000
4400
4200
4000
3800
3600
3400
3200
3000
2800
2600
2400
2200
2000
1800
1600
1400
1000
<0,50
0,50 - 2,50
2,50 - 5,00
5,00 - 15,00
15 - 25
40 - 50
NATĘŻENIE WZGLĘDNE RUCHU
P = ILOŚĆ TURYSTÓW / ILOŚĆ LUDNOŚCI x 100 %

Rys. 6 Ruch turystyczny ze Stanów Zjednoczonych do Meksyku w zależności od odległości przebytej przez podróżnych

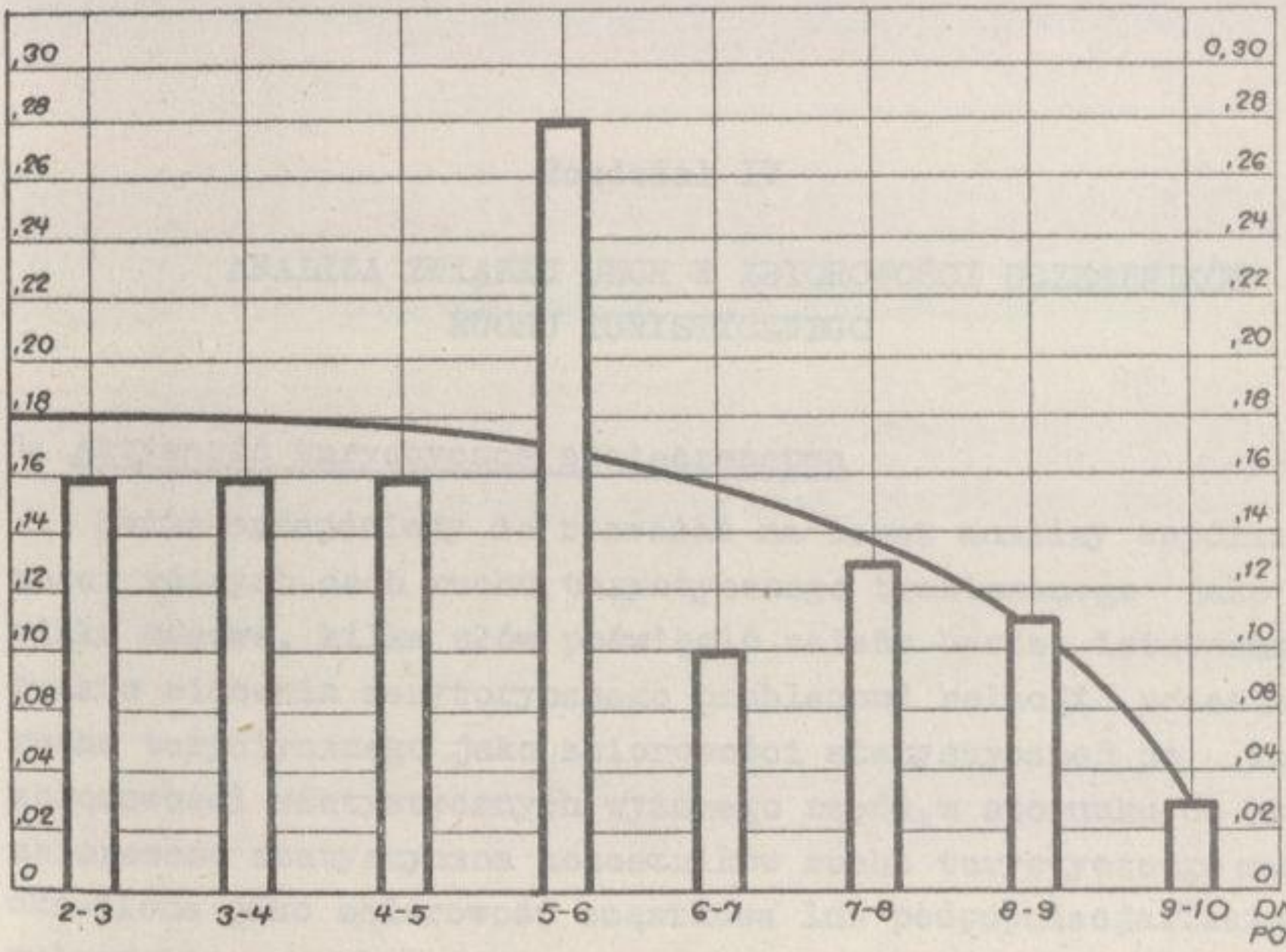

Inny wykres, tym razem w umownych jednostkach:"dni podróży samochodowej" /jeden dzień = 400 km/ przedstawia określenie prawdopodobieństw oczekiwanych wielkości ruchu turystycznego z Ameryki Północnej do Meksyku zależnie od odległości.[1/]

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ I w tym przypadku nie podano oszacowanej funkcji, ograniczając się w komentarzu metodologicznym do stwierdzenia, że "zbliża się do funkcji matematycznej typu potęgowego".

Rys. 7 Prawdopodobieństwo oczekiwanych wielkości ruchu turystycznego ze Stanów Zjednoczonych do Meksyku

Źródło: Testimonio de una polityca... s. 218.

Analizie meksykańskiej poświęcono stosunkowo więcej uwagi ze względu na to, że stanowi jeden z przykładów najbardziej prawidłowego zastosowania narzędzi analizy statystycznej do opisu struktury ruchu turystycznego ze względu na cechy geograficzne.

Na zakończenie rozważań rozdziału dotyczącego analizy struktury ruchu turystycznego stwierdzić należy, że podane przykłady są tylko ilustracją problemu; ze względu zarówno na przedmiot /cechy/ jak i na instrumenty analityczne /np. miary przeciętne, miary asymetrii itp./ istnieje wiele możliwości ujęć analitycznych odpowiadających celom badawczym.

Rozdział IV

ANALIZA ZWIĄZKU CECH W ZBIOROWOŚCI UCZESTNIKÓW RUCHU TURYSTYCZNEGO

1. Aktywność turystyczna społeczeństwa

Zanim przejdziemy do rozważań na temat analizy współzależności różnych cech ruchu turystycznego traktowanego jako zjawisko masowe, kilka słów poświęcić należy bardzo istotnemu z punktu widzenia merytorycznego problemowi relacji uczestników ruchu turystycznego jako zbiorowości statystycznej do innych zbiorowości statystycznych wyższego rzędu,w stosunku do których zbiorowość statystyczna uczestników ruchu turystycznego może być określona jako zbiorowość cząstkowa lub podpopulacja.Takimi populacjami generalnymi w stosunku do zbiorowości uczestników ruchu turystycznego traktowanej jako podpopulacja mogą być /zależnie od płaszczyzny analizy i celu badawczego/ np:

- ogół ludności danego kraju /województwa/,
- ogół ludności dorosłej,
- ogół ludności miejskiej,
- ogół młodzieży szkolnej itp.

Najistotniejsze praktyczne znaczenie ma pomiar relacji między ogółem osób uczestniczących w ruchu turystycznym w danym roku, a ogółem ludności /ludności dorosłej/ danego kraju określanej jako:

- intensywność podróżowania /Reiseintensität/,
- stopa wyjazdów turystyczno-urlopowych /taux de déparis/,
- skłonność do podróży za granicę /propensity to travel abroad/,
- aktywność turystyczna społeczeństwa.

Miarą tej relacji jest wskaźnik aktywności turystycznej społeczeństwa, który wyrazić można wzorem:

$$W = \frac{/\sum n_k + \sum n_z/ \ 100}{N}$$

gdzie:

N = ogół ludności kraju /lub ogół ludności dorosłej/,

$\sum n_k$ = liczba uczestników urlopowych wyjazdów krajowych,

$\sum n_z$ = liczba osób wyjeżdżających za granicę.

Określając ten wskaźnik przyjmiemy definicję Alfreda Kocha:[1/] "intensywność podróżowania określa, jaka część ludności podjęła rocznie jedną lub kilka podróży urlopowych; chodzi tu przy tym o wyrażoną w procentach część całej ludności /dorosłej/".

1.1. Aktywność turystyczna niektórych krajów europejskich

Wg tej definicji, operując danymi statystycznymi z lat 1963-1967, Koch zestawił następującą tabelę podróży urlopowych w krajach Europy Zachodniej:

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ A. Koch: Die touristische Nachfrage der europäischen Bevölkerung. Jahrbuch für Fremdenverkehr, 17 Jahrgang 1969, s. 8.

Tabela 4

Podróżujący urlopowo w Europie /średnio w roku/

Kraje	Intensywność podróży		% ogółem	Podział podróżujących urlopowo wg wyjazdów krajowych i zagranicznych w %			Liczba podróżujących urlopowo	
	Cele krajowe %	Cele zagraniczne %		kraj.	zagran.	%	kraj w tys.	zagran. w tys.
RFN	20,0	19,0	39,0	50,5	49,5	100	9094	8914
W. Brytania	50,0	10,0	60,0	83,0	17,0	100	20959	4293
Włochy	18,7	0,8	19,5	96,0	4,0	100	7493	312
Francja	35,0	6,0	41,0	85,0	15,0	100	12948	2285
Jugosławia	10,0	2,0	12,0	85,0	15,0	100	1359	240
Belgia	16,5	17,8	34,3	48,0	52,0	100	1190	1290
Holandia	38,0	16,0	54,0	71,0	29,0	100	3409	1392
Austria	26,0	14,0	40,0	65,0	35,0	100	1438	774
Szwajcaria	28,5	28,5	57,0	50,0	50,0	100	1285	1285
Szwecja	52,0	25,0	77,0	66,5	33,5	100	3147	1585
Dania	40,0	26,0	66,0	60,0	40,0	100	1436	958
Norwegia	67,0	11,0	78,0	85,0	15,0	100	1866	329

Wprowadzenie wskaźnika intensywności podróżowania ma istotne zastosowanie przy analizie statystycznej ruchu turystycznego, pozwalając na przeprowadzenie porównania:

a/ poziomu tego wskaźnika w tym samym kraju, obrazującego zmiany zachodzące w badanym, dłuższym okresie czasu,

b/ poziomu tego wskaźnika w różnych krajach, przy czym to, że wyraża się on w wielkościach względnych, umożliwia porównywanie wielkości skądinąd niewspółmiernych /329 tys. wyjazdów z Norwegii i 8.954 tys. z RFN/.

Szczególna przydatność wskaźnika aktywności turystycznej do analizy statystycznej ruchu turystycznego wynika z jego mierzalnego charakteru, co pozwala na przeprowadzenie analiz korelacyjnych między poziomem tego wskaźnika, a innymi cechami ruchu turystycznego.

1.2. Wskaźnik aktywności turystycznej dla Polski w 1972 r.

Przyjmując za podstawę udział w krajowej turystyce pobytowej oraz w wyjazdach zagranicznych, wskaźnik aktywności turystycznej przedstawić można w dwu wariantach:

Wariant I

Całość uczestnictwa w turystyce pobytowej wg ocen WKKFiT /tabl. 1/5 wyd. GUS: Turystyka 1973/	-	12.900 tys.osób
Wyjazdy turystów polskich za granicę /r-k urealniony o eliminację jednodniowych wyjazdów do NRD/	-	3.311 tys.osób
	łącznie	16.211 tys.osób

Odnosząc tę liczbę do ogółu ludności naszego kraju w 1972 r. /33.068 tys. osób/ otrzymujemy:

$$\frac{16.211 \times 100}{33.068} = 49,0\%$$

jako wskaźnik aktywności turystycznej Polski w 1972 r.

Wariant II - przyjmuje jako podstawę do oceny wskaźnika aktywności turystycznej jedynie wyjazdy urlopowe ujęte organizacyjnie przez instytucje i organizacje gospodarki uspołecznionej obsługujące turystykę, zatem tzw. turystykę pobytową zorganizowaną. Wielkość ta w 1972 r. wynosiła 6008 tys. osób.

Przeprowadzając ponownie obliczenia otrzymujemy:

- zorganizowana krajowa turystyka pobytowa	6.008 tys.osób
- turystyka wyjazdowa	3.311 tys.osób
łącznie	9.319 tys.osób

i w wyniku obliczenia:

$$\frac{9.319 \cdot 100}{33.068} = 28,2\%$$

jako wariant II wielkości wskaźnika aktywności turystycznej.

W obliczeniach zagranicznych jako wielkość porównywaną stosuje się często liczbę ludności dorosłej. Przyjmując wówczas za podstawę liczbę ludności w wieku od 15 lat wzwyż, wynoszącą 24.868 tys. osób[1] i wielkość ruchu pobytowego zmniejszoną o szacunkowy w nim udział dzieci i młodzieży w 1972 r., czyli o połowę liczby uczestników kolonii i obozów[2] /2.810 tys. : 2 = = 1.405 tys./, otrzymujemy:

6.008
- 1.404 = 4.605 tys. uczestników turystyki krajowej
+ 3.311 tys. uczestników wyjazdów zagranicznych
7.916

- - - - - - - - - - - - - -

1/ Rocznik GUS 1973 r., s. 79.
2/ St. Ostrowski: Ruch turystyczny w Polsce w 1972 r. Instytut Turystyki, tab. 3.

i w wyniku

$$\frac{7.916 \cdot 100}{24.868} = \underline{31,8\%}$$

jako wskaźnik aktywności turystycznej.

Przeprowadzając podobne obliczenia dla turystyki pobytowej łącznie z niezorganizowaną - od całej wielkości ruchu pobytowego odejmujemy w zaokrągleniu 3 mln osób jako przybliżony udział dzieci i młodzieży w wieku do 15 lat[1/] i otrzymujemy wówczas:

12.900
- 3.000

9.900 udział w turystyce krajowej
3.311 udział w turystyce zagranicznej
13.211

I ponownie:

$$\frac{13.211 \cdot 100}{24.868} = \underline{53,1\%}$$

Jak widać, wskaźnik aktywności turystycznej społeczeństwa polskiego w roku 1972 oceniać można zależnie od sposobu obliczania na 28,2 - 53,1%.

Jako szacunkowy wskaźnik syntetyczny można zaproponować średnią arytmetyczną z wyliczonych uprzednio czterech wskaźników analitycznych, a więc:

$$\frac{49,0 + 28,2 + 31,8 + 53,1}{4} = \underline{40,5\%}$$

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Wg oprac.: Ruch turystyczny w Polsce w 1972 r. /tab. 3/, udział wszystkich dzieci i młodzieży do i powyżej 15 lat w turystyce zorganizowanej wynosił 2.810 tys. osób.

Wydaje się, że ten wskaźnik aktywności turystycznej dobrze ilustruje faktyczną sytuację w tej dziedzinie w Polsce, np. w porównaniu z innymi krajami europejskimi.[1/]

Przyjęcie proponowanej wyżej metody pozwala stosować obliczony wskaźnik do dowolnego systemu odniesienia /ludność ogółem czy też tylko ludność dorosła/ i daje w naszym przypadku pożądaną wartość pośrednią oceny, oscylującą między wysokimi wskaźnikami, jeżeli przyjąć do rachunku również turystykę pobytową nie zorganizowaną, i zaniżonymi wartościami /a więc nie odpowiadającymi rzeczywistości/, jeżeli pominąć zupełnie duży ruch turystyczno-wypoczynkowy nie objęty organizacyjnie przez instytucje i organizacje turystycznej gospodarki uspołecznionej.

1.3. Czynniki określające poziom wskaźnika aktywności turystycznej

We wspomnianej już pracy, Alfred Koch analizuje w wielu tablicach zestawionych dla kilku krajów zachodnioeuropejskich[2/] poziom wskaźnika aktywności turystycznej w zależności od różnych cech ogółu ludności badanych krajów. Np.przy analizie wskaźnika intensywności podróżowania ludności RFN- w zależności od grupy społeczno-zawodowej - najwyższy wskaźnik /69%/ występuje dla pracowników umysłowych na stanowiskach kierowniczych, zaś najniższy /7%/ dla samodzielnych rolników. Wskaźnik intensywności podróżowania Francuzów wg wielkości zamieszkiwanej miejscowości wyniósł 72,9% dla Paryża i tylko 16,1% dla gmin wiejskich.

Analizując wyjazdy urlopowe obywateli RFN w 1969 r. H. Hoffmann przedstawia następującą tabelę:[3/]

1/ Autor zdaje sobie sprawę z mechanicznego i nieco sztucznego charakteru konstrukcji tego wskaźnika.

2/ K. Koch op.cit., s. 16 i dalsze.

3/ Herbert Hoffmann: Tourismus der Deutschen 1969. Jahrbuch für Fremdenverkehr, 17 Jahrgang, Monachium 1969.

Tabela 5

Wyszczególnienie			Ankietowani Ogółem	Podróż urlopowa 1969		
				tak %	nie %	
1			2	3	4	5
Ludność od 14 lat /bez podróży w listopadzie i grudniu/			1975	38	62	100
1. Płeć	mężczyźni		891	37	63	100
	kobiety		1084	38	62	100
2. Stan rodzinny	żonaci		1327	38	62	100
	wolni		377	44	56	100
	wdowcy /rozwiedzeni/		270	28	72	100
3. Wiek	14 - 19 lat		200	46	54	100
	20 - 29 lat		321	41	59	100
	30 - 39 lat		360	39	61	100
	40 - 49 lat		341	40	60	100
	50 - 59 lat		295	42	58	100
	60 - 69 lat		294	32	68	100
	70 - 79 lat		191	20	80	100
4. Aktywność zawodowa	W pełni czynny zawodowo		885	41	50	100
	częściowo czynny zawod.		120	45	55	100
	na emeryturze		269	22	78	100
	nieczynny zawodowo /nauka szkolna lub nauka zawodu/		145	53	47	100
5. Stanowisko w zawodzie	samodzielni		136	27	73	100
	pracownicy umysł.ogółem		363	54	46	100
	w tym:	wykonawczy	208	46	54	100
		wykwalif.kierown.	155	66	34	100
		urzędnicy	70	47	53	100
	robotnicy ogółem		565	31	69	100
	w tym:	niewykwalifik.	95	23	77	100
		przyuczeni	189	30	70	100
		wykwalifikowani	281	34	66	100
	rolnicy		51	8	92	100
	inne zawody		67	36	64	100

c.d. tabeli 5

1		2	3	4	5
6. Ilość osób w gospodarstwach domowych	1 osoba	182	34	66	100
	2 osoby	501	39	61	100
	3 osoby	481	44	56	100
	4 osoby	407	42	58	100
	5 osób	213	34	66	100
	6 i więcej osób	191	17	83	100
7. Wykształcenie					
niepełna szkoła podstawowa		725	22	78	100
pełna szkoła podstawowa		797	38	62	100
szkoła średnia		204	52	48	100
szkoła wyższa		172	69	31	100
wykształcenie akademickie		74	72	28	100
8. Dzieci na utrzymaniu					
dzieci do lat 13		806	33	67	100
w tym dzieci poniżej 3 lat		295	24	76	100
bezdzietni		987	42	58	100
9. Wielkość zamieszkiwanej miejscowości					
500.000 mieszkańców i więcej		290	54	46	100
300.000 do 500.000 mieszk.		88	45	53	100
100.000 do 300.000	"	190	50	50	100
50.000 do 100.000	"	119	43	57	100
20.000 do 50.000	"	180	47	53	100
5.000 do 20.000	"	318	36	64	100
2.000 do 5.000	"	295	33	67	100
poniżej 2.000	"	495	21	79	100

Jak łatwo zauważyć, wskaźnik intensywności podróżowania zawarty jest w kolumnie "Podróż urlopowa"- tak". Hoffmann dodaje do tej tabeli obszerny komentarz opisowy stwierdzając, że udział w ruchu urlopowo-wypoczynkowym zależy od wielu czyn-

ników, które częściowo tylko dadzą się ująć w odpowiednie dane statystyczne. Badania wykazują, że najważniejszymi czynnikami wpływającymi na intensywność podróży są: wiek, dochód, stanowisko w zawodzie, wykształcenie oraz wielkość zamieszkiwanej miejscowości.

Zależność intensywności podróżowania od dochodów ludności belgijskiej przedstawił przy użyciu techniki analizy ekonometrycznej N. Vanhove.[1/] Za podstawę do analizy /którą nazwał w podtytule: "kilka uwag ekonometrycznych"/ przyjął on następującą tabelę:

Tabela 6

Intensywność podróżowania wg kategorii dochodów rodzinnych w Belgii w 1967 r.

Kategoria dochodów rodzinnych w tys.fr.belgijskich	Liczba ankiet	Intensywność podróżowania netto[2/] /stopa wyjazdów/	Intensywność podróżowania brutto[2/] /stopa wyjazdów/	Wskaźnik[3/] częstotliwości podróżowania
50	546	10,8	12,6	1,17
50- 75	456	16,4	18,9	1,15
75-100	771	23,3	27,4	1,17
100-150	1076	37,4	43,6	1,16
150-200	579	46,3	56,5	1,22
200-250	257	58,8	73,5	1,71
250-300	109	66,1	89,9	1,36
300-400	83	69,9	95,2	1,36
400 i więcej	64	81,3	131,3	1,61
nieznane	1059	37,5	46,6	1,24

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ N. Vanhove. The holiday expenses of the Belgian population. Jahrbuch für Fremdenverkehr, 17 Jahrgang, 1969, s. 42.

2/ Vanhove wprowadza rozróżnienie między intensywnością podróżowania netto /dotyczy to liczby osób biorących udział w wyjazdach urlopowych/ i brutto - chodzi o liczbę dokonanych podróży /z uwzględnieniem kilkakrotnych wyjazdów w ciągu roku tych samych osób/. Merytoryczne znaczenie wskaźnika "stopa wyjazdów" patrz s. 88.

3/ Wskaźnik ten /wprowadzony przez autora/ określa średnią liczbę podróży odbytych w ciągu roku przez osoby uczestniczące w ruchu turystycznym. Otrzymany został przez podzielenie wartości kolumny "brutto" przez odpowiadające danej kategorii dochodów wartości kolumny "netto".

Obliczenie zostało dokonane dla stosunku między intensywnością podróżowania brutto /W/ a dochodem rodzinnym:

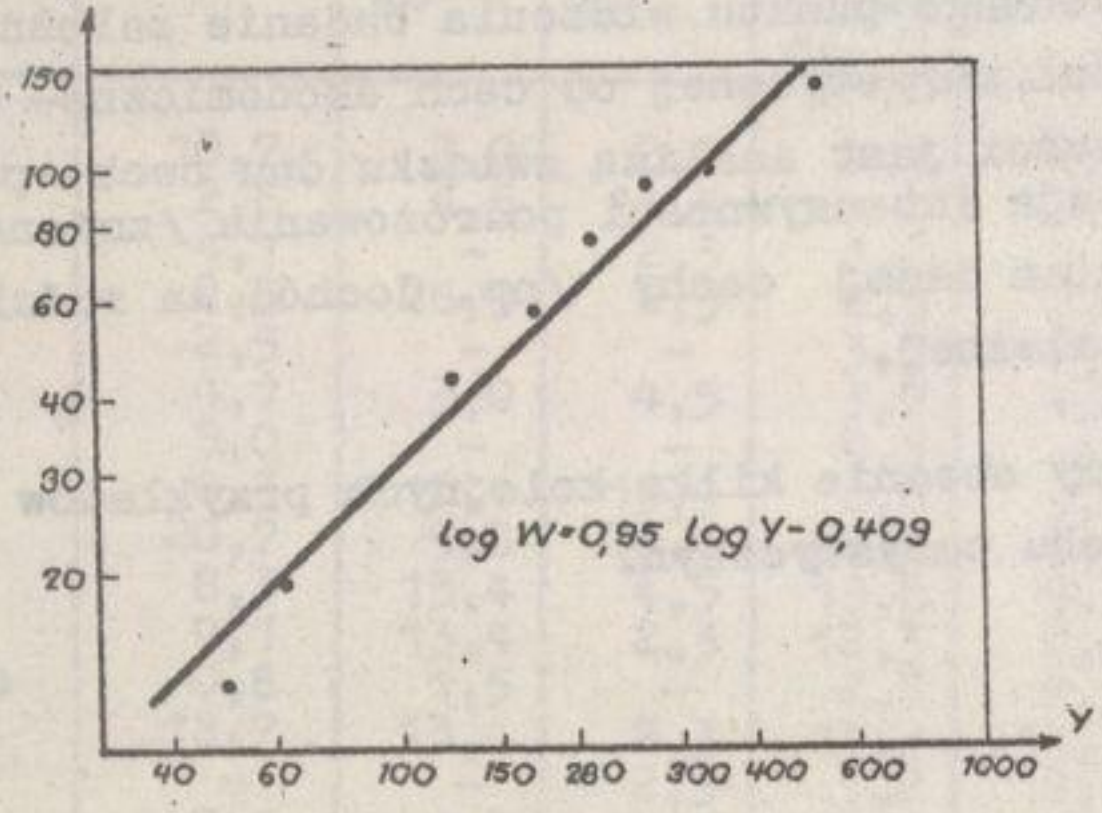
$$\log W = 0{,}95 \log Y - 0{,}409 \quad R = 0{,}99$$

gdzie:

W = intensywność podróżowania brutto
Y = dochód na rodzinę
R = współczynnik korelacji

Przedstawia to następujący wykres:

Rys. 8 Intensywność podróżowania a dochód rodzinny brutto

Współczynnik elastyczności dochodowej, jak wynika z przedstawionej wyżej formuły, wynosi 0,95.

Można stąd wyciągnąć wniosek, że intensywność podróżowania brutto wzrasta o 0,95% przy wzroście dochodu rodzinnego o 1%.

Wtajemniczeni - stwierdza w komentarzu Vanhove - mogliby mieć zastrzeżenia co do niskiego raczej wskaźnika elastyczności dochodowej.[1/] Należy jednak zgodzić się ze stanowiskiem Vanhove'a, że relacja między intensywnością podróży a dochodem rodzinnym nie uwzględnia dostatecznie poniesionych w czasie tej podróży rzeczywistych wydatków, które zależą również w dużym stopniu od czasu trwania danego wyjazdu.

W naszym kraju podstawę do analizy korelacyjnej wskaźnika aktywności turystycznej ludności miejskiej stanowić mogą wyniki badań przeprowadzonych w Polsce przez Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej,[2/] tym cenniejsze, że zawierają porównywalne dane z lat 1967 i 1970.

Z analitycznego punktu widzenia badanie zależności wskaźnika aktywności turystycznej od cech ekonomiczno- społecznych danej zbiorowości jest analizą związku dwu cech, przy czym jest to regresja intensywności podróżowania /zmienna zależna/ względem odmian danej cechy /np. dochód na rodzinę/ jako zmiennej niezależnej.

Rozpatrzymy obecnie kilka kolejnych przykładów związku dwu cech w ruchu turystycznym.

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Istotnie, w międzynarodowym ujęciu UIOOT stosuje się dla celów prognostycznych wskaźnik elastyczności dochodowej ruchu krajowego - 1,2, a zagranicznego ruchu wyjazdowego -1,5, zaś M. Mazi podaje te współczynniki dla turystyki wyjazdowej z 9 krajów Europy Zachodniej i St. Zjedn. w granicach od 0,95 do 2,57, przy średniej wartości 1,89 /dla 1965 r./ /Milian Mazi: Udział Jugosławii w europejskiej turystyce zagranicznej, Instytut Badawczy Turystyki, Belgrad 1963/.

2/ A. Pawełczyńska: Urlopy, wycieczki, weekendy. Wyd. GKKFiT, tabl. na s. 46.

2. Analiza związku dwu cech

2.1. Dwie cechy geograficzne

Przykład współzależności dwu cech geograficznych podaje tabela obrazująca kierunki wyjazdów wakacyjnych /wg województw/ w zależności od miejsca /województwa/ zamieszkania osób zbadanych w ramach próby.[1/]

Tabela 7

Główne kierunki wyjazdów mieszkańców największych województw w 1967 r.

/w procentach ogółu wyjeżdżających/

Kierunek wyjazdu	Mieszkańcy województwa					
	warszawskiego	łódzkiego	gdańskiego	wrocławskiego	katowickiego	krakowskiego
Warszawskiego	10,7	3,0	2,3	4,9	2,7	2,8
Bydgoskie	2,6	1,5	11,4	-	2,1	-
Poznańskie	4,1	-	2,3	1,2	2,7	-
Łódzkie	2,5	26,9	2,3	2,5	2,1	1,4
Kieleckie	2,5	-	-	3,7	7,7	2,8
Lubelskie	4,1	3,0	4,5	3,7	4,2	-
Białostockie	5,0	-	-	9,5	-	-
Olsztyńskie	8,3	10,4	15,9	8,6	9,9	4,2
Gdańskie	20,7	9,0	20,9	22,2	7,7	9,7
Koszalińskie	8,3	13,4	4,5	13,6	9,3	4,2
Szczecińskie	9,1	13,4	2,3	12,3	9,3	-
Zielonogórskie	0,8	1,5	-	2,5	2,1	1,4
Wrocławskie	18,7	13,4	2,3	14,8	11,5	11,1
Opolskie	-	-	2,3	1,2	2,2	-
Katowickie	2,6	1,5	4,5	5,0	15,9	2,8
Krakowskie	14,8	10,4	31,8	17,3	26,9	58,3
Rzeszowskie	0,8	3,0	-	1,2	3,3	6,8
łącznie[2/]	115,6	110,4	107,3	124,2	109,6	105,5

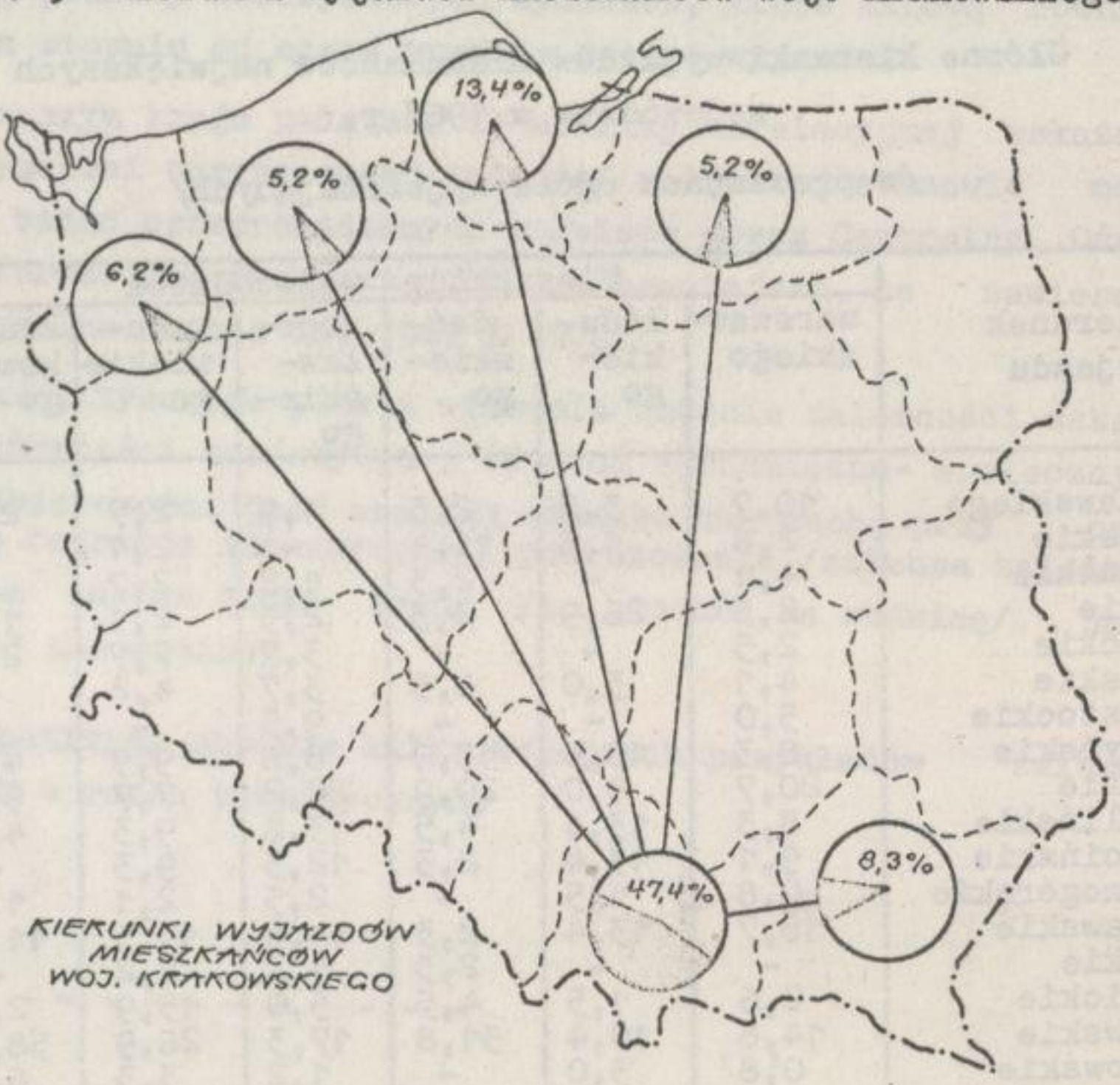
- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Mój wypoczynek, s. 53.

2/ Sumy są wyższe od 100, gdyż wielu uczestników wyjazdów wskazało na więcej niż jedno województwo jako miejsce swego pobytu wakacyjnego.

Z punktu widzenia teoretycznego określić można przedstawioną tabelę jako korelacyjną tabelę wielodzielną, umożliwiającą analizę współzależności między dwiema cechami geograficznymi, z których jedna dotyczy miejsca pochodzenia turysty, druga zaś kierunku docelowego wyjazdu urlopowego. Ilustracją graficzną tej współzależności dla województwa krakowskiego wg danych z 1963 r. jest zamieszczony niżej kartogram:[1/]

Rys. 9 Kierunki wyjazdów mieszkańców woj. krakowskiego

2.2. Cechy demograficzno-społeczne a sposób organizacji podróży

Wzajemne oddziaływanie cech socjologiczno-demograficznych i cech specyficznie turystycznych rozpatrzymy przyjmując jako

- - - - - - - - - - - - -

1/ St.Ostrowski: Ruch turystyczny w Polsce. Wyd. I, s.88.

cechę specyficznie turystyczną sposób organizacji podróży.

Problem ten, istotny zwłaszcza dla określenia roli wyspecjalizowanych przedsiębiorstw turystycznych, przedstawiony będzie na belgijskim przykładzie[1/] analizy udziału poszczególnych grup społeczno-zawodowych w ruchu turystyczno- wypoczynkowym, obsłużonym przez biura podróży, z podaniem jaką część wszystkich podróży urlopowych stanowiły w poszczególnych grupach społeczno-zawodowych zorganizowane podróże zbiorowe.

Na podstawie dwu tabel Vanhove'a sporządzamy jedną:

Tabela 8

Grupa społeczno-zawodowa	Procent podróży organizowanych przez biura podróży	Procent podróży zbiorowych w całości wyjazdów wakacyjnych
robotnicy niewykwalifikowani	10%	13%
" wykwalifikowani	7%	10%
pracownicy umysł.w stopniu niższym	12%	9%
" " w stopniu średnim	11%	9%
personel kierowniczy	12%	16%
kupcy i rzemieślnicy	8%	3%
przedsiębiorcy i wolne zawody	19%	9%
dyrektorzy	5%	7%
studenci	5%	31%
emeryci	11%	23%
R a z e m	100%	X

Charakter dwu przedstawionych szeregów jest odmienny: pierwszy jest szeregiem strukturalnym sumującym się do 100%,

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Vanhove op.cit., ss. 119 i 122.

drugi zaś dotyczy udziału podróży zbiorowych /organizowanych/ w ogólnej liczbie podróży każdej grupy społeczno- zawodowej.

Z podanych dwóch szeregów wynika, że w ogólnej liczbie podróży zbiorowych przeważa klientela najmłodsza i najstarsza /studenci i emeryci/, która niekoniecznie korzysta z usług biur turystycznych. /Patrz niski procent udziału wymienionych grup społeczno-zawodowych w strukturze ruchu turystyczno- wypoczynkowego obsługiwanego przez biura podróży/. Najczęściej zaś spotykanymi klientami biur podróży są przedstawiciele wolnych zawodów lub właściciele przedsiębiorstw, przy czym niski wskaźnik udziału tej grupy społeczno-zawodowej w podróżach zbiorowych każe wnioskować, że chodzi tu o podróże organizowane przez biura turystyczne, ale na indywidualne zamówienie, co jest oczywiście najdroższą formą usług turystycznych.

2.3. Dwie cechy ekonomiczno-finansowe

Wykazany na poprzednich stronach wpływ cech ekonomicznych uczestników ruchu turystycznego na jego strukturę, determinuje w dużym stopniu ogólnoturystyczną charakterystykę danej kategorii turystów ze względu na inne cechy.

Instrumentem statystycznym najczęściej spotykanym w praktyce jest analiza korelacyjna dwu cech, bądź jedynie w postaci tablic korelacyjnych, bądź w postaci pełnego wywodu liczbowego oraz odpowiedniego opisu graficznego.

Obecnie przedstawiony zostanie /za Vanhove'm/[1] przykład analizy korelacyjnej dwu cech: współzależność między dochodem a wydatkami wakacyjnymi.

Przyjmując, że dochód na rodzinę jest niewątpliwie jednym z najbardziej istotnych czynników określających wydatki waka-

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ N. Vanhove: The holiday expenses of the Belgian population. "Jahrbuch für Fremdenverkehr" rocznik 17, s. 52.

cyjne, na podstawie tabeli wydatków wakacyjnych wg kategorii dochodów rodzinnych /tabela 9/ i wykresu /rys. 10/ Vanhove. stwierdza, że między tymi zmiennymi zachodzi związek dający się wyrazić przy pomocy funkcji regresji liniowej. Vanhove przyjmuje dwie zmienne zależne: wydatki ogółem na 1 uczestnika wakacji i średnie wydatki wakacyjne na 1 ankietowanego.

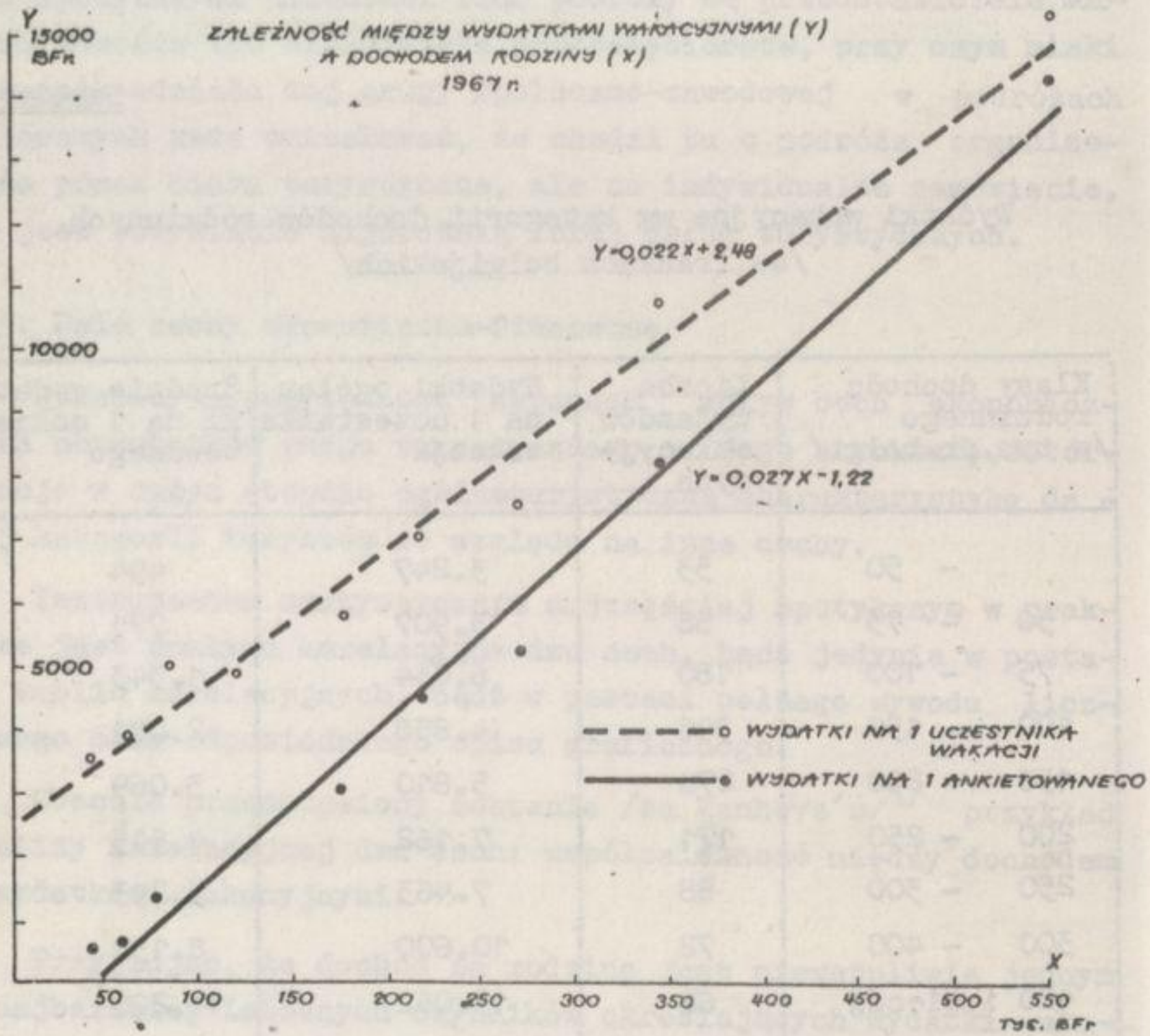
Tabela 9

Wydatki wakacyjne wg kategorii dochodów rodzinnych
/we frankach belgijskich/

Klasy dochodu rodzinnego /w tys.fr.belg./	Liczba wyjazdów wakacyjnych	Wydatki ogółem na 1 uczestnika wakacji	Średnie wydatki na 1 ankietowanego
- 50	53	3.247	494
50 - 75	68	3.907	771
75 - 100	180	6.034	1.343
100 - 150	396	4.858	2.081
150 - 200	278	5.810	3.069
200 - 250	171	7.162	4.545
250 - 300	88	7.463	5.293
300 - 400	72	10.600	8.132
400 i więcej	68	15.082	14.220
O g ó ł e m :	1.375	X	X

Rys. 10 Zależność między wydatkami wakacyjnymi /Y/
a dochodem rodziny /X/

1967 r.

Funkcję regresji liniowej wydatków wakacyjnych na 1 uczestnika wakacji względem dochodu rodzinnego prezentuje Vanhove przy pomocy równania:

$$Y = 0.022\ X - 2.48$$

przy czym Y oznacza wydatki na 1 uczestnika wakacji, a X - dochód rodzinny. Współczynnik korelacji, wyrażający siłę związku, wynosi: R = 0.988.

W celu wielostronniejszego zbadania związku między wydatkami wakacyjnymi, a dochodem, Vanhove analizuje także zależność wydatków wakacyjnych w poszczególnych klasach osób ankietowanych od ich dochodu rodzinnego, niezależnie od faktu, czy wyjeżdżały one na wakacje czy też nie. Tę zależność wyraża wg Vanhove'a następujące równanie linii regresji:

$$Y = 0.027\ X - 1.28$$ [1/]

Wiele przykładów analizy ze względu na 2 cechy występujące wśród członków populacji generalnej osób korzystających z urlopów wypoczynkowych w Polsce w 1969 r. przedstawia odpowienie opracowanie analityczne GUS.[2/]

Analizę ze względu na dwie cechy mierzalne, z których jedna należy do grupy cech demograficzno-społecznych, a druga do grupy cech chronologicznych zawiera tablica: "Osoby badane według wieku i liczby przysługujących im dni urlopu" /75,7% osób w wieku powyżej 55 lat przysługiwał urlop minimum 26-dniowy/;[3/] natomiast analizę ze względu na dwie cechy niemie-

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Współczynnik korelacji wynosi w tym przypadku R = 0.997. Przytaczając te rozwiązania, interesujące z punktu widzenia analizy przedmiotowej, stwierdzić trzeba krytycznie, że Vanhove ograniczył się do podania gotowych wyników, nie wskazując ani w tekście, ani w przypisach na metody ich uzyskania, co uniemożliwia sprawdzenie poprawności przeprowadzonych obliczeń.

2/ GUS, Departament Statystyki Budżetów Rodzinnych, opracowanie analityczne: Wykorzystanie urlopów wypoczynkowych przez członków badanych gospodarstw domowych 1969, Warszawa, styczeń 1971.

3/ Źródło jw., s. 1.

rzalne, z których jedna należy do grupy cech demograficzno--społecznych /skład biologiczny rodziny/, a druga do specyficznie turystycznych /sposób wypoczywania ze względu na współuczestników urlopu/ przedstawia tablica: "Osoby badane według składu biologicznego rodziny oraz otoczenia społecznego w którym wykorzystały wypoczynkową część urlopu".[1/]

2.4. Analiza kolejnościowa /rang/

Użytecznym narzędziem ilościowego badania ruchu turystycznego może być również analiza współzależności dwu cech przy pomocy współczynnika korelacji kolejnościowej /rang/. Posługując się tabelą określającą, jaką kolejność pod względem liczby przyjazdów w danym okresie czasu zajmują turyści z poszczególnych krajów członkowskich RWPG w tychże krajach traktowanych jako obszary recepcyjne, obliczymy przykładowe współczynniki korelacji rangowej między przyjazdami do Polski, a przyjazdami do kolejnych pozostałych krajów RWPG.[2/]

Przy pomocy tego instrumentu w prosty sposób /bez konieczności uciekania się do bardziej skomplikowanej weryfikacji hipotezy o zgodności rozkładów - test chi-kwadrat /ocenić możemy podobieństwa i różnice potoków turystów zagranicznych /pochodzących z krajów RWPG/ przyjmowanych przez dwa analizowane kraje tego obszaru. Oczywiście, charakteru tych powiązań nie można określić jako zależności przyczynowo- skutkowych - mówić raczej wypada o tzw. zależnościach wspólnych, kiedy istnieją wspólne przyczyny kształtowania się obu zmiennych.

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Tamże, s. 7.

2/ Jako źródło wykorzystany został materiał opracowany przez delegację CSRS na IX Konferencję Urzędów Turystycznych Krajów Socjalistycznych: "Sostojanie rynka inostrannogo turyzma socjalisticzeskich stran i perspektiwa jego razwitija do 1990 goda" /Bratysława, luty 1974/.

Tabela 10

Kolejność poszczególnych krajów członkowskich RWPG ze względu na liczbę turystów z tych krajów przyjmowanych przez inne kraje członkowskie/średnio za lata 1965-71/

Kraje recepcyjne	Kraje wysyłające						
	LRB	CSRS	WRL	NRD	PRL	SRR	ZSRR
LRB	•	1	6	3	4	5	2
CSRS	4	•	1	2	3	6	5
WRL	4	1	•	3	2	5	6
NRD	5	1	4	•	2	6	3
PRL	5	2	4	1	•	6	3
SRR	2	1	4	6	3	•	5
ZSRR	3	4	6	2	1	5	•

Obliczeń dokonujemy wg wzoru Spearmana[1/] i otrzymujemy w wyniku /obliczenie własne/ następujące współczynniki korelacji rangowej ze względu na liczbę przyjmowanych turystów z krajów RWPG między Polską a:

Bułgarią	-	0,45
Czechosłowacją	-	0,25
Węgrami	-	0,20
NRD	-	0,95
Rumunią	-	-0,95 /korelacja ujemna/
ZSRR	-	0,30

Wynika stąd, że profil recepcyjny Polski, jeśli chodzi o kolejność krajów /ze względu na liczbę przyjmowanych u nas turystów z innych krajów członkowskich RWPG/, był w latach 1965-

---

1/ $R/xy/ = 1 \frac{6 \sum_{i=1}^{n} d_i^2}{n^3 - n}$, gdzie d_i oznacza różnicę między odpowiadającymi sobie wartościami cech /numerami kolejnymi, zaś n = 5 /każdorazowo analizie poddano 5 krajów wysyłających turystów do Polski i kraju dla którego obliczono współczynnik rang - pomijano wielkości dotyczące turystów z Polski i z danego kraju.

-71 najbardziej zbliżony do profilu recepcyjnego NRD /najwyższy dodatni wskaźnik korelacji rangowej, który w przypadku pełnej zbieżności przybiera wartość 1/, zaś najbardziej różnił się od Rumunii /korelacja ujemna/.

3. Analiza współzależności wielorakiej

Analizę związku więcej niż 2 cech stosuje się głównie dla ustalenia zależności wielkości ruchu turystycznego /lub wysokości wydatków turystycznych/ od determinantów ogólnogospodarczych czy geograficznych. Przedstawimy kilka przykładów jej zastosowania w formie analizy wielorakiej korelacji kolejnościowej /rang/ oraz analizy przeprowadzonej przy pomocy różnego rodzaju modeli.

3.1. Analiza wielorakiej korelacji kolejnościowej /rang/

Próbę określenia współzależności między wielkością turystyki zagranicznej /przyjazdowej i wyjazdowej/ a kilkoma wielkościami makroekonomicznymi w skali światowej /ograniczonej do 29 krajów kapitalistycznych/ podjął Georges Labeau w wykładzie wygłoszonym w sierpniu 1967 r. w Międzynarodowym Ośrodku Wyższych Studiów w Turynie.[1/]

Za punkt wyjścia tej analizy Labeau przyjął następującą tabelę:

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Tytuł oryginalny wykładu: "Aspects généraux de la consommation touristique". W tłumaczeniu polskim w wyd. SGPiS: "Ruch turystyczny" Monografia nr 5, Warszawa 1968.

Tabela 11

Turystyka międzynarodowa w 1956 r.

Kraj	Turyści zagraniczni w tys.		Obywatele wyjeżdżający za gran. w tys.		Lotnictwo cywilne /w mln pasażerokilometr./		Pojazdy turystyczne w ruchu /w tys./		Koleje żelazne /w mln pasażerokilometrów/		Ludność /w mln/		Powierzchnia /w tys. km^2/		Dochód na głowę ludności /w $ /	
	1	N	2	N	3	N	4	N	5	N	6	N	7	N	8	N
U.S.A.	5990	1	4671	4	44454	1	54332	1	45400	3	168	2	7828	2	2040	1
Włochy	5665	2	1698	9	429	15	1051	7	24315	8	48	6	301	15	384	17
Kanada	5000	3	387	13	2355	4	3167	4	4676	17	10	13	9974	1	1400	2
Francja	4305	4	5326	2	3616	2	3477	3	30760	6	44	7	551	9	910	8
RFN	4000	5	6951	1	287	18	2285	5	38730	4	52	4	248	17	685	12
Szwajcaria	3831	6	3342	5	604	10	309	13	7100	14	5	23	41	25	1150	4
Austria	2836	7	2730	8	-	-	188	16	5748	16	7	21	84	22	485	15
Hiszpania	2728	8	597	12	537	12	152	18	8552	10	20	9	503	10	364	18
Irlandia	1206	9	84	23	160	20	140	19	424	26	3	26	70	23	440	16
Holandia	1116	10	3204	6	1725	6	327	11	6687	12	11	15	32	26	600	13
W.Brytania	1107	11	4865	3	3336	3	3908	2	34010	5	51	5	244	18	900	9
Belgia	1000	12	2825	7	679	8	500	10	8333	11	9	17	30	27	890	10
Norwegia	976	13	299	15	402	14	139	21	1500	24	3	27	324	14	1010	6
Liban	853	14	-	-	114	23	26	26	5	29	1.5	29	10	29	306	22
Dania	433	15	1233	10	355	17	248	14	3300	21	4.5	24	43	24	820	11
Meksyk	400	16	23	28	1406	7	320	12	3864	20	30	8	1969	5	224	26
Jugosławia	390	17	141	19	45	28	15	29	7208	13	18	12	255	16	266	23
Kuba	270	18	143	18	262	19	139	20	278	28	6	22	114	20	335	19
Finlandia	240	19	130	20	143	21	102	22	2250	22	4	25	337	13	950	7
Portugalia	232	20	306	14	108	24	100	23	1715	23	9	18	92	21	190	27
Szwecja	200	21	917	11	568	11	735	8	6237	15	7	20	449	11	1230	3
Grecja	181	22	198	16	69	26	20	27	1000	25	8	19	132	19	250	24
Egipt	170	23	62	25	56	27	73	24	4287	19	23	11	1000	7	112	28
Zw.Płd.Afr.	138	24	186	17	384	16	627	9	25475	7	14	14	1223	6	320	20
Turcja	100	25	88	22	83	25	30	25	4480	18	25	10	776	8	310	21
Japonia	70	26	41	26	455	13	181	17	98082	1	90	3	369	12	229	25
India	69	27	66	24	678	9	202	15	68309	2	387	1	3288	4	55	29
Australia	66	28	123	21	1955	5	1472	6	11894	9	9.5	16	7704	3	1050	5
Izrael	43	29	35	27	145	22	20	28	318	27	2	28	20	28	580	14

Labeau zastosował metodę korelacji rang /korelację kolejnościową/ w układach trzech szeregów:

- szeregu złożonego z 28 lub 29 obserwacji /krajów/,
- szeregu 17 krajów OECD /z wyłączeniem Islandii/,
- szeregu 5 krajów Wspólnego Rynku /z wyłączeniem Luksemburga/.

Zgodnie z zasadami tej metody, w każdej kolumnie wskazano kolejność, jaką dany kraj zajmuje ze względu na daną cechę. Następnie obliczono współczynnik korelacji rangowej wg wzoru Spearmana:

$$R = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^{n} d_i^2}{n\,/n^2 - 1/}$$

gdzie d_i = różnica numerów kolejności wg dwu cech
n = liczba obserwacji

Dysponując ośmioma cechami, do sześciu kombinacji zastosował Labeau analizę współczynników korelacji prostej, do innych sześciu analizę korelacji cząstkowej 3 cech /korelacji między dwiema cechami z wyłączeniem oddziaływania trzeciej/ zaś dla trzech kombinacji analizę korelacji cząstkowej czterech cech /korelacja między dwiema cechami z wyłączeniem oddziaływania dwóch pozostałych/.

Analizie <u>korelacji prostej</u> poddane zostały następujące zależności:

- między liczbą krajowców wyjeżdżających za granicę, a dochodem na głowę ludności /2.8/,
- między powierzchnią kraju, a liczbą krajowców wyjeżdżających za granicę /2.7/,
- między liczbą ludności, a liczbą krajowców wyjeżdżających za granicę /2.6/,
- między liczbą ludności, a powierzchnią kraju /posłużyła jedynie do obliczenia współczynników korelacji cząstkowej/ /6.7/,

- między liczbą ludności, a dochodem na głowę/posłużyła jedynie do obliczenia współczynników korelacji cząstkowej/ /6.8/.

Przy pomocy korelacji cząstkowej poddano również analizie odpowiednio dobrane trzy i cztery cechy.

Wyniki przeprowadzonej analizy korelacyjnej przedstawia poniższa tabela:

Tabela 12

Cechy korelowane	Współczynniki korelacji		
	Świat	Kraje OECD	Wspólny Rynek
28.	0,55	0,56	0,50
27.	- 0,24	- 0,21	0,20
26.	0,15	0,44	0,40
57.	0,60	0,40	0,60
68.	- 0,19	- 0,19	- 0,30
27,6.	- 0,42	- 0,47	- 0,05
28.6	0,60	0,68	0,71
78.6	0,18	0,01	0,37
26.7.	0,37	0,58	0,36
28.7.	0,58	0,56	0,49
68.7.	- 0,26	- 0,18	- 0,45
28.67	0,72	0,78	0,79
27.68	- 0,66	- 0,65	- 0,47
26.78.	0,66	0,83	0,74

Z tabeli tej wynikają następujące wnioski dotyczące korelacji prostych:

Spośród trzech zmiennych niezależnych: dochód na głowę ludności, powierzchnia kraju i liczba ludności - konfrontowanych z liczbą krajowców wyjeżdżających za granicę /a tym samym z konsumpcją turystyczną za granicą/ ta ostatnia wykazuje bezpośrednią zależność jedynie od dochodu na głowę. Liczba ludności i powierzchnia wpływu takiego nie wywierają/wska-

źniki korelacji rangowej są b. niskie.[1/]

Przy korelacjach cząstkowych dla trzech zmiennych zwiększa się bezpośrednie powiązanie z dochodem, neutralizując wpływ liczby ludności: moduły współczynników są o wiele mniej zróżnicowane, gdy włączymy wpływ powierzchni kraju.

Przy włączeniu liczby ludności i dochodu na głowę korelacja między liczbą krajowców wyjeżdżających za granicę i powierzchnią kraju jest dosyć wyraźna /z wyjątkiem krajów Wspólnego Rynku/, lecz siła tej zależności jest mniej wyraźna niż w powiązaniu z dochodem, gdzie przy wyłączeniu liczby ludności i powierzchni kraju analogiczny współczynnik korelacji korelacji kształtuje się między 0,70 i 0,80.

3.2. Modele

Od kilkunastu lat obserwuje się w teoretycznym piśmiennictwie dotyczącym turystyki coraz liczniej podejmowane próby analizy diagnostycznej ruchu turystycznego, a zwłaszcza predykcji przy pomocy różnego rodzaju modeli. Przedstawimy teraz pokrótce kilka przykładów ujęć "modelowych" ruchu turystycznego w makroskali narodowej, a nawet ponadnarodowej /np. Europa zachodnia/, co może być użyteczne szczególnie ze względu na fakt, że w Polsce nie opracowano dotychczas w skali ogólnonarodowej modeli związanych z ruchem turystycznym.

3.2.1. Modele grawitacyjne

Koncepcja na której opiera się "model grawitacyjny" polega na tym, że zachodzi specyficzna i dająca się zmierzyć zależność między liczbą turystów /visitors/ z określonego miejsca pochodzenia przybywających do danego miejsca docelowego, jako zmienną zależną, a serią zmiennych niezależnych, wśród których najważniejsze to: liczba ludności na obszarze pochodzenia turystów i odległość między miejscem docelowym i obszarem pochodzenia.

Teoreię modelu grawitacyjnego przedstawił L.J. Crampon z Instytutu Badawczego Stanforda z Południowej Passadeny w Ka-

---

1/ Bardziej precyzyjny pomiar siły związku korelacyjnego wymagałby weryfikacji hipotezy o stochastycznej niezależności zmiennych lub istotności współczynników korelacji /test chi - kwadrat lub test t - Studenta/.

liforniiw pracy pt. "Model grawitacyjny: narzędzie analizy ruchu turystycznego"[1], a z bardziej kompleksowym /w skali ponadnarodowej/ zastosowaniem tego typu modelu spotykamy się w pracy H. Patzaka[2], która miała na celu:

- wyjaśnienie pojęcia "model grawitacyjny" i jego rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów właściwych dla modelu turystycznego;
- zestawienie po raz pierwszy modelu grawitacyjnego ruchu turystycznego w Europie zachodniej i zbadanie wartości techniki grawitacyjnej przy wtórnostatystycznej analizie liczb dotyczących ruchu turystycznego.

W pracy Patzaka, podobnie jak u Crampona, jako podstawowe determinanty "wagi", "ciążenia" /a więc "grawitacji"/ danego obszaru generującego w stosunku do analizowanego obszaru recepcyjnego występują: potencjał ludnościowo-ekonomiczny obszaru generującego i jego odległość od regionu recepcji.

W zasadniczej części swojej pracy Patzak przeprowadza analizę popytu turystycznego na wyjazdy zagraniczne ze szczególnym uwzględnieniem Australii i Szwajcarii oraz Portugalii, Hiszpanii, Włoch, Jugosławii i Grecji.[3]

Wprowadza on model podstawowy, zawierający jako zmienne niezależne /objaśniające/: ludność kraju generującego ruch turystyczny oraz odległość do kraju docelowego, zaś jako zmienną zależną /objaśnianą/ wielkość ruchu turystycznego z kraju generującego w kraju przyjmującym. Podobnie jak to czyni Crampon - Patzak rozszerza swój zasadniczy model przez wprowadze -

- - - - - - - - - - - - - -

1/ L.J. Crampon: The gravitation model: a tool for travel market analyses. "Revue du Tourisme" r. 20, nº 3/1965.

2/ Heinz Patzak: Das sekundärstatistische Gravitationsmodell als Verfahren zur Durchleuchtung des Fremdenverkehrsmarktes. /Praca doktorska w Instytucie Badawczym Turystyki w Wiedniu, 1967 r./.

3/ Szczegółowe omówienie techniki zastosowanej przez H.Patzaka zawiera "Wprowadzenie", cz. II.

nie dodatkowych zmiennych /egzogenicznych/ mających wpływ na wielkość całkowitego ruchu turystycznego na danym rynku. Określa je jako różne szeregi /DAT/, pochodzące z różnych danych statystycznych.[1/]

Patzak pozytywnie ocenia wyniki zastosowania modelu podstawowego i otrzymane wskaźniki[2/], które są jego zdaniem prawidłowe i spełniają swoje zadanie. Natomiast rozszerzony model grawitacyjny jest zdecydowanie mniej udany, ze względu na zbyt krótkie serie statystyczne /4 lata/, zastosowanie analizy regresji liniowej /bez dostatecznego sprawdzenia charakteru współzależności poszczególnych zmiennych/, a także ze względu na samą naturę ruchu turystycznego, w którym liczba zmiennych jest tak duża, że wtórnostatystyczne wyłonienie struktury wpływów poszczególnych składników na końcowy wynik nie jest praktycznie możliwe.

Przegląd metod analizy ruchu turystycznego przy pomocy modeli grawitacyjnych /bez numerycznych przykładów zastosowań/ znajdujemy również w artykule R. Arocha i R. Maholaniego: "Metody badań popytu w różnych formach i rodzajach ruchu turystycznego".[3/] W podrozdziale zatytułowanym "Metody regionalne" autorzy podają przykłady szeregu modeli grawitacyjnych, z których przytoczymy jeden, najbliższy modelowi Crampona:

$$T_{ij} = a\, P_i^b\, Y_i^c\, D_{ij}^d,$$

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Np. takim szeregiem /DAT/ są swobodnie dyspozycyjne dochody ludności różnych krajów Europy w latach 1960-63 wg danych OECD z 1965 r. Dalsze wskaźniki ogólnoekonomiczne, to produkcja na głowę mieszkańca w różnych krajach, relacje cen osobodnia turystycznego w poszczególnych krajach recepcyjnych w porównaniu z Austrią /chodzi o uwzględnienie elementu konkurencyjności/.

2/ Patzak nazywa je "Marktgütekennziffern"; określają one relację między wielkościami ruchu turystycznego z danego rynku wyliczonymi z modelu, a wielkościami faktycznie/empirycznie/ zaobserwowanymi.

3/ Metody śledovania dopytu po różnych formach a druhach cestovneho ruchu. "Ekonomicka revue cestovneho ruchu", Rocznik 6, Bratysława 1973, s. 58 i dalsze.

gdzie:

T_{ij} - liczba odwiedzających miejscowość j, pochodzących z obszaru generującego i,

P_i - liczba mieszkańców obszaru generującego i,

D_{ij} - odległość między i a j,

Y_i - dochody na głowę członka rodziny w obszarze generującym i,

a,b,c,d - parametry modelu.

Podsumowując rozważania o modelu grawitacyjnym stwierdzić trzeba, że choć cecha geograficzna /odległość/ odgrywa w nim rolę zasadniczą, jest on, zwłaszcza w swoich kolejnych, zmodyfikowanych postaciach, typowym przykładem wieloskładnikowej analizy statystycznej ruchu turystycznego.

3.2.2. Model Crampona i Tana

Jednym z najnowszych przykładów zastosowań tej metody analizy /z elementami modelu grawitacyjnego/ do badania ruchu turystycznego jest rozprawa:"Model ruchu turystycznego w rejonie Pacyfiku"autorstwa L.J.Crampona i K.T.Tana z Honolulu.[1/] Autorzy grupują wszystkie czynniki /zmienne niezależne/ wpływające na ruch turystyczny między poszczególnymi parami miejscowości /miejscowość pochodzenia /generująca/ turystów - miejscowość docelowa /recepcyjna/[2/]/ w cztery wzajemnie wyłączające się grupy czynników, nazywając je elementami bazowymi.

Są to:

M_o - tzw czynnik rynkowy, reprezentujący liczbę podróży podjętych przez mieszkańców obszaru generującego /o/ do wszystkich miejscowości recepcyjnych,

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ A model of tourism flow into the Pacific, by prof.L.J.Crampon and K.T. Tan, Honolulu, Hawaii /USA/. "The tourist revue" Nr 3, Berno lipiec - wrzesień 1973, s. 98-104.

2/ Tzw. o-d pairs /origin - pochodzenie, destination - cel / .

A_d - czynnik atrakcyjności recepcyjnej, reprezentujący wszystkie właściwości obszaru recepcyjnego /d/ wpływające na /1/ przyciągnięcie turystów ze wszystkich obszarów generujących do obszaru recepcyjnego /d/ oraz /2/ możliwości obsługi tych turystów na obszarze recepcyjnym/d/,

L_{od} - czynnik lokalizacyjny, reprezentujący relację geograficzną między obszarem generującym /o/, a obszarem docelowym /d/,

T_{od} - tzw czynnik więzi /tie element/, przedstawiający różne więzi istniejące między obszarem generującym /o/, a obszarem docelowym /d/, jak np. połączenia komunikacyjne, przepływ informacji, więzi polityczne, językowe itp.mogące mieć wpływ na przyjazdy turystów.

Następnie autorzy określają funkcję wyrażającą współzależności między tymi czterema grupami czynników, traktując je jako zmienne niezależne, a wielkością ruchu turystycznego z obszaru generującego /o/ do obszaru recepcyjnego /d/ w roku y $/V_{ody}/$, jako zmienną zależną, przy pomocy wzoru:

$$V_{ody} = f/M_{oy}, A_{dy}, L_{od}, T_{ody}/$$

i po wielu dalszych zabiegach dochodzą do ostatecznej formuły modelu.[1/] Następnie, po podstawieniu konkretnych danych licz-

---

1/ Formuła modelu przedstawia się następująco:

$V_{od} = kMP_o^{c1} ML_o^{c2} MX_o^{c5} AX_d^{c6} LD_{od}^{c3} TT_{od}^{c4} TX_{od}^{c7}$, gdzie

MP - zmienna przedstawiająca liczbę ludności obszaru generującego /o/,

MI_o - dochód na głowę ludności obszaru generującego /o/,

LD_{od} - odległość w milach między każdą parą o-d,

TT_{od} - koszt podróży na 1 milę między każdą parą o-d,

$c^1, \ldots c^7$ są parametrami modelu, k - jest wartością stałą, zaś X stanowi zmienną wyrażającą czynnik resztowy /np. MX jest resztowym czynnikiem tzw. składnika rynkowego modelu - pozostałością nie objaśnioną liczbą ludności ani dochodem na głowę/.

bowych za rok 1970, przedstawiają w wyniku oszacowanie ruchu turystycznego ze Stanów Zjednoczonych do amerykańskich wysp Samoa na 10 858 /podróży/ wobec faktycznie zaobserwowanych 10 859 podróży, a więc wynik prawie absolutnie ścisły.

Udowodniona w ten sposób wartość tego modelu /mimo pewnych niejasności metodologicznych dostrzegalnych przy uważnej lekturze tekstu/ uzasadnia zamieszczoną w końcowej części rozprawy propozycję bliższego zainteresowania się tą formą analizy ruchu turystycznego i podjęcia prac nad jej zastosowaniem do analizy diagnostycznej, a zwłaszcza prognostycznej, zagranicznego ruchu turystycznego w Polsce.

3.2.3. Model "teorometryczny" A.A. Inchaustiego

Na zakończenie rozważań o zastosowaniu analizy wieloskładnikowej do badań statystycznych ruchu turystycznego wspomnieć należy o modelach ekonometrycznych A. Inchaustiego. Ponieważ podstawowa praca Inchaustiego: "Ekonometria turystyki" przyswojona została czytelnikowi polskiemu,[1/] przytoczone tu zostaną jedynie podstawowe założenia tej interesującej teorii.

Inchausti nazywa swoje modele "modelami teorometrycznymi" i wprowadza trzy rodzaje zmiennych:

a/ zmienne endogeniczne, czyli zmienne czysto turystyczne /stosuje do nich określenie "zmienne teorometryczne"/, do których zalicza się liczbę turystów w badanej populacji, średni czas pobytu w regionie recepcyjnym i średni wydatek turysty. Zmienne teorometryczne stanowią w układzie równań liniowych wektor zmiennych objaśnianych /w zależności od zainteresowań badawczych - np. jedna z tych trzech zmiennych/;

b/ zmienne egzogeniczne, które wyjaśniają zmienne teorometryczne /między różnymi zmiennymi endogenicznymi - teorometrycznymi zachodzi stosunek korela-

---

1/ "Ruch turystyczny" Materiały i dokumenty zeszyt 2/24/, wyd. SGPiS Warszawa 1966, s. 27.

cji/ i które przedstawiają macierz zmiennych ogólnoekonomicznych, demograficznych, a nawet geograficzno-klimatycznych i kulturalnych;

c/ składniki losowe, które, zdaniem Inchaustiego, są zmiennymi określającymi stochastyczny charakter modeli teorometrycznych, zaś zgodnie z definicją Marschaca[1/] stanowią "wynik działania licznych zmiennych, z których każda z osobna nie ma znaczenia, których nie jesteśmy w stanie wyróżnić, a które, jak przypuszczamy, są niezależne od zmiennych egzogenicznych dostrzegalnych".

W efekcie umożliwiony jest pomiar stopnia wyjaśnienia zmiennych użytych w modelu, ocena błędu szacowanych parametrów modelu, a zatem zaadaptowanie terminologii rachunku prawdopodobieństwa i estymacji statystycznej modeli. Ponadto w równaniu liniowym wprowadza się parametry strukturalne tworząc kolejny wektor. W ten sposób model Inchaustiego zapisać można macierzowo jak następuje:

$$Y = ZB + V$$

gdzie wartości zmiennej endogenicznej Y_t tworzą wektor:

$$Y = \begin{bmatrix} Y_1 \\ Y_2 \\ . \\ . \\ . \\ Y_t \end{bmatrix}$$

wartości K zmiennych egzogenicznych $z_{1t}, z_{2t} \cdots z_{kt}$ tworzą macierz:

$$Z = \begin{bmatrix} z_{11}, & z_{21} \cdots\cdots\cdots z_{k1} \\ z_{12}, & z_{22} \cdots\cdots\cdots z_{k2} \\ . & . \\ . & . \\ . & . \\ z_{1t}, & z_{2t} \cdots\cdots\cdots z_{kt} \end{bmatrix}$$

natomiast parametry strukturalne b_k i czynniki losowe v_t tworzą odpowiednio wektory:

- - - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Cowles Commission: Studies on Econometric Method. Monografia nr 14, Nowy York 1953. Cyt. za źródłem wskazanym na s. 117.

$$B = \begin{bmatrix} b_1 \\ b_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ b_t \end{bmatrix} \quad \text{oraz} \quad V = \begin{bmatrix} v_1 \\ v_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ v_t \end{bmatrix}$$

Opierając się na założeniach niezbędnych dla każdego modelu o losowym charakterze zmiennej endogenicznej /Y_t/ i K ustalonych zmiennych egzogenicznych oraz o zależności wartości zmiennych, parametrów strukturalnych i składników losowych, Inchausti, po przeprowadzeniu odpowiedniego dowodu[1/], stwierdza, że pod określonymi warunkami "możliwe jest poznanie statystycznych właściwości strukturalnych parametrów teorometrycznych i można rozwiązać w sposób poprawny problemy odnoszące się do stosunków wynikających z podróży i pobytu cudzoziemców[2/] kiedy wspomniane stosunki dotyczą związku między zmienną endogeniczną turystyczną i K zmiennymi egzogenicznymi".

Wielu teoretyków i praktyków[3/] wyraża wątpliwości co do użyteczności praktycznej wyników w pełni sformalizowanej analizy ekonometrycznej tak złożonego zjawiska społeczno-ekonomicznego, jakim jest ruch turystyczny; teorii tej nie wolno jednak pominąć ani przy prezentacji teoretycznego dorobku z zakresu statystycznego badania ruchu turystycznego, ani w dalszych pracach udoskonalających instrumenty tego badania w naszym kraju.

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ M.in. po udowodnieniu twierdzenia, że nadzieja matematyczna zmiennej endogenicznej jest liniową funkcją zmiennych egzogenicznych.

2/ Cyt. za źródłem jak wyżej.

3/ M.in. pogląd prof. Salah-Eldin Abdel-Vahaba wyrażony w słowach: "Ponadto prawda ma tendencję do gubienia się w ogromnym, ścisłym obszarze symboli i znaków rządzonych prawem wielkich liczb" /z artykułu:"An introduction to tourist theory" w Travel Research Journal IUOTO Nr 1 /1971 - tłum.własne/.

Rozdział V

ANALIZA DYNAMIKI RUCHU TURYSTYCZNEGO

1. Statystyczny opis rozwoju ruchu turystycznego w czasie

Dla polityki społeczno-gospodarczej w zakresie ruchu turystycznego nie mniejsze znaczenie niż analiza struktury /m.in. rodzajowej i geograficznej/ tego zjawiska i występujących współzależności ma obserwacja i analiza jego rozwoju w czasie, pozwalająca ocenić tempo wzrostu bądź to w poszczególnych okresach /mówi się wówczas o przyspieszeniu lub zwolnieniu tempa wzrostu/, bądź w porównaniu z innymi dziedzinami życia społeczno-gospodarczego. Szczególne znaczenie ma analiza jego rozkładu w cyklu rocznym /tzw. sezonowość ruchu turystycznego/; na podjęcie odpowiednich badań czeka analiza rozkładu ruchu turystycznego w cyklu tygodniowym /na poszczególne dni tygodnia/ .

Celem niniejszego rozdziału jest przedstawić na przykładach krajowych i zagranicznych zastosowanie różnych instrumentów analizy ilościowej do badania rozkładu ruchu turystycznego w czasie.

1.1. Szeregi chronologiczne

Podobnie jak w odniesieniu do każdej innej zbiorowości statystycznej, o dynamice rozwoju ruchu turystycznego mówimy jako o zmianach zachodzących w wartości /poziomie/ badanej cechy mierzalnej w czasie; w tym konkretnym przypadku opisem

zjawiska będzie szereg chronologiczny, przedstawiający przeważnie liczbę turystów w rozpatrywanych latach.

Kilka 11-letnich szeregów chronologicznych /każda kolumna jest szeregiem chronologicznym/ przedstawia tabela: "Uczestnictwo w ruchu turystycznym".[1/]

Podobnym zespołem szeregów chronologicznych operujących wartościami bezwzględnymi jest tabela przedstawiająca rozwój międzynarodowych przyjazdów turystycznych w różnych częściach świata w latach 1963 - 1968.[2/]

Spośród dwu typów szeregów chronologicznych, a mianowicie szeregów momentów i szeregów okresów, w praktyce statystyki ruchu turystycznego używa się prawie wyłącznie szeregów okresów: liczby turystów przybyłych w ciągu danego roku lub danego miesiąca.[3/] Przykładem szeregu okresów miesięcznych może być tabela 15, obrazująca wykorzystanie obiektów turystycznych w 1970 r.

Oba przedstawione przykłady są również szeregami chronologicznymi okresów i obrazują w liczbach bezwzględnych wielkość ruchu turystycznego. Jako dalszy podział szeregów chronologicznych okresów wprowadzić należy rozróżnienie na szeregi czasowe dwuokresowe oraz trzy- i więcej okresowe. Do szeregów dwuokresowych zaliczyć można przykładowo szeregi podane w tabeli 16 i częściowo w tabeli 15 /lata 1969 i 1970/, zaś do szeregów wielookresowych przedstawione np. w tabelach 13 i 14.

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ St. Ostrowski: "Ruch turystyczny w Polsce w 1972 r." wyd. Instytutu Turystyki, Warszawa 1974.

2/ Economic Review of World Tourism 1970. Edition UIOOT, Geneva, s. 12.

3/ Przykładem szeregu chronologicznego momentów może być polska statystyka liczby miejsc noclegowych w obiektach turystycznych /patrz s. 165/.

Uczestnictwo w ruchu turystycznym w Polsce w latach 1960-1972

Lata	Ogółem		Pobyty		Wycieczki		Wypoczynek po pracy	
	osoby	osobodni	osoby	osobodni	osoby	osobodni	osoby	osobodni
	w tysiącach							
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1960	23.294	76.446	3.463	50.050	7.661	14.973	12.170	13.423
1961	27.077	100.106	4.047	64.391	11.335	22.641	11.695	13.074
1962	30.333	115.591	4.733	75.145	12.776	26.586	12.824	13.860
1963	34.925	133.137	5.430	86.880	13.695	28.877	15.800	17.380
1964	39.139	138.991	5.921	90.355	14.335	29.455	18.883	19.181
1965	45.609	151.867	5.375	93.096	15.265	31.947	24.969	26.824
1966	51.275	167.900	5.940	102.020	16.735	33.920	28.600	31.960
1967	56.657	187.749	6.849	114.455	17.828	36.627	31.980	36.667
1968	59.202	210.661	7.866	128.235	20.020	46.440	31.316	35.986
1969	58.746	216.756	8.537	139.694	20.609	47.462	29.600	29.600
1970	63.943	239.891	9.713	154.850	23.021	53.832	31.209	31.209
1971	73.800	280.000	11.200	185.700	25.300	57.000	37.300	37.300
1972	85.430	310.830	12.900	201.500	27.800	64.600	44.730	44.730

Źródło: Turystyka 1973 r. Wyd. GUS.

Tabela 14

Międzynarodowe przyjazdy turystów

/osoby/

Region	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Europa	69223900	79654300	85571700	97392060	102296500	104232000
Ameryka Półn.	16449200	18187800	19355300	22170900	25652800	24711000
Ameryka Łacińska + Wyspy Karaibskie	2725100	3058700	3684500	4164200	4667600	5245000
Afryka	1070900	1395700	1423100	1572300	1624100	1965000
Azja, Australia	1646100	1963900	2117300	2542700	2916800	3418000
Bliski Wschód	1454200	1032900	2350500	2746100	1987400	2090000
Razem	92569400	106093300	1144824001	30597200	139145200	141661000

Źródło: UIOOT

Wykorzystanie obiektów turystycznych w latach 1969-1970

	Ogółem	miesiące											
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
		w tysiącach											
		Korzystający z noclegów											
Ogółem 1969	10095,9	458,6	453,2	545,0	538,6	938,7	1191,5	1706,7	1500,9	978,8	749,5	556,8	477,6
1970	10132,7	437,4	448,5	504,2	593,2	1004,2	1196,0	1713,5	1485,5	972,4	742,2	557,3	480,3
hotele, domy turystyczne, motele	4803,9	317,4	317,5	345,4	392,8	439,1	441,3	481,0	474,1	441,2	435,1	388,5	330,5
domy wycieczkowe	2490,6	69,8	77,5	89,8	126,3	325,3	345,8	475,1	368,2	239,6	186,7	101,2	85,3
schroniska	332,5	9,8	11,5	13,8	13,5	33,1	43,9	62,5	62,3	40,9	22,8	7,8	10,6
obozowiska turyst.	930,8	1,0	0,6	1,1	2,2	46,9	126,7	364,8	307,5	66,8	5,4	2,1	5,7
pokoje gościnne	1356,3	34,6	36,3	48,4	53,1	146,5	212,7	273,8	219,2	156,8	83,4	49,7	41,8
inne	218,6	4,8	5,1	5,7	5,3	13,2	25,6	56,3	52,2	27,1	8,8	8,0	6,4

Źródło: Turystyka 1970. GUS, s. 14, tabl. 4/15.

Szczególnym przykładem szeregu chronologicznego jest szereg obrazujący zmiany zachodzące w strukturze ruchu turystycznego w porównywanych okresach.

Przykładem zastosowania chronologicznych szeregów strukturalnych /obok prezentacji liczb bezwzględnych/ będzie porównanie struktury recepcji turystycznej w poszczególnych rejonach świata. Porównanie dotyczy dwu lat: 1963 i 1968 i przedstawia się następująco:

Tabela 16

/osoby/

Region recepcji	1963		1968	
	Przyjazdy	%	Przyjazdy	%
Europa	69.223.900	74,8	104.232.000	73,6
Ameryka Półn.	15.449.200	17,8	24.711.000	17,4
Ameryka Łacińska + Wyspy Karaibskie	2.725.100	2,9	5.245.000	3,7
Afryka	1.070.900	1,1	1.965.000	1,4
Azja, Australia	1.646.100	1,8	3.418.000	2,4
Bliski Wschód	1.454.200	1,6	2.090.000	1,5
Razem	92.569.400	100,0	141.661.000	100,0

Źródło: UIOOT

Szeregi chronologiczne należą w praktyce opisu statystycznego do najczęściej używanych instrumentów i troska o uzyskiwanie możliwie długich serii jest wspólna wszystkim krajom pragnącym oprzeć swoją politykę turystyczną na właściwej podbudowie naukowo-statystycznej.[1/]

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Chociaż można spotkać się z opiniami, że stosowanie szeregów czasowych o długich seriach jest niebezpieczne dla analizy przyczyn przyspieszeń lub zahamowań - podobnie zresztą jak stosowanie serii zbyt krótkich.

1.2. Szeregi indeksowe

W statystyce ruchu turystycznego, podobnie resztą jak w wielu innych dziedzinach życia społeczno-gospodarczego, pomiar zmian ilościowych zjawiska w czasie /pomiar dynamiki zjawiska/ przy pomocy wielkości bezwzględnych jest stosowany znacznie rzadziej aniżeli przy pomocy wielkości względnych, czyli indeksów. Niezależnie od różnic nomenklaturowych spotykanych u różnych autorów, chodzi tu o iloraz wartości liczbowej zjawiska w okresie badanym /lub przyrostu między okresem badanym, a okresem podstawowym/ i wartości liczbowej zjawiska w okresie podstawowym.

W pierwszym przypadku otrzymujemy indeks wyrażony wzorem:

$$ {}_{n}i_{o} = \frac{x_n}{x_o} $$

gdzie n oznacza okres badany, zaś o - okres podstawowy.
W drugim przypadku równoważny merytorycznie wzór przybiera postać

$$ {}_{n}i_{o} = \frac{x_n - x_o}{x_o} $$

i tak wyrażony wskaźnik nazywa się tempem przyrostu. Po pomnożeniu tego wskaźnika przez 100 otrzymamy procentowe wskaźniki dynamiki, czyli indeksy tempa przyrostu. Przykładem zastosowania liczb indeksowych do analizy ruchu turystycznego jest tabela 17.[1/]

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Źródło: opracowanie delegacji CSRS na IX Konferencji Urzędów Turystycznych Krajów Socjalistycznych pt."Sostojanije rynka inostrannogo turyzma socjalisticzeskich stran i perspektiwa jego razwitija do 1990 goda", s. 10.

Tabela 17

Liczba turystów zagranicznych w latach 1965-1970
w ruchu międzynarodowym /przyjazdy w tys. osób oraz
indeksy 1965 = 100/

Lata	Świat		Europa		Świat bez krajów RWPG		Europa bez krajów RWPG		Kraje RWPG	
	liczba turyst.	indeks	liczba turyst.	indeks	liczba turyst.	indeks	liczba turyst.	indeks	liczba turyst.	indeks
1965	120071	100,0	87870	100,0	105740	100,0	73539	100,0	14331	100,0
1966	135959	113,2	102471	116,6	118428	112,0	84940	115,5	17531	122,3
1967	144924	120,7	109247	124,3	122706	116,0	87029	118,3	22218	155,0
1968	144244	120,1	110102	125,3	123123	116,4	88981	121,0	21121	147,4
1969	153343	127,7	115168	131,1	131480	124,3	93245	126,8	21923	153,0
1970	168455	140,3	126436	143,0	144014	136,2	101995	138,7	24441	170,6

Wykorzystanie tak zaprezentowanego tempa wzrostu ruchu turystycznego w różnych regionach świata do analizy przedmiotowej przedstawione jest w dalszym ciągu wspomnianego opracowania w formie porównania indeksów dynamiki wzrostu przyjazdów turystów zagranicznych w latach 1965-1970:

na całym świecie	- 140,3
w Europie	- 140,9
na świecie bez krajów RWPG	- 136,2
w Europie bez krajów RWPG	- 138,7
w krajach członkowskich RWPG	- 170,6

Najwyższe tempo wzrostu zagranicznej turystyki przyjazdowej w krajach członkowskich RWPG przyczynia się również do stałego wzrostu procentowego udziału turystyki recepcyjnej tych krajów w całości międzynarodowej turystyki w świecie /z 11,9% w 1965 r. do 14,5% w 1970 r./.

Zestawienie szeregów chronologicznych, szeregów indeksowych o podstawie stałej /1960 = 100/ i łańcuchowych /o podstawie zmiennej: rok poprzedni = 100/ przedstawia tabela 18.[1]

Podobne ujęcie /z tym, że zamiast szeregu z wielkościami dla kolejnych lat porównanie dotyczy dwu lat: 1963 i 1969 i wprowadza zamiast szeregu łańcuchowego średni roczny przyrost procentowy/ znajdujemy w publikacji: Turystyka międzynarodowa i polityka turystyczna w krajach członkowskich OECD [2] /tab. 19/.

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Źródło St. Ostrowski: Ruch turystyczny w Polsce w 1972 r. Instytut Turystyki, Warszawa 1974, s. 35.

2/ OECD: International Tourism and Tourism Policy in OECD Member Countries 1971, s. 25.

Tabela 18

Dynamika rozwojowa turystyki w latach 1960-1972

Wyszczególnienie	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Osób w tys.	23294	27077	30333	34925	29139	45609	51275	56657	59202	58746	63943	73800	85430
rok poprzedni = 100	100	117	112	115	112	117	112	100	104	99	109	114	116
1960 = 100	100	117	130	150	168	196	220	243	254	252	274	317	370
osobodni w tysiącach	78446	100106	115591	133137	138991	151867	167900	187749	210661	216756	239891	280000	810830
rok poprzedni = 100	100	127	115	115	104	109	110	112	112	103	111	118	111
1960 = 100	100	127	147	169	177	193	214	239	268	278	306	357	295

Źródło St. Ostrowski: Ruch turystyczny w Polsce w 1972 r. Instytut Turystyki, Warszawa 1974, s. 35.

Tabela 19

Rozwój przyjazdów z zagranicy w latach 1963 - 1969

K r a j	Liczby bezwzględne /mln/	Indeks dla 1969 r. /1963=100/	Roczny przyrost procentowy
Portugalia	2,8	442	+ 28,0
Turcja	0,4	281	+ 18,8
Islandia	0,04	251	+ 16,6
Hiszpania	20,0	226	+ 14,6
St. Zjednoczone	12,4	204	+ 12,6
Japonia	0,6	199	+ 12,2
W. Brytania	5,8	195	+ 11,8
Grecja	1,1	169	+ 9,1
Włochy	13,5	127	+ 4,1
Kanada	12,8	122	+ 3,4

Jak widać, ostatnia kolumna tabeli nosi nazwę "Roczny przyrost procentowy" /w oryginale ang. - "Annual percentage increase"/. Ten sam wskaźnik przedstawiono w wydawnictwie UIOOT,[1/] porównując przyjazdy turystów w ruchu międzynarodowym w 1950 i 1967 r. do różnych regionów świata i określając dynamikę wzrostu terminem "średni przyrost roczny" /"average annual increase"/.[2/] Termin ten koresponduje z ujęciem polskim i określa bardzo istotny parametr opisowy dynamiki wzrostu ru-

- - - - - - - - - - - - - -

1/ UIOOT j.w., s. 15.

2/ St.Ostrowski: Ruch turystyczny w Polsce . Wyd.II, s. 109.

chu turystycznego.[1/] Np. z danych tabeli 18, stosując wzór na średnią geometryczną, otrzymujemy wskaźniki średniego rocznego wzrostu całego krajowego ruchu turystycznego w Polsce w latach 1960-1972, a mianowicie:

w rachunku osób	11,3%
w rachunku osobodni	12,1%

co obrazuje b. wysoką dynamikę rozwojową tego zjawiska w naszym kraju. Ogólnie stwierdzić można, że zastosowanie indeksów dynamiki w różnych ujęciach, przeważnie jako indeksów indywidualnych masy fizycznej /w przypadku ruchu turystycznego - liczby osób/, nierzadko jednak również jako zagregowanych indeksów wartości /porównanie tempa wzrostu obrotów czy wpływów dewizowych z turystyki/, jest jednym z podstawowych sposobów ilościowego opisu zjawiska i występuje w każdej publikacji, podejmującej choćby powierzchownie tematykę analizy ruchu turystycznego; dla planistów i polityków społeczno-gospodarczych z z zakresu turystyki jest to instrument o zasadniczym znaczeniu i posiadanie pełnego zestawu wskaźników indeksowych jest dla każdego przedsięwzięcia diagnostycznego czy prognostycznego nieodzowną przesłanką wyjściową.

2. <u>Analiza i opracowywanie szeregów chronologicznych</u>

Liczby zebrane przez służby statystyczne, zwłaszcza ogólnoekonomiczne i zajmujące się statystyką turystyczną stanowią

1/ Tu wspomnieć wypada o technice obliczenia średniego rocznego współczynnika dynamiki, który oblicza się ze wzoru na średnią geometryczną /nieważoną/:

$$\bar{x}_g = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^{n} x_i}$$

a raczej z jego zlogarytmizowanej postaci

$$\log \bar{x}_g = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^{n} \log x_i$$

zwykłe dane surowe. Ich wykorzystanie, np. do krótkoterminowego nawet prognozowania, wymaga analizy.

Opiszemy obecnie różne techniki opracowywania szeregów chronologicznych, tak, aby mogły być wykorzystane przez praktyków lub włączone np. do modeli prognostycznych. Cała praca przygotowawcza sprowadza się przy tym bardzo często do zastępowania liczb absolutnych wskaźnikami.

Jak wiadomo, każdy szereg chronologiczny składa się z 3 podstawowych elementów dynamiki:

- tendencji długookresowej /trendu/,
- wahań sezonowych /szczególnego przypadku wahań okresowych/,
- składnika losowego /przypadkowego/.

Dodać należy, że w piśmiennictwie teoretycznym, zwłaszcza krajów kapitalistycznych, wprowadzony bywa jeszcze czwarty zasadniczy element dynamiki, a mianowicie tzw. wahanie cykliczne lub koniunkturalne.

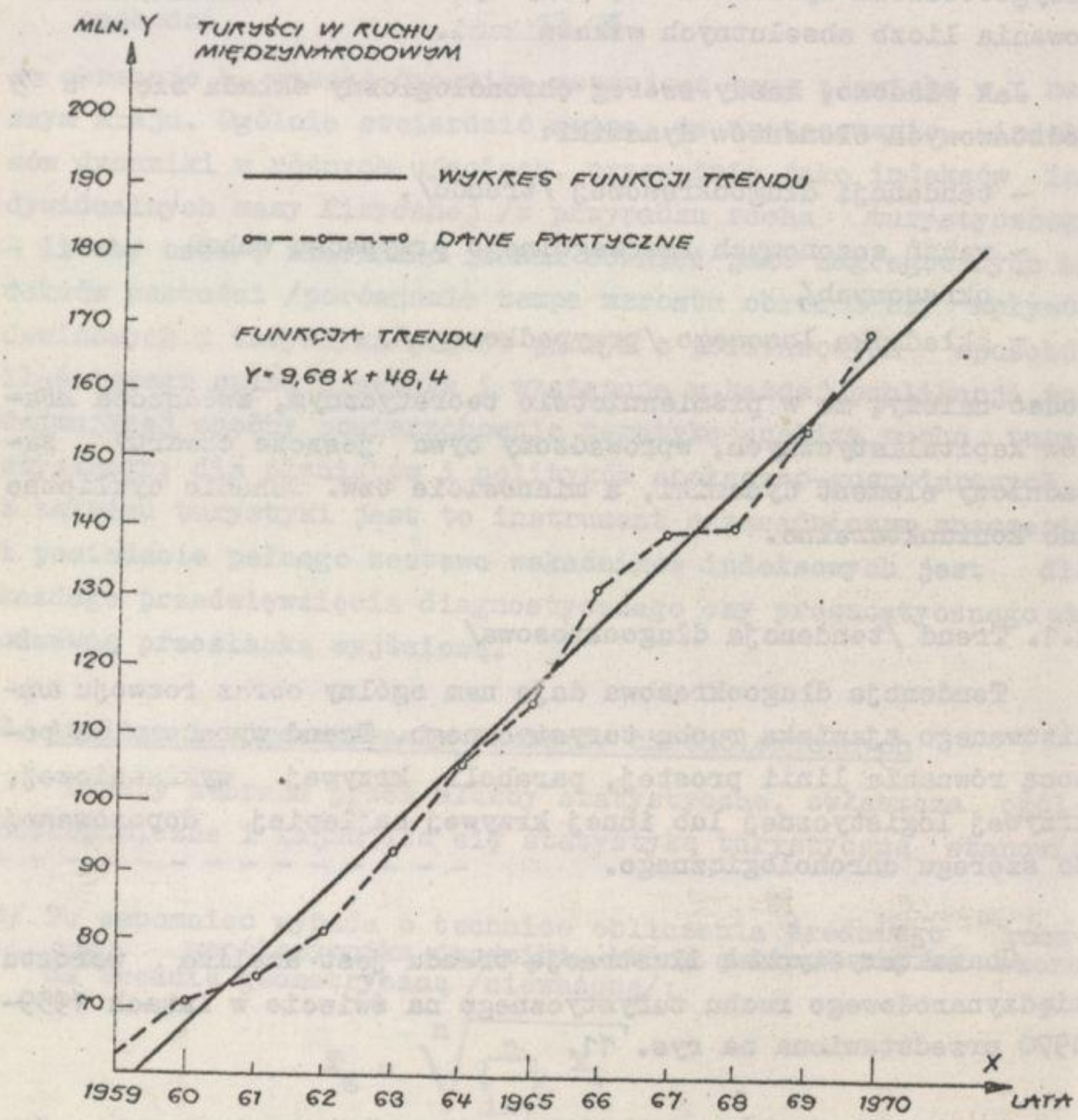
2.1. Trend /tendencja długookresowa/

Tendencja długookresowa daje nam ogólny obraz rozwoju analizowanego zjawiska ruchu turystycznego. Trend wyrażany za pomocą równania linii prostej, paraboli, krzywej wykładniczej, krzywej logistycznej lub innej krzywej najlepiej dopasowanej do szeregu chronologicznego.

Charakterystyczną ilustracją trendu jest analiza wzrostu międzynarodowego ruchu turystycznego na świecie w latach 1959-1970 przedstawiona na rys. 11.

Analiza graficzna wielkości przyjazdów turystycznych / w ruchu międzynarodowym/ na świecie w okresie 1958 do 1969 wska-

Rys. 11 Wzrost międzynarodowego ruchu turystycznego na świecie w latach 1959-1970.

Źródło: IUOTO, Genewa.

zuje na silną zbieżność z zależnością liniową.[1/]

Metodę użytą dla obliczenia tej funkcji trendu zastosujemy do określenia tendencji rozwojowej turystyki pobytowej w Polsce. Wykorzystujemy w tym celu dane za lata 1960 - 1972 przedstawiające wielkość turystyki pobytowej mierzonej w osobodniach.[2/]

Tabela 20

Lata	Ogółem		1960=100	Przeciętny okres pobytu osób w dniach
	w tys. osobodni	rok poprzedni = 100		
1960	50.050	100	100	14,3
1961	64.391	121	121	15,7
1962	75.145	117	140	15,9
1963	86.880	116	170	16,0
1964	90.355	104	180	15,3
1965	93.096	108	185	17,3
1966	102.020	110	203	17,1
1967	114.455[a/]	112	229	16,6
1968	128.235[b/]	112	256	16,3
1969	139.694[c/]	109	279	16,4
1970	154.850	111	310	15,8
1971	185.700	113	370	16,6
1972	201.500[d/]	108	403	15,6

a/ w tym pobyty u rodzin i w wiejskich kwaterach prywatnych 60.559.

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ UIOOT: Compilation of a Handbook of "Guidelines on the methodology applicable for making annual and Medium- term forecasts for programming and promoting tourism, for the use of members" Dokument C.2. przedstawiony na XXI Zgromadzeniu Ogólnym UIOOT w październiku 1971 r. w Ankarze.

2/ Źródło-St. Ostrowski: Ruch turystyczny w Polsce w 1972 r. Instytut Turystyki, Warszawa 1974.

b/ w tym pobyty u rodzin i w wiejskich kwaterach prywatnych 72.041.

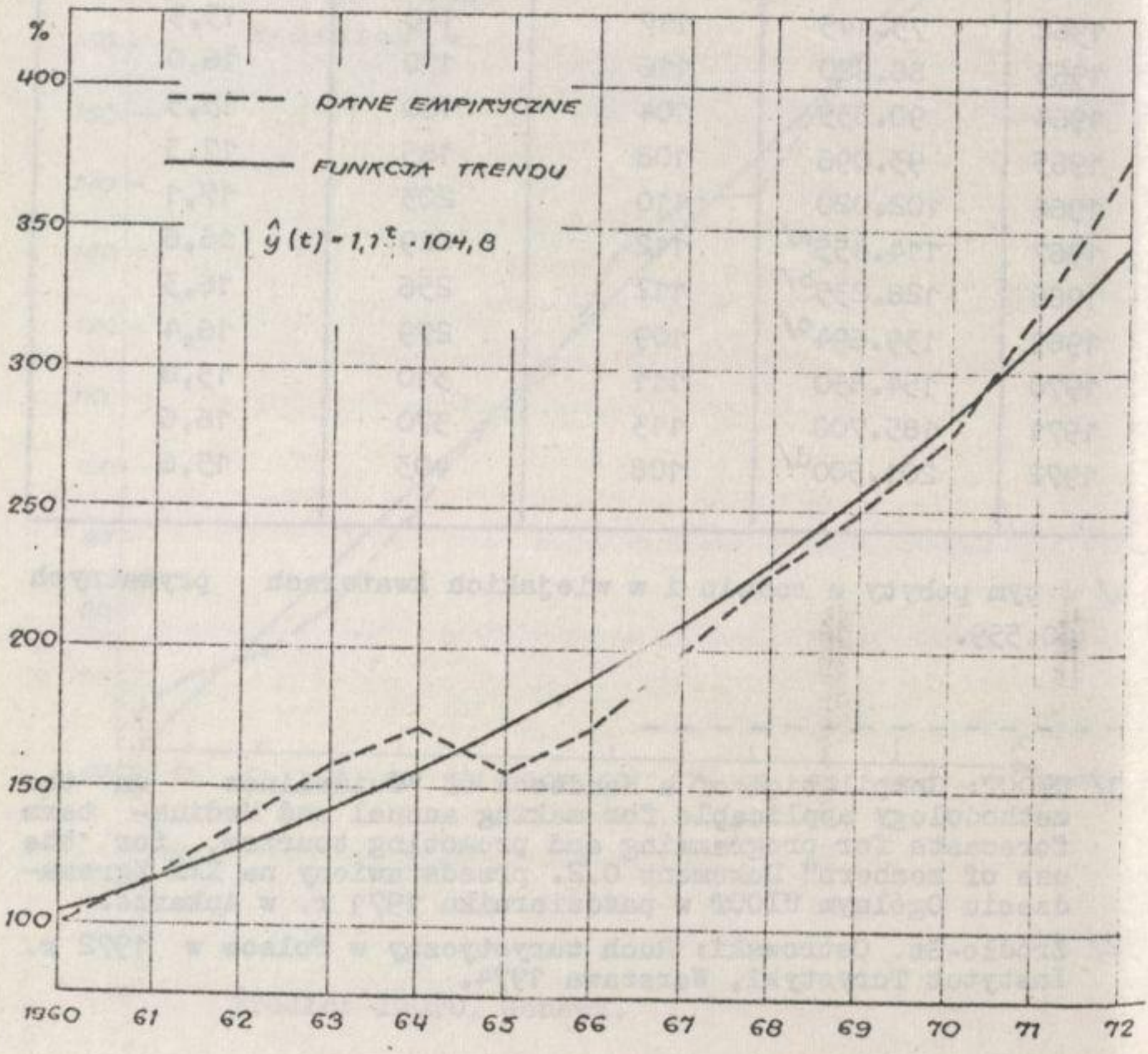
c/ w tym pobyty u rodzin i w wiejskich kwaterach prywatnych 74.873.

d/ w tym nie korzystający z uspołecznionej bazy turystyczno-wypoczynkowej ok. 102 mln osobodni.

Następnie wyliczamy funkcję trendu zgodnie z załącznikiem nr 2, otrzymując w rezultacie równanie funkcji wykładniczej w postaci: $\hat{y}\,/t/ = 1{,}1^{t} \cdot 104{,}8$

i jego wykres:

Rys. 12 Dynamika turystyki pobytowej

Różnica w charakterze funkcji trendu przypasowanych w obu omówionych przypadkach: liniowej i wykładniczej, świadczy o większej dynamice rozwoju turystyki krajowej w Polsce niż turystyki międzynarodowej na świecie.

Użyteczność instrumentu badawczego wykrywającego tendencję rozwojową ruchu turystycznego jest dla praktyków i polityków społeczno-gospodarczych bezsporna, zwłaszcza przy krótkoterminowym prognozowaniu oraz ocenie ex post turystycznych i pozaturystycznych przyczyn przyspieszeń i zahamowań tempa wzrostu poszczególnych obszarów badanego zjawiska. Stąd też w arsenale środków wspomagających decyzje dotyczące rozwoju ruchu turystycznego, podejmowane na szczeblach strategicznych i operacyjnych, nie powinno zabraknąć analiz tendencji rozwojowej ruchu turystycznego w jego różnych zasięgach i formach.

2.2. Składnik sezonowy

Analiza miesięcznych szeregów chronologicznych wskazuje, jak ważne są zmiany sezonowe w ruchu turystycznym. Tabela 21 i wykres /rys. 13/ obrazują rozkład ruchu turystycznego na miesiące w najważniejszych regionach Polski w latach 1967 - 1972.

Na marginesie zastosowania tego sposobu do analizy rozkładu ruchu turystycznego w czasie w cyklu rocznym, stwierdzić trzeba, że niekiedy spotyka się on z krytyką teoretyków- statystyków, którzy za prawidłową interpretację wskaźników sezonowości /okresowości/ uważają obliczenia przeprowadzane dla każdego badanego okresu w stosunku do średniego poziomu badanego zjawiska, przy zastosowaniu metod analitycznych /tzw. dekompozycji szeregów czasowych/ lub metody mechanicznej / tzw. średnich ruchomych scentrowanych/, które ściśle /metoda analityczna/ lub w przybliżeniu /metoda mechaniczna/pozwalają wyeliminować wahania przypadkowe i tendencję rozwojową /trend/ w szeregach czasowych. Jednakże w praktycznym zastosowaniu, w światowym piśmiennictwie analizującym /głównie w cyklu rocznym/ sezonowy rozkład ruchu turystycznego, autor nie napotkał innego ujęcia

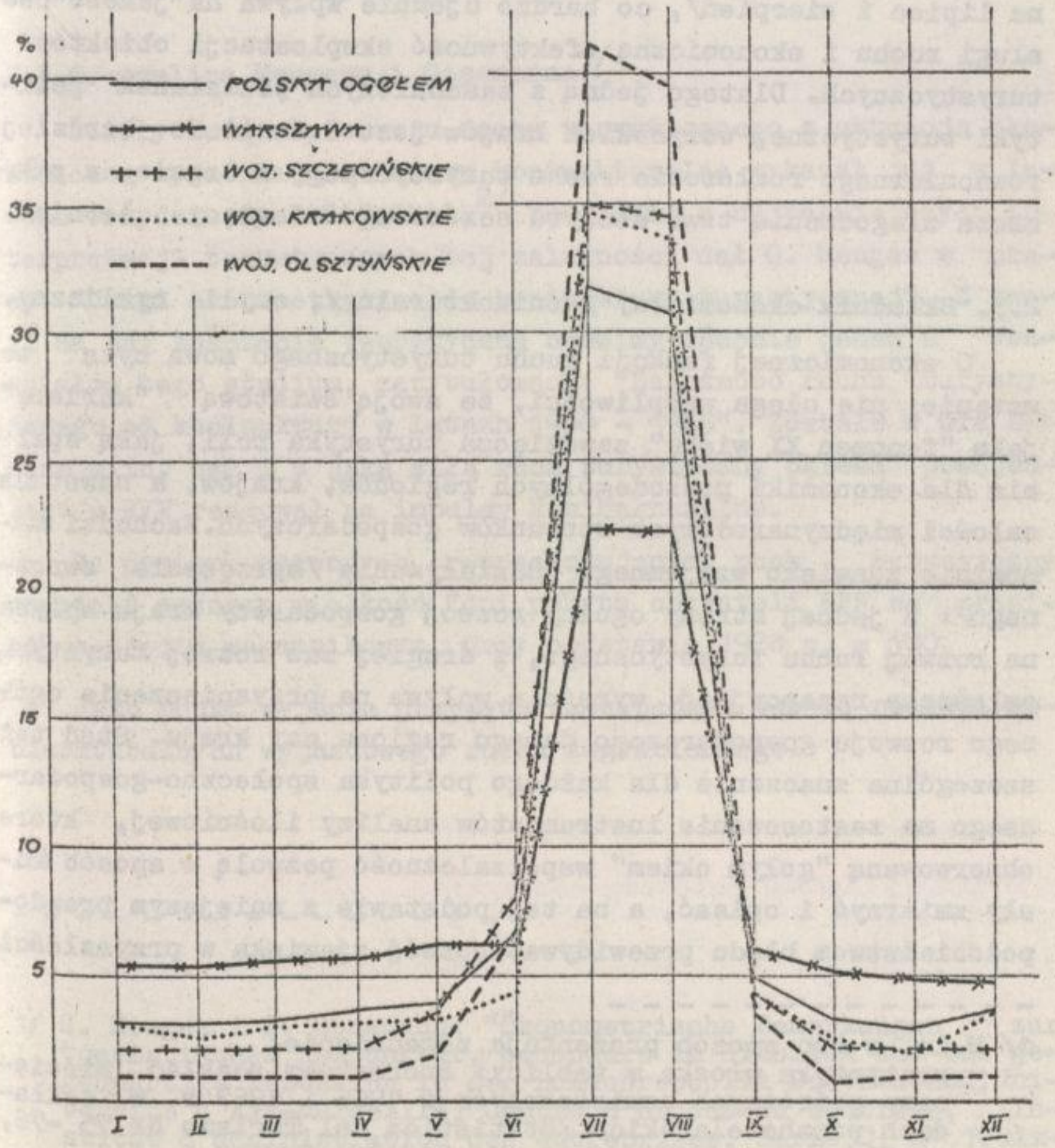
Tabela 21

Rozkład ruchu turystycznego wg miesięcy w niektórych rejonach kraju w latach 1967 i 1972

		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Razem
Polska ogółem	1.1967	3,2	3,4	3,8	3,2	4,3	7,8	29,5	26,6	6,9	4,0	3,3	3,0	100,0
	2.1972	3,1	3,1	3,2	3,2	3,9	6,6	31,7	30,5	5,0	3,3	2,8	3,6	100,0
m.Warszawa	1.1967	6,7	6,7	7,3	8,0	9,5	9,7	10,2	9,4	8,4	8,9	8,1	7,1	100,0
	2.1972	5,4	5,4	5,6	5,7	6,2	6,2	22,3	22,2	6,0	5,1	4,9	4,8	100,0
woj. krakowskie	1.1967	4,7	4,5	5,8	3,5	4,7	6,7	26,8	25,2	6,7	4,2	2,7	4,5	100,0
	2.1972	3,1	2,6	3,0	3,2	3,3	4,4	34,5	33,5	4,2	2,6	1,9	3,7	100,0
woj. olsztyńskie	1.1967	1,0	1,0	1,1	1,3	1,9	7,2	41,3	33,6	8,0	1,3	1,2	1,1	100,0
	2.1972	1,0	1,1	1,0	1,0	1,9	6,9	41,2	39,5	3,5	0,9	1,0	1,0	100,0
woj. szczeciń-skie	1.1967	1,2	1,1	1,3	1,4	2,8	9,1	37,2	34,4	6,8	1,7	1,5	1,5	100,0
	2.1972	2,0	2,0	2,1	2,1	3,5	8,0	35,0	34,5	4,4	2,2	2,1	2,1	100,0

Źródło-St. Ostrowski: Ruch turystyczny w Polsce w 1972 r. Instytut Turystyki, Warszawa 1974.

Rys. 13 Rozkład ruchu turystycznego wg miesięcy w niektórych regionach kraju. Rok 1972 1/

1/ Sezonową wartość ruchu turystycznego w poszczególnych miesiącach przedstawiono jako procentowy udział w całorocznym ruchu = 100%.

aniżeli w postaci szeregów strukturalnych.[1/] Sprawa dostosowania w naszym kraju analizy sezonowości do wymagań teoretycznych pozostaje więc otwarta.

Merytoryczna analiza tabeli 21 i rys. 13 pozwala stwierdzić wielką nierównomierność sezonowego rozkładu ruchu turystycznego w Polsce /62,2% całorocznej sumy osobodni przypada na lipiec i sierpień/, co bardzo ujemnie wpływa na jakość obsługi ruchu i ekonomiczną efektywność eksploatacji obiektów turystycznych. Dlatego jedną z zasadniczych przesłanek polityki turystycznej wszystkich krajów jest dążenie do bardziej równomiernego rozłożenia ruchu turystycznego w czasie, a zwłaszcza złagodzenia tzw. szczytu sezonowego miesięcy letnich.

2.3. Składnik ekonomiczny /koniunkturalny/, czyli cykliczny.

O ekonomicznej funkcji ruchu turystycznego mowa była we wstępie; nie ulega wątpliwości, że swoją światową "karierę" jako "fenomen XX wieku" zawdzięcza turystyka roli, jaką spełnia dla ekonomiki poszczególnych regionów, krajów, a nawet dla całości międzynarodowych stosunków gospodarczych. Zachodzi mianowicie zjawisko wzajemnego oddziaływania /sprzężenia zwrotnego/: z jednej strony ogólny rozwój gospodarczy kraju wpływa na rozwój ruchu turystycznego, z drugiej zaś rozwój turystyki, zwłaszcza recepcyjnej, wyraźnie wpływa na przyspieszenie ogólnego rozwoju gospodarczego danego regionu czy kraju. Stąd też szczególne znaczenie dla każdego polityka społeczno-gospodarczego ma zastosowanie instrumentów analizy ilościowej, które obserwowaną "gołym okiem" współzależność pozwolą w sposób ścisły zmierzyć i opisać, a na tej podstawie z mniejszym prawdopodobieństwem błędu przewidywać rozwój zjawiska w przyszłości.

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ M.in. w ten sposób prezentuje zagadnienie:
- statystyka włoska w tablicy: Procentowy rozkład miesięczny podróżnych zamieszkałych w 1966 i 1967 r. w zakładach pozahotelarskich /Statistica del Turismo Nr 75 -76, s. 85/,
- statystyka brytyjska w tabl. 12 "Miesiąc rozpoczęcia wakacji" /w latach 1966-1973/ wyd. "British on Holiday", BTA 1973, s. 9,
- statystyka polska: m.in. tabl. 2/45: "Przyjazdy turystów zagranicznych wg miesięcy i krajów", w wyd. Turystyka 1973 GUS, s. 66.

Konkretne przykłady analizy składnika ekonomicznego jako objaśniającego zmiany w wielkości ruchu turystycznego rozpatrzymy na przykładzie pracy G. Mengesa /RFN/ oraz podejmiemy próbę ujęcia tych zależności na przykładzie ruchu turystycznego w Polsce w 1972 r.

2.3.1. Analiza Mengesa i Gossmanna[1/]

Ścisły związek rozwoju ruchu turystycznego z sytuacją ekonomiczną wyjaśniającą zmiany koniunkturalne wykazał już w latach trzydziestych Grünthal,[2/] zaś jedną z najpełniejszych interpretacji teoretycznych tej zależności dał G. Menges w pracy: "Uwagi ekonometryczne do koniunktury turystycznej". Z uwagi na jej znaczenie teoretyczne omówimy obecnie jeden z rozdziałów tego studium, zatytułowany: "Zależność ruchu turystycznego od koniunktury w latach 1950 - 1965". Zostało w nim zbadane m.in. czy i z jaką siłą ruch turystyczny okresu powojennego w RFN reagował na impulsy koniunkturalne.

Do pomiaru zmiennych reprezentujących ruch turystyczny przyjęli autorzy wielkość "dni pobytu obywateli RFN za granicą" w ujęciu wskaźnikowym, przy podstawie 1928 r. = 100.

Jako punkt wyjścia przyjęto następującą tabelę reakcji koniunkturalnych wyjazdowego ruchu zagranicznego.

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ G. Menges i J. Gossmann: "Ökonometrische Bemerkungen zur touristischen Konjunktur, besonders im Hinblick auf die gegenwärtige Rezession in der Bundesrepublik Deutschland", Universite d'Aix-Marseille, Centre d'études du tourisme, Institut d'administration des entreprises, Serie C, nº 10 Aix-en-Provence, 1968.

2/ A. Grünthal: Koniunkturmessung im Fremdenverkehr, "Archiv f.d. Fremdenverkehr" Nr 2, 1932/33 Berlin, s. 47-52.

Tabela 22

Okres	Sytuacja koniunkturalna	Odchylenia od średniego wzrostu	
		z	Y
1925 - 1928	wzrost	+ 8,1	+ 6,3
1929 - 1933	recesja	- 6,1	- 5,5
1934 - 1938	wzrost	+ 7,2	+ 7,5
1951 - 1956	wzrost	+ 25,1	+ 2,7
1957 - 1965	recesja	- 16,7	+ 1,7

z = dni pobytu obywateli RFN za granicą
Y = dochód narodowy w cenach z 1954 r.

Jakkolwiek już to proste zestawienie daje podstawę do stwierdzenia koniunkturalnej zależności turystyki wyjazdowej z RFN, autorzy przedsięwzięli głębsze zbadanie problemu za pomocą aparatury analizy regresyjnej. Jako zmienne objaśniające dla regresyjno-analitycznego sprawdzenia hipotezy, że czynniki koniunkturalne miały w latach 1950 do 1965 wpływ na rozwój ruchu turystycznego, wykorzystano:/1950 = 100/

1/ realny prywatny dochód dyspozycyjny /Y^{V}_{pr}/ w cenach z 1954 r.,

2/ realny dochód narodowy brutto /Y^{BSP}/,

3/ realny dochód narodowy netto /y/,

4/ realne spożycie indywidualne /C_{pr}/,

5/ indeks produkcji przemysłowej /I/,

6/ liczbę bezrobotnych średnio rocznie /AL/,

7/ wolne miejsca pracy średnio rocznie /OSt/,

8/ liczbę wolnych miejsc pracy w procentowym stosunku do liczby bezrobotnych /OSt %/,

9/ stan wkładów oszczędnościowych w instytucjach kredytowych na koniec roku /L/.

Zmienne 1 - 4 służą do charakterystyki stopy życiowej ludności /gospodarstw domowych/ i powinny reprezentować czynniki koniunkturalne, które odbijają się głównie na stosunkach dochodowych tych gospodarstw. Zmienna 5 jest szczególnie czułym wskaźnikiem zmian koniunkturalnych w rozwoju produkcji, podczas gdy zmienne 6 i 8 odzwierciedlają warunki /sytuację/ na rynku pracy, zaś zmienna 9 określa zasoby środków płatniczych ludności.

. Autorzy przedstawiają następnie schematyczne zestawienie 29 układów zmiennych objaśniających, względem których wyprowadzają funkcje regresji ruchu turystycznego. Według pierwszych 9 układów bada się w formie regresji liniowej znaczenie poszczególnych mierników właściwych dla pomiaru czynników oddziaływania koniunkturalnego oraz oszacowuje się oddzielnie czy i jak dalece rozwój ruchu turystycznego da się objaśnić tylko jednym z wybranych wskaźników koniunkturalnych. Następnie określone zostają funkcje złożone, przy czym szacunki dla wszystkich układów opierają się na szeregach wyjściowych zmiennych z lat 1950 - 1965. Jako metodę szacunku parametrów równań zastosowano metodę najmniejszych kwadratów.

Wyniki analizy regresyjnej wyjazdów zagranicznych obywateli RFN

Przy oszacowaniu funkcji regresji dla wyjazdów obywateli RFN za granicę "optymalny" okazał się układ 13, przedstawiający zależność wielkości wyjazdów zagranicznych od realnego dochodu indywidualnego Y^{v}_{pr} i wkładów oszczędnościowych /L_{-1}/.[1/]

$$Z = -718{,}5 + 6.579\ Y^{v}_{pr} + 0{,}360\ L_{-1} + 65{,}7$$
$$\quad /\pm 164{,}7/ \quad /\pm 1.370/ \qquad /\pm 0{,}113/$$

$$V = 7{,}7\% \quad R = 0{,}995 \quad T \quad 1950 - 1965$$

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Transkrypcja wzoru wg autorów /op.cit., s. 13/.

Zapis podaje pod liczbami wzoru /w nawiasach/ błędy standardowe parametrów regresji, współczynnik zmienności /V/ oraz współczynnik korelacji /R/.

Potwierdza się tu silna zależność turystyki wyjazdowej od stosunków dochodowych indywidualnych gospodarstw domowych i od ich sytuacji zasobowej /wkłady oszczędnościowe/. Ten rezultat wydaje się logiczny, gdyż można przyjąć, że /przynajmniej normalnie/ podróże zagraniczne są planowane zawczasu i na ich pokrycie odkłada się pieniądze.

Zakładany związek znajduje potwierdzenie w wysokim współczynniku korelacji /0,995/, zaś wartość współczynnika zmienności V - 7,7% znajduje wytłumaczenie w tym, że obok czynników koniunkturalnych występują inne wpływy, które nie zostały uwzględnione w równaniu. Dowodzi tego przeprowadzone porównanie liczby dni spędzonych faktycznie przez obywateli RFN za granicą w latach 1950-1965 /z_t/ z wartościami przypadającymi na poszczególne lata wg obliczeń dokonanych na podstawie omawianego równania /$\hat{z}_t$/ i wyprowadzenie czynnika resztowego /$\hat{z}_t - z_t$/ dla każdego roku.

Porównanie to przedstawia tabela 23 i wykres.

Na podstawie otrzymanych wyników autorzy sformułowali następujące wnioski:

- ponieważ liczba dni spędzonych przez turystów niemieckich za granicą, przyjęta jako miara ruchu turystycznego, ewoluowała w latach 1925 - 1965 zasadniczo zgodnie z ogólnogospodarczą koniunkturą /mierzoną dochodem narodowym/, istnieje więc ogólna, silna /cykliczna/ zależność ruchu turystycznego w Niemczech od koniunktury gospodarczej;

- rozwój zagranicznej turystyki wyjazdowej był w latach 1950-65 bardzo silne uzależniony od rozwoju dyspozycyjnego dochodu gospodarstw domowych i zarazem od ich sytuacji zasobowej - stanu prywatnych wkładów oszczędnościowych ludności.

Tabela 23

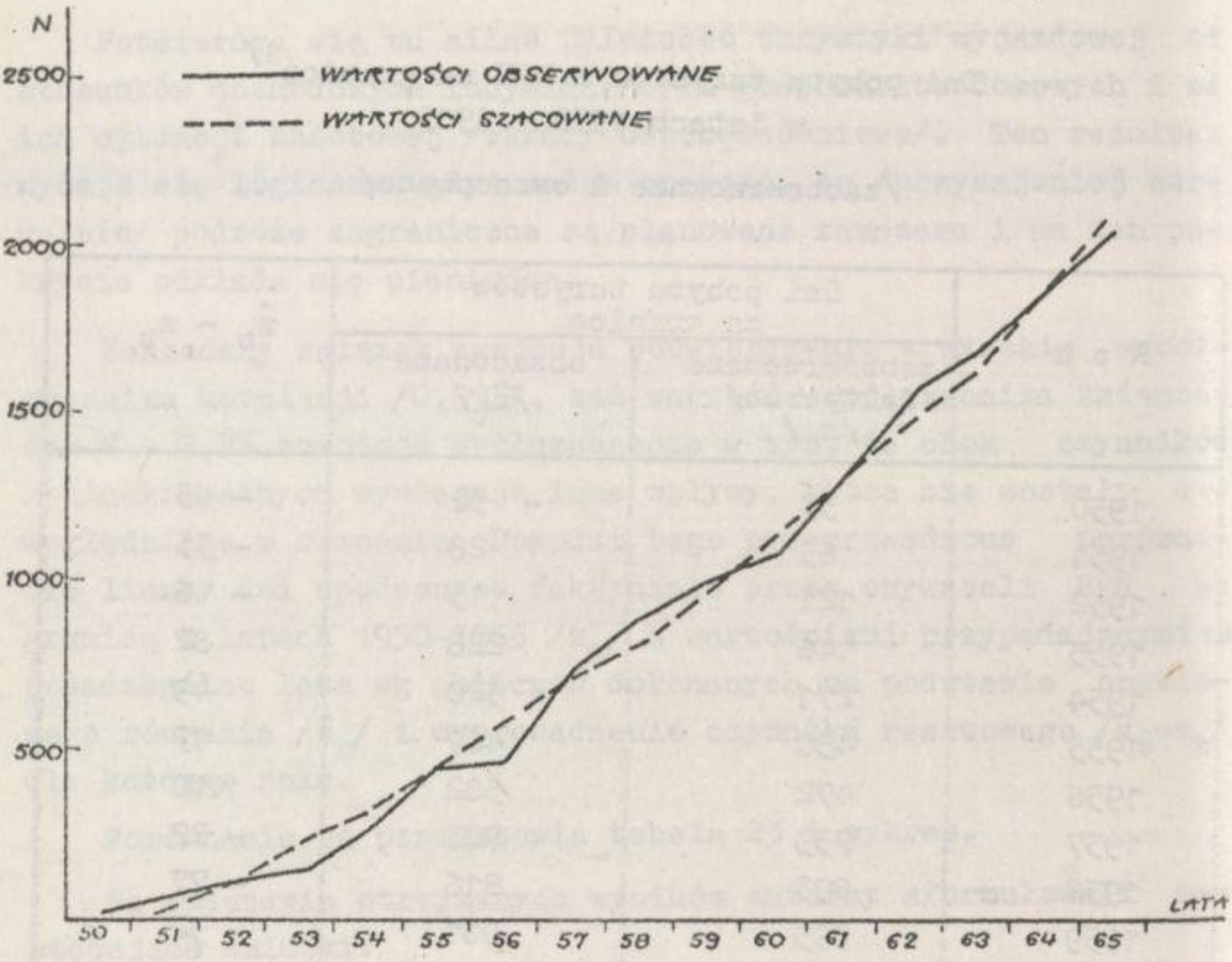
Dni pobytu turystów z RFN za granicą[1/]
w latach 1950 - 1965

/zaobserwowane i oszacowane/

Rok	Dni pobytu turystów za granica		$\hat{z}_t - z_t$
	zaobserwowane /faktyczne/ /z_t/	oszacowane /$\hat{z}_t$/	
1950	33	- 32	- 65
1951	63	28	- 35
1952	121	115	- 6
1953	146	228	82
1954	271	320	49
1955	450	467	17
1956	472	582	110
1957	733	706	- 27
1958	893	816	- 77
1959	993	961	- 32
1960	1081	1134	53
1961	1316	1307	- 9
1962	1566	1473	- 93
1963	1678	1625	- 53
1964	1853	1857	3
1965	2021	2104	83

1/ Źródło: Menges i Gossmann, op.cit, s. 16. Z punktu widzenia zasad analizy statystycznej tabela jest niekompletna, gdyż autorzy poprzestali na wyliczeniu poziomów składnika resztowego, rezygnując z kolumny jego kwadratów. Należałoby obliczyć wariancję oraz odchylenie standardowe składnika resztowego i przeprowadzić wnioskowanie /weryfikację odpowiednich hipotez/ na bazie wektora składnika resztowego.

Rys. 14 Dni pobytu turystów z RFN za granicą w latach 1950 - 1965

Źródło: Menges i Gossmann, op. cit., s. 15.

2.3.2. Ruch turystyczny jako funkcja wzrostu gospodarczego w Polsce

Na podobnych zasadach teoretycznych /z przyjęciem jednak tylko jednej zmiennej objaśniającej/ rozpatrzymy obecnie wzrost ruchu turystycznego w Polsce jako funkcję wzrostu podzielonego dochodu narodowego na 1 mieszkańca. W tym celu sporządzamy tabelę, zawierającą dane umożliwiające zarówno przedstawienie wykresu dynamiki podzielonego dochodu narodowego oraz ruchu turystycznego w Polsce w latach 1960-1972

jak i przeprowadzenie analizy regresji ruchu turystycznego względem dochodu narodowego.

Na podstawie danych tabeli z zał. 1 zbadamy obecnie hipotezę o zachodzeniu regresji wielkości ruchu turystycznego względem podzielonego dochodu narodowego na 1 mieszkańca. W tym celu sporządzamy wykres zbioru punktów empirycznych /$x_i y_i$/ dla poszczególnych lat okresu 1960 - 1972, a następnie, po odrzuceniu hipotezy o liniowości regresji ruchu turystycznego wobec dochodu narodowego[1/], przyjmujemy dobrze dopasowaną funkcję wykładniczą:

$$\hat{y}_i = a^{x_i} b,$$

która po zlogarytmowaniu stronami przyjmuje postać liniową:

$$\log \hat{y}_i = x_i \log a + \log b$$

W wyniku obliczeń z zastosowaniem metody najmniejszych kwadratów otrzymujemy jej postać numeryczną:

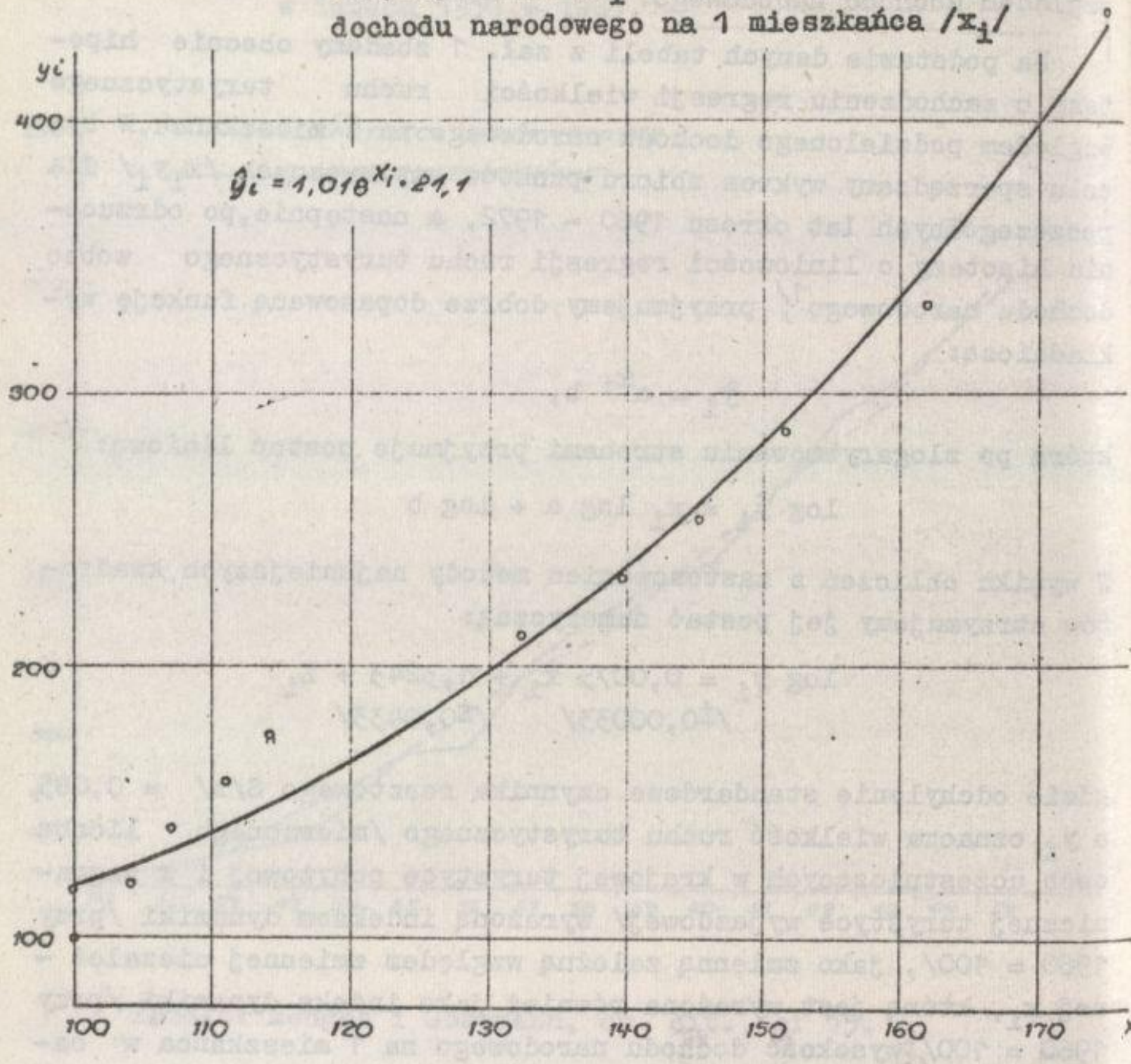
$$\log y_i = \underset{/\pm 0,00033/}{0,0075\, x_i} + \underset{/\pm 0,0433/}{1,3243} + z_i$$

gdzie odchylenie standardowe czynnika resztowego S/z/ = 0,085, a y_i oznacza wielkość ruchu turystycznego /mierzonego liczbą osób uczestniczących w krajowej turystyce pobytowej i w zagranicznej turystyce wyjazdowej/ wyrażoną indeksem dynamiki /przy 1960 = 100/, jako zmienną zależną względem zmiennej niezależnej x_i, którą jest, wyrażona również jako indeks dynamiki /przy 1960 = 100/, wysokość dochodu narodowego na 1 mieszkańca w badanym roku /i/. Na uwagę zasługuje bardzo dobre dopasowanie modelu wyrażające się niską wartością standardowych błędów oszacowania obu parametrów i całego modelu oraz wysoką wartością współczynnika determinacji - R^2/x_i, log y_i/ = 0,98, co oznacza, że 98% zmienności zmiennej zależnej wyjaśnione jest przez zmiany wartości zmiennej niezależnej /dochodu narodowego/.[2/] Wykres przebiegu funkcji regresji przedstawia rys. 15.

1/ Test serii przyniósł wynik K = 3 < 4 = k_α /przy założonym poziomie istotności α = 0,05/, co nakazało odrzucić hipotezę o liniowości funkcji regresji.

2/ Również test istotności dla współczynnika regresji liniowej wykazał istnienie korelacji między badanymi wielkościami

Rys. 15 Wykres funkcji regresji wielkości ruchu turystycznego /y_i/ względem podzielonego dochodu narodowego na 1 mieszkańca /x_i/

x_i - wskaźniki dynamiki wzrostu dochodu narodowego /1960 = 100/

y_i - wskaźniki dynamiki wzrostu ruchu turystycznego /turystyka pobytowa + wyjazdowa turystyka zagraniczna/ /1960 = 100/

°° ° ° ° - zbiór punktów empirycznych o współrzędnych x_i, y_i

——— - funkcja regresji, co odpowiada postaci wykładniczej:

$$\hat{y}_i = 1{,}018^{x_i} \cdot 21{,}1$$

Komentując uzyskany wynik, niezależnie od wykazanej dobroci modelu stwierdzić można, że stanowi on syntetyczne ujęcie zjawiska w skali ogólnokrajowej oraz proponuje tylko jedną zmienną objaśniającą. Interesującym kierunkiem dalszych prac w tej dziedzinie byłoby zdezagregowane ujęcie, np. w skali wojewódzkiej, oraz zwiększenie do 2-3 starannie dobranych zmiennych objaśniających, np. zmiany we wskaźniku zurbanizowania, liczba posiadanych samochodów osobowych itp. Oczywiście model musiałby być wówczas obliczany w zapisie macierzowym.

Obok funkcji regresji, relację między ruchem turystycznym a dochodem narodowym /funduszem spożycia na 1 mieszkańca/ określa współczynnik elastyczności dochodowej uczestnictwa w ruchu turystycznym, wskazujący o ile zmieni się wielkość ruchu wraz ze wzrostem o jednostkę dochodu narodowego /funduszu spożycia na 1 mieszkańca/. Obliczeń dokonamy dla ruchu turystycznego jako całości, dla krajowej turystyki pobytowej oraz dla zagranicznej turystyki wyjazdowej. Przyjmujemy odpowiednio dane liczbowe /indeksy dynamiki/ z tabeli zamieszczonej w zał.1, posługując się wzorem

$$\eta\ /xy/ = \frac{\Delta\ y}{\Delta\ x} \cdot \frac{x}{y},$$

gdzie za $\Delta\ y$ i $\Delta\ x$ przyjmujemy odpowiednio:

$$\Delta\ y = Y_{1972} - Y_{1960} \text{ i } \Delta\ x = x_{1972} - x_{1960}$$

Po wyliczeniu otrzymujemy:

- dla krajowej turystyki pobytowej:

$$\eta\ /y_{1x}/ = \frac{273,0}{75,4} \cdot \frac{175,4}{373,0} = \underline{1,70}$$

- dla wyjazdowej turystyki zagranicznej:

$$\eta\ /y_{2x}/ = \frac{1433,0}{75,4} \cdot \frac{175,4}{1533,0} = \underline{2,17}$$

- współczynnik łączny:

$$\eta\ /yx/ = \frac{340,5}{75,4} \cdot \frac{175,4}{440,5} = \underline{1,80}$$

Biorąc pod uwagę, że podobne współczynniki elastyczności obliczone przez UIOOT w skali światowej wynosiły: 1,2 dla turystyki krajowej oraz 1,5 dla turystyki zagranicznej, polskie współczynniki uzyskane z obserwacji dokonanych dla lat 1960-1972 są wysokie.

Porównując nasz współczynnik dla turystyki wyjazdowej z analizą przeprowadzoną przez M. Maziego[1/] w 1961 r. dla niektórych krajów Europy zachodniej stwierdzić można, że elastyczność dochodowa zagranicznej turystyki wyjazdowej Polski/2,17/ jest nieco niższa od średniej otrzymanej przez Maziego /2,28/. Znacznie wyższe współczynniki otrzymał Mazi dla niektórych krajów w latach pięćdziesiątych: W.Brytania - 4,59, St. Zjednoczone - 4,85.[2/]

2.4. Składnik losowy lub przypadkowy

W obu przedstawionych wyżej przykładach analitycznego ujęcia rozwoju ruchu turystycznego jako funkcji czynników ekonomicznych /czy koniunkturalnych/ cały obszar zmienności badanego zjawiska nie był wyjaśniany zmiennością czynników niezależnych /w przykładzie polskim - podzielonego dochodu narodowego na 1 mieszkańca/ i w równaniach regresji pozostawał czynnik resztowy /z/, który wynika, obok błędów systematycznych jak niedokładność pomiaru, błędy definicji lub agregacji itp., również ze składnika losowego, "zakłócającego" niejako "normalny" rozwój ruchu turystycznego i zniekształcającego jego długookresowy trend, uwarunkowany ogólnym wzrostem gospodarczym badanej populacji.

Rozumienie samego sformułowania "czynnik losowy lub przypadkowy" musi być w przypadku turystyki szerokie: nie chodzi tu tylko o wydarzenie losowe sensu stricto, jak np. epidemie, konflikty polityczne itp. ale nawet takie wydarzenia, które są wynikiem świadomych decyzji czy akcji.

- - - - - - - - - - - - - -

1/ M. Mazi: Udział Jugosławii w europejskiej turystyce zagranicznej. Instytut Badawczy Turystyki, Belgrad 1965.

2/ Pozwalałoby to pośrednio wnioskować, że Polska w dekadzie lat sześćdziesiątych znajdowała się pod względem rozwoju zagranicznej turystyki wyjazdowej na poziomie charakterystycznym dla krajów Europy zachodniej połowy lat pięćdziesiątych.

Można przytoczyć konkretne przykłady istotnego wpływu czynnika losowego na zmiany w wielkości ruchu turystycznego. Np. w materiale analizowanym przez Mengesa i Gossmanna zmniejszenie ruchu turystycznego w latach 1953, 1956, w porównaniu z ogólną tendencją koniunkturalną, uwarunkowane było wydarzeniami politycznymi; błędy oceny roku 1962 i 1965 można przypisać zmianie mody turystycznej. Rok światowej wystawy /Expo 1968/ w Kanadzie spowodował tam znacznie większy niż normalnie napływ turystów z całego świata. Był to przypadek, który w wyrównywanych seriach historycznych powinien być usunięty, jeśli mają być one wykorzystywane do prognozowania. Potwierdza to spadek liczby przyjazdów w następnych latach.

Inny przypadek losowy, o przeciwnym kierunku oddziaływania, to strajki we Francji w 1968 r. Serie wieloletnie wykazują następujące wielkości przyjazdów zagranicznych do Francji.

1963	10.000.000	turystów zagranicznych
1964	10.125.000	" "
1965	11.100.000	" "
1966	11.800.000	" "
1967	12.000.000	" "
1968	10.800.000	" "

Także wszelkie decyzyjne zmiany np. cen lub przepisów formalnych, wprowadzone bezpośrednio przed głównym sezonem turystycznym wywołują również wpływ na zmianę wielkości i struktury ruchu turystycznego, i przynajmniej w tym pierwszym roku należy uznać je za czynnik losowy.

Rozdział VI

AKTUALNY STAN ILOŚCIOWYCH BADAŃ RUCHU TURYSTYCZNEGO W POLSCE

Na podstawie przeprowadzonego w poprzednich rozdziałach przeglądu teorii i praktyki badań statystycznych ruchu turystycznego, ze szczególnym uwzględnieniem dorobku krajów posiadających w tym względzie przodujące osiągnięcia - pokusić się można o krótką charakterystykę aktualnego /1973-74 r./ stanu tych badań w Polsce i zarysować kierunki pożądanego rozwoju w tym zakresie. Tak postawione zadanie wydaje się o tyle łatwiejsze, że praktyka i teoretyczne osiągnięcia naszej statystyki były szeroko wykorzystywane do ilustrowania poszczególnych fragmentów pracy.

1. Geneza rozwojowa badań statystycznych ruchu turystycznego w Polsce

Nawiązując do międzywojennego etapu rozwojowego polskiej statystyki turystycznej stwierdzić należy, że stosunkowo zaawansowany dorobek "grupy krakowskiej" i innych, a także ujęcia turystyki w oficjalnej statystyce lat przedwojennych, przez długi czas po II Wojnie Światowej nie były w Polsce podjęte. Zniszczony wojną i okupacją kraj, wobec gigantycznego zadania odbudowy i rekonstrukcji społeczno-politycznej i gospodarczej wszystkich dziedzin życia, musiał sprawy wypoczynku, którego częścią składową jest turystyka, odsunąć na dalszy plan. Dlatego też nawiązujące do tradycji międzywojennego Małego Rocznika Statystycznego wydawnictwo GUS: Rocznik Statystyczny

1947[1/] ze zrozumiałych względów nie zawiera jeszcze danych dotyczących turystyki.

Pierwszym odzwierciedleniem statystycznym zmian społecznych w tej dziedzinie jest Rocznik Statystyczny 1949, zawierający już pewną ilość tablic dotyczących wczasów pracowniczych i dziecięcych oraz działalności uzdrowisk, a także pierwsze ujęcie ewidencyjne turystycznej bazy noclegowej.

Nowemu zjawisku w dziedzinie turystyki /pobytowej/ poświęcone są dwie tablice /31 i 32/ wprowadzające w rozdziale C /akcja socjalna/ działu VI /Praca/ nowe pojęcie: wczasy pracownicze. Tablica 31: "Wczasy pracownicze w latach 1948 i 1949" podaje ogólną liczbę korzystających z wczasów z podziałem na pracowników fizycznych i umysłowych. /1949 r. - 373,6 tys.,wtym 120,2 tys. fizycznych/. Ponadto 78 tys. osób korzystało z akcji wczasowej specjalnej, kursów i wymiany zagranicznej. Natomiast tablica 32: "Wykorzystanie wczasów organizowanych przez poszczególne związki zawodowe w 1948 r." podaje frekwencję na wczasach w tym roku z podziałem na pobyty 14-dniowe i 21-dniowe oraz na pracowników fizycznych i umysłowych.

Dane dotyczące wczasów dla dzieci i młodzieży zawarte są w tymże roczniku GUS, w cz. III, dział I: "Oświata, nauka i kultura", rozdz. B "Pozaszkolne wychowanie dziecka", tabl. 40 i 41. W tabl. 40: "Akcja wczasów letnich dla dzieci i młodzieży w 1948 r." podana jest liczba uczestników w podziale na województwa oraz rodzaje wczasów /kolonie, obozy, półkolonie dziecięcie/. Ogółem w 1948 r. uczestniczyło we wczasach 860 tys. dzieci /w 1938 r. - 85,6 tys./. Do tego dochodzi 72 tys. uczestników obozów centralnych organizacji.

W cz. III, dział II: "Zdrowotność" zamieszczona jest tablica 16: "Zdrojowiska i stacje klimatyczne czynne, posiadające charakter użyteczności publicznej". Dane dotyczą lat 1946-1948. /Zdrojowiska w 1948 r.: 147,1 tys. kuracjuszy na 2960 tys.osobodni/. Wreszcie w dziale I, cz. III, w rozdz. D: "Kultura fizyczna" - tabl. 70 "Oświata i wychowanie sportowe w 1945 r."

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Wydany w Warszawie w 1947 r. nakładem Głównego Urzędu Statystycznego rocznik nosi oznaczenie: Rok XI.

podana jest liczba schronisk i hoteli turystycznych - 103; z tego: /1/ woj. krakowskie-34 i /2/ szczecińskie-32. Rocznik za 1950 r. danych tych już nie podaje, co jest przejawem określonego regresu.

Szersze ujęcie problematyki turystycznej pojawia się dopiero we wznowionym po 3-letniej przerwie Roczniku Statystycznym 1955, w którym termin "turystyka" awansuje do tytułu działu, utrzymane są wszystkie poprzednie ujęcia /wczasy pracownicze i dziecięce/ a przy tym po raz pierwszy w historii polskiej statystyki pojawia się na łamach rocznika statystyka hoteli.[1/] Jednakże, z wyjątkiem statystyki hoteli, dane są niezwykle skąpe, obarczone wadą niekompletności ujęcia i niedostatecznych podstaw metodologicznych.

W latach następnych dział turystyki w oficjalnych publikacjach statystyki państwowej rozbudowuje się, a rocznik 1958 przynosi po raz pierwszy po II wojnie dane dotyczące turystyki zagranicznej, przy czym - w odróżnieniu od okresu międzywojennego - dane te publikuje się nie w dziale "Ruch ludności", lecz w dziale "Turystyka, wczasy, sport" /dział XIV/, który zawiera 6 tablic, w tym tabl. 5/479/ "Zagraniczny ruch turystyczny". Dane obejmują lata 1956 i 1957/ i dotyczą przyjazdów: 1956 r.- 78,1 tys., 1957 r. - 115,4 tys. i wyjazdów: 1956 r. -256,7 tys.

- - - - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Rocznik Statystyczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1955, Warszawa rok XV. GUS: Dział XV "Turystyka, wczasy, sport".
Tabl.1 "Turystyka" - Przypis wyjaśnia, że chodzi o ruch turystyczny organizowany przez PTTK i rady narodowe. Podaje się dla lat 1953 i 1954 obiekty turystyczne /1954 r. - 162/miejsca noclegowe /1954 r. - 10.367/ i udzielone noclegi /1954r. - 1029 tys./.
Tabl.2 "Wczasy" Dane dotyczą FWP, Orbisu i PTTK i podają liczbę korzystających w tysiącach /1954 r. - 487,0, w tym FWP 424/, Dział VIII "Gospodarka komunalna i mieszkaniowa".
Tabl.7 "Hotele" - podaje za lata 1953 i 1954 miejscowości posiadające hotele: 247. Liczba hoteli - 349, liczba pokoi 9.570, liczba łóżek stałych - 19,0 tys., osobonoclegi- 5436 tys. Dane w podziale na wojew. /najwięcej łóżek:woj.wrocławskie - 2226, poznańskie 1784/.

1957 - 236,3 tys. z wyodrębnieniem przyjazdów i wyjazdów w ramach konwencji turystycznej między Polską, a Czechosłowacją.[1/] Adnotacje metodologiczne w przypisie do tablicy "Ruch turystyczny" wskazują po raz pierwszy, że Polska przyjęła międzynarodową definicję turysty.[2/]

Skąpe ujęcie ruchu zagranicznego, nie uwzględniające zwłaszcza podstawowego podziału na kierunki wyjazdów i kraje pochodzenia turystów zagranicznych, rozszerzone zostało dopiero w roczniku z 1966 r. W tabl. 37/693/ "Zagraniczny ruch turystyczny według kierunków" podane są dane dotyczące lat 1960 i 1965 ogółem oraz z podziałem na kraje socjalistyczne /z wyodrębnieniem CSRS, ZSRR i NRD/ i kraje pozostałe /wyodrębniona jest Francja, RFN, St. Zjednoczone, Wielka Brytania/. Dezorientująca jest tu notka, że dane dotyczą również przyjazdów na pobyt stały i wyjazdów emigracyjnych, co sprzeczne jest z definicją międzynarodowego ruchu turystycznego.[3/]

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Rocznik Statystyczny 1956. GUS, Rok IV, dział XV: "Turystyka, wczasy, sport" zamieszcza więcej tablic dotyczących turystyki, a mianowicie:
Tabl.1 /372/ "Obiekty turystyczne w 1955 r." Dane dotyczą obiektów /354/, miejsc noclegowych /13.712/ i udzielonych noclegów /1.139 tys./ administrowanych przez PTTK z podziałem na: schroniska, domy turystyczne, wycieczkowe, stanice wodne, ośrodki wypoczynku świątecznego, obozowiska turystyczne i stacje turystyczne.
Tabl.2 /373/ podaje liczbę kół i członków PTTK z podziałem na województwa.
Tabl.3 /374/ "Wycieczki zorganizowane przez PTTK w latach 1954 i 1955" /liczba wycieczek w 1955 r. - 17,1 tys. i uczestników - 486,2 tys./ z podziałem na turystykę kwalifikowaną i turystykę zwykłą /!/.
Tabl.4 /375/ "Turystyka kwalifikowana" podaje liczbę wycieczek i uczestników w latach 1954 - 1955 /10,7 tys.wycieczek, 128,1 tys. uczestników/ z podziałem na rodzaje.
Rocznik Statystyczny 1958. GUS, Warszawa 1958, Rok XVIII.

2/ Przypis brzmi: Zgodnie z międzynarodową definicją turysty dane obejmują również przyjazdy i wyjazdy w sprawach służbowych i prywatnych /niezawodowych/ oraz przyjazdy i wyjazdy studentów.

3/ Rocznik Statystyczny 1966 GUS. Dz. XII D: "Turystyka, wczasy, sport".

Następne lata przynoszą dalszą ewolucję w dziedzinie statystycznego ujęcia ruchu turystycznego w Polsce, wprowadzając /rocznik 1967/ - obok statystyki wpływów i wydatków dewizowych związanych z turystyką zagraniczną - tak specyficzne ujęcia, jak statystyka uczestników autostopu i inne.

W roczniku 1968 jest 17 tablic dotyczących statystyki turystycznej[1/], co łącznie z tablicami dotyczącymi zdrojowisk/1/, hoteli /9/, przewozów pasażerskich /5/ i wczasów dziecięcych /2/ stanowi 26 tablic statystycznych odzwierciedlających ruch turystyczny i ten stan z niewielkimi zmianami utrzymuje się również w latach następnych.

Podobnie jak oficjalne ujęcie statystyczne turystyki, w pierwszym okresie po wyzwoleniu i w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych nie były w ogóle prowadzone badania naukowe w zakresie statystyki turystycznej. Do wyjątków należą badania pro-

---

1/ Rocznik Statystyczny 1968. Warszawa 1968, GUS. W dziale XX "Turystyka, wczasy, sport" zamieszczone są następujące tablice dotyczące turystyki:
Tabl. 1 /777/ "Niektóre obiekty turystyczne" /1960, 1965, 1966, 1967/.
Tabl. 2 /778/ "Obiekty turystyczne w 1967 r."
Tabl. 3 /779/ "Niektóre obiekty turystyczne wg województw w 1967 r."
Tabl. 4 /780/ "Krajowy ruch turystyczny" /1960, 1965, 1966, 1967/.
Tabl. 5 /781/ "Przewozy pasażerów kolejami linowymi i wyciągami turystycznymi" /1950, 1955 - 1967/.
Tabl. 6 /782/ "Ruch autostopowy" /1958 - 1967/.
Tabl. 7 /783/ "PTTK" /1960, 1965-1967/.
Tabl. 8 /784/ "Turystyka kwalifikowana" /1965, 1966, 1967/.
Tabl. 9 /785/ "Zdobyte odznaki turystyki kwalifikowanej" /1958-1967/.
Tabl. 10 /786/ "Przewodnicy turystyki" /1966, 1967/.
Tabl. 11 /787/ "Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe".
Tabl. 12 /788/ "Zagraniczny ruch turystyczny" /1956-1967/.
Tabl. 13 /789/ "Zagraniczny ruch turystyczny wg krajów" /1960, 1965, 1966, 1967/
Tabl. 14 /790/ "Wpływy i wypłaty dewizowe na turystykę zagraniczną /ceny bieżące/" 1960-1967.
Tablica 14 podaje wpływy i wypłaty w milionach złotych dewizowych z podziałem na kraje socjalistyczne i pozostałe. Za 1967 r. wpływy wyniosły 62,4 mln.zł.dew. /w tym 24,6 mln. z krajów socjalistycznych/, zaś wydatki 131,5 mln., w tym 113,5 w krajach socjalistycznych.
Tabl. 15 /791/ "Wczasy".
Tabl. 16 /792/ "Wczasy organizowane przez FWP wg województw".

wadzone w górach i stanowiące swoistą kontynuację prac "grupy krakowskiej" Krygowskiego[1/] i Kercza.[2/]

Zmiana w tej dziedzinie nastąpiła dopiero po roku 1956; dorobek ostatniego okresu wraz z działalnością Zakładu Ekonomicznych i Prawnych Zagadnień Turystyki SGPiS, Katedry Turystyki AWF, Instytutu Turystyki, a zwłaszcza inspiracyjną i organizatorską rolą Departamentu Turystyki GKKFiT, jest szczegółowo omówiony na stronach niniejszej pracy.

2. Badania pełne /wyczerpujące/

2.1. Statystyka noclegów

Od roku 1967 podstawą statystyki ruchu turystycznego jest statystyka noclegów, a ponieważ dane te zbierane były przez GUS już dawniej, mimo szeregu trudności z porównywalnością danych można już tworzyć serie od 1950 r. do chwili obecnej. Obowiązującą aktualnie podstawą prawną jest odpowiednia instrukcja GUS, która weszła w życie 9 lipca 1974 r.[3/]

Instrukcja określa obiekty noclegowe objęte sprawozdawczością, dzieląc je na trzy grupy:

1/ obiekty turystyczno-wypoczynkowe, które, zgodnie z ich przeznaczeniem, służą do zakwaterowania turystów i wczasowiczów, tj. hotele, motele, domy wycieczkowe, schroniska młodzieżowe, schroniska, campingi i pola biwakowe /nazywane wspólnie obozowiskami turystycznymi/, domy i inne obiekty wczasowe, domy pracy twórczej, ośrodki wczasowo-kolonijne, ale bez części miejsc przeznaczonych na kolonie;

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ W. Krygowski: Badania ruchu turystycznego w górach. "Wierchy". Rok XX 1950-51, s. 211.

2/ T. Kercz: Badania ruchu turystycznego w Tatrach i Beskidach w 1951 r. "Wierchy". Rok XXI 1952, s. 230.

3/ Instrukcja nr 146 w sprawie sprawozdawczości statystycznej z obiektów noclegowych turystyczno-wypoczynkowych w 1974 r. na formularzu oznaczonym symbolem K-tur-1, GUS, Departament Badań Demograficznych i Społecznych, jest kolejną wersją pierwszego uregulowania tego problemu zarządzeniem Nr 8 Prezesa GUS z dn. 20.I.1967 r.

2/ pokoje gościnne-kwatery prywatne, wynajęte dla celów turystyki i wypoczynku, stanowiące bazę noclegową rejestrowaną;

3/ pomieszczenia /wszystkie lub ich część/ w obiektach o podstawowym przeznaczeniu nie związanym z turystyką, jeżeli w okresie sprawozdawczym były wykorzystywane do celów zakwaterowania turystów lub wczasowiczów; mogą to być domy akademickie, internaty, szkoły, hotele robotnicze, obiekty ośrodków szkoleniowych itp.

Sporządzanie sprawozdań na formularzu K-tur-1 nie obowiązywało i nie obowiązuje zakładów noclegowych administrowanych przez: Kancelarię Sejmu PRL, Urząd Rady Ministrów, Ministerstwo Obrony Narodowej i Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, zaś w procesie, który można nazwać regresem ze względu na kompletność obszaru sprawozdawczości, wyłączone zostały kolejnymi wersjami instrukcji nr 146: obiekty zakładów uzdrowiskowych, szpitale, uzdrowiska, sanatoria, prewentoria i inne zakłady lecznictwa uzdrowiskowego różnych resortów /od 1972 r./ oraz kolonie, obozy oraz biwaki dziecięce i młodzieży szkolnej /od 1973 r./, służbowe pokoje noclegowe różnych zakładów pracy, stanowiące bazę zamkniętą, prywatne pokoje mieszkalne wynajmowane indywidualnie przez turystów bezpośrednio od osób prywatnych, co poważnie podważyło znaczenie sprawozdawczości w systemie K-tur dla ilościowej oceny zjawiska ruchu turystycznego.

Podstawowym narzędziem badawczym w statystyce noclegów jest formularz K-tur-1, który po kilkuletniej ewolucji przyjął obowiązującą obecnie formę. Obok dokładnej nazwy i adresu zakładu wypełniony formularz K-tur-1 dostarcza następujących informacji:

1/ rodzaj zakładu wg klasyfikacji przytoczonej już przy omawianiu typów obiektów turystycznych i wypoczynkowych,

2/ informacja, czy zakład jest ogólnie dostępny, czy zamknięty, /wynika to z określenia przynależności organizacyjnej obiektu/,

3/ informacja, czy zakład jest stały /całoroczny/ czy sezonowy, w tym drugim przypadku wraz z informacją na temat okre-

su jego funkcjonowania,

4/ liczba miejsc noclegowych, z podziałem na stałe /całoroczne/ i sezonowe, z uwzględnieniem w obu przypadkach liczby miejsc w pokojach prywatnych,

5/ liczba osób korzystających z noclegów w rozbiciu na miesiące okresu sprawozdawczego, z uwzględnieniem liczby turystów zagranicznych, z podziałem na turystów z krajów socjalistycznych i pozostałych krajów,

6/ liczba udzielonych noclegów, w rozbiciu na poszczególne miesiące, z uwzględnieniem liczby turystów zagranicznych, z podziałem jak wyżej,

7/ dodatkowe dane na temat ośrodków wczasowych: nazwa naczelnego organizatora, rodzaj wczasów /zwykłe, rodzinne, lecznicze/, zakres usług /pełny, niepełny/.

Jak widać, formularz K-tur-1, choć z pewnością nie jest narzędziem doskonałym, dostarcza podstawowych informacji na temat działania zakładów objętych rejestracją noclegów.

Organizacja sprawozdawczości statystycznej przedstawia się zgodnie z instrukcją 146 następująco:

W obiektach objętych sprawozdawczością formularze K-tur-1 wypełniane są dwa razy w roku, tzn. za pierwsze trzy kwartały oraz za czwarty kwartał, uwzględniając wykorzystanie obiektu w poszczególnych miesiącach okresu sprawozdawczego. Następnie wypełnione formularze przekazywane są do właściwego wydziału urzędu powiatowego lub miejskiego w mieście stanowiącym powiat.[1/]

Właściwe wydziały urzędów powiatowych i miejskich przeprowadzają wstępną kontrolę kompletności materiałów, kompletności zapisów i ich zgodności rachunkowej i merytorycznej, a następnie - po posegregowaniu sprawozdań do odpowiednich zbiorów - przekazują je do Wydziałów Kultury Fizycznej i Turystyki wła-

---

1/ Za pierwsze 3 kwartały do 10 września, za IV kwartał do 10 stycznia następnego roku.

ściwych terytorialnie urzędów wojewódzkich, które po dokonaniu analogicznej kontroli materiałów z całego województwa przekazują je do Wojewódzkich Urzędów Statystycznych wraz ze sporządzonymi przez siebie sprawozdaniami z pól biwakowych.

Wojewódzkie Stacje Techniki Statystycznej przy WUS opracowują zbiorcze zestawienia wojewódzkie, które z kolei przeka - zywane są do GUS, jako podstawa krajowej statystyki noclegów.

Jak widać, sprawozdawczość ta opiera się na współdziałaniu terenowych organów turystycznych i sieci organów statystyki państwowej. Układ ten, zapewniając fachową obsługę sprawozdawczości ze strony jednostek statystycznych, dostarcza zarazem bezpośrednio odpowiednich danych zainteresowanym terenowym organom turystycznym.

Z teoretycznego punktu widzenia statystykę tę zakwalifikować należy jako badanie pełne, pierwotne, noszące konsekwentnie charakter rejestracji hotelowej, przy przyjęciu podstawowych jednostek ruchu turystycznego: osoba i osobodzień / odpowiadających międzynarodowym pojęciom: "visitor" i " visitors - night"/.

Informacje o liczbie miejsc noclegowych zbierane są wg stanu na 31 lipca oraz 31 grudnia każdego roku /szereg chronolo - giczny momentów/ z podziałem na miejsca stałe i sezonowe; informacje o liczbie udzielonych noclegów i korzystających z nich osób - z podziałem na okresy miesięczne. Pozwala to uchwycić charakterystyczne zjawisko powiększania się bazy noclegowej w miesiącach szczytu i pozwala na badanie zjawiska sezonowości.

Obowiązek sporządzania pierwszych zestawień zbiorczych przez powiatowe organa kultury fizycznej i turystyki umożliwia uzyskanie danych pozwalających na dokładniejszą analizę terenowego rozmieszczenia /rejonizacji/ ruchu turystycznego,co dla studiów nad tym zjawiskiem ma zasadnicze znaczenie.

W oparciu o materiały terenowe opracować można charakterystykę wielkości ruchu turystycznego /w rachunku osób i osobodni/ z podziałem na:

- miejsce jego występowania /województwo, powiat/,
- rozkład w czasie /miesiące/,
- charakter wykorzystanej bazy.

Dodatkowo uwzględnia się również rejestrację noclegów udzielonych cudzoziemcom z podziałem na pochodzących z krajów socjalistycznych i z pozostałych krajów.

Pierwszą próbę analizy ruchu turystycznego w oparciu o materiał uzyskany z tych badań zawiera opracowanie zawarte w wyd. COIT "Ruch turystyczny w Polsce w 1967 r.", zaś pogłębione statystycznie studium oparte na tych danych ukazało się we wspomnianym kilkakrotnie wydawnictwie Instytutu Turystyki.[2/]

Mimo zasadniczego znaczenia materiału sprawozdawczo-statystycznego z bazy noclegowej i zasadniczej prawidłowości metodologicznej jego uzyskiwania w świetle wymagań teoretycznych związanych z zastosowaniem rejestracji hotelowej /"hotel record"/, sformułować można szereg uwag krytycznych, których uwzględnienie jest warunkiem dalszego postępu w zakresie tego podstawowego narzędzia obserwacji statystycznej ruchu turystycznego w Polsce.[3/]

Podstawowym zarzutem, który można było postawić w zakresie organizacji gromadzenia materiału sprawozdawczego był brak jednolitości systemu, jego organizacyjne rozproszenie. Zarzut ten dotyczy cytowanego poprzednio zwolnienia całego szeregu użytkowników bazy turystyczno-wypoczynkowej z obowiązku sprawozdawczości statystycznej w ramach systemu wprowadzonego Instrukcją GUS Nr 146. Przede wszystkim, stan założonej niekompletności obszaru sprawozdawczego /w konfrontacji z zasięgiem

---

1/ Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki, Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej: Ruch Turystyczny w Polsce w 1967 r. Warszawa 1968.

2/ St. Ostrowski: Ruch Turystyczny w Polsce w 1972 r. Instytut Turystyki, Warszawa 1974.

3/ Przy formułowaniu niniejszych uwag krytycznych autor w szerokim zakresie wykorzystał opracowanie Jacka Tarkowskiego: "Aktualny stan sprawozdawczości statystycznej w zakresie krajowego ruchu turystycznego. Charakterystyka i propozycje zmian". /Instytut Turystyki, maszynopis/.

obserwowanego zjawiska ruchu turystycznego/ wywołany był nie uwzględnieniem w tym systemie sprawozdawczości hoteli oraz związanych z nimi kwater prywatnych. Stan ten, obowiązujący od 1 stycznia 1973 r., był dalszym regresem w stosunku do poprzedzającego okresu 5-letniego /1967-1972/, kiedy to, poza zrozumiałymi z innych powodów wyłączeniami[1/], można było mówić o zasadniczej kompletności organizacyjnej obszaru sprawozdawczego.

Podkreślić jednak wypada, że skrytykowany tu regres systemowy był jedynie chwilowy, gdyż 30 listopada 1973 roku zostało wydane Rozporządzenie Rady Ministrów zmieniające rozporządzenie w sprawie zakresu działania Ministra Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska oraz Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki,[2/] które uczyniło Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki agendą rządową w pełni i wyłącznie odpowiedzialną za całokształt spraw związanych z turystyczną bazą noclegową, w tym również za całokształt spraw gospodarki hotelami. Jednym z kroków wynikających z tej decyzji było obowiązujące od początku 1974 r. włączenie sprawozdawczości statystycznej z hoteli do systemu K-tur.[3/]

Drugim mankamentem, rzutującym ujemnie na wartość materiałów sprawozdawczych, są dość powszechnie odnotowywane przypadki naruszania dyscypliny sprawozdawczej przez objętych jej obowiązkiem użytkowników bazy noclegowej. Pisze o tym J.Tarkowski we wspomnianej rozprawie: "... nie jest tajemnicą, że system rejestracji noclegów nie działa sprawnie, że dane uzyskiwane za jego pomocą są niekompletne, a niekiedy wręcz nieprawdziwe. Składa się na to szereg przyczyn, wśród których jako najważniejsze wymienić można lekceważenie obowiązku przekazywania sprawozdań przez zakłady noclegowe, słabą pracę /P/M/KKFiT-ów, oraz niedostatki kontroli ze strony WKKFiT-ów i WUS-ów.Jak widać, trudności te nie wynikają ze złej metodologii badania,

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Domy wypoczynkowe MON, MSW itp.

2/ Dz. Ustaw nr 51 z dnia 31 grudnia 1973, poz. 287.

3/ Postanowienia powyższe, obok innych, jak zmiana terminu składania sprawozdań /za 3 kwartały: za IV kwartał/, ujęte są w nowej wersji instrukcji 146 z sierpnia 1974 r.

lecz leżą w jego sferze organizacyjnej, wykonawczej. Dlatego też w tej sferze szukać należy środków zaradczych, które usprawniłyby funkcjonowanie systemu przebiegu informacji i zapewniły jej zgodność ze stanem rzeczywistym...".

Kolejna uwaga krytyczna dotyczy braku pełnej i wiarygodnej informacji o bazie turystycznej na terenie poszczególnych powiatów, co w przypadku podlegającej szybkim zmianom infrastruktury materialnej w tej dziedzinie ma szczególne znaczenie. Znów zacytować tu można za J. Tarkowskim:"...Szereg PKKFiT-ów uskarża się, że nie są one informowane o zmianach w bazie turystyczno-wypoczynkowej zlokalizowanej na ich terenie. Chodzi tu zarówno o zmniejszenie się liczby miejsc noclegowych /np. przez wyburzenie starych domków campingowych/, jak i jej wzrost /np. przez zwiększenie liczby miejsc sposobem gospodarczym/. Oczywiście większość tych zmian wykrywana jest za pomocą sprawozdawczości na formularzach K-tur-1, lecz, jak wynika z doświadczenia, niektóre z nich wymykają się kontroli. Znacznie poważniejszą trudność stanowi fakt, że niejednokrotnie PKKFiT-y nie są informowane o nowych lokalizacjach. W takim przypadku obiekt nie znajduje się w rejestrze PKKFiT-u, nie jest w ogóle objęty rejestracją noclegów, gdyż nie docierają do niego formularze K-tur-1.Sytuacja w tym względzie jest, jak się wydaje, poważna. Brak wyraźnie określonego, obowiązującego trybu informacji na temat wielkości bazy noclegowej powoduje, że nie mamy gwarancji, że wszystkie obiekty noclegowe są objęte rejestracją noclegową i nikt nie wie dokładnie, jak znaczna jest liczba obiektów nie zarejestrowanych przez PKKFiT-y, a tym samym całkowicie wymykających się sprawozdawczości turystycznej".

Objęcie hoteli jednolitym systemem sprawozdawczości z obiektów noclegowych z nową ostrością stawia pojawiający się stale teoretyczny problem zaliczenia lub nie osób podróżujących służbowo /w interesach/ do zbiorowości uczestników ruchu turystycznego. W niniejszej pracy została już uzasadniona po-

prawność zaliczania tej kategorii podróżnych do populacji uczestników ruchu turystycznego.[1/] Celowe jest jednak, a nawet konieczne, posiadanie materiału sprawozdawczego, który umożliwiłby podział korzystających z noclegów w hotelach wg tej cechy, mieszczącej się w szerszej kategorii celu podróży do danej miejscowości. Dlatego dotychczasowy brak tych informacji uznać należy za kolejny niedostatek obowiązującego aktualnie systemu sprawozdawczości statystycznej w zakresie szeroko pojętego ruchu turystycznego, istotny zwłaszcza przy wy-

---

1/ Na ss. 29/30 "Wprowadzenia..." Cz. I czytamy: "W polskich warunkach szczególnie istotne jest zagadnienie ujmowania statystycznego osób zmieniających czasowo miejsce pobytu w sprawach służbowych jako uczestników ruchu turystycznego . Należy się tu zgodzić w poglądem Mengesa, że jakkolwiek z teoretycznego punktu widzenia nie należałoby zaliczyć osób podróżujących służbowo do turystów sensu stricto, choć zgodnie z formułą Norvala /A.M. Norval: The tourist industry/: "wydają oni na obcym terenie pieniądze zarobione gdzie indziej i w sensie ekonomicznym nie różnią się niczym od osób podróżujących dla przyjemności czy odpoczynku" - to z drugiej strony praktyczne rozgraniczenie ruchu "czysto turystycznego" nie jest możliwe, chyba że orientacyjnie, za pomocą badań ankietowych. Stąd też przyjąć należy - i takie ujęcie problemu ma miejsce w polskiej statystyce turystycznej - że w statystycznym pojęciu turysty / bardziej adekwatna jest nomenklatura niemiecka: "der Fremde",której w języku polskim dobrze odpowiadałby termin "gość"/,mieszczą się również uczestnicy podróży służbowych".
Analogiczne ujęcie metodologiczne znajdujemy w oficjalnej statystyce francuskiej. W "Sprawozdaniu generalnym Komisji Turystyki V Planu" /na lata 1966-70/ podróże służbowe/Tourisme d'affaires"/ stanowią jedną z części składowych turystycznego popytu wewnątrzkrajowego, obok wyjazdów wakacyjnych i zagranicznych. W systematyce statystyki francuskiej - Ośrodka Badań i Dokumentacji Konsumpcji - tej rodzaj ruchu turystycznego występuje w trzech formach: podróży służbowych pracowników administracji, podróży przedstawicieli handlowych, komisantów i pośredników, i wreszcie służbowych podróży osób delegowanych przez przedsiębiorstwa /Commissariat Général du Plan d'Equipement et de la Productivité: Le Plan 1966-1970. Rapport Général de la Commission du Tourisme pour le Ve Plan, ss. 1, 18/.Chociaż takie potraktowanie sprawy budzi sprzeciw zwolenników "czystości" ruchu turystycznego, to jednak nie stoi w sprzeczności z definicją Krapfa i Hunzikera /W. Hunziker,K.Krapf: Grundriss/, i jest zgodne z ekonomicznymi kryteriami kwalifikacyjnymi Norvala. Dlatego też włączenie podróży służbowych do ogólnej kategorii ruchu turystycznego wydaje się dostatecznie umotywowane.

korzystywaniu materiałów statystycznych np. do planowania rozwoju bazy turystycznej. Odpowiednich informacji z tego zakresu domaga się m.in. centralny planifikator.[1/]

Na zakończenie tej listy uwag pod adresem aktualnie obowiązującego systemu sprawozdawczości z bazy noclegowej /ograniczonej oczywiście do najważniejszych problemów/ należy wymienić poważny mankament, polegający na ograniczeniu obszaru sprawozdawczego w zasadzie do bazy zarządzanej przez gestorów gospodarki uspołecznionej /i zarejestrowanych miejsc w bazie prywatnej/, z pominięciem całej olbrzymiej sfery usług noclegowych, polegających na odpłatnym wykorzystywaniu prywatnych zasobów lokalowych, oraz z pominięciem osób przyjmujących u siebie nieodpłatnie rodzinę lub znajomych. A przecież chodzi tu o bazę dla przeszło połowy uczestników turystyki pobytowej.[2/]

Słuszne jest więc stanowisko J. Tarkowskiego,[3/] który krytycznie ocenia sytuację w tym zakresie i postuluje właściwe wykorzystanie statystyki prowadzonej przez biura meldunkowe; z punktu widzenia systematyki stanowiłoby to wtórnostatystyczne wykorzystanie oficjalnych materiałów sprawozdawczych do pomiaru wielkości ruchu turystycznego.

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Na posiedzeniu Prezydium Komisji Planowania przy Radzie Ministrów dn. 13 czerwca 1973 r. stwierdzono, że "w związku z budownictwem hotelowym należy zbadać, jakie jest rzeczywiste wykorzystanie istniejących hoteli przez turystów, a jakie przez osoby delegowane służbowo. Wynikające stąd wnioski powinny być uwzględnione przy opracowywaniu programu budownictwa hoteli".

2/ Patrz St. Ostrowski: Ruch turystyczny w Polsce w 1972 r., Instytut Turystyki, Warszawa 1974, tab. 3.

3/ Tamże: "Jak wiadomo, znaczna liczba osób wykorzystuje, szczególnie we wczasowym ruchu pobytowym, kwatery prywatne, zatrzymując się bądź to u rodziny i znajomych, bądź w nierejestrowanych kwaterach prywatnych. Ta część bazy turystycznej nie jest obecnie poddawana systematycznemu badaniu, które by choć w przybliżeniu dawało gwarancję uzyskiwania na ten temat wartościowej i wiarygodnej informacji"...
Poza bardzo niepełnym i ograniczonym do ujęcia w skali ogólnokrajowej szacunkiem liczby korzystających z bazy prywatnej, nie dysponujemy praktycznie żadnymi danymi w tej dziedzinie. Oczywiście, zjawisko to nie łatwo poddaje się pomiarowi.

2.2. Rejestracja graniczna

Polska należy do krajów, w których stosowana jest kontrola graniczna zarówno osób przyjeżdżających z zagranicy jak i wyjeżdżających za granicę; wyniki tej kontroli służą m.in. do celów statystycznych.

W zakresie statystyki ruchu przyjazdowego wyróżnić można trzy kategorie osób uczestniczących w szeroko rozumianym międzynarodowym ruchu turystycznym.[1/] Do pierwszej grupy należą turyści pochodzący z krajów, w stosunku do których obowiązuje posiadanie wizy, drugą /coraz liczniejszą/ stanowią turyści z krajów, które zawarły z Polską umowy o bezwizowym przekraczaniu granicy PRL przez swoich obywateli; dzieje się to zawsze na zasadzie wzajemności i tym statusem objęte są wszystkie kraje socjalistyczne, a spośród pozostałych Austria, Finlandia i Szwecja. Trzecią grupę stanowią obywatele NRD, jako jedynego do chwili obecnej kraju, z którym zawarta została umowa o uznaniu za dokument upoważniający do przekroczenia wspólnej granicy państwowej krajowego dowodu tożsamości, a zatem znosząca obowiązujący w stosunku do wszystkich innych krajów warunek posiadania paszportu zagranicznego lub równoważnego dokumentu /wkładka paszportowa, książeczka żeglarska itp./.[2/]

Od osób zakwalifikowanych do dwu pierwszych grup zbiera się informacje dotyczące:

- obywatelstwa, przynależności państwowej przyjezdnego,
- celu przyjazdu,
- środka lokomocji,
- miesiąca przyjazdu.

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Polska przyjęła międzynarodową definicję "odwiedzającego" /visitor/ zaproponowaną przez Konferencję "rzymską" ONZ. /The United Nations Conference on International Travel and Tourism Resolution and Recommendations, August - September 1963, wyd. UIOOT, s. 14/.

2/ Odpowiednia umowa między rządami PRL i NRD podpisana została w Warszawie, 25 listopada 1971 r., z mocą obowiązującą od 1 stycznia 1972.

Ponieważ dane te zbierane są przy wjeździe, na granicy, automatycznie niejako uzyskuje się dodatkową informację, a mianowicie o przejściu granicznym.

W stosunku do cudzoziemców obowiązanych do posiadania wizy analogiczne dane uzyskuje się w trybie zabiegów o charakterze wtórnostatystycznym: z formularzy wniosków wizowych oraz karty przekroczenia granicy.

Stosowane obecnie ujęcia statystyczne obejmują zarówno przyjazdy docelowe, jak i ruch tranzytowy.

Wszystko, co zostało dotychczas powiedziane, kwalifikuje rejestrację graniczną stosowaną wobec cudzoziemców przyjeżdżających do Polski do klasycznych niemal badań pełnych na zasadzie tzw. "frontier check", przy wyraźnej tendencji do ograniczenia zbieranych informacji do niezbędnego /lecz nie całkiem wystarczającego do analizy statystycznej/ minimum.

Nie dotyczy to jednak najliczniejszej grupy cudzoziemców, a mianowicie obywateli NRD.[1/] Masowość ruchu bezpaszportowego uniemożliwiła praktycznie wszelką rejestrację statystyczną przybywających do Polski turystów z NRD/niepożądaną zresztą, gdyż prowadzącą nieodwołalnie do hamowania ruchu, przez utrudnienie pracy i tak już przeciążonej służby granicznej/; toteż jedynym zabiegiem, poza sprawdzeniem dowodu tożsamości, było każdorazowo odnotowanie faktu przekroczenia granicy.

Podobna sytuacja wytworzyła się oczywiście w stosunku do obywateli polskich udających się do NRD, uniemożliwiając uzyskanie z rejestracji granicznej jakiegokolwiek materiału poza ogólną liczbą osób przekraczających granicę NRD /a raczej samych przekroczeń granicy, gdyż jedna osoba może w ciągu jednego dnia uczynić to kilkakrotnie/ z podziałem na miesiące oraz na przejścia graniczne.

W przypadku ruchu wyjazdowego do wszystkich innych krajów do 1973 r. obowiązywało obywateli PRL każdorazowe składanie

---

1/ Wg danych GUS, na podstawie materiałów otrzymanych z MSW w 1972 r. na ogólną liczbę ok. 8340 tys. cudzoziemców, którzy przekroczyli granicę PRL, ok. 6770 tys. stanowili obywatele NRD /GUS: Turystyka 1973, tabl. 1/44/.

wniosku o wydanie paszportu, wkładki paszportowej, lub przepustki upoważniającej do udania się na obszar konwencji turystycznej z CSRS, z którego to dokumentu w trybie zabiegu wtórnostatystycznego uzyskiwało się informacje pozwalające na stosunkowo dokładną analizę turystyki wyjazdowej z podziałem na kraje docelowe, cel /charakter/ wyjazdu i okoliczność korzystania lub nie z pośrednictwa biura podróży /ta cecha odnotowana jest także w rejestracji granicznej ruchu przyjazdowego/.[1/] Zapisy na granicy uwzględniające wszystkich obywateli PRL wyjeżdżających za granicę uzupełniają te dane ujęciem miesiąca wyjazdu i oznaczeniem przejścia granicznego, co w dużym stopniu determinuje również rodzaj użytego środka lokomocji /przejścia graniczne kolejowe, lotnicze i morskie/.

Ogólna ocena aktualnego stanu obserwacji statystycznej zagranicznej turystyki w Polsce pozwala stwierdzić, że jakkolwiek podstawowe jej ujęcia odpowiadają międzynarodowym zasadom prawidłowej statystyki w tym zakresie, nie można pominąć pewnych elementów niedorozwoju metodologicznego tej dziedziny badań statystycznych, a zwłaszcza zarysowujących się objawów niepełnego przystosowania do szybko zmieniających się warunków faktycznych i formalnych w jakich odbywa się stale rosnąca wymiana turystyczna Polski z zagranicą.

Do elementów niedorozwoju metodologicznego zaliczyć można nie w pełni konsekwentne zastosowanie międzynarodowej definicji "odwiedzającego" w turystycznym obrocie międzynarodowym, a mianowicie w tej części /nie wprowadzonej do polskiej praktyki statystycznej/, która dzieli ogólną kategorię tzw. "temporary visitors" na "turystów" i "wycieczkowiczów". Przydatność zastosowania tego podziału - zamiast opartego na przesłankach formalno-wizowych podziału na przybywających na pobyt i przejeżdżających tranzytem - wypada uświadomić sobie zwłaszcza po roku 1972, w związku z ruchem między Polską a NRD. Podstawowym zabiegiem typologicznym jest bowiem wyróżnienie z deformujące-

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ O zmianach wynikłych z wprowadzenia wkładek wielokrotnych p. s.169.

go cały trend historyczny potoku wymiany między obu naszymi krajami od 1972 r. właśnie tzw. wycieczkowiczów, czyli osób przebywających na terytorium kraju recepcyjnego krócej niż 24 godziny i /lub/ nie korzystających w tym czasie z noclegu.[1/]

Druga krytyczna uwaga dotyczy stosowania nieistotnych merytorycznie kryteriów klasyfikacyjnych /zaczerpniętych z podziałów formalnych/ - przy grupowaniu turystów ujmowanych statystycznie w ramach rejestracji granicznej - i publikowanie tych podziałów w seriach dotyczących turystyki zagranicznej. Poza wspomnianym już podziałem na tzw. "pobytowców" i "tranzytowców" jaskrawym przykładem jest wyróżnienie w statystyce przyjazdów turystów zagranicznych, a konkretnie z NRD, kategorii "na podstawie dowodów osobistych".[2/]

Nie można kwestionować użyteczności tej stratyfikacji dokonywanej przez władze graniczne, nie ma jednak żadnego uzasadnienia merytorycznego przenoszenie tego podziału do publikacji ze statystyki ruchu turystycznego.

Istotniejsze braki odnotować należy w statystyce wyjazdów zagranicznych obywateli polskich. Oparcie tej statystyki w głównej mierze o wtórny materiał statystyczny pochodzący z Biura Paszportów MSW /zbierany z kolei z Biur Paszportów Zagranicznych Woj. Komend MO/ uniemożliwia ujęcie statystyczne /w skali kraju/ tak istotnych cech jak przejście graniczne, a co za tym idzie rodzaj użytego środka lokomocji; nie można również uzyskać informacji odnośnie długości pobytu za granicą, niezmiernie istotnej dla oceny ilościowej ruchu turystycznego, a zwłaszcza wydatków dewizowych na turystykę bierną /wyjazdową/.

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Dlatego piszący te słowa dokonując analizy ruchu turystycznego w 1972 r. przeprowadził systematyczne urealnienie ruchu między Polską.a NRD, szacując jego wielkość /po wydzieleniu kategorii jednodniowych wycieczkowiczów/ na ok. 1310 tys. /zamiast ok. 6760 wykazanych przez GUS/ po stronie przyjazdów i na ok. 2180 tys. /zamiast wykazanych przez GUS ok. 9470 tys. /po stronie wyjazdów/. Patrz: Ruch turystyczny w Polsce w 1972 r. Instytut Turystyki, Warszawa 1974.

2/ Turystyka 1973. Wyd. GUS, tabl. 1/44.

Tych kilka braków odnotowanych w metodach statystycznej obserwacji ruchu zagranicznego pogłębia obawy, że aparat obserwacji statystycznej nie dość szybko upora się z nowymi zadaniami, wynikającymi z wprowadzenia wielokrotnych wkładek paszportowych na wyjazdy do krajów socjalistycznych, bez obowiązku uzyskiwania każdorazowo od organów paszportowych oddzielnej klauzuli wyjazdowej, ze sprowadzeniem całej formalności do uiszczenia odpowiedniej opłaty skarbowej i turystycznej,[1/] oraz że największy składnik naszej wymiany turystycznej z zagranicą - ruch turystyczny między Polską, a NRD będzie pozbawiony nadal właściwego statystycznego materiału informacyjnego.[2/]

2.3. Statystyki pomocnicze

Do grupy badań ruchu turystycznego o charakterze wyraźnie pomocniczym w stosunku do dwu zasadniczych /rejestracja w bazie noclegowej i na granicy/ zaliczyć należy sprawozdawczość organizatorów turystyki wycieczkowej, będącą oryginalnym dorobkiem polskim, wynikającym z systematyki podziału ruchu turystycznego na ruch pobytowy, wycieczkowy i wypoczynek po pracy /poza miejscem zamieszkania/.

Podobnie jak noclegi, ruch wycieczkowy objęty jest systemem sprawozdawczości statystycznej prowadzonej przez GUS. System ten jest ujęty w Instrukcji 147 z dn. 12 grudnia 1972r. "w sprawie sprawozdawczości statystycznej w zakresie krajowych imprez turystycznych" wydanej przez Departament statystyki Oświaty, Kultury i Spraw Socjalnych GUS. Sprawozdawczość ta obejmuje pięć typów imprez turystycznych, a mianowicie:

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27.IV.1973 w sprawie opłaty paszportowej /Dz.U. Nr 18 z dnia 11.5.1973 r./ Zarządzenie to uniemożliwia prowadzenie statystyki wyjazdowego ruchu zagranicznego przez organa paszportowe, gdyż liczba wydanych wkładek paszportowych zupełnie nie koresponduje z dokonanymi w danym roku podróżami.

2/ Propozycje wprowadzenia istotnych zmian w tym zakresie zawarte są w artykule J. Tarkowskiego oraz piszącego te słowa w "Statystyku Terenowym" z lutego 1975 /Nr 2/153/ pt.: "Badania ankietowe ruchu turystycznego na granicach - nakazem jutra i dnia dzisiejszego".

a/ obozy turystyczne, czyli trwające ponad 7 dni imprezy stałe lub wędrowne zorganizowane dla poszczególnych grup o zindywidualizowanym programie turystycznym,

b/ wycieczki, czyli imprezy trwające do 7 dni, polegające na jednorazowej akcji nastawionej na zwiedzanie jednego lub wielu obiektów turystycznych,

c/ rajdy, czyli imprezy zorganizowane na warunkach określonych specjalnymi regulaminami w różnych dyscyplinach turystyki /W rajdach uczestniczą turyści w zorganizowanych grupach, rywalizujących między sobą o ustalone nagrody. Charakterystycznym elementem rajdu jest przebycie określonej trasy i spotkanie wszystkich grup w jednym, z góry określonym miejscu/,

d/ spływy i rejsy, czyli imprezy organizowane w dyscyplinach turystyki wodnej, na podobnych zasadach jak rajdy,

e/ zloty, czyli krótkotrwałe /1-2 dni/ imprezy masowe o określonym programie społeczno-politycznym i artystycznym, w którym najistotniejszym momentem jest koncentracja uczestników w jednym, z góry ustalonym miejscu.

Narzędziem badania imprez turystycznych jest formularz K-tur-4. Dostarcza on informacji o liczbie odbytych imprez, liczbie ich uczestników i liczbie osobodni dla scharakteryzowanych wyżej pięciu typów imprez. Sprawozdawczością opartą na formularzach K-tur-4 objęte są różnego rodzaju instytucje i organizacje zajmujące się organizowaniem imprez turystycznych, które instrukcja 147 dzieli na osiem następujących grup:

1/ przedsiębiorstwa, biura i spółdzielnie turystyczne o ogólnopolskim zasięgu działania /Juventur, Almatur, Harctur, Gromada, Orbis, Sports-Tourist, Turystyka/ oraz terenowe jednostki im podległe,

2/ przedsiębiorstwa o lokalnym zasięgu działania podległe radom narodowym /Wawel-Tourist, Turystyka, Bieszczady, Śnieżnik/,

3/ jednostki i zakłady budżetowe podległe administracji tere-

nowej /powiatowe i wojewódzkie ośrodki sportu, wypoczynku i turystyki, w tym także miast stanowiących powiaty i miast wyłączonych z województw/,

4/ organizacje sportowe i turystyczne /Automobilklub, Związek Kajakowy, Kolarski, Motorowodny, Motorowy, Wędkarski i Żeglarski, Polskie Towarzystwo Schronisk Młodzieżowych, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Ludowe Zespoły Sportowe, Start/ i podległe im jednostki wojewódzkie,

5/ organizacje społeczno-polityczne /LOK, ZHP, ZMS, ZSMW/ oraz podległe im jednostki wojewódzkie ,

6/ Ministerstwo Oświaty i Wychowania oraz kuratoria okręgów szkolnych /działalność szkół/,

7/ Fundusz Wczasów Pracowniczych,

8/ Liga Ochrony Przyrody.

Tryb realizacji tego badania jest inny niż badania noclegów. Podstawowymi jednostkami sprawozdawczymi są jednostki wojewódzkie wyżej wymienionych organizacji, które sporządzają sprawozdania z imprez turystycznych zorganizowanych na terenie województw i przesyłają je do swoich władz centralnych. Te z kolei przesyłają sprawozdania do GUS. Nieco innym trybem przebiega sprawozdawczość z imprez turystycznych prowadzonych przez organizacje wymienione w punktach 2 i 3, czyli różnego rodzaju jednostki podległe organom administracji terenowej. Jednostki te przesyłają sprawozdania do Wojewódzkich Komitetów Kultury Fizycznej i Turystyki, które z kolei przesyłają je do Centralnego Ośrodka Informacji Turystycznej GKKFiT, a ten przekazuje je następnie do GUS.

Doceniając wartość tego systemu należy zgodzić się z J. Tarkowskim, formułującym istotne zarzuty, które sprowadzają się do:

- niekompletności /z założenia/ statystyki imprez turystycz-

nych,[1/]

- nieokreśloności miejsca, w którym dokonywany jest pomiar,[2/]

- występowania faktów kilkakrotnego liczenia tej samej imprezy; obowiązujący system nie zabezpiecza przed taką możliwością, gdyż poszczególne instytucje i organizacje zobowiązane do sprawozdawczości w systemie K-tur-4 prowadzą

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ J. Tarkowski w wielokrotnie cytowanym raporcie stwierdza: "Statystyka imprez turystycznych już w swych założeniach nie jest statystyką pełną. Pomijam tu nawet problem wycieczek prywatnych, gdyż badanie imprez turystycznych obejmuje tylko część imprez organizowanych. Jak można sądzić z przytoczonej wyżej listy organizacji objętych sprawozdawczością K-tur-4, mamy tu do czynienia niewątpliwie z organizacjami bardzo aktywnymi w tej dziedzinie. Są to bądź organizacje "profesjonalnie" zajmujące się działalnością, bądź organizacje, które w swej działalności wiele uwagi poświęcają turystyce. Z drugiej jednak strony lista ta nie wyczerpuje, jak można przypuszczać, nawet wszystkich organizacji aktywnych w dziedzinie turystyki, nie wspominając o organizacjach i instytucjach, dla których działalność turystyczna stanowi margines ich aktywności. W ten sposób obecna statystyka imprez turystycznych jest raczej statystyką aktywności w tej dziedzinie niektórych organizacji niż statystyką imprez sensu largo. W sumie więc wartość tych danych jest poważnie ograniczona, zarówno dla analizy tego typu ruchu turystycznego w skali ogólnokrajowej, jak i dla analiz wycinkowych, regionalnych".

2/ Cyt. za J. Tarkowskim: "Turystyka jest zjawiskiem przestrzennym i wyraźne określenie, w jakim miejscu dokonywany jest pomiar jest jednym z podstawowych wymogów każdej statystyki turystycznej. Niestety, polska statystyka imprez turystycznych nie spełnia tego warunku. Podważa to w bardzo poważnym stopniu jej wartość. Nawet w odniesieniu do niepełnych danych, jakie gromadzą kwestionariusze K-tur-4 nie zawsze jesteśmy w stanie określić aktywność badanych organizacji w przestrzeni, ani też ustalić skąd lub dokąd ruch się odbywa".

ją niezależnie od innych.[1/]

Poza omówioną powyżej sprawozdawczością statystyczną z imprez turystycznych, która pomimo swoich wad zapełnia dość istotną część oficjalnych wydawnictw GUS z zakresu ruchu turystycznego,[2/] do statystyk pomocniczych przy analizie, które pośrednio dostarczają informacji o wielkości, a nawet strukturze ruchu turystycznego w skali krajowej lub lokalnej w podziale na poszczególne miesiące, zaliczyć należy:

- statystykę przewozów pasażerskich kolejkami linowymi i wyciągami turystycznymi, która ze względu na swój wyłącznie turystyczny charakter ujęta została w turystycznym wydawnictwie GUS,[3/]
- statystykę przewozów pasażerskich /dokonywanych wszystkimi rodzajami transportu publicznego/,[4/]
- statystykę przewozów turystycznych /specjalnie wynajętymi środkami lokomocji/,[5/]
- statystykę prywatnych pojazdów mechanicznych /samochodów, motocykli i skuterów/.[6/]

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Znów słuszna uwaga J. Tarkowskiego na ten temat: "Tak więc jeśli np. szkoła, koło ZMW czy ZMS organizuje wycieczkę, zlecając jej organizację jednostce PTTK, to istnieje znaczne prawdopodobieństwo podwójnej, a nawet kilkakrotnej rejestracji tej wycieczki. Pewne wyobrażenie o potencjalnych rozmiarach tego niebezpieczeństwa można sobie wyrobić, jeśli sobie uświadomimy, że w roku 1971 spośród 145.808 wycieczek zorganizowanych przez PTTK tylko 46.468 Towarzystwo zorganizowało dla własnych członków /kół, komisji, oddziałów i okręgów/, a 99.340 wycieczek zorganizowały Biura Obsługi Ruchu Turystycznego. Innymi słowy organizacyjna działalność PTTK w 67% skierowana była "na zewnątrz" i te 67% wycieczek potencjalnie mogło być podwójnie liczone: przez PTTK i jego zleceniodawców".

2/ Np. w wyd. GUS: Turystyka 1973, na 20 tablic dotyczących krajowego ruchu turystycznego 6 pochodzi z tej sprawozdawczości.

3/ Turystyka 1973. Wyd. GUS, tabl. 15/19.

4/ Rocznik Statystyczny GUS 1973, tabl. 7/423 - przejazdy autobusowe, tabl. 24/440 i 25/441 - przewozy lotnicze oraz 39/ /455 - przewozy pasażerów statkami morskimi.

5/ Tamże, tabl. 17/433/22/438.

6/ Tamże, tabl. 17/433/.

Na zakończenie oceny aktualnego stanu badań ruchu turystycznego w Polsce metodami opartymi na obserwacji pełnej dodać należy - poza wymienionymi uprzednio brakami i niedociągnięciami - że obowiązujący obecnie system pomija poważną dziedzinę ruchu beznoclegowego /a więc prawie cały wypoczynek świąteczny i pewną część ruchu wycieczkowego/, oraz fakt, że zapisami rejestracyjnymi nie są objęte osoby korzystające z wypoczynku u rodziny na wsi.[1/]

Uświadomienie sobie przez organizatorów turystyki tych niedociągnięć spowodowało, że, obok badań pełnych, zwłaszcza w ciągu ostatnich dziesięciu lat, sporo uwagi poświęcono rozwojowi badań częściowych /niewyczerpujących/, a także niejednokrotnie uciekano się do przybliżonych ocen szacunkowych.

3. Badania częściowe /niewyczerpujące/

Badania ruchu turystycznego w Polsce z zastosowaniem technik sondażowo-ankietowych mają już za sobą pewną tradycję i określony dorobek. Podzielić je można zależnie od skali na badania lokalne lub ogólnokrajowe, przy czym wśród pierwszej grupy, jako pionierskie, wymienić należy wspomniane już[2/] badania zorganizowane przez zespół SGPiS na terenie Rytra i Tęgoborza w 1957 r. Najistotniejsze znaczenie mają oczywiście badania w makroskali ogólnokrajowej.

3.1. Ogólnopolskie badania OBOP i COIT

Badania tego typu na zlecenie GKKFiT rozpoczął w 1961r.Ośrodek Badania Opinii Publicznej przy Komitecie do Spraw Radia i Telewizji w Warszawie.

Podobne badania przeprowadzono również w latach 1962 i 1963 w formie ankiet zamierzeń na sezon turystyczny i jego faktycznej oceny. Ankieta "Wypoczynek i turystyka" przeprowadzona

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Jest to znany m.in. w piśmiennictwie niemieckim problem t. zw. "Besuchsfremden", którego rozwiązanie zostało zaproponowane w opracowaniu: "Ruch turystyczny Polsce w 1967 r."

2/ Patrz rozdział II.

została wśród ludności dorosłej. Ankieta "Wakacje naszych dzieci" przeprowadzona została wśród rodziców dzieci w wieku 10-17 lat. W 1962 r. badania ankietowe przeprowadzono dwukrotnie - wiosenne /prognozowe/: "Wypoczynek i turystyka", dotyczące planów wypoczynkowo-turystycznych na rok bieżący oraz jesienne, posezonowe: "Mój tegoroczny wypoczynek" - dotyczące oceny faktycznych poczynań w tym zakresie w minionym sezonie.

Najnowsze badania tego typu przeprowadzone zostały w 1971r. przez Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej GKKFiT.[1/]

Ankieta "Mój wypoczynek", będąca podstawą analizy, zrealizowana w okresie marzec - kwiecień 1971, była kontynuacją badań, które z inicjatywy GKKFiT począwszy od 1961 r. prowadził Ośrodek Badania Opinii Publicznej przy Polskim Radio i Telewizji.

Zgodnie z założeniami GKKFiT, badania te zaplanowane zostały jako dynamiczna analiza przemian w dziedzinie spędzania urlopów w Polsce oraz przemian w dziedzinie ruchu turystycznego. Wyniki tych badań, prowadzonych w skali ogólnopolskiej, miały na celu ustalenie, jak zmienia się nasilenie wyjazdów wypoczynkowych i jak kształtują się wyjazdy wypoczynkowe i turystyczne w różnych środowiskach społecznych, w różnych grupach wykształcenia, oraz w zależności od rozmiarów zamieszkiwanych miejscowości.

Podobnie jak w 1967 r., badania w 1971 r. zrealizowane zostały na dwustopniowej próbie przestrzennej - uzyskanej w taki sposób, że rozsiew miejscowości /punktów ankiety/ był wynikiem losowania przestrzennego /każde miasto w Polsce miało szansę wejścia do próby proporcjonalną do liczby zamieszkującej je ludności/, natomiast dobór osób do badania został określony za pomocą metody "quota" /dobór proporcjonalny ze względu na niektóre cechy struktury społeczno-demograficznej, stosowany przez OBOP/. Próba, na której oparte były te badania /realizowane w 1971 r., a dotycząca wyjazdów w 1970 r./, uzyskana została w wyniku losowania przestrzennego przeprowadzonego w 1967 r., na-

---

1/ Anna Pawełczyńska: Urlopy, wycieczki, weekendy. Wyd.GKKFiT Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej, Warszawa 1971.

tomiast dobór proporcjonalny został skorygowany na podstawie aktualnych danych statystycznych GUS informujących o strukturze społeczno-demograficznej ludności Polski. Próba reprezentatywna stanowiąca podstawę do realizacji badań została zaplanowana na 2000 osób - w wyniku badań uzyskano 1976 poprawnie wypełnionych ankiet, a więc próba zrealizowana stanowi 98,2% próby planowanej. Zebrany materiał skontrolowano ze względu na proporcje przestrzenne i społeczno- demograficzne założone w próbie planowej. Stwierdzono, że odchylenia między próbą planową, a próbą zrealizowaną nie przekraczają 2%. Biorąc pod uwagę zarówno poprawność proporcji próby jak też prawie stuprocentową realizację badań, można zebrany materiał uznać za reprezentatywny. Upoważnia to do wnioskowania, na podstawie wyników badań przeprowadzonych w próbie przestrzennej "quota" liczącej około 2.000 osób, o społecznym zasięgu i dynamice /w przybliżeniu/ wyjazdów wypoczynkowych ludności miejskiej liczącej powyżej 18 lat.

Wyniki badań przeprowadzonych w 1971 r., cytowane wielokrotnie na innych stronach niniejszej pracy, umożliwiły uzyskanie nieosiągalnych skądinąd informacji lub weryfikację informacji pochodzących z innych źródeł i dotyczących:

- sposobu organizowania wypoczynku przez ludność miejską /wyjazdy prywatne, wyjazdy organizowane przez różne instytucje/,
- czasu trwania wyjazdu oraz okresów największego nasilenia ruchu urlopowego w różnych rejonach kraju,
- rejonizacji ruchu wyjazdowego oraz ustalenia tak zwanych szczytów tego ruchu w czasie, w powiązaniu z oceną przygotowania poszczególnych rejonów do przyjęcia dużej liczby osób na okres wypoczynku.

Ponadto badania te naświetliły obiektywnie uzależnienie aktywności turystycznej różnych grup społecznych od zespołu cech o charakterze społeczno-demograficznym i ekonomicznym, a przez zbadanie grupy osób nie uczestniczących w ruchu turystyczno-wypoczynkowym pozwoliły sprawdzić, jakie przyczyny obie-

ktywne i subiektywne najbardziej /w skali krajowej/hamują rozwój ruchu turystycznego i wyjazdów urlopowo-wypoczynkowych.

Wyniki tych badań stanowią bardzo pozytywny dorobek, który ze względu na poprawność metodologiczną i wieloletnią powtarzalność jest osiągnięciem w skali międzynarodowej. Niedociągnięciem natomiast tych badań jest pominięcie analizy statystycznej przy prezentowaniu wyników, a zwłaszcza nie podanie współczynników zmienności i tzw. względnych błędów przy szacowaniu wartości średnich /przy założonym poziomie ufności/. Dodatkowym zarzutem, jaki można by sformułować pod adresem organizatorów badań, jest brak troski o szersze udostępnienie ich wyników użytkownikom krajowym i nie wykorzystanie możliwości przetłumaczenia /choćby w postaci syntezy/ na obce języki celem zademonstrowania tego dorobku na forum międzynarodowym.

3.2. Badania ankietowe ruchu wyjazdowego do NRD

Innym przykładem badania częściowego z zastosowaniem metody reprezentacyjnej, obejmującego tym razem problematykę ruchu zagranicznego, mogą być zainicjowane przez stronę polską badania ruchu turystycznego między Polską a NRD.[1/] W pierwotnym zamierzeniu chodziło o badania oparte na jednolitym kwestionariuszu i tej samej metodzie dla obu krajów, czego jednak w praktyce nie udało się osiągnąć, tak, że właściwie mówić można tylko o przeprowadzeniu podobnych badań w tym samym czasie na terenie obu krajów i wzajemnym poinformowaniu się o wynikach.

Ogólnym celem badań było zebranie danych umożliwiających analizę ilościową i opis sytuacji powstałej w wyniku otwarcia granic dla bezpaszportowego ruchu turystycznego między Polską, a Niemiecką Republiką Demokratyczną. Miały one nie tylko sta-

---

1/ Badanie to przeprowadzono na podstawie umowy zawartej między odpowiednimi instytucjami Polski i NRD w kwietniu 1973. Ze strony Polski realizatorem umowy był Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej, a następnie Instytut Turystyki; badaniami kierowała Teresa Konwicka przy naukowej konsultacji Anny Pawełczyńskiej. Pełny raport z wyników badań jest w posiadaniu Instytutu Turystyki.

nowić podstawę do oszacowania rozmiarów istniejącej wymiany ale i umożliwić planowanie żywiołowo do tej pory rozwijającego się zjawiska. Wyniki badań dostarczyć miały przybliżonych informacji dotyczących wielu spraw, takich jak:

a/ formy organizacji wyjazdów - chodziło tu zarówno o podział na wyjazdy indywidualne i grupowe jak i udział różnych organizacji w ruchu turystycznym,

b/ ogólne rozmiary ruchu turystycznego Polska - NRD oraz ich różnice sezonowe,

c/ wykorzystanie poszczególnych rodzajów lokomocji,

d/ wykorzystanie różnych miejsc noclegowych,

e/ przybliżona ocena struktury wydatków związanych z wyjazdem,

f/ ruchliwość przestrzenna turystów - w jakiej mierze nastawieni są na pobyt w jednym miejscu, a w jakiej na podróżowanie po całym kraju,

g/ czas przeznaczony na wyjazdy,

h/ obyczaje wypoczynkowe,

i/ motywy wyjazdów i przesłanki podejmowanych decyzji zarówno zachęcających jak i zniechęcających do wyjazdu,

j/ źródła informacji turystycznej i stopień zaspokojenia potrzeb w tym względzie.

Dodatkowo w badaniach poświęconych w zasadzie ruchowi turystycznemu Polska - NRD uzyskano dane o wyjazdach wypoczynkowych w kraju i za granicę do innych państw w 1972 r.

Badania przeprowadzono w oparciu o kwestionariusz, składający się w większości z pytań zamkniętych. Wypełniony był przy pomocy wyszkolonych odpowiednio ankieterów /stałej siatki współpracowników PAN/, którzy docierali do respondentów z całej Polski. Populacją generalną stanowiącą podstawę losowania była zbiorowość dorosłych mieszkańców Polski objęta spisami wyborców do Sejmu PRL z 19.III.1972 r. Próba reprezentatywna ogólnopolska /miasto i wieś/ dokonana została wg schematu dwustopniowego: jednostkami losowania pierwszego stopnia były obwody

spisowe, zaś jednostkami losowania drugiego stopnia - osoby znajdujące się na listach wyborczych. W wyniku badań zebrano 3013 wypełnionych ankiet, uzyskując próbę reprezentatywną, uwzględniającą proporcjonalne liczebnie przedstawicielstwo poszczególnych województw, co upoważnia do wnioskowania na tej podstawie o całej pełnoletniej ludności Polski.

Jakkolwiek, ze względu na wspomniane trudności w ujednoliceniu kwestionariusza i metody badań ze strony NRD, trudno mówić o porównywalności osiągniętych wyników - badanie to zasługuje na uwagę jako pierwsza próba dwustronnej współpracy międzynarodowej w tym zakresie, przy czym ze strony polskiej zastosowana była prawidłowa z punktu widzenia teoretycznego metoda postępowania.

3.3. Badania wykorzystania urlopów przeprowadzone przez GUS

Największe znaczenie w historii badań reprezentacyjnych ruchu turystycznego w Polsce przypisać należy przeprowadzonemu w grudniu 1973 r. badaniu wykorzystania urlopów w 1973 r. Badanie przeprowadził Departament Statystyki Budżetów Rodzinnych i Zespół Badań Statystyczno-Socjologicznych Biura Spisów GUS na ogólnokrajowej reprezentacyjnej próbie 11.900 respondentów zatrudnionych w uspołecznionej gospodarce narodowej i mających prawo do urlopu w 1973 r.

Podstawą badania był kwestionariusz "B-16 - Badanie wykorzystania urlopów 1973" zawierający 20 pytań dotyczących wykorzystania urlopu, 5 pytań dotyczących danych osobistych oraz 8 pytań z kwestionariusza B-4 służącego do charakterystyki gospodarstw domowych podległych stałemu badaniu budżetów rodzinnych. Należy stwierdzić, że budowa kwestionariusza odpowiada wszystkim warunkom otrzymania pełnej informacji dotyczącej długości urlopu /zastosowano pięć klas, w tym dwie krańcowe otwarte: do 14 dni i ponad 26 dni/, miejsca i czasu jego spędzenia, jednokrotności lub wielokrotności wyjazdów, sposobu organizacji pobytu urlopowego i wykorzystania czasu wolnego od pracy zawodowej. Wiele miejsca poświęcono badaniom uwarunkowań i motywacji rezygnowania z wyjazdów wypoczynkowych w czasie ur-

lopu oraz na określenie przyczyn rozbieżności między zamiarami urlopowo-wypoczynkowymi, a ich faktyczną realizacją,i to zarówno pod względem rejonu, okresu /terminu/ jak i sposobu realizacji. Duże znaczenie dla organizatorów turystyki ma wreszcie zespół pytań dotyczących upodobań urlopowych respondentów, który pozwoli określić charakterystykę "wymarzonego" urlopu Polaka w 1973 r. Jedynym mankamentem jest brak pytań dotyczących kosztu wyjazdu /ogólnego i na 1 osobę/, co dość istotnie osłabiło przydatność wyników do analizy ekonomicznej udziału w ruchu turystycznym. Niemniej wyniki tego badania uznać należy za jeden z najwartościowszych materiałów poznawczych z zakresu ruchu turystycznego z uzyskanych dotychczas w skali krajowej i za wysoce przydatne do studiów porównawczych w skali międzynarodowej.

Badanie z 1973 r. nawiązuje metodami i założeniami badawczymi do wcześniejszego, przeprowadzonego w 1969 r. na reprezentatywnej próbie gospodarstw domowych, liczącej 5552 osoby.[1/] Badania z 1969 r. przeprowadzono przy pomocy trzyczęściowej ankiety; pierwsze dwie części dotyczyły tzw. "cech adresowych" gospodarstw domowych oraz cech osobistych osób badanych,trzecią zaś stanowiły pytania "turystyczne": liczba dni urlopowych przysługujących osobie badanej, opinia o reformie urlopowej , wyjazdy weekendowe, ciągłość wykorzystania urlopu, miesiące, w których urlop był wykorzystany oraz formy wykorzystania urlopu w domu i poza domem. Pytano także o okolice w których spędzano ten urlop oraz o osoby z rodziny towarzyszące ewentualnie respondentom w wyjeździe. Z 21 tablic zamieszczonych we wspomnianym opracowaniu jako wynik badania wyciągnąć można wnioski charakteryzujące stwierdzone współzależności określonych par cech, jak np.:

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Wyd. GUS z serii "Budżety rodzinne": Wykorzystanie urlopów wypoczynkowych przez członków badanych gospodarstw domowych 1969 r. Warszawa, styczeń 1971, ss. 17, 21 tabl./.

- że wśród pracowników fizycznych - w porównaniu z pracownikami umysłowymi-wyższe były odsetki osób dysponujących krótszym urlopem /14-17 dni roboczych/, a znacznie niższe odsetki osób dysponujących urlopem dłuższym,
- że występuje współzależność między wzrostem poziomu wykształcenia, a wzrostem odsetków osób dysponujących dłuższym urlopem, co wskazuje, że wykształcenie jest jednym z czynników warunkujących długość urlopu,
- że przeważająca część respondentów /52,2%/wykorzystuje swój urlop bez dzielenia go na części, zaś w miarę wzrostu liczby przysługujących dni urlopu rośnie odsetek osób, wykorzystujących go z przerwami.

Ponadto stwierdzono, że w miarę wzrostu zamożności bardzo wyraźnie wzrastają odsetki osób spędzających urlop w górach i nad morzem, zaś nie mniej wyraźnie zmniejszają się odsetki osób, które cały urlop przeznaczyły na pracę /zarobkową lub niezarobkową/.

4. Szacunkowe oceny ilościowe ruchu turystycznego

Najbardziej krytycznie ocenić należy stosowaną dość powszechnie w naszym kraju praktykę określania wielkości ruchu turystycznego w konkretnym okresie czasu i na określonym terenie na podstawie przybliżonej oceny szacunkowej. Praktyka ta stosowana jest wówczas, gdy zawodzą wszystkie inne źródła uzyskania niezbędnych informacji. Głównym obszarem rodzajowym ruchu turystycznego, w stosunku do którego stosuje się tę praktykę, jest ruch weekendowy lub inaczej wypoczynek po pracy i nauce spędzany poza miejscem zamieszkania.

Nie ma dotychczas ujednoliconych podstaw metodologicznych do stosowania ocen szacunkowych i, praktycznie biorąc, panuje w tym zakresie duża dowolność, regulowana jedynie ogólną dyrektywą właściwego wykorzystania do szacunku wszystkich dostępnych źródeł informacji ilościowej, o charakterze podstawowym i pomocniczym, dotyczących ruchu turystycznego.

Jako próbę wprowadzenia ujednoliconej metody postępowania przy formułowaniu szacunkowych ocen wielkości ruchu turystycznego wymienić można propozycje opracowane przez piszącego te słowa wspólnie z A. Pawełczyńską[1/] na podstawie wyników specjalnych badań pilotażowych przeprowadzonych w marcu 1968 r. w Szczyrku i Katowicach oraz we wrześniu 1968 r. w Zalesiu Górnym i w Warszawie; istotą propozycji było wykorzystanie niektórych danych z różnych rejestracji prowadzonych w ośrodkach wypoczynkowych /np. wypożyczonego sprzętu turystycznego, sprzedaży biletów na basen itp./ w połączeniu z przeprowadzeniem w tych ośrodkach i w odpowiednio dobranych zakładach pracy ośrodka wielkomiejskiego specjalnych badań ankietowych.

Odnotowując podjęcie tej próby, stwierdzić jednak należy , że propozycja ta spotkała się z krytyką, kwestionującą dopuszczalność uogólniania wyników uzyskanych przy pomocy badań nie reprezentatywnych, oraz że nie są znane praktyczne przykłady jej efektywnego zastosowania.

Mimo zastrzeżeń dotyczących stosowania szacunków do oceny wielkości ruchu turystycznego należy jednak zdecydowanie utrzymać serie statystyczne publikowane w rocznikach GUS, oraz w kolejnych zeszytach serii wydawniczej "Statystyka Polski" prezentujących ruch turystyczny według województw i z podziałem na turystykę pobytową, wycieczkową i wypoczynek po pracy.[2/] Serie te ujmują /prawidłowo/ wielkość ruchu zarówno w rachunku osób jak i osobodni, mają przy tym ogromną zaletę systematycznego prowadzenia /obecnie już przez blisko półtorej dekady / , co wobec braku tradycji w zakresie polskiej statystyki turystycznej jest niewątpliwym osiągnięciem. Drogą szczegółowych analiz porównawczych różnych form ruchu turystycznego ujmowanych w tych właśnie seriach z danymi pochodzącymi z zapisów

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Metoda szacunkowa badania wielkości wypoczynku świątecznego. GKKFiT, Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej. Warszawa 1969.

2/ Patrz np. tabl. 2/719/ w Roczniku Statystycznego GUS z 1973r /s. 535/ i tabl. 1/5/ w wyd. GUS: Turystyka 1973 /s. 10/.

w bazie noclegowej i wynikami badań reprezentacyjnych, wykazywałem wielokrotnie zasadniczą trafność prezentowanych wielkości.[1/] W istocie wiarygodność i wartość poznawcza tych danych, mimo że opatrzone są przypiskiem "dane częściowo szacunkowe" i podają wielkość ruchu w zaokrągleniu do tysiąca /a w sumowaniu ogólnokrajowym niejednokrotnie do dziesięciu tysięcy/, jest częstokroć znacznie wyższa niż pozornie ścisła statystyka z bazy noclegowej, co do której pewne jest, że nie uwzględnia "instytucjonalnie" określonej kategorii obiektów, nie mówiąc o przypadkach zaniedbań w zgłaszaniu do ewidencji nowo uruchomionych zakładów noclegowych, lub skreślaniu z niej zakładów zlikwidowanych.

Na zakończenie krótkiej oceny aktualnego stanu polskiej statystyki ruchu turystycznego przypomnieć należy omówiony w pierwszym rozdziale poważny i doceniany dorobek w tym zakresie na forum międzynarodowym, zarówno w ramach wspólnoty socjalistycznej jak i w działaniach o charakterze uniwersalnym. Może być niewątpliwie przedmiotem satysfakcji, że:

- polskie inicjatywy i opracowania stały się przyjętą przez konferencję urzędów turystycznych krajów członków RWPG podstawą teoretyczną unifikacji systemu sprawozdawczości, analizy i prognozowania w zakresie turystyki w tych krajach, [2/]
- zgodnie z wnioskami delegacji polskiej istotnie przeredagowany został europejski program pracy w zakresie statystyki turystyki,[3/]

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ M.in. wywód taki dla danych z 1968 r. zamieszczony jest w wyd. GUS: Statystyka Turystyki 1968 /Uwagi metodologiczne/, w wyd. Centralnego Ośrodka Informacji Turystycznej "Ruch turystyczny w Polsce w 1967 r.", oraz ostatnio w wyd. Instytutu Turystyki "Ruch turystyczny w Polsce w 1972 r.".

2/ Patrz informacje i przypisy do s.17 /rozdz.I/.

3/ Wnioski delegacji polskiej zasadniczo zmodyfikowały przygotowaną przez sekretariaty Komisji Statystycznej i Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ klasyfikację badanych cech zakładów noclegowych, syntetyzując rozstrzelone charakterystyki techniczno-ekonomiczne /przeniesione z innych statystyk ONZ/ w jeden wielki blok p.n. "charakterystyki ekonomiczne" /Dok. United Nations Economic and Social, Council Doc. Conf. Eur. Stats /WC 39/ z dn. 24 marca 1972 r.

- w uchwałach odpowiedniej komisji XXIII Zgromadzenia Ogólnego UIOOT odbytego w październiku 1973 r. w Caracas znalazła się zaprezentowana przez delegację polską rekomendacja, zalecająca urzędom turystycznym państw członkowskich nawiązanie i utrzymanie stałej współpracy z narodowymi urzędami statystycznymi w zakresie doskonalenia statystyki międzynarodowego i krajowego ruchu turystycznego, jak również statystyki infrastruktury turystycznej i efektów ekonomicznych turystyki zagranicznej.[1/]

Do inicjatyw, które nie mogą być wpisane na listę dotychczasowych osiągnięć, zaliczyć trzeba wielokrotnie ponawiane przez Polskę propozycje wspólnej publikacji dla krajów socjalistycznych, zawierającej okresową prezentację rozwoju turystyki w tych krajach na podstawie specjalnie zestawionych tabel statystycznych i odpowiednich analiz opisowych.

Wysunięte na kartach niniejszej pracy uwagi krytyczne dotyczące aktualnego stanu polskiej statystyki turystyki, a w szczególności statystyki ruchu turystycznego legły m.in. u podstaw decyzji Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 31 lipca 1975 powołującej resortowy zespół do opracowania wniosków zmierzających do usprawnienia statystyki z zakresu kultury fizycznej i turystyki[2/].
Przygotowywane do decyzji władz statystycznych i turystycznych wnioski w dużym stopniu opierają się na rozważaniach zawartych na kartach niniejszej pracy i uwzględniają wiele proponowanych rozwiązań kierunkowych.

- - - - - - - - - - - - - -

1/ Resolutions and decisions adopted by the XXIII nd General Assembly of IUOTO at Caracas, October 1973, s. 38.

2/ Piszący te słowa powołany został na wiceprzewodniczącego tego zespołu i powierzono mu kierowanie podzespołem zajmującym się problematyką turystyczną.

Rozdział VII

NAJWAŻNIEJSZE KIERUNKI ROZWOJU ILOŚCIOWYCH BADAŃ RUCHU TURYSTYCZNEGO W POLSCE

Konfrontacja aktualnego stanu ilościowych badań ruchu turystycznego w Polsce, zwłaszcza przy uwzględnieniu występujących w tej dziedzinie braków i niedostatków, z zarysowanymi w piśmiennictwie teoretycznymi wymogami i praktycznym dorobkiem poszczególnych krajów - pozwala na podjęcie próby wytyczenia podstawowych kierunków rozwoju tych badań w najbliższym okresie.

1. Kierunki usprawnienia systemu sprawozdawczości statystycznej w turystyce

1.1. Zagraniczny ruch turystyczny

Jako pierwszy postulat wynikający z krytycznej oceny przeprowadzonej na innych stronach tej pracy, sformułować należy konieczność możliwie szybkiego /najpóźniej od 1.I.1976/ wprowadzenia, zgodnie z odpowiednimi zaleceniami międzynarodowymi, statystycznego rozróżnienia wśród cudzoziemców przyjeżdżających na czasowy pobyt do Polski /"temporary visitors"/, dwu grup: turystów i jednodniowych wycieczkowiczów /"excursionists"/.

Wynikającą z tego bezpośrednią korzyścią, uzasadnioną sytuacją zaistniałą na granicy Polski i NRD w związku z wprowadzeniem od 1.I.1972 r. dla obywateli obu krajów przywileju przekraczania tej granicy na podstawie dowodów osobistych - będzie

możliwość prawidłowego rozdzielenia tego wielomilionowego potoku na dwie podstawowe grupy: turystów i jednodniowych wycieczkowiczów /lub odwiedzających/. Jako kryterium wyróżniające stosować należy czas pobytu przekraczający 24 godz., bądź /zwłaszcza/ okoliczność korzystania /lub nie/ przynajmniej z jednego noclegu na terytorium drugiego kraju.

Realizacja tego postulatu może być włączona do systemu badań pełnych /odpowiednie zróżnicowanie dotychczasowych zapisów w rejestracji na granicy/, co jednak powodowałoby dodatkowe obciążenie służby granicznej i byłoby w związku z tym trudne do zrealizowania; dlatego też wariantowa propozycja została przedstawiona we wniosku dotyczącym badań częściowych. Adresatem tego postulatu musi być z racji swej funkcji Główny Urząd Statystyczny, przy ścisłej współpracy wyspecjalizowanych i terenowych agend GKKFiT jak Instytut Turystyki, oraz Wydziały Kultury Fizycznej i Turystyki Urzędów Wojewódzkich województw przygranicznych.

Wiele problemów nasuwa również system sprawozdawczości w zakresie wyjazdowego ruchu zagranicznego. Niezbędna jest w tej dziedzinie zasadnicza zmiana metody. Zamiast ujmowania turysty polskiego udającego się za granicę w statystyce organu paszportowego, co z punktu widzenia systematyki jest odmianą "ujęcia w miejscu zamieszkania", niezbędne jest ujednolicenie metodologiczne i ujmowanie zarówno wyjeżdżających jak i przyjeżdżających osób na granicy. Wymaga to jednak opracowania specjalnej jednostkowej karty ewidencyjnej i zastosowania podobnego systemu zbierania i liczenia kart, co przy stosowanych uprzednio "Ankietach turystycznych" dotyczących cudzoziemców.

Sprawa nabiera palącej aktualności w związku z wprowadzaniem stopniowo dla obywateli polskich dokumentów paszportowych upoważniających do wielokrotnego przekraczania granicy.

Realizacja tego postulatu, niezależnie od zapobieżenia niebezpieczeństwu całkowitej utraty możliwości uzyskiwania informacji o wyjazdach zagranicznych naszych obywateli, przyniesie określone korzyści nawet w stosunku do wyników obecnej

sprawozdawczości w tym zakresie. Metoda statystycznych ujęć ruchu wyjazdowego na granicy daje bowiem automatycznie możność podziału ruchu wyjazdowego według cechy "środek lokomocji" i "przejście graniczne", zaś przystemplowanie daty wyjazdu i powrotu likwiduje najistotniejszy dotychczas brak: pozwala określić liczbę dni spędzonych za granicą.

Jest jednak sprawą wątpliwą,czy w perspektywie dalszego nasilenia wyjazdów zagranicznych proponowane rozwiązanie przewidujące obciążenie służb granicznych obowiązkiem zbierania i selekcjonowania kart granicznych /w przypadku przejść granicznych o wielotysięcznym ruchu w ciągu dnia urasta to do rangi wielkiego problemu techniczno-organizacyjnego/ - wytrzyma próbę życia.

Stąd jako wariantowe /i na pewno bardziej nowoczesne/ rozwiązanie zaproponować należy objęcie turystów wyjeżdżających z Polski - lub też powracających do kraju po pobycie za granicą - badaniami reprezentacyjnymi na granicy, podobnie jak to jest postulowane wobec ruchu przyjazdowego.

1.2. Krajowy ruch turystyczny

Główny jednak wysiłek organizacyjny i teoretyczny powinien zmierzać do otrzymania bardziej kompletnego i opartego na bardziej prawidłowych podstawach teoretycznych materiału statystycznego w zakresie ruchu krajowego. Niezbędne usprawnienia obowiązującego obecnie systemu powinny iść /zgodnie ze sformułowanymi uprzednio uwagami krytycznymi/ w następujących kierunkach:

- bezwzględnego zlikwidowania istniejącego rozbicia statystycznego, powodującego ujęcie jednego zjawiska w szeregu systemów sprawozdawczych o charakterze resortowym oraz włączenia wszystkich obiektów turystyczno-wypoczynkowych do sprawozdawczości w systemie K-tur /chodzi tu m.in. o obiekty noclegowo podległe pionowi oświaty i wychowania, zdrówia itp./,
- rozciągnięcia obowiązku sporządzania pierwszych zestawień zbiorczych również na niektóre urzędy gminne lub miejskie w

powiatach o szczególnym nasileniu ruchu turystycznego /np. Szczyrk, Karpacz itp./,[1/]

- objęcia całej sprawozdawczości z tego zakresu przez organa statystyki państwowej /WUS i PIS/ z ew. przydzieleniem organom kultury fizycznej i turystyki urzędów miejskich i powiatowych niektórych zadań zleconych,
- wprowadzenia do podstawowego formularza K-tur-1 dodatkowego podziału, umożliwiającego wyróżnienie w ogólnej liczbie osób korzystających z danego obiektu noclegowego - osób przebywających w podróży służbowej /charakter pobytu/.

Jednym z podstawowych i najbardziej złożonych zadań stojących przed polską statystyką turystyczną w omawianym zakresie jest zasadnicza reforma systemu sprawozdawczości z wycieczek turystycznych organizowanych przez różne instytucje, przedsiębiorstwa i organizacje społeczne przy założeniu:

- pełniejszego niż dotychczas wykorzystania doświadczeń i dorobku w organizacji sprawozdawczości z wycieczek turystycznych w systemie Centralnej Rady Związków Zawodowych,
- wypracowania technik badawczych umożliwiających uniknięcie podwójnych zaliczeń tych samych osób /wycieczek/ przez dwie lub więcej jednostki sprawozdawcze,
- podjęcia rozstrzygnięć dotyczących miejsca ujęć sprawozdawczych z ruchu wycieczkowego z uwzględnieniem konieczności ujmowania wycieczek także w miejscu ich recepcji.

Kolejnym zadaniem jest wprowadzenie metodologicznych podstaw do wyróżnienia w ogólnej liczbie uczestników recepcyjnej turystyki wycieczkowej w wielkich miastach ruchu jednodniowego.

Konieczność ta wynika z faktu, że w dotychczasowej praktyce, dysponując z jednej strony danymi pochodzącymi z ocen szacunkowych WKKFiT, z drugiej zaś danymi ze sprawozdawczości statystycznej z obiektów turystyczno-wypoczynkowych, napotykamy

---

1/ Praca została zakończona przed uchwaleniem przez Sejm ustawy o nowym podziale administracyjnym kraju. Uwaga zamieszczona w tym punkcie nabiera przeto dodatkowej aktualności; nie wyczerpuje jednak problemów związanych z dostosowaniem organizacji sprawozdawczości turystycznej do nowej struktury władz administracyjnych i innych problemów omawianych wcześniej na stronach tej pracy.

przy konfrontacji tych danych na istotne rozbieżności.[1/]

Praktycznym rozwiązaniem tego problemu byłoby wprowadzenie do sprawozdań przewodników wycieczek dodatkowej informacji o liczbie noclegów danej wycieczki w danym mieście.[2/]

Końcowy postulat dotyczący sprawozdawczości statystycznej odnosi się do terminu udostępniania materiałów statystycznych w formie wydawnictw GUS. Sytuacja, w której oficjalne publikacje ukazują się drukiem w około 10 miesięcy po zakończeniu okresu sprawozdawczego[3/], powoduje zaprzepaszczenie wszystkich możliwości wykorzystania tych danych nie tylko do operatywnych decyzji, lecz także do względnie aktualnych analiz naukowych.

2. Badania ankietowo-sondażowe, szacunki statystyczne

Statystyka oparta na zapisach rejestracyjnych w bazie noclegowej /nawet łącznie z rejestrowanymi kwaterami prywatnymi/ nie będzie w stanie objąć swoim zasięgiem całego ruchu turystycznego. Niezbędne są więc kroki zmierzające do opracowania

- - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Bliższe omówienie patrz: St. Ostrowski: Polska statystyka ruchu turystycznego /stan i kierunki rozwoju/. Biuletyn Informacyjny GKKFiT/8/69, s. 23 i dalsze.

2/ W cytowanej wyżej rozprawie stwierdzono m.in.: "Pozwoli to na określenie stosunku liczbowego uczestników wycieczek oprowadzanych przez przewodników turystycznych /a taka jest olbrzymia większość wycieczek/ i korzystających w danym mieście z noclegów, do ogólnej liczby wycieczkowiczów. Mając w danych K-tur-1 liczbę osób korzystających z noclegów, będzie można z wystarczającym stopniem dokładności określić liczbę wycieczkowiczów beznoclegowych. Pozwoli to na dalsze udoskonalenie zapisów, tak, aby zachowując ciąg chronologiczny prowadzony od 1960 r. wg ocen WKKFiT, można było również w rubryce "wycieczki" wprowadzić wydzielenie: "w tym wycieczki jednodniowe".

3/ Publikacja GUS: "Turystyka 1973" zawierająca dane za rok 1972 ukazała się w listopadzie 1973 r. /!/ choć trzeba przyznać, że wstępne informacje za 1973 r. ukazały się w wyd. GUS "Informacje" w marcu 1974. /Turystyka krajowa i zagraniczna 1973/. Niewielką tylko "pociechą" może być fakt, że również za granicą cykl publikacyjny jest długi i wielokrotnie cytowana publikacja włoska "Statistica del Turismo" z danymi za rok 1972 ukazała się w końcu 1974 r.!

jednolitej metody prawidłowego oceniania:

a/ wielkości, struktury korelacji i sezonowości oraz dynamiki ruchu beznoclegowego,

b/ pobytów letniskowych u rodziny /na wsi lub w miejscowościach uzdrowiskowych i turystyczno-wypoczynkowych/.

Zadania wymienione w punkcie a rozdziela się na dwa odrębne problemy, a mianowicie problem badania ruchu weekendowego i problem jednodniowych wycieczek krajoznawczych w wielkich miastach.

Szczególne znaczenie ma zwłaszcza problem właściwej analizy statystycznej ruchu weekendowego. Jednym z przejawów wysiłków poszukiwawczych podejmowanych w tej dziedzinie była propozycja dotycząca udoskonalenia metod szacunkowej oceny wielkości ruchu turystycznego i jej zastosowanie do przeprowadzenia szacunku beznoclegowego ruchu turystycznego w 1969 r.[1/] Mimo uwag krytycznych z którymi spotkała się jej pierwotna wersja, nie wydaje się słuszne całkowite zarzucenie zarysowanej idei , zwłaszcza wobec braku propozycji alternatywnych.Natomiast podjęcie systematycznych prac nad udoskonaleniem metodologii badań w kierunku nadania im atrybutu reprezentatywności mogłoby stworzyć po ich zakończeniu i ew. zalegalizowaniu - bardziej niż dotychczas wiarygodną podstawę metodologiczną do oceny wielkości ruchu weekendowego w Polsce, umożliwiając przeciwdziałanie występującej arbitralności i dowolności w tej dziedzinie ze strony organów szacujących. Należy opracować zbiór zasad metodologicznych z tego zakresu m.in. z przykładami wykorzystywania danych symptomatycznych pochodzących ze statystyk pomocniczych, wskazujących w łatwej formule korelacyjnej na współzależność między określoną, ściśle ujmowaną statystycznie wielkością /np. sprzedaż biletów na molo, wykorzystanie wyciągów turystycznych itp./, a wielkością ruchu turystycznego w danym układzie przestrzennym i w określonym czasie. Zrealizowanie z powodzeniem tego zadania byłoby nie tylko dorobkiem polskim,

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ St. Ostrowski: Szacunek wielkości wypoczynku po pracy /beznoclegowego ruchu turystycznego/ w 1969 r., Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej, Warszawa 1970.

ale również cennym teoretycznym i praktycznym przyczynkiem w skali międzynarodowej, wzbogacającym instrument ilościowego badania ruchu turystycznego, zwłaszcza w jego tak trudnym do uchwycenia fragmencie, jakim jest ruch weekendowy.

Nie precyzując bliżej metody statystycznego ujęcia pobytów u rodziny, sądzimy, że najwłaściwsze byłoby skierowanie uwagi na zastosowanie rozwarstwionych terytorialnie badań ankietowo-sondażowych zarówno w miejscu zamieszkania /typu badań OBOP i COIT w 1968 r. i przeprowadzanego aktualnie przez GUS badania wykorzystania urlopów w 1973 r./jak i w miejscu pobytu oraz przeprowadzanie badań turystów lub strony podaży, podobnych do badań SGPiS w Rytrze i Tęgoborzu.

Technika sondażowo-ankietowa przy zastosowaniu metody "panelu" czyli stałego zestawu respondentów, leży u podstaw dalszej propozycji kierunkowej, a mianowicie włączenia turystyki jako stałego i wydzielonego tematu do badań budżetów rodzinnych. Chodzi bowiem o wyodrębnienie i usystematyzowanie tej grupy wydatków, gdyż dotychczas są rozpatrywane w tym badaniu łącznie z wydatkami na sport, kulturę i oświatę.[1/] Sprawa wymaga specjalnych opracowań studialnych; niemniej dla pogłębienia znajomości zbiorowości statystycznej ruchu turystycznego metoda badań w miejscu zamieszkania ma doniosłe znaczenie.

W zakresie badań częściowych ruchu zagranicznego należy postulować, jak już wspomniano, wprowadzenie systematycznych badań reprezentacyjnych zarówno ruchu przyjazdowego jak i wyjazdowego, m.in. wzorem włoskich "ankiet na granicy",[2/] realizowanych przez GUS przy wykonawczej współpracy służby cel-

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Należy tu zaproponować modyfikację założeń badawczych bardzo skodinąd pożytecznego badania wykorzystania urlopów w 1973 r., przeprowadzonego przez GUS w 1973 r., pod kątem włączenia do kwestionariusza pytań dotyczących wysokości poniesionych wydatków. /W dotychczasowym kwestionariuszu DR-16 zawarte jest tylko pytanie o korzystanie z ulg lub dotacji na te cele/.

2//Oryginalna nazwa: "Indagina Turistica alle Frontiere"Patrz np.: Collana di Monografie Turistiche nr 9/1966.

nej /granicznej/ i współdziałaniu w zakresie założeń metodologicznych i analizy wyników z placówkami naukowo-badawczymi,głównie Instytutem Turystyki.

Niezbędne wydaje się również kontynuowanie zapoczątkowanych, ankietowo-sondażowych badań turystów zagranicznych w miejscu ich pobytu w Polsce, z tym, że głównym przedmiotem zainteresowania powinny być okoliczności nie dające się ująć w rejestracji granicznej ani w badaniach reprezentacyjnych na granicy, a więc opinie o recepcji turystycznej w Polsce, średni poziom wydatków dewizowych, ocena atrakcyjności turystycznej i cenowej naszego kraju itp. Na podstawie powtarzalnych badań sondażowo-ankietowych tego typu można byłoby sprecyzować "profil" turysty zagranicznego przyjeżdżającego do Polski. 1/

Z dotychczas przeprowadzonych w tym zakresie badań wnioskować należy o konieczności zwrócenia uwagi na bardziej prawidłowy systematycznie dobór próby w poszczególnych badaniach oraz na prezentację wyników w sposób zgodny z zasadami wnioskowania statystycznego, a zwłaszcza na podawanie współczynnika zmienności i względnego błędu, co czyni GUS w ogłaszanych wynikach badań budżetów domowych.

Operowanie w sposób skoordynowany materiałem z badań pełnych prowadzonych na granicy i w bazie noclegowej oraz wynikami licznych badań ankietowo-sondażowych, wykorzystując przy tym w jednolity metodologicznie sposób statystyki pomocnicze ruchu turystycznego - pozwoli osiągnąć stan, w którym o polskiej statystyce ruchu turystycznego będzie można mówić z większym niż dotychczas przeświadczeniem jako o statystyce opartej na prawidłowych podstawach metodologicznych i operującej w pełni wia-

- - - - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ W tym miejscu odnotować należy duże badanie /17 tys. wypełnionych ankiet/ przyjazdowej turystyki zagranicznej do Polski przeprowadzone w 1973 r. przez Zakład Społecznych i Gospodarczych Zagadnień Turystyki SGPiS. Mimo nie reprezentacyjnej metody /badano turystów na wybranych przejściach granicznych i w punktach recepcyjnych w całym kraju/ ze względu na dużą ilość pytań szczegółowo charakteryzujących ankietowane osoby - po uzyskaniu pełnego opracowania wyników badania - mówić będzie można o dalszym przyczynku do wiedzy o profilu turysty zagranicznego odwiedzającego Polskę./Kierownikiem badań był prof. K. Libera/.

rygodnym materiałem i nowoczesną techniką badań, słowem, jako o dobrej statystyce ruchu turystycznego.

3. Analizy statystyczne i przepływ danych ilościowych z zakresu ruchu turystycznego

3.1. Analizy statystyczne

Cała część niniejszej pracy poświęcona analizie statystycznej miała na celu przedstawienie polskiemu czytelnikowi dość szerokiego przeglądu stosowanej na świecie analizy ruchu turystycznego oraz prób zastosowania niektórych miar statystycznych do charakteryzowania ruchu turystycznego w Polsce. Generalnym postulatem w tym wypadku jest konieczność dorocznej analizy zarówno krajowego jak i zagranicznego ruchu turystycznego przy konsekwentnym przestrzeganiu podziału na analizę strukturalną /rozkład jednej cechy/, analizę związku cech i analizę dynamiczną /rozwój zjawiska w czasie/.

Szczególną uwagę zwrócić należy na analizę rozrzutu terytorialnego ruchu turystycznego, polegającą na obliczaniu i porównywaniu zachodzących w czasie zmian w dyspersji i koncentracji ruchu turystycznego.

Analiza geograficznego rozkładu ruchu turystycznego wymaga podjęcia prac teoretycznych i badań praktycznych nad obserwacją przepływów międzyregionalnych. Istniejące dotychczas ujęcia pozwalają na uchwycenie rozmiarów ruchu w miejscu docelowym. Nie ma natomiast możliwości kompleksowej oceny czasowego zmniejszenia się stanu ludności stale zamieszkałej w danym mieście czy na terenie danego województwa w związku z wyjazdami urlopowymi. Powrócić by tu należało - przy zastosowaniu nowoczesnych metod ekonometrycznych - do historycznego problemu "stref ciążenia" pozwalających oceniać wielkość i rozmieszczenie ludności kraju w wyniku czasowych migracji turystycznych.

Do syntetycznego opisu tego zjawiska można zastosować tablicę macierzową wg poniższego schematu:

Województwa wysyłające	Województwa przyjmujące ruch turystyczny				Ogółem wyjazdy
	białostockie /1/	bydgoskie /2/	.....	zielonogórskie /22/	
białostockie /1/	$X_{1\ 1}$	$X_{1\ 2}$	.....	$X_{1\ 22}$	X 1.
bydgoskie /2/	$X_{2\ 1}$	$X_{2\ 2}$	.....	$X_{2\ 22}$	X 2.
.	.	.	.....	.	
.	.	.	.....	.	
.	.	.	.....	.	
zielonogórskie /22/	$X_{22\ 1}$	$X_{22\ 2}$	.....	$X_{22\ 22}$	X 22.
Ogółem przyjazdy	X. 1	X.2	.....	X. 22	$\sum_i \sum_j X_{ij}$

Schemat ten jest analogiczny z ogólnym schematem macierzy przepływów komunikacyjnych /Verkehrsstrommatrix/, przedstawionym przez K.J. Richtera[1/] oraz z postacią ogólną macierzy przepływów ludności w ruchu wędrówkowym prezentowaną przez K.Romaniuka.[2/]

W zakresie ruchu zagranicznego konieczne byłoby zapoczątkowanie systematycznej analizy popytu turystycznego na najważniejszych dla Polski zagranicznych rynkach, przy zastosowaniu nowoczesnych /także ekonometrycznych/ metod określania potencjału wysyłkowego tych rynków w odniesieniu do Polski, jako kraju recepcyjnego. Bezpośrednią propozycją, wynikającą z rozważań na poprzednich stronach tej pracy byłoby podjęcie próby adaptacji modelu Crampona i Tana do analizy diagnostycznej, a następnie do opracowań prognostycznych dotyczących rozwoju

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Klaus-Jürgen Richter: Statistische Widerspiegelung von Fremdenverkehrsgängen."DDR - Verkehr" Nr 6/74, s. 240.

2/ Kazimierz Romaniuk: Statystyczna analiza struktury zjawisk ekonomicznych. PWE, Warszawa 1972, s. 85.

przyjazdowego ruchu turystycznego z różnych krajów do Polski jako obszaru recepcyjnego.

Równie istotne znaczenie ma analiza rozwoju ruchu turystycznego w czasie. W opracowaniu niniejszym podane są przykłady i zawarte są obliczenia sezonowego rozkładu ruchu turystycznego przy przyjęciu cyklu rocznego i rozdziału całego ruchu na poszczególne miesiące. Formułując postulat o konieczności stałej, konsekwentnej i udoskonalonej warsztatowo analizy tak ujętego zjawiska sezonowości ruchu turystycznego - należy wziąć również pod uwagę konieczność zapoczątkowania badania zmian okresowych ruchu turystycznego w cyklu tygodniowym, tzn. badania rozkładu ruchu na poszczególne dni tygodnia, co ma oczywiste znaczenie dla organizatorów i instytucji obsługujących tzw. wypoczynek weekendowy.

Konsekwentnie muszą być analizowane długookresowe zmiany ruchu turystycznego. W związku z tym należy stale obliczać i porównywać średnie wskaźniki dynamiki poszczególnych rodzajów ruchu turystycznego oraz równania funkcji trendu, celem prawidłowego dopasowywania funkcji, obecnie dla różnych ujęć ruchu turystycznego w Polsce najczęściej wykładniczych, ale mogących zdradzać tendencje do przekształcania się w funkcje liniowe, lub, co jest bardziej prawdopodobne, w funkcje logistyczne.

Ukoronowaniem studiów nad tendencjami rozwojowymi ruchu turystycznego w Polsce będzie opracowanie podstaw teoretycznych projekcji /prognozowania/ jego przyszłych rozmiarów. Praca ta, obok skrupulatnie prowadzonej analizy trendów historycznych, oprzeć się musi na wieloskładnikowej analizie czynników determinujących rozwój ruchu turystycznego, czyli wymaga również opracowywania ekonometrycznych modeli ruchu turystycznego w Polsce. Celowe byłoby tu odwołanie się do przykładów Mengesa, Crampona i Inchaustiego, przy czym szczególną uwagę poświęcić należy doborowi zmiennych egzogenicznych, nie wykluczając skoncentrowania się na analizach regresyjnych ze względu na jedną

tylko zmienną egzogeniczną /np. dochód narodowy na 1 mieszkańca/.[1/]

Sygnalizując w tym miejscu jedynie kilka zarysowujących się możliwości, należy ogólnie stwierdzić konieczność podjęcia systematycznych, kompleksowych badań ekonometrycznych nad ruchem turystycznym z pełnym zastosowaniem nowoczesnej aparatury matematyczno-statystycznej.

Konieczność zapoczątkowania systematycznych prac nad bardziej złożonymi metodami analizy statystycznej ruchu turystycznego nie może spowodować zaniechania znacznie prostszych narzędzi charakterystyki tego zjawiska, polegających na porównywaniu go z innymi zjawiskami społeczno-gospodarczymi. Jako te stosunkowo prostsze charakterystyki /będące z punktu widzenia teoretycznego wskaźnikami natężenia/ wymienić można wskaźnik intensywności ruchu turystycznego na danym terenie, wskaźnik elastyczności dochodowej ruchu turystycznego, czy zwłaszcza wskaźnik aktywności turystycznej społeczeństwa. Należy systematycznie obliczać te wskaźniki i analizować ich zmiany w czasie, co umożliwiać będzie również śledzenie tendencji rozwojowych badanych zbiorowości ruchu turystycznego. Analizy statystyczne powinny dotyczyć zarówno makroskali ogólnonarodowej, porównań międzynarodowych jak i analiz regionalnych, np. w ramach województwa, powiatu czy nawet pojedynczej gminy lub miejscowości.

Przypomnieć wreszcie należy, że mowa przy tym o analizie ruchu turystycznego mierzonego miarą osób i osobodni, nie zaś o analizie ekonomicznych skutków ruchu turystycznego, która, jakkolwiek ściśle związana z wielkością ruchu, stawia sobie inne cele badawcze i operuje innymi instrumentami.

- - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ W ramach tego zamiaru rozpatrywać należy m.in. przedstawioną na innych stronach tej pracy funkcję regresji ruchu turystycznego względem dochodu narodowego.

3.2. Przepływ danych ilościowych z zakresu ruchu turystycznego

3.2.1. Publikacje z zakresu statystyki ruchu turystycznego

Dla osiągnięcia właściwego poziomu, zarówno w zakresie teorii jak i praktycznego wykorzystania materiałów statystycznych dotyczących ruchu turystycznego, niezbędne jest systematyczne gromadzenie i publikowanie danych, wyników badań oraz analiz statystycznych. Właściwego kierunku rozwoju w tej dziedzinie dopatrywać się należy w utrzymaniu /z tendencją do rozbudowywania/ działu "turystyka" w Roczniku Statystycznym GUS , oraz w dalszym opracowywaniu branżowego rocznika statystycznego turystyki, za który uważać można doroczną publikację GUS: "Turystyka", ukazującą się w serii wydawniczej "Statystyka Polski". Uznając dużą użyteczność tego wydawnictwa zaproponować jednak należy powrót do zaniechanej od 1969 r. praktyki poprzedzania części tabelarycznej nie tylko, jak obecnie, uwagami metodologicznymi, lecz także choćby skrótową częścią analityczną, pozwalającą stosować pogłębione metody opisu statystycznego badanego zjawiska i orientującą lepiej czytelnika w strukturze i dynamice rozwojowej ruchu turystycznego w naszym kraju.

W zakresie publikacji statystycznych dotyczących ruchu turystycznego należy systematycznie publikować materiały w Biuletynach Statystycznych GUS i Wiadomościach Statystycznych oraz w wydawnictwach Instytutu Turystyki. Należałoby również podjąć inicjatywę /publikowania/ na wzór wydawnictwa włoskiego ENIT "Statistica del Turismo", kwartalnika: "Statystyka Turystyki", np. przez Instytut Turystyki, z zapewnieniem systematycznych skrótów materiałowych w obcych językach /angielski,francuski/, co zapewniłoby przynajmniej częściową dostępność naszych materiałów czytelnikowi zagranicznemu.

3.2.2. Ruch turystyczny w krajowym systemie informatycznym

W pełni nowoczesnego sposobu korzystania ze statystyki ruchu turystycznego /a także statystyki z bazy i gospodarki tu-

rystycznej/ oczekiwać jednak należy dopiero od chwili włączenia tej statystyki do ogólnokrajowego systemu informatycznego poprzez przygotowywany obecnie do wprowadzenia w życie System Państwowej Informacji Statystycznej /SPIS/.[1/]

Całość zadań związanych ze sprawozdawczością statystyczną z zakresu ruchu turystycznego spoczywać powinna na organach GUS; turystyka /zarówno krajowa jak i zagraniczna/ ma przy tym stanowić jeden z obszarów ujęcia kompleksowo-problemowego, znajdując miejsce /wraz z wypoczynkiem/ zarówno w podsystemie centralnym SPIS jak i we wszystkich podsystemach terenowych. Bardzo istotne dla przyszłego kompleksu problemowego SPIS pn. "turystyka i wypoczynek" byłoby ogólne określenie grup użytkowników dostarczanych informacji, którymi są w zastosowaniu do turystyki: organa władzy i administracji państwowej /GKKFiT i wydziały kultury fizycznej i turystyki urzędów wojewódzkich/, organizacje gospodarcze /Zjednoczenie Gospodarki Turystycznej, wszystkie biura podróży i terenowe przedsiębiorstwa turystyczne/, organizacje społeczne /PTTK, PZMot, LZS/, placówki naukowo-badawcze /Instytut Turystyki, uczelnie/ prasa oraz ogół obywateli.

Istotne znaczenie przy włączaniu problemów turystyki i wypoczynku do SPIS będzie miała sprawna realizacja obowiązujących już decyzji resortowych o utworzeniu systemu informacji naukowej dla działu "turystyka i wypoczynek", powierzających Instytutowi Turystyki pełnienie funkcji ośrodka działowego dla tych zagadnień.[2/]

Budowa tego systemu musi zakładać podwójne powiązanie resortowego systemu informacji naukowej z zakresu turystyki i wypoczynku z Systemem Państwowej Informacji Statystycznej - jako jednego z instytucjonalnych użytkowników SPIS, a zarazem jako jednostki zasilającej Bank Danych SPIS uzupełniającymi

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Założenia Systemu Państwowej Informacji Statystycznej omawiają trzy artykuły w "Wiadomościach Statystycznych"r.XVIII nr nr 7-9, lipiec - wrzesień 1973.

2/ Zarządzenia nr 31 Przewodniczącego GKKFiT z dnia 15 czerwca 1974 w sprawie organizacji i zasad funkcjonowania i rozwoju informacji naukowej w kulturze fizycznej i turystyce.

informacjami, nieosiągalnymi w procesie normalnej sprawozdawczości statystycznej GUS /np. wyniki własnych badań i analiz lub dane uzyskane w ramach współpracy międzynarodowej od pokrewnych instytucji zagranicznych/.

Nie można również pominąć roli resortowego systemu informatycznego /tzw. system intw/ w dziedzinie porządkowania i ulepszania źródeł informacji /zwłaszcza jednostek będących w gestii GKKFiT/ oraz w procesie zastępowania tradycyjnych nośników informacji przez nośniki maszynowe.

Określając kierunki rozwoju badań ilościowych ruchu turystycznego /i turystyki jako całości/ należy jako pierwszoplanowy traktować postulat włączenia tego kompleksu problemowego do ogólnokrajowego systemu informatycznego, jako postulat mający na celu pełne unowocześnienie procesu gromadzenia, przetwarzania i udostępniania danych ilościowych dotyczących tak nowoczesnego zjawiska społeczno-gospodarczego jakim jest turystyka.

4. Współpraca międzynarodowa

Innym niezmiernie istotnym kierunkiem rozwojowym polskiej statystyki ruchu turystycznego jest jej metodologiczne i organizacyjne skoordynowanie ze statystyką krajów sąsiadujących i szerzej - krajów członków RWPG.

Wysoko oceniając zwłaszcza organizacyjny schemat sprawozdawczości statystycznej i publikacji w zakresie turystyki na Węgrzech stwierdzić należy, że Polska, zwłaszcza ze względu na swój dorobek w zakresie badań ankietowo-sondażowych, a ostatnio również w zakresie analizy statystycznej, wnosi i powinna wnosić w dalszym ciągu do wspólnych prac statystyków turystycznych krajów RWPG istotny wkład teoretyczny i organizacyjny .

Za najpilniejsze sprawy do uregulowania na forum międzynarodowym uznać należy:

- faktyczne ujednolicenie jednostek statystycznych ruchu turystycznego oraz ich cech i wskaźników /parametrów opisowych

ruchu turystycznego/ przy maksymalnym uwzględnieniu zaleceń Konferencji Statystyków Europejskich /Genewa, marzec 1972/ i Komisji Statystycznej RWPG//Warszawa, maj 1973/;

- ujednolicenie metodologicznych podstaw zbierania materiału statystycznego i jego publikacji. Sprawa jest o tyle łatwiejsza, że we wszystkich krajach RWPG stosuje się metodę ujęcia zagranicznego ruchu przyjazdowego na granicy i podstawowym problemem na przyszłość w tym zakresie jest przygotowanie się do stopniowego wprowadzenia /w miarę wzrostu ruchu/ zamiast metody badań pełnych - metody badań reprezentacyjnych /częściowych/.

W tym kontekście raz jeszcze nawiązać należy do wielokrotnie poruszanego problemu konieczności zastąpienia metody rejestracji granicznej metodą badań reprezentacyjnych na granicy w ruchu między Polską, a NRD - wobec zniesienia paszportowych formalności granicznych. Postulat ten należy również odnieść do kolejnych krajów sąsiedzkich, z którymi zawierane będą podobne porozumienia. Optymalnym rozwiązaniem byłaby oczywiście oparta na odpowiednim porozumieniu rządowym współpraca z partnerem, jednakże - jak wykazało doświadczenie - jednostronna inicjatywa naszego kraju może również doprowadzić do uzyskiwania wartościowego materiału statystycznego. Jako cenną pomoc metodologiczną traktować będzie można przygotowywany przez UIOOT, zgodnie z decyzją XXIII Zgromadzenia Generalnego w Caracas, podręcznik metod reprezentacyjnych do zastosowania w statystyce turystyki.[1/]

Jako kolejne zadania związane ze współpracą międzynarodową w dziedzinie statystyki ruchu turystycznego wymienić należy:

- opracowanie i przyjęcie ujednoliconych zasad oceny wielkości przyjazdowego i wyjazdowego ruchu zagranicznego między Polską, a poszczególnymi krajami socjalistycznymi; potrzeba ta wynika z zasadniczych różnic w rozmiarach ruchu odnotowywa-

- - - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ IUOTO, Resolutions and decisions adopted by the XXIII- rd General Assembly of IUOTO at Caracas in October 1973,s.10.

nych w statystyce kraju wysyłającego i przyjmującego, co znajduje szczególnie dobitny wyraz w odniesieniu do krajów tranzytowych. W Czechosłowacji np. każdy turysta polski przejeżdżający tranzytem na południe jest odnotowywany dwukrotnie, podczas gdy w polskiej statystyce wyjazdowej figuruje jedynie jako wyjeżdżający do kraju docelowego np. do Bułgarii czy Jugosławii;

- powołanie wspólnego wydawnictwa: "Turystyka w krajach członkowskich RWPG", które mogłoby ukazywać się corocznie /tak jak obecne wydawnictwo Komisji Turystycznej OECD/ i zawierać, obok tablic statystycznych, pogłębioną analizę statystyczno-ekonomiczną rozwoju turystyki w krajach socjalistycznych.[1/]

- - - - - - - - - - - - - - -

1/ Wymienione tu zadania stanowiły istotną treść propozycji zgłoszonych przez delegację GKKFiT na dorocznej konferencji urzędów turystycznych krajów członkowskich RWPG, która odbyła się w kwietniu 1969 r. w Sofii. Praktyczną realizację tego wniosku przyjęły na siebie delegacje polska i węgierska; w latach 1969 i 1970 pracowała nad tym grupa ekspertów. Za praktyczną realizację /choć w nieco odmiennej formie/ pierwszego takiego wydawnictwa można by uznać wspomniane już kilkakrotnie opracowanie przygotowane przez grupę specjalistów czechosłowackich na IX Konferencję urzędów turystycznych krajów socjalistycznych: "Sostojanije rynka inostrannogo turyzma socjalisticzeskich stran i perspektiwy jego razwitija do 1990 goda". Bratysława, luty 1974 r.

Z A K O Ń C Z E N I E

Ostatni postulat niniejszej pracy wywodzący się ze sformułowań zawartych na jej pierwszych stronach, to nieodzowność pogłębionych badań naukowych w zakresie turystyki, w tym /jeśli nie w pierwszym rzędzie/ w zakresie ilościowych badań ruchu turystycznego. Jeśli postęp w naukowym, nowoczesnym potraktowaniu przedmiotu ma znaleźć prawidłową bazę organizacyjną i materialną muszą być spełnione pewne warunki natury organizacyjnej.

Po pierwsze, niezbędne staje się w chwili obecnej podjęcie przez komórkę istniejącą w ramach Instytutu Turystyki [1/] prac mających na celu zapewnienie właściwego programowania badań i prac analitycznych stanowiących niezbędną teoretyczną podbudowę działań administracyjno-organizacyjnych, oraz właściwą koordynację i koncentrację wysiłków, dziś często niespójnych i niezgodnych z praktycznymi potrzebami.

Drugi warunek to nawiązanie i stałe pogłębianie współpracy między wspomnianym ośrodkiem teoretyczno-badawczym a odpowiednimi komórkami i agendami Głównego Urzędu Statystycznego, tak, aby odpowiednie postulaty i wnioski usprawniające system ilościowego badania ruchu turystycznego znajdowały szybko efektywne możliwości realizacyjne również poprzez oficjalny aparat statystyczny w naszym kraju.[2/]

- - - - - - - - - - - - - - - - - -

1/ Mowa o pracowni statystyki istniejącej od lutego 1973 r.

2/ Konieczność włączenia problematyki turystyki i wypoczynku do SPIS omówiona została obszernie w poprzednim rozdziale.

Jako kolejny warunek wymienić należy właściwe udostępnienie komórkom badań statystycznych ruchu turystycznego nowoczesnej aparatury do rejestracji i przetwarzania danych, zapewniającej znacznie sprawniejsze niż dotychczas przeprowadzanie badań, a zwłaszcza analityczne opracowywanie ich wyników.

Ostatni, ale nie mniej ważny warunek, wynikający z poprzednich i wiążący się z nimi w integralną całość, to przyciągnięcie do ilościowych badań ruchu turystycznego młodych specjalistów zarówno z uczelni stołecznych jak i z terenowych ośrodków akademickich, tak, aby niezbędne prace badawcze i analityczne miały zarówno w najbliższej przyszłości jak i w dalszej perspektywie odpowiednie zabezpieczenie realizacyjne za pośrednictwem wysoko kwalifikowanej kadry naukowej.

Spełnienie tych warunków doprowadzić powinno w niedalekiej przyszłości do stanu, w którym instancje partyjne, administracja państwowa i gospodarcza, kierowniczy aparat przedsiębiorstw turystycznych, instytucji i organizacji społecznych, a także pracownicy nauki - słowem wszyscy działający w tak dynamicznym kompleksie społeczno-gospodarczym jakim jest turystyka i wypoczynek, znajdą w informacjach i analizach ilościowych z tego zakresu nieodzowną pomoc przy podejmowaniu optymalnych decyzji strategicznych i operacyjnych, zapewniających rozwój turystyki godny Polski okresu rozwiniętego budownictwa socjalistycznego.

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH ŹRÓDEŁ

M.A. ANANIEW: Niewidymyj eksport i mieżdunarodnyje otnoszenia. Izdatielstwo "Mieżdunarodnyje otnoszenia", Moskwa 1961, rozdz. III: Mieżdunarodnyj turizm fenomen XX wieka, s. 95-199.

Archiv für den Fremdenverkehr, Selbstverlag des Forschungsinstituts für Fremdenverkehr, Berlin:

Jahrgang 1930/31 Nr Nr 1-4 /łącznie str. 176/.
Jahrgang 1931/32 Nr Nr 1-4 /łącznie str. 126/.
Jahrgang 1932/33 Nr Nr 1-4 /łącznie str. 128/.
Jahrgang 1933/34 Nr Nr 1-4 /łącznie str. 153/.
Jahrgang 1934/35 Nr Nr 1-3 /łącznie str. 99/.

Marco AVANCINI: Organizacja, metody i wyniki statystyki ruchu turystycznego we Włoszech. "R.d.T." n° 2, Berno 1960, s. 61.

Marc BOYER: Problèmes de mesures statistiques du phénomène touristique. "Géographie et Tourisme" s. 72. Materiały z kolokwium odbytego w Paryżu 2-4 maja 1963. Centre d'Etudes Supérieures du Tourisme de la Faculté de Sciences Humaines de l'Université de Paris.

Centralny Ośrodek Badań i Rozwoju Techniki Kolejnictwa, Zakład Ekonomiki Transportu. Temat Nr H-24/1962 "Metodyka ustalania rozmiarów i struktury przewozów pasażerskich z punktu widzenia potrzeb ruchu turystycznego", Warszawa 1964 /Irena Wilczek/.

Josef CHARVAT, Bożyvoj CERNY: Untraditionelle Elemente bei der Erfassung der Fremdenverkehrsintensität. "Revue du Tourisme" n° 3, Berno 1960, s. 160.

Josef CHARVAT: Betrachtung sekulären Frequenzreihen, dargestellt am Beispiel von Karlsbad. "R.d.T." n° 2, kwiecień - czerwiec 1966, s. 53.

Tadeusz CHORABIK: Ruch wypoczynkowy w sezonie zimowym w woj. krakowskim, od 1.XI.1937 do 31.III.1938 r. Turyzm Polski nr 9 wrzesień 1938 r. Wyd. I. Studium Turyzmu U.J. Kraków, s.134-137.

Tadeusz CHORABIK: Ruch uzdrowiskowo-letniskowy w województwie krakowskim. Komunikaty Studium Turyzmu U.J. Zeszyt 6, Kraków 1938, ss. 23, 4 tabele.

Commissariat Général au Tourisme, Bulletin Statistique n°s 6 et 7, Paryż 1970.

Commissariat Général du Plan d´Equipement et de la Productivité: V-e Plan 1966-1970 /Rapport Général de la Commission du Tourisme pour le V-e Plan/.

L.J. CRAMPON: The Gravitation Model: a tool for Travel market analyses. "R.d.T." n° 3, lipiec-wrzesień 1965, ss. 110 .

L.J. CRAMPON, K.T. TAN: A model of tourism flow into the Pacific "The tourist revue" n° 3, rocznik XXVIII lipiec-wrzesień 1973, Berno, s. 98-104.

F. CRIBIER: Variations de consommation de farine et migration touristique d´été en France. "Géographie et Tourisme".

Czechosłowacka Republika Socjalistyczna: Materiał na IX Konferencję Urzędów Turystycznych Krajów Socjalistycznych:"Sostojanie rynka inostrannogo turyzma socjalisticzeskich stran i perspektiwa jego razwitija do 1990 goda. Luty 1974, ss. 37 /materiał z archiwów GKKFiT/.

Czechoslowakia 1966: International tourism in Czechoslovakia 1966. Governement Committee for Tourism, ss. 43 .

Departamento de Turismo del Gobierno de Mexico: Testimonio de una politica en materia de Turismo. Memoria 1964, ss. 32 .

Development of international travel reflected in statistics issued by United Nations. World Travel IUOTO, Geneva, september - october 1960, nr 43, ss. 33-34.

Digest of Tourist Statistics No 2.Published by the British Tourist Authority. Second Edition. Kwiecień 1971, Londyn.

Eidgenössisches Statistisches Amt: Fremdenverkehr. Sonderabdruck aus dem Statistischen Jahrbuch der Schweiz 1965.

Tadeusz ELIASIEWICZ: Badanie ruchu turystycznego i rozwoju bazy turystycznej w powiecie. /Referat wygłoszony na konferencji naukowo-ekonomicznej PTE w Krynicy, XI.1967/ PTE · , Kraków 1967. "Problemy Ekonomiczne" nr 2 Kraków 1968.

Ente Nationale Italiano per il Turismo: Indagine Turistica Alle Frontiere. Centro di Documentazione, Collana di Monografie Turistiche nr 9. Estate 1966, ss. 167.

Ente Nazionale Italiano per il Turismo: Statistica del Turismo, Annuario 1965, nr 64-65. Dicembre 1966 /Nuova Serie/ Anno XVII, ss. 106.

Ente Nazionale Italiano per il Turismo: Statistica del Turismo. Rocznik 1968 nr 75-76, grudzień 1970. Rzym.

Ryszard GAŁECKI, Zdzisław KRASIŃSKI: Zagraniczny ruch turystyczny w Polsce w świetle badań ankietowych. Świnoujście 1967 /maszynopis powielany Dep. Ruchu Turystycznego GKKFiT - ss. 16/.

Jan GIEZGAŁA: Turystyka w gospodarce narodowej. PWE, Warszawa 1969, ss. 391.

Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki /Rada Turystyki/ Zespół analiz ekonomicznych i przedsiębiorstw turystycznych: Dochodotwórczość turystyki i jej konsekwencje.Warszawa czerwiec 1965, ss. 76.

GKKFiT /Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej/: Ruch Tu-

rystyczny w Polsce w 1967 r. Warszawa 1968. Nakładem Biuletynu Informacyjnego GKKFiT, ss. 96 .

GKKFiT /Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej, Dział Statystyki i Badań Ruchu Turystycznego/: Mój wypoczynek /Urlopy, wycieczki i weekendy/ 1968 r. Warszawa 1968, ss. 73, tabl. 31/.

GKKFiT, Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej: Zagraniczny ruch turystyczny w Polsce w 1971 r. Warszawa, kwiecień 1972.

GKKFiT, COIT: Metoda szacunkowa badania wielkości wypoczynku świątecznego. Warszawa 1969 /broszura/ ss. 24, 16 tabl.

GKKFiT: Program rozwoju turystyki zagranicznej w latach 1973-1990 w Polsce. Warszawa, czerwiec 1973, ss. 22, tabl.5/ kierownictwo i redakcja opracowania Stanisław Ostrowski/. Archiwum GKKFiT.

GKKFiT, Protokół VII Konferencji Urzędów Turystycznych Krajów Socjalistycznych, Warszawa 19 - 24 kwietnia 1972 /tekst rosyjski, Archiwum GKKFiT/.

GKKFiT, Protokół z VIII Konferencji j.w., Siclos, Węgry, marzec 1973 r. /tekst rosyjski, Archiwum GKKFiT/.

Główny Urząd Statystyczny: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Rok wydania I 1920/22 i kolejne dalsze do roku wyd. III 1924. Rok wyd. IV 1925/26 i dalsze do roku wyd.VIII 1930.

Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Mały Rocznik Statystyczny. Rok wyd. I 1930 i dalsze do roku wyd.X 1939.

GUS: Rocznik Statystyczny. Rok wyd. XI 1947 i dalsze do roku wyd. XIV 1950.

Główny Urząd Statystyczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej Rocznik Statystyczny. Rok wyd. XV 1955 i dalsze do roku 1974.

GUS: Zarządzenie Nr 8 Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 20 stycznia 1967 r. Znak: XIV-4-202-18 /w sprawie sprawozdawczości statystycznej w zakresie obiektów turystyczno-wypoczynkowych /w załączeniu Instrukcja Nr 146 wydana w porozumieniu z Przewodniczącym Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki.

GUS, Departament Oświaty, Kultury i Spraw Socjalnych: Instrukcja Nr 146 w sprawie sprawozdawczości statystycznej dotyczącej zakładów noclegowych prowadzących działalność turystyczno-wypoczynkową. Warszawa 1973.

GUS: Statystyka turystyki 1950-1966. Warszawa,grudzień 1967. Seria: Studia i prace statystyczne nr 7, ss. 106.

GUS: Turystyka 1970. Statystyka Polski - Materiały Statystyczne nr 96, Warszawa, wrzesień 1971.

GUS: Turystyka 1973. Statystyka Polski nr 5, Warszawa 1973, ss. 88.

GUS: Tablice minimalnej liczebności próbki i wielkości przedziałów ufności /Metoda reprezentacyjna/. Seria: Zeszyty metodologiczne - "Materiały Pomocnicze" nr 3. Warszawa 1967.

A. GRUNTHAL: Konjunkturmessung im Fremdenverkehr, "Archiv f. d. Fremdenverkehr" nr 2/1932/33, Berlin.

Herbert HOFFMANN: Tourismus der Deutschen 1969. Jahrbuch für Fremdenverkehr, 17 Jahrgang, Monachium 1969.

Moritz HOFFMANN: Geschichtliche Aspekte der Erfassung des Fremdenverkehrs. "R.d.T." n° 3/1960, Berno.

Walter HUNZIKER: Betriebswirtschaftslehre des Fremdenverkehrs. Bern 1959.

Walter HUNZIKER, Kurt KRAPF: Grundriss der allgemeinen Fremdenverkehrslehre. Zürich 1942.

Angel Alcaide INCHAUSTI: Ekonometria turystyki."Ruch Turystyczny" nr 2/24 wyd. SGPiS. Warszawa 1967, ss. 27-50.

Institut für Fremdenverkehrsforschung bei der Hochschule für Welthandel, Wien:
- Meinungsforschung 1959. Band I /Maszynopis oprawny Instytutu, ss. 76/.
- Analytische Untersuchung des Fremdenverkehrs in der Landes Haupstadt Linz. Wien, Juli 1963, ss. 96.

International travel statistics /Published by the IUTTO/. Roczniki 1967 - 1972.

IUOTO - The United Nations Conference on International Travel and Tourism, August-September 1963, Resolution and Recommandations, s. 60.

IUOTO - Resolutions and decisions adopted by the XXIII nd General Assembly of IUOTO at Caracas in October 1973.

IUOTO - XXIII Assembly General, Caracas 1973. Economic review of world tourism.

IUOTO - XXIII Assembly General in Caracas, October 1973. Guidelines for the collection and presentation of travel statistics.

IUOTO - Economic review of world tourism. Wyd. 1970. Genewa 1971.

IUOTO - Compilation of a Handbook of "Guidelines on the Methodology Applicable for making annual and Medium - term forecacts" for Programming and Promoting Tourism, for the use of members. Dokument C.2 przedstawiony na XXI Zgromadzeniu Ogólnym UIOOT w październiku 1971 r. w Ankarze.

IUOTO - First Travel Research Seminar. /Held in Switzerland, April 1961/. Statistics market survey, publicity. Genève 1961, ss. 239.

IUOTO - XX th General Assmbly: The draft report of the findings and recommendations of the expert group on international statistics. Tokyo, October 3-11 1967.

J. JEFFRIES: Statistics on tourism. Raport OECD, Paris 1960, /tłumaczenie z angielskiego - maszynopis powielany/, ss.163.

Claude KASPAR: Statystyka szwajcarskiego przewozu podróżnych /tłumaczenie polskie w zbiorze SGPiS/. 1961.

Janina KAWECKA: Badania nad frekwencją kuracjuszy w uzdrowiskach wschodnio-karpackich. Biuletyn Komisji Studiów LPT, I. Kraków 1937 r., s. 91 - 136.

Tadeusz KERC: Badanie ruchu turystycznego w Tatrach i Beskidach w 1951 r. "Wierchy", rok dwudziesty pierwszy, 1952, Warszawa, s. 230 - 231.

Alfred KOCH: Die touristische Nachfrage der europäischen Bevölkerung. Jahrbuch für Fremdenverkehr, 17 Jahrgang, Monachium 1969.

Központi Statisztikai Hivatal /Centralny Urząd Statystyczny/ Idengenfoegalmi adatta´r /Statystyka Turystyki/ 1958-1965 , Budapeszt 1966, ss. 345.

Kraków. Wyd. KW PZPR: Główne kierunki rozwoju turystyki w regionie krakowskim w latach 1966 - 1970. Kraków, październik 1966, ss. 80.

Kurt KRAPF: Od empirii do teorii ruchu turystycznego. "Ruch turystyczny" nr 1, lipiec - wrzesień 1957. Wyd. SGPiS, Warszawa, s. 17 - 19.

Władysław KRYGOWSKI: Badania ruchu turystycznego w górach, "Wierchy" rok XX, 1950-1951, s. 211-217.

Zbigniew KULCZYCKI: Zarys historii turystyki w Polsce. Sport i Turystyka, Warszawa 1968, ss. 204.

Gerard LABEAU: Aspects généraux de la consommation touristique /tłum. polskie/. Wyd. SGPiS "Ruch turystyczny", Monografie nr 5, Warszawa 1968.

Oskar LANGE, Antoni BANASIŃSKI: Teoria Statystyki. Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1968, ss.399.

Stanisław LESZCZYCKI: O metodach badania frekwencji kuracjuszy w uzdrowiskach. Pam. Polskiego Towarzystwa Balneologicznego, tom XII, Kraków 1933.

Stanisław LESZCZYCKI: Ruch letniskowy na Podhalu. Pam.Polskiego Towarzystwa Balneologicznego, t. XII, Kraków 1933.

Stanisław LESZCZYCKI: Podhale jako region uzdrowiskowy: Rozważanie z geografii turyzmu. Biuletyn Komisji Studiów LPT, tom I, Kraków 1937 - s. 49-95.

Stanisław LESZCZYCKI: Zagadnienia turystyczne i letniskowe. Sprawozdanie Komisji Turystycznej w Krakowie 16.VI.1936 r. "Przegląd Samorządowy" nr 10, rok III, Kraków, IX 1936.

Kazimierz LIBERA: L'organisation, les méthodes et les résultats de la mesure des flux touristiques en Pologne. "Revue de tourisme" n° 3, s. 167.

Kazimierz LIBERA: Potrzeby i celowość badań w dziedzinie turystyki. "Ruch Turystyczny" nr 1, lipiec - wrzesień 1957. Wyd. SGPiS, Warszawa, s. 4-12.

L.J. LICKORISH, D.J. JEFFRIES: Travel Surveys. "R.d.T" n° 3, Berno 1960, s. 98-105.

L.J. LICKORISH, D.J. KERSHAW: The Travel Trade. London 1958, s. 356.

Andrzej ŁUSZNIEWICZ: Statystyka Ogólna. PWE, Warszawa 1970.

Andrzej ŁUSZNIEWICZ: Statystyka poziomu życia ludności. PWE, Warszawa 1972.

Roman ŁAZAREK: Ruch letniskowo-turystyczny w świetle wyników badania ankietowego przeprowadzonego w 1959 r. w Rytrze i Tęgoborzu. "Ruch Turystyczny" nr 1, Warszawa 1961. Wyd. SGPiS, s. 59-82.

Milan MAZI: Udział Jugosławii w europejskiej turystyce zagranicznej. Instytut Badawczy Turystyki, Belgrad 1963.

Günther MENGES: Möglichkeiten der Quantifizierung und Messung des Fremdenverkehrs. "R.d.T." n° 2 1960, Berno, s. 42 - 47.

Günther MENGES: Methoden und Probleme der deutschen Fremdenverkehrsstatistik. Schriftenreihe des Instituts für Fremdenwerkehrswissenschaft an der J.W. Goethe Universität, Frankfurt a.M. 1955, ss. 277.

Günther MENGES i J. GOSSMANN: Ökonometrische Bemerkungen zur touristischen Konjunktur, besonders im Hinblick auf gegenwärtige Rezession in der Bundesrepublik Deutschland. Universite d'Aix-Marseille, Centre d'études du tourisme, Institut d'administration des entreprises. Série C, n° 10, Aix-en-Provence, 1968.

St. MILATOWA: Ruch turystyczny na szlakach narciarskich w Beskidzie Śląskim. "Turyzm Polski" nr 1-2, rok I. Wyd. Studium Turyzmu UJ, Kraków, styczeń - luty 1938, s. 21-25.

Ministère des Communications et des P.T.T., Commissariat Général au Tourisme, Rapport II: Le Tourisme belge en 1966, ss. 59.

Ministerio de Informacion y Turismo. Subsecretaria de Turismo. El Turismo en 1966. Madrid, enero de 1967, ss. 189.

A.J. NORVAL: The tourist industry. A national and international survey. London 1936, ss. 343.

Organization for Economic Cooperation and Development International Tourism and Tourism Policy in OECD member countries. Raport adopted in july 1971 by the OECD Tourism Committee , Paris 1971.

Stanisław OSTROWSKI: Ruch Turystyczny w Polsce. Wyd. Sport i Turystyka, Warszawa 1968, ss. 227.

Stanisław OSTROWSKI: Ruch Turystyczny w Polsce /Wyd. II/.Sport i Turystyka, Warszawa 1972, ss. 318.

Stanisław OSTROWSKI: Wprowadzenie do statystyki ruchu turystycznego. Cz. I: Obserwacja statystyczna ."Ruch Turystyczny". Seria Monografie Turystyczne, zeszyt 8. Wyd. SGPiS, Warszawa 1970. ss. 251.

Stanisław OSTROWSKI: Wprowadzenie do statystyki ruchu turystycznego. Cz. II: Analiza statystyczna . Wyd. SGPiS Warszawa, "Ruch Turystyczny"- Monografie /w druku/.

Stanisław OSTROWSKI: Polska statystyka ruchu turystycznego /Stan i kierunki rozwoju/. Biuletyn Informacyjny GKKFiT nr 8/ 69 s. 14-28.

Stanisław OSTROWSKI: Szacunek wielkości wypoczynku po pracy /beznoclegowego ruchu turystycznego/ w 1969 r. Wyd. Centralnego Ośrodka Informacji Turystycznej, Warszawa 1970.

Stanisław OSTROWSKI: Ruch turystyczny w Polsce w 1972 r. /Analiza statystyczna/. Instytut Turystyki, Warszawa 1974,ss.131.

Stanisław OSTROWSKI, Stanisław GAJDA: Projekt unifikacji danych statystycznych a także metod analizy i prognozowania w zakresie turystyki w krajach socjalistycznych /broszura powielona/. GKKFiT, Warszawa, listopad 1972 /tekst rosyjski/.

Ośrodek Badania Opinii Publicznej przy Polskim Radio:
- Wyniki badania na temat: "Problemy wypoczynku mieszkańców wsi". /Warszawa 1961/.
- Analiza wyjazdów wypoczynkowych ludności miejskiej w latach 1961-1963 /opracował M. Strzeszewski/.

Österreichisches Statistisches Zentralamt: Erläuternde Bemerkungen zur Punktation einer verordnungsmässigen Regelung der

Neugestaltung der Fremdenverkehrsstatistik. Maszynopis powielany, Wiedeń, marzec 1968, ss. 17.

Das Österreichische Statistische Zentralamt: Der Fremdenverkehr in Österreich im Jahre 1966. Wien 1967, Beiträge zur Österreichischen Statistik 147 Heft.

J.A. PASSINI: "Iter Cards", base d´une statistique scientifique du tourisme."R.d.T." n° 4, Berno 1960, s. 207-210. W tłumaczeniu polskim: Wydział Handlu Zagranicznego SGPiS,Warszawa 1961, s. 161-199.

Heinz PATZAK: Das sekundärstatistische Gravitationsmodell als Verfahren zur Durchleuchtung des Fremdenverkehrsmarktes.Wiedeń 1967, ss. 407./Maszynopis oprawny Instytutu Badawczego Turystyki przy Hochschule für Welthandel/.

Anna PAWEŁCZYŃSKA: Urlopy, wycieczki, weekendy. GKKFiT, Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej,Warszawa 1971,ss.127.

Zbigniew PAWŁOWSKI: Wstęp do statystycznej metody reprezentacyjnej. PWN, Warszawa 1972, ss. 210.

André PIATIER: Sondages et enquêtes au service du tourisme.Institut International de Recherches Touristiques, Genève 1956, ss. 436.

Kazimierz ROMANIUK: Recenzja książki André Piatier "Sondages et enquêtes au service du tourisme". Wyd. Międzynarodowego Instytutu Badań Turystyki. Genève 1956, ss. 453. "RT" nr 1, Warszawa lipiec-wrzesień 1957. Wyd. SGPiS, s. 65.

Kazimierz ROMANIUK: Statystyczna analiza struktury zjawisk ekonomicznych. PWE, Warszawa 1972.

RWPG, Stała Komisja Statystyczna. Protokół z konferencji w sprawie systemu podstawowych danych statystycznych charakteryzujących rozwój turystyki zagranicznej i krajowej w krajach członkowskich RWPG. Sofia 19-25 marca 1973, tekst rosyjski, Archiwum GKKFiT.

RWPG Stała Komisja Statystyczna. Protokół z 21 posiedzenia Stałej Komisji Statystycznej RWPG, Warszawa maj 1973. Tekst w jęz. rosyjskim, Archiwum GUS.

Hanspeter SCHMIDHAUSER: Marktforschung im Fremdenverkehr. Nummer 45 der Publikationen des Schweizerischen Fremdenverkehrsverbandes, Bern 1962 - ss. 243.

Roman SEIDLER: Bilans Płatniczy Polski za r. 1927. Kwartalnik Statystyczny, rok 1929, tom VI, zeszyt I.

Mieczysław SMERER: Bilans płatniczy Polski za rok 1929. Kwartalnik Statystyczny, tom VIII, zeszyt I, 1931 r.

Statistische Nachrichten /Herausgegeben und redagiert vom Österreichischen Statistischen Zentralamt/Nr 1/68. XXIII Jahrgang Neu Folge. Jaenner 1968 .

M. STRZESZEWSKI: Problemy wypoczynku mieszkańców miast. Warszawa 1961.

Bohdan SZULC: Statystyka dla ekonomistów. Tom I: Opis statystyczny . Wyd. III. PWE, Warszawa 1969.

Stefan SZULC: Metody statystyczne. Wyd. V. PWE, Warszawa 1968.

Jacek TARKOWSKI: Aktualny stan sprawozdawczości statystycznej w zakresie krajowego ruchu turystycznego /Charakterystyka i propozycje zmian/. Maszynopis, ss. 41. Instytut Turystyki.

Horst TODT: Entwicklungstendenzen im Beherbergungsgewerbe. "R.d.T." n° 3, Berno 1960, s. 175.

Travel Market Yearbook 1966. A world of travel facts, figures and trends. Marketing Handbook Inc. New York, s. 192.

Travel Research Journal. Study on the economic impact of the tourism on national economic and international trade. Special issue IUOTO, Geneva 1966, s. 85.

Travel Research Journal: Economic Review of World Tourism,1970 Edition, IUOTO, Geneva 1970.

United Nations Economic and Social Council Statistical Commission and Economic Commission for Europe. Meeting on Statistics of Tourism, Report of Meeting held in Geneva 6-10 March 1972.

Norbert VANHOVE: The holiday expenses of the Belgian Population. Jahrbuch für Fremdenverkehr der Univeristät München, 17 Jahrgang, 1969.

Norbert VANHOVE: Structure des vacances et dépenses touristiques de la population belge. Westvlaams Ekonomisch Studiebureau, Brugge 1969, t. XVII.

Wypoczynek świąteczny w Polsce. Ocena stanu aktualnego i zarys kierunków rozwoju. /Maszynopis powielany CRZZ i GKKFiT/ Warszawa, maj 1967.

Eugeniusz ZACZYŃSKI: Dwadzieścia lat rozwoju Zakopanego 1918-1937. Komunikaty Studium Turyzmu U.J., zeszyt 9, Kraków 1938, ss. 22, tab. VII.

Zrzeszenie Polskich Hoteli Turystycznych: Wstępne opracowanie wyników spisu zamkniętej bazy noclegowej w Polsce, obiektów wczasowych, wypoczynkowych, zdrowotnych, kolonijnych wg stanu na dzień 31.XII.1963 r. Warszawa 1964. Broszura rotaprint, ss. 70.

VI Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Uchwała: O dalszy socjalistyczny rozwój Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Nakł. Trybuny Ludu ss. 48. Warszawa, grudzień 1971.

Dochód narodowy i ruch turystyczny w Polsce w latach 1960 - 1972

Rok	Dochód narodowy podzielony na 1 mieszkańca /x/		Ruch turystyczny								
			Ogółem /y/			Krajowa turystyka pobytowa /y_1/			Zagraniczna turystyka wyjazdowa /y_2/		
	1960=100	Rok poprzedni =100	tys. osób	1960=100	Rok poprzedni = 100	tys. osób	1960=100	Rok poprzedni = 100	tys. osób	1960=100	Rok poprzedni =100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1960	100,0	100,0	3679	100,0	100,0	3463	100,0	100,0	216	100,0	100,0
1961	104,7	104,7	4419	120,1	120,1	4047	117,0	117,0	372	172,2	172,2
1962	107,2	102,4	5180	140,8	117,3	4733	137,0	117,0	447	206,7	120,2
1963	110,8	103,4	5816	158,0	112,1	5430	157,0	115,0	386	178,6	86,4
1964	114,2	103,1	6498	176,6	111,8	5921	171,0	109,0	577	267,3	149,6
1965	120,0	105,1	6153	167,2	94,5	5375	155,0	91,0	778	360,4	134,8
1966	126,7	105,6	6889	187,2	112,1	5940	171,0	110,0	449	439,4	121,9
1967	132,5	104,6	7779	211,4	113,1	6849	198,0	115,0	930	430,8	98,0
1968	139,6	105,4	8594	233,5	110,7	7866	227,0	115,0	728	337,1	78,3
1969	145,6	104,3	9351	254,1	109,1	8537	248,0	109,0	814	376,9	111,8
1970	151,7	104,2	10584	287,6	113,2	9713	275,0	114,0	871	403,4	107,0
1971	162,0	106,8	12268	333,4	115,8	11200	321,0	115,0	1068	494,6	122,6
1972	175,4	108,2	16211	440,5	132,3	12900	373,0	115,0	3311	1533,0	310,0

$\sum = 1690,4$ $\quad \bar{x} = 130,0$

$\sum = 2810,4$ $\quad \bar{y} = 216,2$

Źródła: GUS: Turystyka 1973
St. Ostrowski: Ruch turystyczny w Polsce w 1972 r.
GUS: Rocznik Statystyczny 1974

S u m m a r y

Mr.Stanisław Ostrowski`s study"Tourist movement as a subject of statistical research" consists of an Introduction,seven Chapters and Concluding Remarks. Enclosed are five Appendixes and the Inventory of major sources numbering 134 items.

The Introduction presents the main object of the study being an attempt to draw the development trends of an entirely modern system of the quantitative research of tourist movements in Poland as based on a thorough survey of domestic and world - wide literature, with special regard to the findings in this field of international organizations. The writer has anchored the timeliness of his task on the augmented importance of tourism within the complexity of goals in the accelerated socio-economic advancement of the State after 1970,which has been grouded by the resolutions of the 6th Congress and 1st All-Country Conference of the Polish United Workers `Party.

Chapter I: ``An Introduction to the Problems of Quantitative Research of Tourist Movements``deals with the importance of tourism in contemporary world and quotes IUOTO data on the growth of international tourist flows.In Poland, as compared to 1955 , tourist exchanges with abroad increased 17 times by 1966 and nearly 60 times by 1972.

Next,when discussing the functions of tourism in modern society / health, educational, cultural/, the author takes special note of its economic value and, after the Soviet author M.A. Antonev, its role in intensifying peaceful relations between states of different social systems. Recalling that tourism is not always duly appreciated by executive state circles, the writer highlights the meaning of a respective excerpt of the 6th PUWP resolution providing for certain objectives in tourism development as a factor of meeting the rapidly growing needs in recreation of the working people.

In the contex of such weighty objectives tourism may not do

without its appropriate research base. This view is backed by the quotations of M.A. Antonev and the earlier one of Kazimierz Libera, calling for subjecting this important social and economic phenomenon to a serious research.

In the writer `s view, supported by the opinions of Hunziker, Krapf and Inchausti, this research particularly consists in statistics, which since the thirties and considerably after World War II, have been dealt with by official international public, specially with respect to international tourism. The most recent events mentioned are the adoption by the twentieth United Nations Conference of European Statisti - cians of"the programme of work in the field of tourism statistics" and the resolution of the CMEA
Permanent Statistical Commission, adopted at its 21st meeting/ Warsaw,May 1973/ on "The System of Basic Indicators Characterizing the Growth of International Tourism in CMEA Member Countries".

Next, under review are the goals of tourism statistics as an instrument to quantify and characterize the phenomenon in its structure and dynamics, and allowing for reasonable forecast of the future. The statistics review tourism in its three aspects: tourist movements /demand/, tourist industry /supply/,and its economic effects /turnovers and foreign exchange earnings/.

In its following part the study presents an outline of historical progress in tourism statistics. After M.Hoffman the writer adopts and administrative and police background,though he takes note of the opinions expressed by Charvat and Schuhwerk assuming that patients' lists at health resorts were prototypes of statistical reporting in the tourist sector. In Poland,such a first entry at Iwonicz Spa dates back to 1857,Reviewing the theoretical progress the writer mentions of Guyer,Bodio,Zollinger and Stringher, and lays a special emphasis on the achievements of "the Berlin school", as he calls it, of the R Gluckmann Institute of Tourism Research and its publication "Archiv für Fremdenverkehr", which on many occasions serves a source material in the study.

In Poland, in an official Statistical Yearbook, the term

" tourism" appeare first in 1931/foreign exchange earninge and expenditures for tourism / and " domestic tourism" - in 1937. The beginnings of research in this field in Poland are linked with the activities of the Tourism Promotion League and the Department of Tourism at the Jagellonian Univereity in Cracow in 1936 - 1939 / S. Leszczyński and others/.

The war period marks the commencement of scientific activity of the Swiess: Hunziker and Krapf. After World War II a realboom takes place, both in an organizational and reporting field,and in research undertaken by numerous institutes mentioned by the author, including the Institute of Tourism for the General Committee for Sport and Tourism and the Workshop of Social and Economic Probleme of Tourism at the Central School of Planning and Statistics in Warsaw.

In the final part of Chapter I the author analyses tourist movemente as a statistical set. First he makes a distinction between the primary terms "tourism"and "tourist movemente ", of which the latter includes both tourist traffic e.i.the volume of people looking for a tourist product out of their residence / demand/ and the supply side being a system of physical, organizational and human resources designed to meet these specific needs. The author also quotes the international definitions of holidaymakers / tourists versus excursionists/, then raises the raises the subject of statistical units and sets in tourist traffic. Testifying to the need of application of the two categories of tourist movements,e.i.holidaymakers /arrivals/ and man days /nights,overnight stops/, he refers to theory and practice of individual countries.This also is the case in measuring tourist flows in Polish statistics.

Concluding the chapter, the writer discusses the characteristics after which tourism participants can be classified.

Referring to the views on this question by the Swiss author H.Schmidthauser and the German G. Menges, and using the report of the International Statistics Experts who submitted it to the 20th IUOTO General Assembly, the writer suggests to put together all the characteristics of holidaymakers into the five groups,

broken down by socio-demographic,economic,geographical,chronological and specifically touristic features. The latter include: type of accomodation used, mode of transport,organizational form of journey, and the purpose and motive of travel.

In introducing Chapter II "Statistical Observation", the writer discusses the kinds of statistical material covering tourist movements, and specifies the operations to be implemented in the programming stage, including identification of general and detailed goals of survey and its scope; preparation of a questionnaire, etc. Then he proceeds to the methode of comprehensive /full/ survey, which is mainly used in hotel record and frontier check. Describing the application of this method abroad and the international /IUOTO/ recommendations concerned, the author quotes the Polish example after Instruction No. 146 of the Central Statistical Office dated May 1973, on the statistical reporting of accomodations related to tourist and recreational activity. Having enumerated the positive attributes of frontier check compared to hotel record, it is assumed that both techniques have qualities and defects. They are both in operation in Poland, supported by auxilliary statistics of accomodation facilities, passenger transport by mode , etc.

All that, however, does not provide satisfactory information. Hence the next point deals with the methods of partial survey which are becoming more and more popular worldwide.The emphasis, as suggested by such authors as Lickorish and Jeffries,is laid on sampling. Such methods are broken down according to the sort of sample; unlimited, stratified and systematic sampling;character of statistical material used /primary and secondary/; and place of interview.

Based on that last distribution follows a more detailed analysis of interviews at hotels and places of tourists' stay. Assuming that method is not used too often, the author recalls, however, the Polish interview commissioned in 1959 at the villages of Ryter and Tęgoborze.

A considerably greater importance is attached to frontier

polls. In their case,,some problems exist as regards selecting a frontier post used for interviewing /here random selection of post poses a difficulty / and choosing travellers to be interviewed. The writer quotes the Scandinavian examples of such research, dating back to the break of the fifties /random selection by date of birth or by two last figures of passport number/.He positively estimates the results and theoretical achievements of the Italian "Indagina alle Frontiere" and informs of five interviews commissioned in 1972 by the Polish Centre of Tourist Information at the Polish - GDR frontier. That research,though not a representative one, produced some information as to what percentage of multumillion flows of visitors stopped at leasat for one night in the neighbouring country visited.

Having discussed research in place of residence, important as it is in consideration of an opportunity to establish the percentage of population involved in tourist traffic/propensity to travel/, and having raised some theoretical questions concerned with the establishment of sample size, the writer enlarges upon the examples of other methods of quantitative research of tourist movements, referring to the so-called "flour method" of M.Boyer together with its Polish application by T.Eliasiewicz /example of Nowy Targ District/, and to the Passini "road card" method, of which the former/ the Boyer method/ obtains a more favourable estimate.

The last point of this chapter deals with the forms of presentation of tourism statistics material / tables,graphs,charts/ and the appreciation is expressed for the Italian output. The author also endeavours to classify the publications appearing in this field.

Herein, mention is made of ENIT reports, the Travel Market Yearbook and the publications of the Polish Tourist Information Centre and more recently of the Institute of Tourism.

Chapter III "Structure Analysis of Tourist Movements" initiates an analytical part in which, as the writer says, special attention is paid to statistical characterization. This part of the study is arranged according to research objective,including

structure analysis / distribution of two attributes/,interdependence in tourist traffic /relationship of two or more attributes and, last of all, analysis of growth.

To exemplify structure analysis of tourist traffic the author uses the attributes of specificelly touristic character,such as type of accomodation and,having discussed the difficulties in definitions and classification,quotes the Italian and British figures. He again refers to an Italian example when presenting geographical structure of domestic and international tourist traffic, using a table and a chart, and supporting them by a Polish precedent depicted in Figure 3 by chart. The latter concerns the physical distribution of accomodation nights spent by foreign visitors to Poland in 1968. The two other points deal with more detailed characteristics if geographical dispersion and concentration of various forms of tourist movements in Poland. The author computes the value of standard deviation in geographical structure of tourist traffic as a whole,being S/x/= 5.1 per cent, and assumes that distribution by voivodship is the most equal with respect to holiday recreation /standard deviation S /x/ = 4.2 per cent / and the least equal - with respect to residential tourism /S/x/ = 5.9 per cent/. The coefficient of concentration and the Lorentz curve graph for residential tourism indicate that the values of these coefficients varied in 1960 - 1972 between K/M/ = 0.519 and 0.438 with the tendency to decline.

The other geographical attribute, discussed in this chapter after an earlier mention of the place of tourist traffic reception, is the place of tourists' origin.

In this field, in the author's view, the Mexican output deserves attention. Thus the Reader will find extensive treatment of a respective article from the Mexican Department of Tourism publication "Testimonio de una politica en materia de turismo" with a chart and graph attached to it, all analysing tourist flows from the United States to Mexico in 1963 - 64 means of statistical analysis.

Chapter IV "Analysis of Attributes Relationship in a Holidaymakers' Set"" opens up a remarkably important problem of measuring

the ratio of population propensity to travel.The author quotes the terms used in European literature to qualify this parameter /Reiseintensitat, taux de departs/ which is expressed as a percentage relationship between the number of holidaymakers /for example those travelling for holiday abroad/ and the whole population, or, more frequently, the whole adult population. After Alfred Koch he then presents a table of propensity to travel ratios in Europe /including 12 Western European countries and Yugoslavia/ and endeavours to calculate this indicator for Poland in 1972.

Adopting various grand sets of touriet traffic /total residential tourism added to departures abroad or organized residential tourism only added to departures abroad compared to the whole of Poland's population or the population at the age of 15 and more/, the values varying from 28.2 to 53,1 per cent are obtained of which the writer suggests to adopt the mean value 40.5 per cent as best reflecting the situation.

Basing on the aforementioned study of A.Koch, and the analysis of H. Hoffmann/ " Tourismus der Deutschen 1969"/,the following point deals with the factors entering into the degree of propensity to travel, of which more attention is paid to the category of family income, after N. Vanhove's analysis /"The Holiday Expenses of the Belgian Population"/.
The author discusses his calculation of correlation coefficient and presents the graphs at issue.
Proceeding to the analysis of relationship between two attributes the author presents the interdependence of two geographical factors, applying for that purpose a table of intervoivodship flows for Poland /6 visitor generating voivodships vis-a vis all the 17 voivodships as reception areas/.

The more interesting results of this analysis:
In 1967, for 58.3 per cent of holidaymakers from the Cracow voivodship /the city of Cracow included/ their own province was a tourist destination. The same province ranked first as a tourist-recreational area for holidaymakers from the Gdańsk/ 31.8 per cent/ and Katowice /86.9 per cent/ voivodships. The

inhabitants of Wrocław preferred rest in their own province and that of Gdańsk / 22.2 per cent/, whilest the residents of Łódź - at their home voivodship /26.9 per cent/.The table is supplemented by a chart /Figure 9/.

After Vanhove the dependence is next discussed between the form of organization of travel and the demographic and social factors / businessmen and free professions hold the highest share in organized travel/. Also the evident relationship between holiday expenses and family income is quoted and supplemented by a chart of equations.

The method of analysis by means of sequence correlation is exemplified through the table prepared by the Czechoslovak delegation to the 9th Conference of Government Tourist Organiza - tion of Socialist Countries. It presents the order in which individual CMEA member countries generated their visitors to each country of the Council /by number of visitor arrivals/.

Basing on the data included therein /Table 10/,the author computes the rank correlation coefficient for Poland in relation to all other CMEA member countries.
In conclusion it is assumed that in 1965 - 71 the greatest similarity in the reception of foreign tourists generated by CMEA countres occurs between Poland and the GDR / Spearman's sequence correlation coefficient R/xy/= 0.893/ and, but in a lesser degree - between Poland and the USSR. This pattern was most of all different for Poland and Romania /sequence correlation coefficient was negative R/xy/ = 5 / and betwenn Poland and Bulgaria/coefficient value close to zero R/xy/ = 0.071 /.
The same techniques of sequence correlation were presented after G.Labeau's analysis determining the interdependence between the volume of foreign tourist movements /arrivals and departures/ and a few macro - economic quantities, relating to 29 capitalistic countries. As a conclusion, Labeau's statement is quoted as saying that the number of departures abroad / tourist consumption abroad / tends to be dependent from per capita income only / In OECD countries the coefficient of rank correlation between these two factors was R /xy/ = 0.56/.

In the final part of this chapter the author raises the question of application in the analysis of tourism factors relation ship and of model analysis methods, of which the so- called gravitation models are first discussed. Mention is made of Cramton `s study and then implementation of those techniques by H. Patzak in his work "Das sekundarstatistische Gravitations - modell als Verfahren zur Durchleutung des Fremdenverkehrsmarktes" in which the fundamental model formula is introduced. It includes, as inde pendent random variates, population of a tourism generating country and distance to destination.Next it reviews supplementary side variables which may have a bearing on the volume of tourist movements between the countries under review and Austria as a destination country.

Having taken a short note of an article by Czechoslovak authors R. Aroch and R.Mahalani, and of a gravitation model formula contained therein, some more consideration was given to the study by L. J. Crampton and K.T. Tan of Honolulu" A Model of Tourism Flow Into the Pacific".
The "gravitation aspect of this model is revealed through consideration of the whole of the problems in different pairs of tourism originating /o/ and receiving /destination-d/ areas, e.i. "o - d pairs", as the author calls them.Mr.S. Ostrowski quotes the fundamental and final formula of the model and suggests, regardless certain unclear points that he came across when attentively studying the Crampton and Ton articles, to initiate in Poland a study on the application of the foregoing model, with a view to survey and forecast foreign tourist arrivals at Poland from various countries.

The "model" deliberations are concluded with discussing a "teometric" model of Inchausti who used it in a matrix-vecto - rial form suitable for linear algebra.

The writer expresses his opinion on the controversial subject /e.g.Prof. Salah- Eldin Abdel-Wahab`s viewpoint /whether econometric techniques are useful for measuring tourist movements. He is convinced that that concept must not be underestimated in the review of available techniques,bearing in mind their further improvement. On the other hand the reservations and

doubts at issue should be also taken into due consideration.

Of special meaning for social and economic policies applicable to tourist movements are the analysis and observation of this phenomenon as it develops in time. This question is dealt with in Chapter V "Analysis of Growth in Tourist Movements".

It contains a wealth of tables based on the Polish and international /IUOTO/ tourism statistics. They characterize the growth in tourist movements by means of time series /two,three and more periodic ones/; index series /here again the author guotes the Czechoslovak study prepared for the 9th Confersnce of Government Tourist Organizations of Socialist Countries, both of fixed and variable bases /chain indices/; ultimately an average annual rate of increase is under discussion/growth rate/. The author makes the point in having the full set of these indicators as indispensable instruments for tourism planners and socio - economic politicians.

The following part of the study tackles the problems of the trend, which is one of basic factors entering into the development of every phonomenon,apart from economic,cyclical,seasonal and random components.

Having shown the graph of a trend function illustrating the growth in international tourist movements in 1959-1970 according to IUOTO data /Figure 11/, the writes works out this fuction for residential tourism in Poland in 1960 - 1972. In effect he obtains this exponential equation :

$$y/t/ = 1 \,.\, 1^{t} \times 104.8$$

The respective graph is plotted in Figure 12 and the full calculations are attached in Appendix 2.

The successive component of a growth analysis are seasonal fluctuations. They make up a seasonal distribution of the traffic, hence they play an important role in socio-economic policies in the tourism sector.

The author analyses seasonal distribution of tourist movements against an annual cycle /by month/. Presenting respective

tables of Polish statistics he compares this distribution between 1967 and 1972 / Table 20/. Next he plots on a graph/Figure 12/ a seasonal distribution of tourist movements in 1972 in a few characteristic voivodships. The results obtained show that the greatest concentration of the traffic occurs in the two summer months in the Olsztyn voivodship, whilest the most even spread over individual months takes place in Warsaw.

In arguing with theoreticians investigating seasonal changes on the grounds of deviations from an annual average, the author indicates that this from of analysis is usually not met in tourism literature.

The greatest attention was devoted to the method of finding interdependences between general economic situations and the volume of various kinds of tourist traffic.

Recalling that those questions were elucidated by A.Grunthal in the thirties,the author discusses the analysis of dependences between tourist movements and business situation in 1950 - 1965 in the FRG, made by G. Menges and J. Gossmann. He also quotes regression equations and plots a suitable regression graph to show the number of FRG tourist's days of stay in 1960 - 1965 as against the economic changes expressed in the variations of individual real income and population's savings /Figure 14/.

In the following point the author presents one of the most essential statistical analyses, namely tourist movements as the function of economic growth in Poland, expressed by the increase in national per capita income in 1960 - 1972,having adopted the growth rates of this development as a basis for the calculations /1960 = 100 /.
Tourist movements are represented in this regression analysis by residential tourism /the most reliable and statistically conclusive component of domestic traffic/ and departures abroad. Both components are measured in persons and expressed by means of growth rates, as it was the case with national income at 1960 = 100 .

The conclusions /in detail they are presented in Appendix 5/ which included the estimation of regression equation parametres by means of a least square method, the calculation of standard errors in estimation and making a residual factor analysis, yielded these results :

linear correlation coefficient Pearson's /xy/ = 0.978

e.i. indicating a marked linear relationship

linear regression equation $y1 = 3.9x_i - 293.4 + z_i$, where

0.026 33.9

standard deviation of residual factor $S/z_i/ = 21.2\%$

The graph of regression function is shown in Figure 15.The author comments on the meaning of parametre a/y/, that is the linear regression coefficient which in this instance means the coeefficient of income elasticity of demand for tourism in Poland He determines that it is positively high to compare, for example with the data quoted by the Yugoslav author M.Mazi who informs of the value of these coefficients for certain Western European countries and the United States in 1952 and 1961.Of the values mentioned , only those for the United Kingdom /4.59/ and the US /4.85/ in 1952 were higher than the coefficient in question calculated by the author for Poland in 1972.

The chapter is concluded with a short commentary on a random component.

Chapter IV "Present Situation in Quantitative Research of Tourist Movements in Poland" begins with a detailed delibera - tion on the history of statistical research of tourist movements after World War II, which, owing to the enormous distructions of that war could not refer to the former experiences in organi- zation and theory earlier than in 1949. At the same time, however, we come across the first implications of change of the politi- cal system. Among other things it was reflected in the first statistical coverage of a new phenomenon in social tourism e.i. workers' holidays. The author expands on the development of tourism and recreation questions in the official Polish Yearbook of the Central Statistical Office. In 1968 the number of tables

dealing with tourism reached 17. With the other tables on health resorts, hotels, passenger transport and children's holidays , the number totalled 26.

These tables also include foreign tourist arrivals and departures abroad. The publication of these data was based on the international recommendations not earlier than from 1966.

Next the present situation in tourism statistics is discussed. Statistical reporting in Poland consists in full check. This rule results from a respective Instruction /No.146/ of the Central Statistical Office relating to hotel statistics.

The Instruction, on which the author elaborates,enumerates accomodation establishments subject to statistical reporting. Quoting numerous exclusions from a statistical duty provided for in the Instruction, the writer assumes that basic statistics concer ning tourist movements in Poland are dispersed in the organizational aspect. Recently this situation was improved thanks to the inclusion of all hotels into reporting.

The further deliberations concern the design of the basic statistical questionnaire /K-tur 1/ and the rules of its circulation /it is submitted theree times a year including data broken down by month, for the first two, third and fourth guarters/. Local organs of tourist administration cooperate in its circulation with the state statistical service whose organs receive the data, provisionally arranged, only at level of voivodship. The writer qualifies the system of accomodation statistics as a consistent implementation of hotel record.Though proper in substance, it reveals, however, many defects and shortcomings, such as the absence of uniformity in organization, dispersion of the system, violation of statistical diecipline / the latter often results from unsufficient information of tourist administration organs on new tourist and recreational facilities operating on their premises/, lack of distinction of persons travelling on duty in the rules governing hotel record, limitation of data obtained from this system almost exclusively to public establi shments, disregarding the enormous volume of overnight services rendered against payment or free in private

households/this problem has for long been reflected in literature /e.i. socalled "Besuchtsfremden" in German publications/.

The following problem reviewed is frontier check. In actual legal status the three groups of visitors can be singled out: those who are obliged to have a visa, persons travelling on passport / or equal travel document/ and exempted from visa requirements / to this group belong nationals of Socialist countries and those of Austria, Finland and Sweden,on a reciprocal basis/, and the ones entitled to cross the Polish state frontier on their identity card /this status became effective in 1972 between Poland and the GDR/.

The first two groups of foreign visitors are subject in Poland to almost a classic form of frontier chech /it concerned all visitors until 1972/. As regards the GDR visitors to Poland, only their total number on a given day is written down, and no other record is made. The departures of Polish nationals are recorded partly through the passport issuing organs and partly by means of frontier records.

As the author contends, the research of foreign tourist movements in Poland, though roughly complies with international requirements, shows some symptoms of underdevelopment. These include, among other things, the lack of distinction between foreign tourists and excursionists, record of unsignificant characteristics such as frontier crossings on identity cards,and the funda mental shortcomings in statistical information on departures abroad by Polish nationals /no information on purpose of journey, length of stay abroad , etc./.

Apart from basic statistics, an important part is played by auxilliary statistics of which the author enumerates the data on domestic tourist events, passenger transport by cable and tourist lifts, all other forms of passenger transport,specifically tourist transport /by hired vehicles/ and on private mo - tor vehicles.

Some consideration the author gives to the first of the statistics mentioned e.i. covering participants in tourist

camps, excursions, rallies,canoeing races, etc. Then he discusses the questionnaire and circulation of documents.Concluding he reveals after J. Tarkowski the substantial shortcomings of these statistics, notwithstanding their usefulness. These are: incompleteness of data, indefiniteness of site of their measurement and multiple counting of the same holidaymakers .

Some output was produced in Poland by so - called partial research discussed under the next point. First of all, there was a number of surveys commissioned by the General Committee for Sport and Tourism and made by the Public Opinion Research Centre at the Polish Radio under the direction of A.Pawełczyńska in 1961 - 63, and next continued, under the same direction, by the Polish Centre of Tourist Information in 1967 - 71.

More detailed attention received the research of March-April 1971, executed by means of a questionnaire "My Leisure" based on an all - Poland representative sample of two degrees, covering some two thousands persons. The results yielded the information on the way of recreation organization by urban population in Poland, duration of recreation and destinations, and periods of the highest concentration of holidays in various areas of the country. Also correlations were computed between the foregoing data and the demographic, social and economic attributes of the persons interviewed.

In the author`s view, the material obtained would have had a greater value, if supplemented with a few pieces of information of analytic and statistical character.

Just as favourably the writer estimated the surveys of visitor departures from Poland to the GDR, carried out by the Polish Centre of Tourist Information in 1973. The sample covered 3,000 persons. The publication of the survey findings shall remarkably enrich the knowledge of the most significant component of Polish tourist exchanges with abroad.

Lack of final results neither permits to wholly assess the greatest representative survey, ever commissioned in Polish

statistics e.i. the December 1973 survey of 12.000 persons employed in socialized national economy on how they had spent their holidays in 1973.

The author discusses the twenty questions included in the questionnaire and highly appreciates the value of that survey, not only in domestic but also international terms.He reveals, however, its one defect e.i. the deletion of questions pertaining to the costs born in connexion with a holiday what curtails all other data of a vital correlate.

In the final part of this chapter the approximate estimating applied to quantitative research of tourist movements in Poland is considered, especially the attempt undertaken in 1969 to introduce uniform methods of estimating excursionist traffic. Though the latter did not succed, the author says it is necessary to resort to approximate estimating, if other methods fail connected both with full and partial surveys.

Concluding his review of the situation in the Polish tourism statistics, the author highlights an important and appreciated output achieved in this field at an international level, of which special attention deserve Polish initiatives to fix uniform rules applicable to the system of statistical reporting, analysis and forecast of tourist movements in Socialist CMEA member countries; to draw up the European programme of work within the framework of UN statistics; and to pass IUOTO recommendations which were adopted at its 23rd General Assembly and called for the cooperation betwenn national tourist organizations and central statistical offices.

Chapter VII "Major Trends in Quantitative Research of Tourist Movements in Poland"expands on the results of comparison between the existing situation in this field in Poland and the the oretical requirements and practical achievements of individual countries, which were reflected in all the foregoing chapters. It puts together postulates aiming at the complete modernization of this system in Poland.

With respect to foreign tourist movements the stipulation

provides for distinguishing between foreign tourists and excursio sionists. This rule should apply as soon as possible to the multimillion visitor flows from and to the GDR.

The further suggestion aims at the transfer of statistical count of departures abroad to frontier posts. The author is nevertheless doubtful whether a full count is possible altogether and advances an alternative view, perhaps more realistic and up-to-date, to introduce sample surveys at frontiers, with regard both to arrivals and departures.

The following postulates to statistical reporting of domestic tourist movements have been formulated:

- all relevent statistics should be covered by one system and the existing discrepancies removed;
- all reporting in this field should be an obligation of the state statistical organs; hotel record should single out persons arriving on duty ;
- it is necessary to fundamentally revise the statiscs of tourist excursions /using the experience in this field of the Central Council of Trade Unions/, with a view to eliminate a possibility of double counting, to determine the place of statistical reporting on this form of tourism, as well as of one-day trips not using accomodation.

As regards interviews and sample surveys, it is stipulated to create an appropriate methodological basis for analysing the statistics of week-ends and summer stays with families. In the author's view it would be most useful to commission systematic interviews and sample surveys both in the place of tourists' residence and their holidays in season.

The other postulates are as follows: to include tourism and recreation statistics as a standing and separate item in family budget surveys, to set up uniform, methodological foundations and a system of verification of approximate estimating the volume of tourist movements, to introduce systematic sample surveys of foreign tourists in the place of their stay in Poland.

Many postulates the author puts forth in another point dealing with statistical analysis and publication of quantitative data on tourist movements. The main topics of systematic analytical research should be: analysis of territorial dispersion of tourist flows; permanent observation and analysis of inter - regional flows, regarding the possibility of coming back to the former concept of gravitation zones and their application to assess the phenomenon by means of matrix tables /the scheme of such a table the author inserts, when quoting a similar application by K. Romaniuk in the survey of population migrations, and by K.J. Richter in his investigation of tourist movements in the GDR/.

With respect to the analysis of foreign tourist movements the author is of the opinion that systematic surveys of foreign markets generating tourists to Poland are necessary with the application of the above mentioned Crampton and Tan model.

The postulates addressed to the variation analysis of the phenomenon in time resolve themselves into the necessity of permanent analysis of seasonal distribution of tourist movements in an annual cycle; the initiation of examining periodic changes in a week cycle; permanent calculation and comparison of average growth rates in individual forms of tourist movements, and of equations of their trend function.

Those works should bring about working out the the oretical foundations of forecasting the trend of tourist movements in future based on the methods of econometric models and the findings of Menges and Inchausti and on the application of complex mathematic and statistical machinery. All that should not be in contrast with the use of markedly simpler instruments allowing for the characterization of the phenomenon such as the ratio of tourist intensity in a given area, the coefficient of income elasticity and above all, the ratio of population propensity to travel which should be steadily computed and examined.

In a point dealing with the publication of the data it is

stipulated to publish systematically both numerical material and the findings of partial surveys and analytical studies in the expanded section "Tourism" of the Central Statistical Office yearbook. Its branch publication under the same title should continue to appear and include again its analytical part.Another measure would be to start a publication similar to the Italian "Statistica del turismo" which would also include summaries of its contents and tables description in foreign languages.

The author believes that his postulate to wholly modernize the use of tourism statistics will be assured if these statistics are included into the Country Informatic System within the framework of the State System of Statistical Information /SSSI/. He suggests to include tourism and recreation into this system as a so-called problem complex; determines its prospect beneficiaries and role to be played in connexion with the all-country informatic system by scientific information on tourism and recreation, now managed by the Institute of Tourism.

In concluding the chapter the author formulates his stipula - tions concerning future developments of international coopera - tion in the field of quantitative research of tourist movements, especially in conjunction with neighbouring and other CMEA member countries.

Here are the main tasks in this field :

- real uniformity in statistical units,measures and attributes of tourist movements, in conformity with the recommendations of appropriate UN and CMEA organs;
- unification of methodological principles of compiling statisti cal material and its publication, with a view to ensure comparability of data, and of estimating the volume of foreign visitor arrivals and departures abroad with the purpose to avoid more serious discrepancies;
- editing a joint CMEA publication entitled "Tourism in CMEA Member Countries".

In his "Concluding Remarks" the author takes note of an underlying precondition assuring the implementation of the fore-

going postulates e.i. the conduct of expanded research of the tourist sector, of which quantitative research is likely to have priority. It requires on the part of the Institute of Tourism to take up proper programming and coordination of research and analytical studies in this field. It needs a constantly improved cooperation between research centres and the Central Statistical Office; a suitable technical equipment of statistical research service and attracting capable,young scientific workers to do this job.

Having achieved that, the author believes,everybody involved in this dynamic, socio - economic complex that tourism and recreation stand for, will find a helping hand in the relevant information and quantitative surveys, which cannot be done without when taking optimal, strategic and operational decisions in this field. Only such decisions will ensure tourism development worth of the Poland of today, in the period of advanced Socialist building.

Zusammenfassung

Die Arbeit von Stanisław Ostrowski: "Fremdenverkehr als Gegenstand der statistischen Forschungen" besteht aus der Einleitung, sieben Kapiteln und dem Schlusswort. Der Verfasser fügt dem Text 5 Anlagen sowie das 134 Positionen zählende Quellenverzeichnis bei.

Die Einleitung umrisst das grundsätzliche Ziel dieser Arbeit, d.h. den Versuch, die Entwicklungsrichtungen eines völlig modernen quantitativen Systems der Forschung des Fremdenverkehrs in Polen abzustecken, auf der Grundlage einer allseitige Analyse des einheimischen und des weltweiten Schrifttums, unter weitgehender Ausnutzung der Leistungen internationaler Organisationen in dieser Hinsicht. Der Verfasser begrundet hierin die Aktualität der unternommenen Aufgabe durch Hervorhebung der Bedeutung der Touristik für das Gesamtbild von Aufgaben der beschleunigten sozial - wirtschaftlichen Entwicklung des Landes nach 1970, auf Grund der Beschlüsse des VI Kongresses und der I Landeskonferenz der Polnischen Vereinigten Arbeiterpartei.

Kapitel I: Einführung in die Problematik von quantitativen Forschungen des Fremden verkehrs enthält die Erorterung der Bedeutung der Touristik in der Welt von heute, unter Zitierung der IUOTO - Daten über das Tempo des Anstiegs des internationalen Touristenverkehrs. Auf das Jahr 1955 bezogen, war in Polen der touristische Austausch mit dem Ausland in 1966, 17 - fach gestiegen, und wurde 1972 fast 60 - fach gesteigert.

Indem er alsdann auf die Funktionen der Touristik in der Welt von heute kommt /hinsichtlich der Gesundheit, Erziehung, Kultur/, betont der Verfasser ihre wirtschaftliche Bedeutung, und fernerhin, dem sowjetischen Autor M.A. Ananiev nach, ihre Rolle hinsichtlich der Vertiefung von friedlichen Beziehungen

von Staaten mit unterschiedlichen Systemen der Gesellschaftsordnung. Auf den Umstand zurückkommend, dass die Touristik nicht immer die ihrer Rolle entsprechende Anerkennung seitens der leitenden Staatsorgane findet, hebt der Verfasser die Bedeutung des entsprechenden Fragments des Beschlusses des VI PVAP - Kongresses hervor, bezuglich der Aufgabenstellung für die Entwicklung der Touristik als eines Faktors zur Befriedigung der schnell anwachsenden Bedurfnisse von schaffenden Menschen auf dem Gebiet der Erholung.

Im Kontext solch er serioser Aufgaben, kann die Touristik nicht ohne eines entsprechenden forschungswissenschaftlichen Potentials auskommen, wobei der Verfasser die Erklarungen von M. A. Ananiev sowie frühere von Kazimierz Libera anführt, die zur Unterziehung dieser bedeutenden sozial-wirtschaftlichen Erscheinung,gewichtigen wissenschaftlichen Forschungen aufrufen

In diesen Forschungen - so der Verfasser, der seine Meinung mit den Anschauungen von Hunziker, Krapf und Inchausti bekraftigt fallt eine besondere Bedeutung der Statistik zu,die seit den dreissiger Jahren,und mit einem grossen Aufschwung während der Zeit nach dem II Weltkrieg, sich auf dem offiziellen internationalen Forum mit den Problemen der Touristik beffaste, besonders in Bezug auf den internationalen Verkehr. Der Verfasser zählt insbesondere die jüngsten Ereignisse auf,wie die Annahme durch die zwanzigste Sitzung der Koferenz der Europaischen Statistikern der UNESCO, des "Arbeitsprogramms im Bereich der Touristischen Statistik" sowie die Verabschiedung durch die 21 Sitzung der Standigen Statistischen Kommission des RGW /Warschau, Mai 1973/ des "Systems der Grundlegenden Kennzahlen zur Charakterisierung der Entwicklung von Auslandstouristik in den RGW- Mitglied-ländern".

Es werden hierin ferner die Aufgaben der Statistik der Touristik erörtert, als eines die zahlenmässige Erfassung und Erläuterung dieser Erscheinung hinsichtlich ihrer Struktur und Dynamik sowie eine vernünftige Vorhersage der Zukunft zulassenden Instruments. Die Statistik untersucht die Erscheinung der Touristik hinsichtlich dreier Bereiche:des Touristenverkehrs/

Nachfrageseite/, des Touristikgewerbes /Angebotsseite/ und schliesslich der wirtschaftlichen Effekte des Touristenverkehrs /Umsätze und Deviseneinnahmen/.

Im darauffolgenden Absatz dieser Arbeit wird der historische Umriss der Entwicklung der Statistik der Touristik skizziert wobei der Verfasser die vorwaltungspolizeiliche Abstammung der touristischen Statistik nach M. Hoffmann akzeptiert,obwohl er auch die Anschauungen Charvats und Schuhwerks anführt,die Listen von Kurgasten in den Kurorten, als Urmuster der statistischen Berichterstattung im Bereich von Touristik.In Polen reicht eine derartige Aufzeichnung aus dem Kurort Iwonicz bis 1857 zuruck. In rückblickender Rundschau der Entwicklung des theoretischen Gedankens werden die Namen von Guyer, Bodio, Zollinger und Stringher erwahnt, mit besonderer Betonung der Errungenschaftender so von dem Verfasser bezeichneten "Berliner Schule" - des Instituts für die Touristikforschung von R.Glucksamann und seiner Veroffentlichung "Archiv fur den Fremdenverkehr",aus welcher Quelle der Verfasser in der vorliegenden Arbeit haufig zitiert.

Das Wort "Touristik"/ bzw. Fremdenverkehr/erscheint zum ersten Mal in dem amtlichen Statistiechen Jahrbuch in 1931/ touristikbezogene Deviseneinnahmen und -ausgaben/ , und die inlandische Touristik - in 1937. Die Anfänge der wissenschaftlichen Forschung in Polen in diesem Bereich sind mit der Tatigkeit der Liga Popierania Turyzmu /Liga zum Fördern des Tourismus / und mit dem Studium Turyzmu / Studium des Tourismus/ der Jagellonisschen Universität wahrend der Jahre 1936 - 39 verknupft /u.a. St, Leszczyński/.

Der Anfang der wissenschaftlichen Tätigkeit der Schweizer Hunziker und Krapf fällt auf die Kriegszeit, und nach dem II Weltkrieg setzt eine wahre Blüte ein, sowohl in der organisatorisch -berichterstatterischen wie in der forschungswissenschaftlichen Tätigkeit im Bereich der Touristik, seitens der zahlreichen durch den Verfasser erwähnten Institute, unter Berücksichtigung des Instituts der Touristik des GKKFiT und des

Institute der Anstalt für die gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Probleme der Touristik der SGPiS.

Im letzten Absatz des Kapitels I unterzieht der Verfasser den Fremdenverkehr als ein statistisches Kollektiv einer Analyse; wobei er einleitend die Begriffe Touristik und Fremdenverkehr abgrenzt, wobei die Touristik als ein übergeordneter Begriff betrachtet wird, der sowohl den Fremdenverkehr, also die ausserhalb ihres Wohnsitzes die Befriedigung ihres touristischen Bedürfnisses suchenden Menschenmassen /Nachfrageseite / einschliesst, wie auch die Seite des Angebots, also einen Komplex von materiellen, organisatorischen Mitteln und von Kaderangebot zur Befriedigung dieser Bedürfnisse.

Der Verfasser führt fernerhin die internationalen Definitionen der Teilnehmer des Auslandstouristenverkehrs / Touristen - Ausflügler/ an, und geht anschliessend auf das Thema der statistischen Einheiten und der Gesamtheiten des Fremdenverkehrs ein. Er dokumentiert dabei,weitreichend an Hand des theoretischen Schrifttums und der Praxis der einzelnen Länder, die Notwendigkeit der Anwendung von zweierlei Einheiten / und der statistischen Gesamtheiten/ des Fremdenverkehrs :von Personen /Ankünften/ und von Personentagen /Übernachtungen /, in welchen Auffassungen die Messung des Fremdenverkehrs u.a. auch in der polnischen Statistik dargelegt wird.

Zum Schliss des vorliegenden Kapitels diskutiert der Verfasser die Merkmale, nach welchen die Teilnehmer des Fremdenverkehrs klassifiziert werden dürfen.

Idem er die Anschauungen im Bezug auf diese Frage , des schweizerischen Autors H. Schmidhauser und des deutschen Autors G. Menges anführt, sowie sich des der XX Generalversammlung der IUOTO vorgelegten Textes des Berichts von Internationalen Experten der Statistik bedienend, schlägt der Verfasser vor,sämtliche die Teilnehmer des Fremdenverkehrs bezeichnenden Merkmale in die folgenden 5 Gruppen einzuordnen: Die demographisch-sozialen, wirtschaftlichen,geographischen, chronologischen Merkmale,sowie jene spezifisch touristischen, worunter man zählt: Die Art der

beanspruchten Übernachtungsbasis,das Verkehrsmittel, die Organisationsform der Reise sowie das Ziel und Motiv der Reise.

Einleitend zum Kapitel II "Statistische Beobachtung"erörtert der Verfasser die Arten des anfallenden Statistik-materials im Bereich des Fremdenverkehrs, und zählt die auf der Stufe der Forschungsprogrammierung unbedingt durchzuführenden Tätigkeiten auf : Die allgemeine und detaillierte Zielsetzung für die forschung, die Abgrenzung des Forschungsbereichs,Ausarbeitung des Fragebogens usw., wonach er zur Erorterung der Methoden von erschöpfenden /vollständigen/ Forschungen hinübergeht, um deren Anwendung zur Prüfung des Fremdenverkehrs in Form des Hotelmeldewesens / "hotel record"/ und der Grenzverkehrserfasung /"frontier check"/, als grundlegend hervorzuheben. Auf die auslandische Praxis der Anwendungen dieser Methode sowie auf inter nationale Empfehlungen /IUOTO/ eingehend, wird als ein polnisches Beispiel in diesem Bereich die Dienstverordnung des Statistischen Hauptamtes No. 146 vom Mai 1973 angefuhrt, betreffend die statistische Berichterstattung in Bezug auf die sich den erholungstouristischen Dienstleistungen widmenden Herbergen. Nach Aufzählung der nützlichen Merkmale der Grenzverkehrserfasung dem Hotelmeldewesen gegenüber, wird hierin die Feststellung getroffen, dass beide Verfahren sowohl Vor-wie Nachteile aufweisen, und dass beide in Polen Anwendung finden, wobei man ergänzend die Hilfsstatistiken, hauptsächlich jene der Beherbergungsbasis, des Personenverkehrs mit Benutzung verrschiedenartiger Transportmittel usw.,ausnutzt.

All das gewährleistet dennoch keinen hinreichenden Überblick. Im nächsten Absatz werden daher die in der Welt immer mehr verbreiteten Methoden von Teilforschungen erörtert, unter Betonung der Repräsentationsforschungen, in Übereinstimmung mit Anmerkungen solcher Autoren wie Likorisch,Jefferies. Diese Forschungen werden dann gemäss der Art der Prüfung /unbegrenzte Verlosung,Schichtenverlosung, systematische Verlosung/, der Beschaffenheit des auszunutzenden statistischen /primären und sekundären/ Materials sowie dem Interviewort, eingeteilt.

Dieser letzteren Einteilung zufolge, wird dann die mehr einge hende Umfrage in den Hotels sowie in der Aufenthaltsorten der Touristen erörtert, wobei die Feststellung getroffen wird, dieses Verfahren sei nicht allzu häufig angewendet.Der Autor erinnert hier dennoch an die in zwei Dörfern Rytra und Tęgobórz 1959 durchgefuhrte polinische Enquette. Von einer weit grösseren Bedeutung sind die Umfrageprüfungen unmittelbar an den Grenzpunkten, obwohl hierbei Probleme hinsichtlich der Wahl des zu prüfenden Grenzüberganges auftreten /eine bedeutende Schwierigkeit stellt hierbei die Anwendung der stochastischen Auswahl der Übergangsstelle dar/, sowie hinsichtlich der Auswahl der zu befragenden Reisenden.Der Autor führt Beispiele derartiger skandinavischer Forschungen aus der Zeit gegen das Ende der fünfziger Jahre/ stochastische Auswahl gemäss dem Geburtsdatum oder zweien letzten Ziffern der Reisepassnummer/ an, beurteilt positiv die Ergebnisse und theoretischen Errungenschaften der italienischen "Indagina alle Frontiere", und informiert über die 1972 durch die Zentralstelle für die Touristische Auskunft / Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej/ durchgeführten fünf Umfragen an der Grenze zwischen Polen und der DDR. Diese Prüfungen, obwohl nicht repräsentativ, verschafften eine gewisse Orientation hinsichtlich der Frage, welcher Teil der Vielmillionenmengen der das benachbarte Land Besuchenden dort wenigstens eine Übernachtung in Anspruch nahm.

Nach Erörterung der Feststellung des Prozentsatzes der sich am Fremdenverkehr beteiligenden Bevölkerung aus, d.h. für die Bestimmung der sog. Kennziffer der touristischen Aktivität der Gesellschaft, sowie nach Erwahnung etlicher mit der Bestimmung der Dimension der Prüfung zusammenhängender theoretischen Fragen behandelt der Verfasser Beispiele anderer Methoden der quantitativen Prüfung des Fremdenverkehrs, wobei er die sog. "Mehlmethode" von M.Boyer anführt, zusammen mit ihrer polnischen Anwendung durch T. Eliasiewicz /am Beispiel des Kreises von Nowy Targ/, sowie die " Strassenkartenmethode" von Passini, wobei die erstere /von M.Boyer/ eine weit mehr positive Einschätzung, dem Urteil der Verfassers zufolge, als die

letztere verdient.

Der letzte Absatz dieses Kapitels ist der Erörterung der Formen der Bewertung des statistischen Materials bezüglich des Fremdenverkehrs /Tafeln, Diagramme/ gewidmet, wobei den italienischen Errungenschaften in diesem Bereich Anerkennung gezollt wird; der Verfasser unternimmt auch hierin den Versuch, die mit diesem Gebiet verknüpften Veröffentlichungen zu klassifizieren.

Es wird in diesem Kontext auf die Veröffentlichungen von ENIT auf das Travel Market Yearbook sowie auf die polnischen von COIT und die seit kurzem erscheinenden - des Institute für die Touristik - hingewiesen.

Das Kapitel III "Strukturanalyse des Fremdenverkehrs",leitet den analytischen Teil an, worin, so der Verfasser,Hauptakzent auf statistische Erwägungen gelegt wird, unter Anwendung,als Konstruktionsgrundlage, dieses Teils der vorliegenden Arbeit, der Einteilung dem Forschungszziel gemäss , d.h. in die Strukturanalyse / der Verteilung zweier Merkmale/, Interdependenzen/ des Zusammenhanges von zwei und mehr Merkmalen / im Fremdenverkehr und schliesslich in die Analyse der Dynamik.

Um ein Beispiel der Strukturanalyse der Erscheinung des Fremdenverkehrs zu veranschaulichen, bedient sich der Verfasser eines spezifisch touristischen Merkmals - der Art der Unterbringung. Nach Erörterung der Schwierigkeiten im Hinblick auf die anzuwendenden Definitionen und Klassifizierungs gründsatze, führt er italienische und britische Zahlenbeispiele an. Zu dem italienischen Beispiel greift der Verfasser ebenso anlässlich der Präsentation der Struktur des in - und ausländischen Touristenverkehrs/anhand einer Tabelle und eines Kartogramms/, wobei er es jedoch mittels des polnischen im Kartogramm Bild 3 aufgeführten Beispiels der Territorialverteilung der in Polen 1968 den ausländischen Touristen gewährten Übernachtungen bekräftigt. Zwei weitere Absätze beziehen sich auf eine mehr eingehende Charakteristik der geographischen Dispersion und Konzentration von einzelnen Formen des Fremdenverkehrs in Polen.

Der Verfasser berechnet die Werte der Streuung / der geographischen Struktur/ des Fremdenverkehrs als eines Ganzes $S_{/x/}$ = 5,1% und stellt fest, dass die Feiertagserholung sich meist gleichmässig über dieeinzelnen Wojewodschaften verteilt / die Streuung beträgt $S_{/x/}$ = 4,2%, mindest gleichmässig dagegen - die Aufenthaltstouristik - $S_{/x/}$ = 5,9%. Der Koeffizient der Konzentration sowie das Diagramm der Lorentzschen Kurve weisen darauf hin, dass die Werte dieser Koeffizienten während der Jahre 1960 - 1972 zwischen $k_{/M/}$=0,519 bis 0,438, mit einer sinkenden Tendenz, schwankten.

Das zweite, nach dem Fremdenempfang, in dem vorliegenden Kapitel behandelte Merkmal, ist die Herkunft der Touristen. Hier, der Ansicht des Vefassers nach, verdienen die mexikanischen Errungenschaften Aufmerksamkeit. Der Leser wird hier demzufolge eine ausführliche Besprechung des entsprechenden Kapitels der Veröffentlichung des mexikanischen Departments für den Fremdenverkehr, unter dem Titel "Testimonio de una politica en 1 materia de turismo" finden einschliesslich des Kartogramms und der Diagramme zur Analyse des Fremdenverkehrs von den Vereinigten Staaten nach Mexiko während der Jahre 1963/64, unter Anwendung der Methoden der statistischen Analyse.

Das Kapitel IV "Analyse des Zusammenhanges von Merkmalen innerhalb der Gemeinschaft von Teilnehmern des Fremdenverkehrs" stellt die Einleitung dar, zum äusserst gewichtigen Problem der Messung der touristischen Aktivität der Gesellschaft.Der Verfasser zitiert die in dem europaischen Schrifttum gebrauchten Bezeichnungen dieses Parameters /Reiseintensität, taux de departs propensity to travel abroad/,der als das prozentige Verhältnis der Anzahl der sich an einer bestimmten Form des Fremdenverkehrs beteiligenden Personen /z. B. Auslandsreisen anlässlich der Sommerferien/ zur Gesamtzahl der Bevölkerung , bzw. häufiger zur Gesamtzahl der Erwachsenen gilt. Darauf strebt der Verfasser , anhand einer Tafel der Intensität der Ferienreisen nach Alfred Koch /für 12 westliche Länder und Jugoslawien/ den Versuch an, diese

Kennzahl/Kennzahl der touristischen Aktivität der Gesellschaft / für Polen für das Jahr 1972 zu berechnen.

Unter Annahme verschiedener Totalgemeinschaften des Fremdenverkehrs /Aufenthaltstouristik insgesamt zuzüglich touristische Auslandsreisen, oder nur organisierte Aufenthaltstouristik zuzüglich touristische Auslandsreisen / und von zwei Bezugssystemen - d.h. die Bevölkerung Polens insgesamt und die Bevölkerung Polens im Alter von 15 Jahren aufwärts erzielt man die zwischen 28,2% und 53.1% schwankenden Werte; demzufolge schlägt der Verfsser vor, den Mittelwert von 40,5%, als den den Tatbestand um besten widerspiegelnden,anzunehmen.

Der darauffolgende Absatz behandelt, unter Anführung der obenerwähnten Bearbeitung von A.Koch und der Analyse von H.Hoffmann/ Tourismus der Deutschen 1969/, die den Kennzahlpegel der Touristenaktivität bestimmenden Faktoren; dabei wird der Abhängigkeit dessen von der Stufe dee Familieneinkommens mehr Aufmerksamkeit gewidmet, und zwar am Beispiel einer Analyse von N. Vanhove /The holiday expenses of the Belgian Population/, einschliesslich der Erörterung seiner Berechnungen des Korrelations koeffizienten und der Vorlegung von entsprechenden Diagrammen.

Zur Analyse der Verbindung zweier Merkmale hinübergehend, schildert der Verfasser die Interdependenz zweier geographischer Merkmale in Form einer Tafel der interwojewodschaftlichen Durchflüsse /6 den Touristenverkehr bewirkenden, d.h. ihre Touristen entsendenden Wojewodschaften und sämtliche 17 Wojewodschaften als Aufnahmegebiete/.

Die in den Vordergrund dieser Analyse rückenden Ergebnisse: 58,3% der Teilnehmer des Touristenverkrhrs aus der Wojewodschaft Krakau / die Stadt Krakau inklusive/ organisierten in 1967 ihre touristischen Fahrten innerhalb der eigenen Wojewodschaft, diesel be Wojewodschaft placierte sich jedoch auf der ersten Stelle als das touristische Erholungsgebiet für Touristen aus den Wojewodschaften von Gdańsk /31,8%/ und Katowice /86,9%/,wogegen die Bewohner von Wrocław beispielsweise, erholten sich am liebsten in den Wojewodschaften

Wrocław und Gdańsk /22,2%/ und diejenigen von Łódź "zu Hause", d.h. in der Wojewodschaft Łódź /26,9%/. Die Tabelle wird von einem Kartogramm /Bild 9/ ergänzt.

Es wird hierin demnächst, Vanhoven zufolge, die Abhängigkeit der Weise der Organisierung von Reisen,von den demographisch - sozialen Eigenschaften behandelt /den grössten Anteil an den durch Reisebüros organisierten Reisen haben selbständige Unternehmer und Freiberufler/sowie die offenkundige Abhängigkeit der Höhe von Ferienausgaben von dem Familieneinkommen, was von einem entsprechenden Diagramm und von Gleichungen bekräftigt wird.

Die Methode der Analyse mit Hilfe der Folgekorrelation wird hierin anhand einer von der tschechoslowakischen Delegation zur IX Konferenz der touristischen Ämter der sozialistischen Länder angefertigten Tabelle veranschaulicht, worin die Reihenfolge abgebildet wurde, nach der sich die einzelnen der RGW -Mitgliedländer in jedem RGW - Mitgliedland/hinsichtlich der Anzahl der dorthin anreisenden Touristen aus dem eigenen Lande/ aufgliederten.

Aufgrund der dieser Tabelle entnommenen Angaben /Tafel 10/, führt der Verfasser die Berechnung der Rangkorrelation für Polen in bezug auf alle anderen RGW - Länder durch.

Es wird als Ergebnis derer festgestellt, dass die grösste Ähnlichkeit hinsichtlich des Aufnahmeprofils der Auslandstouristen innerhalb der Jahre 1965-1971, zwischen Polen und der DDR stattfand /der Koeffizient der Folgekorrelation nach Spearman betrug $R_{/xy/} = 0,893$ / sowie, jedoch in kleinerem Grad,zwischen Polen und der Ud SSR / $R_{/xy/} = 0,571$/, wogegen dieses Profil meist unterschiedlich zwischen Polen und Rumänien /der Koeffizient der Folgekorrelation war negativ, $R_{/xy/} = 0,5$/ sowie zwischen Polen und Bulgarien war /der Koeffizient grenzte an Null , $R_{/xy/} = 0,071$/. Dieselbe Technik der Folgekorrelation wurde am Beispiel einer Analyse von G. Labeau veranschaulicht, der die Interdependenz zwischen der Grösse des /ein - und ausreisebezogenen / Auslandsfrem denverkehrs, und etlichen makroökonomischen, 29 kapitalistische Länder betreffenden,

Grössen bestimmt hat. Als meritorische Folgerung wird dabei, nach Labeau, u.a. die Feststellung zitiert, dass die Anzahl der ins Ausland Reisenden /Touristik - konsumtion im Ausland eine Tendenz zur ummittelbaren Abhängigkeit lediglich von dem Einkommen pro Kopf aufweist /fur die OECD - Lander betrug der Koeffizient der Rangkorrelation zwischen diesen beiden Grössen $R_{/xy/} = 0{,}56$/.

Im Schlussteil des der Analyse des Zusammenhanges zwischen verschiedenen Merkmalen im Bereich des Fremdenverkehrs geltenden Kapitels, erörtert der Verfasser das Problem der Anwendung zu diesem Zweck, von Methoden der Modellanalyse. In Vordergrund dieser Erwägungen rücken die sog. Gravitationsmodelle, unter Erwähnung einer Arbeit von Grampon sowie einer eingehenden Erläuterung der Anwendung dieser Technik durch A. Patzak in seiner Abhandlung unter dem Titel "Das sekundärstatistisch Gravitationsmodell als Verfahren zur Durchleuchtung des Fremdenverkehrsmarktes". In dieser Abhandlung wird die grundsätzliche Formel eines als unabhangige Variablen die Bevölkerung des den Fremdenverkehr generierenden Landes sowie die Entfernung zum Zielland enthaltenden Modells eingeführt; es werden darin fernerhin die zusätzlichen exogenischen Variablen analysiert, die für das Ausmass des Fremdenverkehrs zwischen den analysierten Ländern und Österreich als Bestimmungsland von Bedeutung sein können.

Nach einer kurzen Erwähnung des Artikels der techechoslowakischen Autoren R. Aroch und R. Maholan und nach Erläuterung der darin behandelten Formel eines Gravitationsmodells - widmet der Verfasser etwas mehr Aufmerksamkeit der Arbeit von Prof. L.J. Crampon und. K.T. Tan aus Honolulu, unter dem Titel "A model of tourism flow into the Pacific".

Der "gravitationsbezogene" Aspekt dieses Modells kommt durch die Erwägung des Ganzen des Problems innerhalb von verschiedenen Paaren der bewirkenden /origin - o/ und der aufnehmenden / destination - d/ Gebiete , oder, den Autoren zufolge, "o - d pairs" zum Vorschein. St. Ostrowski zitiert die grundsätzliche und die endgültige Formel des Modells, und suggeriert-trotz

gewisser Unklarheiten, auf die er bei der Laktüre des Artikels von Crampon und Tan stiess - die Einleitung ir Polen der Arbeit zu der Anwendung des präsentierten Modells zur Analyse, insbesondere bezüglich der prognostischen Einschätzung des aus verschiedenen Ländern nach Polen gerichteten Fremdenverkehrs. Die " modellbezogenen" Erwägungen werden durch die Erörterung eines sog. " theorometrischen" Modells von Inchausti abgeschlossen, mit Aufmerksamkeit gelenkt auf die von Inchausti angewendete Auslegung des Modells in matrixvekto - rieller, für die lineare bezeichnenden Auffassung.

Seiner Einstellung zum / im touristischen Schrifttum umstrittenen - vide die, in der vorliegenden Arbeit angeführte Äusserung von Prof. Salak - Eldin Abdel Vahab / Thema der Nutzbarkeit der ökonometrischen Technik fur die Forschung des Fremdenverkehrs, verleiht der Verfasser Ausdruck , indem er betont,dass diese Theorie auf keinen Fall ausser Acht gelassen werden darf. Dies sowohl hinsichtlich der Präsentierung der bisherigen Errungenschaften, wie insbesondere der Arbeiten an der weiteren Verbesserung von Instrumenten der quantitativen Forschung des Fremdenverkehrs, obwohl Vorbehalte und Zweifel gleichwohl nicht unterschätzt werden dürfen.

Eine besondere Bedeutung für die sozial - wirtschaftliche Politik im Bereich des Fremdenverkehrs, hat die Analyse und Wahrnehmung der Entwicklung dieser Erscheinung im Verlauf der Zeit. Diesen Problemen ist das Kapitel V: " Analyse der Dynamik des Fremdenverkehrs" gewidmet .

Es werden darin reichlich mit Tafeln der polnischen und internationalen /IUOTO/ touristischen Statistiken solche Charakteristiken der Dynamik des Fremdenverkehrs illustriert, wie chronologische Reihen / sowohl zwei- wie drei - und mehrperiodische/, Indexreihen/hier wird erneut das für die IX Konferenz der Fremdenverkehrsämter der sozialistischen Länder, die im April 1974 in Bratislava stattfand, vorbereitete Mateial zitiert/, sowohl mit konstanter Basis, wie die sog.Kettenlinienreihen.Zum Schluss wird hierin die Kennzahl des durchschnittlichen jährlichen Ansstiegs / das Anstiegstempo/ erörtert. Der

Verfasser betont das Vorhandensein eines vollständigen Satzes von Indexkennzahlen, als eines unentbehrlichen Instruments der Arbeit von Planisten und von sozial - wirtschaftlichen Politikern im Bereich des Fremdenverkehrs.

Der nächste Absatz der vorliegenden Arbeit behandelt die Problematik eines der drei oder vier der grundsätzlichen Bestandteile der Dynamik einer jeden Erscheinung - die Problematik des Trends/neben des ökonomischen Faktors, des zyklischen Faktors,der saisonbedingten Schwankungen sowie des stochastischen Bestandteils/.

Nach Abbildung des Diagramms der Funktion des Anstiegs im internationalen Fremdenverkehr während der Jahre 1959 - 1970 gemass der IUOTO - Daten /Bild 11/, berechnet der Verfasser dieselbe Funktion hinsichtlich der Aufenthaltstouristik in Polen während der Jahre 1960 - 1972, und erhält im Ergebnis die Exponentialgleichung

$$y\ /t/ = 1{,}1^{t} \cdot 104{,}8$$

Das Diagram dieser Funktion ist im Bild 12 dargestellt, ihre vollstandigen Berechnungen in der Anlage No.2.

Der nächste Bestandteil der Dynamikanalyse ist die Analyse der periodischen Schwankungen,oder das für die sozial - wirtschaftliche Politik im Bereich des Fremdenverkehrs ungemein wichtige Problem der Saisonzeiten. Der Verfasser visiert dieses Problem an durch die Analyse der saisonalen Verteilung des Fremdenverkehrs innerhalb des Jahreszyklus /monatsweise,indem er entsprechende, der polnischen Statistik entnommene,Tafeln abbildet /; er vergleicht diese Verteilung in 1967 mit jener von 1972 / Tabelle 20/; darauf folgt eine Darstellung im Diagramm /Bild 13/, der Verteilung des saisonalen Fremdenverkehrs in 1972, in etlichen charakteristischen Wojewodschaften, die auf die grösste Stauung dieses Verkehrs während zweier Sommermonate in der Wojewodschaft Olsztyn sowie an die gleichmassigste Verteilung dieses Verkehrs über die einzelnen Monate,die in Warschau stattfindet, hinweist.

Im Verlauf der Diskussion mit den Theoretikern, die die Saisonänderungen auf der Grundlage von Abweichungen vom jährlichen Mittelwert analysieren, weist der Verfeser darauf hin, dass man in dem touristischen Schrifttum dieser Art der Analyse so gut wie nicht begegnet.

Die Aufmerksamkeit gilt hierin meistens der Methode der Aufdeckung der Interdependenz zwischen der allgemeinen wirtschaftlichen Lage und dem Umfang verschiedener Arten des Fremdenverkehrs

Nach der Erwähnung, dass A.Grunthal diese Fragen in den dreissiger Jahren umfangreich aufgeklärt hat, kommt an die Reihe die Schilderung der Analyse der Abhängigkeit des Fremdenverkehrs von der Konjunktur während der Jahre 1950 - 1965 in der Bundesrepublik Deutschland nach G. Menges und. J. Grossmann. Der Verfasser führt dabei an sowohl die Regionsgleichungen, wie auch ein entsprechendes Diagramm der Regression der Aufenthaltstage der Touristen der Bundesrepublik Deutschland während der Jahre 1960 - 1965 in bezug auf die durch die Änderungen der individuellen Realeinkommen und der Spareinlagen der Bevölkerung zum Ausdruck kommenden Konjunkturänderungen /Bild 14/.

Im darauffolgenden Absatz präsentiert der Verfasser eine der wesentlichen statistischen Analysen, d.h.den Fremdenverkehr als Funktion des wirtschaftlichen Anstiegs in Polen. Dieser findet seinen Ausdruck im Anstieg des Nationaleinkommens pro Einwohner während der Jahre 1960 - 1972, unter Berücksichtigung der Kennzahlen der Dynamik dieses Anstiegs /1960=100/ als Berechnungsgrundlage.

Der Fremdenverkehr wird in dieser Regressionsanalyse durch die Aufenthaltstouristik /als das massgeblichste und glaubwürdigste Element des inländischen Verkehrs in stati - stischer Hinsicht / sowie durch Auslandsreisen repräsentiert: die beiden Bestandselemente wurden in der Personenrechnung berücksichtigt und ausgedrückt ähnlich wie das Nationaleinkommen, mit Hilfe von Dynamikkennzahlen, bei 1960 = 100.

Die Berechnung / im Detail in Anlage No. 5 angeführt/, unter

Anwendung der Methode von kleinsten Quadraten zur Einschätzung von Parametern der Regressionsgleichung, der Berechnung von Standardabschätzungsfehlern, sowie der Durchführung der Analyse von Faktorenresten, ergab: den Koeffizienten der Linienkorrelation / nach Pearson/, von $r_{/xy/} = 0{,}978$, also hinweisend auf eine starke lineare Verbindung sowie eine Gleichung der linearen Regression in Gestalt von

$$y_1 = \underset{0{,}026}{3{,}9}\ x_i - \underset{33{,}9}{293{,}4} + z_i$$

wo

der Standardausschlag des Restfaktors $S_{/zi/} = 21{,}2\ \%$. Das Diagramm der Funktion der Regression ist in Bild 15 veranschaulicht. Im Kommentar diskutiert der Verfasser die Bedeutung des Parameters a /y/ des Koeffizienten der linearen Regression, der in diesem Falle den Koeffizienten der Einkommensflexibilität des Umfanges des Fremdenverkehrs in Polen bezeichnet. Der Verfasser trifft die Feststellung, dass dieser Parameter entschieden hoch ist, u.a. im Vergleich mit den von dem jugoslawischen Autor W. Mazi angeführten Angaben. Dieser gab die Werte dieser Koeffizienten für etliche Lander Westeuropas und für die Vereinigten Staaten an, für die Jahre 1952 und 1961, wobei die Werte bezuglich Grossbritanien / 4,59/ und die Vereinigten Staaten /4,85/ im Jahre 1952 allein, höher waren als der durch Verfasser errechnete Koeffizient der Einkommenselastizität des Fremdenverkehrs in Polen in 1972.

Dieses Kapitel wird mit einer kurzen Erörterung des stochastischen Bestandteils abgeschlossen.

Das Kapitel VI:" Der aktuelle Stand der quantitativen Forschung des Touristenverkehrs in Polen" wird mit einer eingehenden Erörterung der Entwicklungsgenesis der statistischen Forschung des Fremdenverkehrs während der Zeit nach dem 2 Weltkrieg eingeleitet. Die enormen, durch diesen Krieg verursachten Verwüstungen haben es bewirkt, dass man erst 1949 auf die organisatorischen wie auch theoretischen Errungenschaften der Vorkriegszeit anknüpfen könnte. Zugleich aber haben

sich die ersten Signale der strukturellen Änderungen wahr - nehmen lassen. Sie umfassten u.a. die Einführung in die Statistik der anfänglichen Auffassung der neuen Erscheinung aus dem Bereich der sozialen Touristik , des sog.arbeitnehmerischen Erholungswesens. Der Verfasser erörtert eingehend die Evolution der Auffassung der Begriffe von Touristik und Erholung in dem polnischen amtlichen statistischen Jahrbuch des Statistischen Hauptamts /GUS/. Er macht dabei aufmerksam auf die Tatsache, dass sich die Anzahl der sich auf die Touristik beziehenden Tafeln dieses Jahrbuchs für1968, auf 17 belief, insgesamt auf 26, mit den sich auf die Kurorte, Hotels, auf den Personen - reiseverkehr und das Kinderferienwesen beziehenden Tafeln einbegriffen, die den Fremdenverkehr im amtlichen statistischen Jahrbuch des Statistischen Hauptamtes widerspiegelten.

Die obenerwähnten Tafeln umfassen darüber hinaus Daten in bezug aud den Auslandsverkehr /An - und Abreisen/, die den internationalen Empfehlungen zufolge, grundsätzlich erst ab 1966 veröffentlicht werden.

Es folgt daraufhin, in einem weiteren Absatz, die Erörterung des aktuellen Standes der statistischen Berichterstattung im Bereich der Touristik , geführt in Polen auf den Grundlagen der selbständigen Forschung, und legalisiert durch eine entsprechende Instruktion des statistischen Hauptamte /GUS/ No.146/, die Grundsätze der statistischen Berichterstattung des Beherbergungsgewerbes festlegt.

Die obengenannte Instruktion /auf die der Verfasser ausführlich eingeht/ definiert die der Berichterstattung erfassten Beherbergungsobjekte, indem sie die letzteren in diejenigen der Touristik und des Erholungswesens einteilt. Zahlreiche Ausnahmen von der Pflicht der Berichterstattung im Sinne dieser Instruktion zitierend , stellt der Verfasser fest,dass sich auf den Fremdenverkehr in Polen beziehende grundlegende Statistik, organisatorisch verstreut ist,obwohl die Lage letzlich durch die Tatsache der Erfassung sämtlicher Hotels, durch dises Berichtswesen wesentlich gelindert worden war.

Den Gegenstand der darauffolgenden Betrachtungen bildet die Aufstellung des grundlegenden Berichtsfragebogens /K-tur 1/so - wie die Grundsatze seines Umlaufs /die Fragebogen werden dreimal jährlich eingereicht unter Einteilung in Monate : für das erste Halbjahr, dann für das dritte und vierte Vierteljahr/An dem Umlauf der Unterlagen beteiligen sich die Gebietsorgane der touristischen Verwaltung in Zusammenwirkung mit dem staatlischen statistischen Dienst, diessen Organen die einleitend geordneten Berichtsmaterialien erst auf der wojewodschaftlichen Stufe zugestellt werden. Bezüglich der Bewertung des Systems des statistischen Berichtswesens auf dem Gebiet der Beherbergungsbasis, welches er als eine konsequente Anwendung des Hotelmeldungswesens / hotel record/ , trotz seiner grundsätzlichen Korrektheit im Lichte der theoretischen Erfordernisse beurteilt,formuliert der Verfasser eine Reihe von kritischen Bemerkungen, wobei er Mangel und Unzulänglichkeiten aufzählt. Er zählt darunter u.a. die organisatorische Uneinheitlichkeit, die Verstreuung des Systems, Fälle der Verletzung der Disziplin in bezug auf die Berichterstattung, die des öfteren Folgen der unzulänglichen Informierung der Organe der touristischen Verwaltung hinsichtlich der in Betrieb genommen neuer touristischen Objekte innerhalb des Bereichs ihrer Tätigkeit sind. Da gibt es ferner den Mangel an jeglicher Absonderung von Dienstreisenden in den pflichtigen Hotelmeldungen. Die unter Anwendung dieses Systems erhältlichen Informationen sind fast ausnahmlos auf Objekte der volkseigenen Wirtschaft beschrankt, wobei die entgeltlich oder unentgeltLich ge - leisteten Beherbergungsdienste im riesigen Bereich der Privatwirtschaft ausser Acht gelassen werden /dieses Problem widerspiegelt jenes seit langem im. z. B. deutschen Schrifttum bekannte,der sog. Besuchsfremden/.

Ein nächstes Problem ist die <u>Erfassung des internationalen Verkehrs an der Grenze</u>. Bei der gegenwärtigen Rechtslage hinsichtlich des Einreiseverkehrs, kann man drei Gruppen von Touristen unterscheiden: die aus Ländern stammenden, deren Bürger der Sichtvermerkpflicht unterliegen,Einreisende-Inhaber von Reisepässen /oder von gleichgestellten Dokumenten/, die

nicht sichtvermerkpflichtig sind / zu diesen zählen,ausser den Bürgern von sozialistischen Ländern, dem Grundsatz der Gegenseitigkeit zufolge, Staatsangehorige Österreichs,Finnlands und Schwedens/, sowie die auf crund ihrer heimatlichen Personalausweise zum Übertritt der polnischen Staatsgrenze berechtigten Personen / ein derartiger Status ist ebenso dem Grundsatz der Gegenseitigkeit zufolge seit 1972 zwischen Polen und der DDR verbindlich /.

In bezug auf die zwei ersteren Touristengruppen findet in Polen die fast klassische Form der Grenzerfassung Anwendung / die bis 1972 fur sämtliche Auslandstouristen als pflichtig galt /. Hinsichtlich der einreisenden DDR-Burger dagegen,wird lediglich die Tatsache des Grenzübertritts erfasst, ohne jeglicher Eintragung, die Gesamtzahl der Grenzübertritte am gegebenen Tag und über die gegebene Durchgangsstelle ausgenommen. Der Ausreiseverkehr wird teilweise durch die die Reisepässe ausstellenden Organe, teilweise vermittels der Eintragungen an Grenzdurchgangspunkten erfasst.

Der Stand der Forschung des ausländischen Fremdenverkehrs, obwohl ihre grundsätzliche Auffassungen den internationalen Erfordernissen gerecht sind, weist der Beurteilung des Verfassers zufolge gewisse Erscheinungen einer methodologischen Unterentwicklung auf. Zu ihnen zählen u.a. der Mangel an Einteilung des Stromes der aus dem Ausland Einreisenden, in Touristen und eintägipe Ausflugler, die Berücksichtigung von meritorisch unwesentlichen Unterschieden / z.B. Verkehr aufgrund von Personalausweisen / sowie wesentliche Mangel hinsichtlich der Auslandsreisen polnischer Staatsbürger in der statistischen Information / Reiseziele, Dauer des Aufenthaltes im Ausland usw/.

Neben der grundlegenden Statistiken, spielen eine wesentliche Rolle für den Fremdenverkehr die Hilfsstatistiken . Zu diesen zählt der Verfasser die statistische Berichterfassung der inländischen touristischen Veranstaltungen, die Statistik der Beförderung von Personen mittels Drahtseilbahnen und Sesselifte, die Statistik des Personenverkehrs /mit allen

Beförderungsmitteln/, die Statistik des Fremdenverkehrs/ unter Benützung von speziell gecharterten Verkehrsmitteln/sowie die Statistik der Kraftfahrzeuge im Privatbesitz.

Etwas mehr Aufmerksamkeit widmet der Verfasser der ersteren dieser Statistiken, die die Teilnehmer von Touriet zeltlagern, Ausflügen, Rallyes, Wildflussfahrten, Seereisen und Sterntreffen umfasst. Er behandelt den Fragebogen und Umlauf von Unterlagen, wobei er nach J. Tarkowski in der Schlussfolgerung die grundsätzlichen Mangel dieser ansonstern nützlichen Statistik hervorhebt, d.h. ihre Unvollständigkeit, Unbestimmtheit des Ortes, an welchem die Messung vorgenommen wird sowie die Erscheinung der mehrmaligen Erfassung von Teilnehmern derselben Veranstaltung.

Bestimmte Errungenschaften haben in Polen die Teilprüfungen zu verzeichnen. Die letzteren kommen im nächsten Absatz in Erwägung, wobei die Aufmerksamkeit an einer Reihe von Prüfungen konzentriert wird, die im Auftrag des GKKFiT /Hauptkomitee fur die körperliche Ertüchtigung und Touristik/ durch das Ósrodek Badania Opinii Publicznej / Zentrum der Erforschung der öffentlichen Meinung/ des Polnischen Rundfunks unter der Leitung von A. Pawełczyńska wahrend der Jahre 1961-1963 durchgeführt worden waren.Eine Fortsetzung dieser Prüfungen /unter derselben Leitung/wurde im Laufe der Jahre 1967 - 1971 durch die Zentralstelle der Touristischen Information unternommen.

Eingehender besprochen werden die Prüfungen von März /April 1971, die der öffentlichen Umfrage unter Motto "Meine Erholung gemäss, innerhalb der landesweiten zweistufigen Repräsenta - tionsforschung an einer etwa zweiteusend Personeń starken Gruppe durchgeführt wurden.

Im Ergebnis derer erhielt man Angaben hinsichtlich der Arten der Erholungsorganisierung durch städtische Bevölkerung in Polen der Zeitdauer und Richtungen der Urlaubsreisen sowie der Perioden der höchsten Intensitat der Urlaubsreisen in verschiedenen Regionen des Landes, allesamt in korrelativen Zusammenhängen mit den demographich-sozialen und ökonomischen Eigenschaften der Berfragten.

gestützten . versagen.

Zum Schluss seiner Bewertung des Standes polnischer touristischen Statistik, hebt der Verfasser die wichtigen und anerkannten Errungsenschaften in diesem Bereich auf dem internationalen Forum hervor. Er weist u.a. auf. die Rolle polnischer Initiativen hin für die Gestaltung der vereinheitlichten Grundsätze des Systems der Berichterstattung, der Analyse und Prognostizierung des Fremdenverkehrs innerhalb von sozialistischen RGW-Mitgliedländer für das Redigiern des europäischen Arbeitsprogramms im Bereich der UNO sowie hinsichtlich der auf die Zusammenarbeit von staatlichen Tourist ämtern mit den zentralen Statistikämtern bezogenen Empfehlungen, im Sinne des Beschlusses der XXIII Generalversammlung der IUOTO.

Das Kapitel VII :" Die wichtigsten Entwicklungsrichtungen der zahlenmässigen Forschung des Fremdenverkehrs in Polen"enthält die Ergebnisse der Gegenuberstellung des aktuellen Standes der zahlenmässigen Forschung des Fremdenverkehrs in Polen mit den theorestischen Erfordernissen und den praktischen Errungenschaften der einzelnen Länder , wie in den vorhergegangenen Kapiteln durchgeführt. Hierin werden nun die auf die vollständige Modernisierung dieses Systems in Polen abgezielten Forderungen zusammen gestellt.

Eine derartige Förderung im Bereich des ausländischen Fremdenverkehrs ist die Einführung der unterschiedlichen Erfassung der aus dem Ausland einreisenden Personen, als Touristen und Ausflügler; dies sollte eine möglichst schleunige Anwendung finden, und zwar hinsichtlich einer sachgemässen Einteilung des Vielmillionenstromes von Touristen aus und nach der DDR.

Eine weitere Forderung besteht in der konsequenten Übertragung der Pflicht der statistischen Erfassung des gesamten Ausreisevekehrs auf die Grenzkontrollpunkte. Der Verfasser verleiht dabei dem Zweifel Ausdruck, ob der dynamisch heranwachsende Fremdenverkehr sich überhaupt im Rahmen der vollständigen Prüfungen erfassen lässt,und stellt die /seines Erachtens mehr realistische

und neuzeitlichere/ alternative Forderung auf, die Repräsentationsprufüngen an der Grenze sowohl in bezug auf den Ein - wie auf den Ausreiseverkehr einzuführen.

Die Forderungen hinsichtlich der Berichterstattung im Bereich des inländischen Verkehrs, sind die folgenden :

- die Erfassung des gesamten auf den Fremdenverkehr bezogenen Berichtswesens innerhalb eines Systems, und damit die Behebung der vorhandenen Aufspaltung ;
- die Übernahme des gesamten Berichtswesens in diesem Bereich durch die Organe der staatlichen Statistik sowie die Einführung der zusätzlichen Unterscheidung in dem Hotelmeldungswesen, von den dienstlich reisenden Personen,
- eine grundsätzliche Reform des die touristischen Ausflüge betreffenden Berichtswesens / unter Ausnutzung von Erfahrungen und Unterlagen des Zentralrats des Gewerkschaften/,abgezielt auf Beseitigung von Möglichkeiten von doppelte Anrechnungen, auf Bezeichnung des Ortes der berichtlichen Erfassung dieser Form des Fremdenverkehrs sowie auf Erfassung von Informationen betref fend Tagesausflüge / ohne Übernachtungen/.

Als erste Forderung im Bereich von Umfrage-Sondierung wird die Notwendigkeit erwähnt, eine sachgemässe methodologische Basis für die statistische Analyse des Wochenendverkehrs und der Ferienbesuche der Familie zu schaffen. Meist nützlich scheint dem Verfasser dabei die Anwendung des Werkzeugs von sondierumfraglichen Prüfungen sowohl am Wohnort wie am Aufenthaltsort der Touristen während der Saison.

Weitere Forderungen umfassen : Eingliederung der Touristik und Erholung, als ein ständiges und abgesondertes Thema, in die Forschung von Familienhaushalten, Schaffung von vereinheitlichten methologischen Grundsätzen und von einem Systems der Verifikation von schätzungsweisen zahlenmässigen Bewertungen des Fremdenverkehrs sowie Einführung der bereits erwähnten systematischen Repräsentationsprüfung an der Grenze,Fortsetzung der bereits eingeleiteten sondierumfraglichen Prüfungen der ausländischen Touristen an ihrem Aufenthaltsort in Polen.

Viele Forderungen stellt der Verfasser in dem <u>die statistischen Analysen und die Zugänglichmachung von Zahlenangaben im Bereich des Fremdenverkehrs betreffenden Absatz</u>.
Der Verfsser steckt darin die Hauptthemen ab, die zum Gegenstand systematischer analytischer Bearbeitungen werden sollten. Hierzu gehören: Die Analyse der territorialen Streuung des Fremdenverkehrs, die ständige Beobachtung und Analyse der interregionalen Strömungen, wobei die Rückkehr zur vormaligen Theorie der Gravitationszonen nahegelegt wird , unter Anwendung, zur Erklärung dieser Erscheinung, von Matrixtafeln /ein Scheme einer derartigen Tafel bildet der Verfasser im Text ab, indem er eine ähnliche Anwendung durch K. Domaniuk zitiert, anlässlich der Forschung der Wanderbewegung der Bevölkerung sowie durch K.J. Richter ,- zur Forschung des Fremdenverkehrs in der DDR.

Im Bereich der Analysen des ausländischen Fremdenverkehrs erscheinen dem Verfasser systematische Analysen der führenden,den Fremdenverkehr nach Polen bewirrkenden Markte, notwendig,unter Anwendung des obenerwähnten Modells von Crampon und Tan.

Die Forderungen bezüglich der <u>Analyse der Änderungen einer Erscheinung in der Zeit</u> Lassen sich als die Notwendigkeit auslegen, einer ständigen Analyse der saisonalen Verteilung des Fremdenverkehrs innerhalb des jährlichen Zyklus sowie der Einleitung der Prüfung von periodischen Änderungen innerhalb des wochentlichen Zyklus, und fernerhin der ständigen Berechnung und des Vergleichs der Mittelwerte von Faktoren der Dynamik von einzelnen Arten des Fremdenverkehrs sowie der Gleichungen von Funktionen ihres Trends.

Die obengenannten Arbeiten dürften die Bearbeitung herbeiführen,von Grundsätzen der Prognostizierung der Entwicklung des Fremdenverkehrs in Zukunft, unter Anwendung von Methoden von ökonometrischen Modellen anhand von Arbeiten von Menges und Inchausti sowie unter Anwendung eines vollständigen Satzes von mathematisch - statistischen Verfahren. Dies sollte jedoch nicht die Nützlichkeit von weit einfacheren Werkzeugen von Beschreibungscharakteristiken herabsetzen, wie z. B. die

Indexziffer der Einkommenselastizität, oder vor allem die Kennzahl der touristischen Aktivität der Gesellschaft, die ebenso ständing berechnet und analysiert werden sollten.

In dem sich auf die Zugänglichmachung von Daten beziehenden Absatz wird die Forderung gestellt, nach systematischer Veröffentlichung, sowohl von zahlenmässigen Angaben, wie von Ergebnissen von Teilprüfungen und von analytischen Bearbeitungen. Diesem Ziel soll die Erweiterung des Teils "Touristik" in dem statistischen Jahrbuch des Statistischen Hauptamts /GUS/dienen, ferner die Fortsetzung des Erscheinens der Branchenveröffentlichung des GUS unter dem Titel "Turystyka" / mit Wiederherstellung ihrer analytischen Teils/ sowie Einführung einer Veröffentlichung nach dem Muster der italienischen "Statistica del turismo" unter Berücksichtigung von Zusammenfassungen des Inhalts und mit Tafelerklärungen in fremden Sprachen .

Eine vollständige Modernisierung der Zugänglichkeit der Statistik des Fremdenverkehrs erblickt der Verfasser in seiner Forderung nach Einliederung dieser Statistik in das Landessystem der Informatik durch Vermittlung des sog. SPIS /System Państwowej Informacji Statystycznej - Staatliches System der Statistischen Information /; der Verfasser schlägt vor, die Touristik und Erholung als einen sog. Problem - komplex in dieses System einzugliedern. Er zähl dabei die künftigen Benutzer auf und bezeichnet die Rolle, die das gegenwärtig durch das Institut der Touristik im Bereich der Touristik und Erholung im Zusammenhang mit dem landesweiten System der Informatik erfüllen soll.

Zum Schluss des Kapitels formuliert der Verfasser seine Forderung in bezug auf die Richtungen der Vertiefung internationalen Zusammenarbeit im Bereich der zahlenmässigen Forschung des Fremdenverkehrs, insbesondere aber der Zusammenarbeit mit den Nachbarländern und mit den RGW - Mitgliedländern.

Nachstehend werden die wichtigsten Aufgaben in diesem Bereich aufgezahlt:

- eine faktische Vereinheitlichung der statistischen Einheiten des Fremdenverkehrs sowie deren Merkmalen und Messwerten in

Übereinstimmung mit den Empfehlungen der zuständigen Organe der UNO und der RGW,

- eine mit den Nachbarländern gemeinsame Führung von Umfrageprüfungen an den Grenzen,
- eine Vereinheitlichung von methodologischen Grundsätzen der Ansammlung von statistischen Materialien einschliesslich deren Veröffentlichung / zwecks Sicherstellung der Vergleichbarkeit von Daten / sowie der Bewrtung der Ausmasse des ausländischen Einund Ausreiseverkehrs, zwecks Vermeidung der auftretenden bettrachtlichen Diskrepanzen,
- die Gründung eines gemeinsamen Verlags der RGW-Länder z.B. unter dem Titel "Touristik", in den RGW-Mitgliedländern.

In seinem "Schlusswort" lenkt der Verfasser die Aufmerksamkeit auf eine wichtige Vorbedingung fur die Durchführung all dieser Forderungen, d.h. auf die Voraussetzung der Fuhrung von vertieften wissenschaftlichen Arbeiten im Bereich des Fremdenverkehrs. Diese sollten umfassen, wenn nicht gar an erster Stelle , die zahlenmässige Forschung dieses Verkehrs. Dies erfordert die Inangriffnahme durch das Institut der Touristik, der Aufgabe der zielgerechten Programmierung und Koordination von Forschungs - und von analytischen Arbeiten in diesem Bereich und fernerhin eine stets zu vertiefende Zusammenarbeit der forschungswissenschaftlichen Zentren mit dem Statistischen Hauptamt, einschliesslich einer entsprechenden technischen Ausrüstung von Stellen für die statistische Forschung, und schliesslich Heranziehung an diese Arbeit von wertvollen Kadern junger Wissenschaftler.

Dann - stellt der Verfasser fest - werden alle in dem so dynamischen sozial - wirtschaftlichen Sektor wie die Touristik und Erholung Tätigen, in den Daten und zahlenmässigen Analysen in diesem Bereich eine unentbehrliche Hilfe finden - bei Fassung von optimalen strategischen und operativen Beschlüssen zur Sicherstellung der des Polen zeit des fortgeschrittenen sozialistischen Aufbauwerks würdigen Entwicklung der Touiristik.

Работа Станислава Островского:

"Туристское движение как предмет статистических исследований" содержит вступительную часть, семь разделов и заключительные выводы. Автор дает к тексту 5 приложений и библиографичес - кий перечень наиболее важных источников, насчитывающий I34 позиции

(краткое содержание)

В вступительной части охарактеризована основная цель работы, которой является попытка определения направлений развития современной системы статистических исследований в области ту - ризма в Польше, предпринятая на основе всестороннего анализа польской и зарубежной литературы с широким использованием опыта международных организаций. Автор указывает на актуальность предпринятой им попытки в связи с ростом значения туризма в ком - плексе задач ускоренного общественно-экономического развития страны после I970 г., нашедших свое отражение в постановлениях УI съезда Польской Объединенной рабочей партии и I-й Всепольс - кой конференции ПОРП.

В первом разделе "Введение в проблематику статистических исследований в области руризма" подчеркивается значение туризма в современном мире и придодятся данные МСОТО о темпах роста международного туристского обмена. В Польше, по сравнению с I955г., туристский обмен с заграницей возрос в I966 г. в I7 раз, а в I972 г. почти в 60 раз.

Рассматривая функцию туризма в современном обществе (рек - реационную. воспитательную, культурную), автор подчеркивает его экономическое значение и следуя за советским автором М.А.Ананьевым, его роль в углублении мирных взаимоотношений между странами с различным общественно-политическим строем. Отмечая, что туризм не всегда находит в руководящих государственных органах соответствующее его роли признание, автор подчеркивает значение постановления УI Съезда ПОРП, определяющего, в частности, зада - чи, связанные с развитием туризма, как фактора, удовлетворяющего быстро растущие потребности трудящихся в области отдыха.

В свете этих важных задач туризм не может обойтись без соответствующей научно-исследовательской базы. Автор приводит внска-зывание М.А.Ананьева и более раннее Казимежа Либеры о необходимости серьезного научного исследования этого общественно-эконо - мического явления.

В этих исследованиях, по мнению автора (в котором он опи - рается на мнения Hunzikera, Krapfa и Inchaustiego), особое значение должно быть придано статистике, в рамках которой уже с 30-х годов и особенно интенсивно после второй мировой войны рассматриваются на международном официальном форуме проблемы туризма и в особенности международного туристского обмена.

Автор упоминает о наиболее важных фактах, как например, одобрение двадцатой Конференцией европейских статистиков ООН "Программы работ в области туристской статистики" и принятие на 2I-м заседании Постоянной Комиссии СЭВ по статистике (Варшава, май I973 г.) " Системы основных статистических показателей, характеризующих развитие иностранного туризма в странах-членах СЭВ".

Далее автор рассматривает задачи туристской статистики, как инструмента, позволяющего количественно охватить и описать явления, связанные со структурой и динамикой туризма и его будущим развитием. Статистика исследует явление туризма в трех аспектах: туризм (со стороны спроса), туристская индустрия(со стороны предложения) и наконец, экономические эффекты туризма (обороты и валютные поступления).

В работе содержится краткий исторический очерк о развитии туристской статистики, причем автор следуя за M.Hoffmannem склоняется к мнению, что родословная туристской статистики выводится из полицейско-административных отчетов, хотя приводит также взгляды Charwata и Schuhwerka, усматривающих первообразы статистической отчетности по туризму в списках людей, отдыхающих в санаториях. В Польше первая такая запись из санатория в г. Ивонич датируется 1857 годом. В обзоре развития теоретической мысли упоминаются фамилии Guyera, Bodio, Zollingera и Stringhera, причем особенно подчеркиваются труды Исследовательского института туризма R.Glüksmanna и его издания "Archiv für den Fremdenverkehr" называемого автором "берлинской школой". К этим источникам автор многократно прибегает в своей работе.

В Польше в официальном статистическом ежегоднике слово "туризм" впервые появилось в 1931 г. (поступления и расходы, связанные с туризмом), а внутренный туризм - в 1937 г. Начало научных исследований в этой области связано с деятельностью Лиги содействия туризму и отделения туризма Ягеллонского университета в Кракове в 1936-1939 гг.(в частности Станислав Лещинский).

Во время второй мировой войны начали свою научную деятель - ность швейцары Hunziker и Krapf , а в послевсенный период происходит бурное развитие организаторско-отчетной и научно-исследовательской деятельности в области туризма, осуществляемой многочисленными институтами, в том числе Институтом туризма Главного комитета по физической культуре и туризму ПНР и Отделением общественно-экономических проблем туризма Высшей школы планирования и статистики.

В последнем пункте первого раздела автор подвергает анализу туристское движение, как совокупность статистических данных, вводя различия между понятиями "туризм" и "туристское движение", причем " туризм " автор считает понятием более широким, содержащем в себе как туристское движение, т.е. передвижение людских масс, ищущих вне дома возможности удовлетворения своих потребностей в отдыхе (спрос на туристские услуги), так и комплекс материальных и организационных средств, в том числе кадры, призванные удовлетворить эти потребности (предложение). Автор приводит также международные определения участников иностранного туризма (туристы-экскурсанты), а затем затрагивает тему статистических единиц и статистической совокупности туризма, широко обосновывая теоретической литературой и практикой отдельных стран необходимость применения двух статистических единиц (и статистических совокупностей) туризма: человек (приездов) и человекодней (койко-дней, ночевок) , в которых, в частности, выражаются данные по туризму в польской статистике.

В заключение раздела автор полемизирует о признаках, по которым следует классифицировать участников туризма. Основываясь на

взглядах швейцарского H.Schmidhausera и немецкого G.Mengesa авторов на этот вопрос, а также на Рапорте международных экспертов статистики, одобренном XX Ассамблеей МСОТО, автор предлагает классифицировать участников туризма по следующим 5-и основным признакам: демографическо-общественному, экономическому, географическому, хронологическому и специфически туристскому, к которому относятся: вид использованной базы размещения, вид транспорта, организационная форма путешествия, цель и мотив путешествия.

В начале раздела П - "Статистическая обсервация" автор рассматривает формы статистических материалов по туризму и перечисляет операции, которые необходимо выполнить для проведения исследований на этапе программирования: определение общих и частных целей исследований и их объема, разработка вопросника и др. Затем автор переходит к рассмотрению методов исчарпывающих (полных) исследований, подчеркивая значение гостиничной регистрации ("hotel record") и регистрации на пограничных пунктах ("frontier check") для указанных исследований. Характеризуя заграничный опыт в применении этого метода, а также международные рекомендации (МСОТО) в этой области, автор, в качестве польского примера, приводит инструкцию № 146 Главного статистического управления от мая 1973 г. по статистической отчетности, касающейся объектов, осуществляющих туристско-рекреационную деятельность и располагающих коечным фондом. После перечисления преимуществ пограничного учета по сравнению с гостиничным, автор отмечает, что оба способа имеют достоинства и недостатки и что в Польше применяется и тот и другой способ с дополнительным использованием вспомагательной статистики на основе данных об использовании коечного фонда, о пассажирпотоках на различных видах транспорта и др.

Все это однако не обеспечивает достаточной информации. Поэтому в следующем пункте раздела рассматриваются все шире применяемые в мире методы частичных исследований, причем в соответствии с замечаниями таких авторов, как Likorish, Jeffries особый упор делается на предотавительные исследования. Эти исследования делятся, в свою очередь, в зависимости от характера эксперимента (неограниченный опрос, слоевой опрос и систематический опрос), использованного статистического материала (первичный, вторичный) и места проведения анкетного опроса. В рамках анкетного опроса более подробно рассматривается опрос в гостиницах и местах пребывания туристов. Отмечая относительно редкое применение этого способа, автор упоминает однако о польской анкете, проведенной в 1959 г. в двух деревнях Рытше и Тенгобоже. Значительно более важное значение имеет анкетный опрос на границе, хотя при этом возникают трудности с выбором пограничного пункта для проведения такого опроса. Большую трудность при применении выборочного метода представляет выбор пограничного пункта и выбор туристов. Автор приводит примеры скандинавских исследований, проведенных в конце 50-х годов (выборочный опрос на основе даты рождения либо двух последних цифр в паспортном номере), положительно оценивает результаты и теоретические достижения итальянских "Indagina alle Frontiere" и информирует о пятикратном анкетном опросе, проведенном Центром туристской информации в 1972 г. на границе ПНР-ГДР. Эти исследования хотя и непредставительные, позволили однако получить некоторое представление о том, какая часть многомиллионного туристского потока, посетившего соседнюю страну, воспользовалась в ней, по крайней мере, одним ночлегом.

После рассмотрения исследований, проводимых в местах постоянного жительства, имеющих важное значение, поскольку позволяющих установить, какой процент населения участвует в туристском движении (т.е. позволяют определить показатель т.н. туристской активности общества)и обсуждении нескольких теоретических деталей, связанных с определением объема эксперимента, автор приводит примеры других методов определения объема туризма, упоминая о т.н. "методе мук" M.Boyera и его применении в Польше Т.Елиасевичем (в Новотаргском районе) и методе " дорожных карт" Passini причем, по мнению автора, первый метод (Boyera)заслуживает большего внимания.

Последний пункт раздела посвящен рассмотрению форм представления статистических материалов по туризму (таблицы, графики, картограммы), причем отдается должное итальянскому опыту в этой области. Автор предпринимает также попытку классификации выходящих в этой области изданий. В связи с этим упоминаются издания ENIT, Travel Market Yearbook, а также польские издания COIT и выходящие с недавнего времени издания Института туризма.

Раздел Ш "Анализ структуры туристского движения" начинается с аналитической части, в которой, как сообщает автор, главный упор сделан на статистическое описание с применением в качестве конструктивной основы этой части работы классификации по целям исследований, которыми являются анализ структуры (разложение двух факторов), взаимозависимость двух и более факторов в туристском движении и, наконец, анализ динамики.

В качестве примера структурного анализа объема туризма автор пользуется специфическим показателем - средством размещения

- и после обсуждения трудностей, связанных с определением этого понятия и его классификацией,приводит примеры из итальянской и английской практики. К итальянским примерам автор прибегает также при рассмотрении географической структуры внутреннего и иностранного туризма (при помощи таблиц и картограмм), дополняя их польским примером территориального распределения средств размещения в Польше, которыми воспользовались иностранные туристы в I968 г., приведенном в картограмме (рис.3). Два следующих пункта касаются более подробной характеристики дисперсии и географической концентрации отдельных форм туризма в Польше. Автор рассчитывает величины стандартного отклонения (географической структуры) туризма, как единого целого S/x/= 5,I% и заявляет, что наиболее неравномерно распределяется по отдельным воеводствам кратковременный туризм (т.н. "туризм выходных дней") - стандартные отклонения S/x/ = 4,2% - а наиболее неравномерно - пассивный туризм S/x/ = 5.9%. Коэффициент концентрации и кривая Лорентца для пассивного туризма указывают, что значения этих коэффициентов колебались в период I960-I972 гг. в пределах от К/м/ = = 0.5I9 до 0,438 при тенденции к уменьшению.

Вторым показателем, рассмотренным в этом разделе, является место постоянного жительства туристов. Здесь, по мнению автора, внимания заслуживает мексиканский опыт. В связи с этим в работе широко изложен соответствующий раздел издания мексиканского Департамента туризма, озаглавленного "Testimonio de una politica en materia de turismo" вместе с картограммой и графиками, анализирующими движение туристского потока из Соединенных Штатов Америки в Мексику в период I963-I964 гг. с применением методов статистического анализа.

Раздел IУ - "Анализ взаимосвязи факторов в совокупности туристского движения" начинается с обсуждения черезвычайно важной проблемы. какой является определение туристской активности об - щества. Автор приводит определения, применяемые в европейской литературе для обозначения этого параметра /Reiseintensität, taux de départs,propensity to travel abroad/, представляемого как процентное отношение участвующих в данной форме туризма (например, туристские поездки за границу) к общему числу населения, либо чаще к общему числу взрослого населения. Следуя за А.Кохом, автор представляет таблицу интенсификации отпускных путешествий в Европе (для I2 стран западной Европы и Югославии), предпринимая попытку определения показателя туристской активности польского общества в I972 г.

Принимая различные совокупности глобальных статистических данных по туризму (пассивный туризм всего плюс выездной ино - странный туризм и только организованный пассивный туризм плюс выездной иностранный туризм) при двух точках отнесения - насе - ление Польши в целом и население Польши в возрасте от I5 лет и выше - автор получает величины колеблющиеся в пределах 28,2 до 53,I% и предлагает за средний показатель, наиболее объективно отражающий фактическое состояние, принять величину 40,5%.

В очередном пункте раздела, цитируя упоминавшиеся работы А.Коха и Х.Гоффманна / Tourismus der Deutschen 1969 /, автор рассматривает факторы, определяющие уровень показателя туристской активности, уделяя большее внимание зависимости этого фактора от категории семейных доходов. Здесь приводится пример анализа, сделанного N. Vanhove /The holiday expenses ot the Belgian Population/В месте с его расчетами коэффициента корреля-

ции и соответствующими графиками.

Переходя к анализу взаимосвязи двух факторов, автор показывает взаимообусловленность двух географических факторов на примере таблицы, в которой приводятся данные о движении межвоеводских туристских потоков в Польше (6 воеводств, являющихся центрами формирования туристских потоков во все I7 воеводств посещения). Ниже приводятся наиболее интересные результаты этого анализа: в I967 г. 58,3% туристов Краковского воеводства (включая Краков) участвовало в различных туристских мероприятиях на территории собственного воеводства. В то же время это воеводство выдвинулось на первое место как туристско-рекреационная зона для жителей Гданьского (3I,8) и Катовицкого (86,9%) воеводств, тогда как, жители Вроцлавского воеводства наиболее охотно отдыхали в Вроцлавском и Гданьском воеводствах (22,2%), а жители Лодзского воеводства - в своем воеводстве (26,9%). Таблица сопровождается картограммой (рис.9). Следуя за Vanhoven , автор указывает на взаимозависимость вида путешествий и демографическо-общественных факторов (самое активное участие в путешествиях, организованных туристскими бюро путешествий, принимают предприниматели и представители свободных профессий). Бесспорная зависимость существует также между расходами во время отпуска и личными доходами, что иллюстрируется соответствующим графиком и расчетами.

Метод анализа с помощью последовательной корреляции показан на основе таблицы, содержащейся в материалах чехословацкой делегации на IX Совещание правительственных органов по туризму социалистических стран, представляющей очередность, какую в каждой из стран-членов СЭВ занимали (по отношению к числу пребывавших там туристов из данной страны) отдельные страны-члены СЭВ.

Исходя из данных этой таблицы (табл.IO), автор определяет показатель ранговой корреляции для Польши по отношению к остальным странам СЭВ.

В результате оказывается, что в период I965-I97I гг. самое большое сходство по профилю приема иностранных туристов из стран-членов СЭВ наблюдалось между Польшей и ГДР (коэффициент последовательной корреляции Spearmana /0,893/ и (но уже в меньшей мере/ между Польшей и СССР /0,57I/. В то же время наиболее значительные различия наблюдались в туристком обмене между Польшей и Румынией (коэффициент последовательной корреляции был отрицательным R/xy/= -0,5) и между Польшей и Болгарией (коэффициент близкий к нулю R/xy/ = 0,071). Такой же метод последовательной корреляции представлен на примере анализа G.Labeau,который определил взаимозовисимость между объемом иностранного туризма (приездного и выездного) и несколькими макроэкономическими величинами, характерными для 29 капиталистичес - ких стран, причем следуя за Labeau автор делает вывод, что число везжающих за границу(спрос на туристские услуги за границей) зависит единственно от личных доходов населения (для стран ОЭСР коэффифиент ранговой корреляции между этими двумя величинами составил R/xy = 0,56/.

В заключительной части раздела, посвященного анализу взаи - мосвязи факторов в туризме, автор затрагивает вопрос применения с этой целью методов модельных анализов, причем в первую очередь автор рассматривает т.н. гравитационные модели, упоминая о работе Grampona и более подробно о применении этого метода H.Petzak в работе, озаглавленной "Das sekundärstatistische Gravitations-modell als Verfahren zur Durchleutung des Fremdenverkehrsmarktes"

содержащей основную формулу модели, независимыми переменными которой являются население страны, формирующей туристский поток, и расстояние до страны посещения. Затем анализируются дополнительные экзогенные переменные, которые могут влиять на величину туристского потока между анализируемыми странами и Австрией, являющейся в этом случае страной посещения.

После краткого охарактеризования статьи чехословацких авторов R.Arocha и R.Maholani и представленной в ней формулы гравитационной модели, автор несколько большее внимание уделяет работе L.J.Grampona и K.T.Tana из Гонолулу, озаглавленной "A model of tourism flow into the Pacific".

"Гравитационный" аспект этой модели выражается посредством рассмотрения проблемы в целом в различных вариантах пар стран - центров формирования туристских потоков /origin-o/ и стран посещения /destination-d/Т.е. как это называют авторы"o-d pairs" Станислав Островски цитирует основную формулу модели в ее окончательном виде и высказывает мнение,что,несмотря на некоторые неясности, возникшие при внимательном чтении статьи Grampona и Tana в Польше целесообразно начать работы по применению представленной модели, в особенности для прогозного анализа туристских потоков из разных стран в Польшу. Рассуждения о модельных исследованиях автор заканчивает рассмотрением т.н. "теорометрической" модели Inchausti ,обращая внимание на ее построение с помощью матрично-векторного способа, свойственного линейной алгебре.

Что касается пригодности эконометрической техники в исследованиях по туризму, то автор считает, что об этой теории нельзя

забывать как при рассмотрении уже имеющегося опыта; так и в работах над дальнейшим усовершенствованием инструментов исследо - вания объема туризма; учитывая при этом имеющиеся возражения и разногласия.

Особое значение для общественно-экономической политики в области туризма имеют анализ этого явления и наблюдения за процессом его развития во времени.Этим проблемам посвящается раздел У, озаглавленный "Анализ динамики туризма".

Богато иллюстрируются различными таблицами из польской и международной (МСОТО) статистики такие характеристики динамики туризма, как хронологические ряды, индексные ряды (здесь еще раз цитируется упомянутая выше статья чехословацких авторов) как с постоянной основой так и т.н. цепные. Наконец рассматривается показатель среднегодоврго прироста (темпов роста). Автор подчеркивает значение наличия полного состава индексных показателей , как необходимого инструмента для плановиков и общественно-экономических деятелей в области туризма.

В следующем пункте раздела автор затрагивает проблематику одной из четырех основных составляющих каждого явления динамики - - проблематикку тренда (наряду с цикличным экономическим факто - ром, сезонными колебаниями и случайной составляющей). После представления кривой функции тренда роста международного туризма в период I959-I970 гг. по данным МСОТО (рис.II), автор рассчиты - вает эту функцию для пассивного туризма в Польше в период I960- -I972 гг., получая показательное уравнение:

$$y/t/ = 1,1^{t} \cdot 104,8$$

Графическое изображение этой функции представлено на рис. I2; а полные расчеты содержатся в приложении 2.

Очередной составляющей анализа динамики являются периодические колебания, т.е. чрезвычайно важная для общественно-экономической политики в области туризма - проблема сезонности. Автор рассматривает эту проблему путем анализа сезонного распределения туристского потока в годовом цикле (по месяцам), приводя соответствующие таблицы из польской статистики. Он сравнивает распределение туристского потока в I967-I972 гг. (таблица 20), а затем графически (рис. I3) представляет сезонное распределение туристского потока в I972 г. в нескольких характерных воеводствах, указывая, что наибольшее усиление туристского потока в двух летних месяцах приходится на Ольштинское воеводство, а наиболее равномерно по месяцам года этот поток распределяется в Варшаве. Полемизируя с теоретиками, анализирующими сезонную неравномерность туристских потоков на основе отклонений от среднегодовой величины, автор отмечает, что в туристской литературе такой подход к решению вопроса почти не встречается.

Самое большое внимание уделяется методу выявления взаимосвязи между общей экономической ситуацией и числом участвующих в различных формах туризма. Отметив, что в тридцатых годах этот вопрос был освещен A.Grünthal, автор подробно останавливается на анализе зависимости между объемом туризма и конъюнктурой в период I950-I965 гг. в ФРГ, проделанном G.Menges и J.Gossmann причем автором приводятся как уравнения регрессии, так и соответствующая кривая регрессии количества дней пребывания граждан ФРГ в туристских поездках в I960-I965 гг. по отношению к конъюн-

ктурным колебаниям; выразившимся в изменениях размеров личных доходов населения и денежных сбережений в сберкассе (рис.I4)

В очередном пункте автор представляет один из наиболее существенных статистических анализов, а именно влияние туризма на развитие экономики ПНР, выраженное ростом национального дохода на душу населения в период I960-I972 гг. (принимая за основу для расчета показателей динамики роста I960 = I00).

В этом регрессивном анализе туризм представлен посредством пассивного туризма (наболее достоверный в статистическом отношении элемент внутренного туризма) и заграничных поездок. Оба этих составных элемента охвачени и выражены так же, как национальный доход с помощью показателей динамики при I960 = I00.

При применении в расчетах (подробно представленных и приложении 5) метода наименьших квадратов для оценки параметров уравнения регресии, вычислении стандарных погрешностей оценки и проведении анализа остатка сомножителя были получены:

- коэффициент линейной корреляции /Pearsona/ $r/yx/ = 0,978$, указывающий на сильную линейную связь,
- уравнение линейной регрессии и виде $y_1 = 3,9\ x_1 - 293,4 + z_1$

где

$$0,026 \qquad 33,9$$

стандартные погрешности остаточного сомножителя $S/z_1/ = 2I,2\%$.

Кривая функции регрессии представлена на рисунке I5.

В комментарии автор останавливается на значении параметра $a\ (y)$ - коэффициента линейной регрессии, который в этом случае означает коэффициент эластичности туристского спроса в Польше. Автор считает этот коэффициент бесспорно высоким, в частности по сравне-

нию с данными, приведенными югославским автором M.Mazi , в которых указываются значения этих коэффициентов для некоторых стран Заданой Европы и США в I952 и I96I гг., причем только в Великобритании (4,59) и США (4,85) в I952 г. эти значения были выше рассчитанного автором коэффициента эластичности туристского спроса в Польше в I972 г.

Раздел заканчивается кратким разбором показателя случайной составляющей.

Раздел УI "Современное состояние статистических исследований объема туризма в Польше". В начале раздела автор подробно останавливается на генезисе развития статистических исследований в области туризма в период после второй мировой войны.

Вследствие громадных военных разрушений только в I949 г. в этих исследованиях мог быть использован как организационный, так и теоретический опыт довоенного периода. В то же время в ежедневную практику начинают входить новые понятия - вестники происшедших общественных перемен. В статистике это, в частности, выразилось вводом неизвестного до сего времени понятия "отдых трудящихся", связанного с новым социальным явлением в области туризма.

Автор подробно рассматривает эволюцию форм представления статистических материалов по туризму и отдыху в официальном польском статистическом ежегоднике Главного управления статистики и подсчитывает, что в I968 г. число таблиц, касающихся туризма составило в ежегоднике I7, а вместе с таблицами, касающимися здравниц, гостиниц, пассажирских перевозок и детских лагерей - 26. В этих таблицах содержатся также данные по иностранному туризму (приездному и выездному), публикуемые с I966 г. главным образом на основе международных рекомендаций.

В следующем пункте раздела рассматривается современное состояние статистической отчетности в туризме, основанной в Польше на принципе полных исследований, утвержденных специальной инструкцией (№ I46) Главного статистического управления, определяющей принципы статистической отчетности предприятий с коечным фондом.

Инструкция (которую автор подвергает подробному рассмотру) определяет предприятия с коечным фондом, охваченные отчетностью, подразделяя их на туритстские объекты и дома отдыха. Перечисляя многочисленные исключения из этой инструкции, автор утверждает, что основная статистика по туризму в Польше носит с организационной точки зрения раздробленный характер, хотя в последний период это состояние значительно улучшилось благодаря обязательному охвату этой статистикой всех гостиниц.

Предметом дальнейших рассуждений автора является конструкция основного отчетного вопросника (К...I) и принципа его заполнения (вопросники представляются три раза в год) с разбивкой по месяцам (за I-е полугодие и за Ш и IУ квартал) , причем при заполнении вопросника местные органы туристской администрации взаимодействуют с государственной статистической службой, органы которой получают статистические материалы, предварительно упорядоченные только на уровне воеводства. Несмотря на то, что система статистической отчетности о средствах размещения с коечным фондом, которую автор квалифицирует, как последовательно осуществляемую гостиничную регистрацию/**hotel record**/ в свете теоретических требований, в основном, ведется правильно, то однако автор высказывает рад критических замечаний, указывая на недостатки этого учета. К ним относятся, в частности, органи -

зационная разнородность, раздробление системы, случаи нарушения дисциплины отчетности (вытекающие часто из недостаточной информации органов туристской администрации о вводимых в их районах новых туристско-рекреационных объектах), отсутствие в гостиничной регистрации отдельного учета лиц, совершающих деловые поездки; и распространение учета почти исключительно на обобществленные объекты без охвата статистикой огромного объема услуг (ночевок), предоставляемых платно либо бесплатно местными жителями в частном порядке (проблема, отражающая давно описанное в немецкой и другой литературе явление т.н. Besuchsfremden/.

Очередной вопрос - это регистрация международного туристского обмена на границе. В соответствии с действующим правовым статутом в приездном туризме различаются три группы туристов: а) с постоянным проживанием в странах, от граждан которых требуется въездная виза, б) прибывающих на основе заграничных паспортов (либо равноценных документов) без необходимости их визирования (к таким туристам, кроме граждан социалистических стран, на правах взаимности относятся граждане Австрии, Финляндии и Швеции), в) туристы, имеющие право пересечения польской государственной границы на основе своих внутринациональных паспортов (также на правах взаимности такой статут действует с 1972 г. между ПНР и ГДР).

В отношении первых двух групп иностранных туристов применяется в Польше почти классическая форма пограничной регистрации (которая до 1972 г. действовала в отношении всех иностранных туристов), тогда как в отношении прибывающих в Польшу граждан ГДР регистрируется единственно факт пересечения границы без какой-либо записи в паспортах. Отмечается лишь общее число пересекших гра-

ницу в данный день на данном пограничном пункте. Частично учет выездного туризма ведется органами, выдающими паспорта, а частично при помощи записи на границе.

По оценке автора состаяние статистических исследований по объему иностранного туризма в Польше, несмотря на то, что их основные элементы удовлетворяют международным требованиям, обнаруживают некторые симптомы методологической недоразвитости, к которым относятся, в частности, отсутствие в общем числе интуристов отдельного учета туристов и однодневных экскурсантов, учет несущественных элементов (например, туристикий обмен на основе внутринациональных паспортов), а также существенные недостатки в статистической информации о выездах польских граждан за границу (цель поездок, продолжительность пребывания за границей и т.п.).

Наряду с основной статистикой существенную роль играет вспомагательная статистика, к которой автор относит статистическую отчетность о проведенных в стране туристских мероприятиях, статистику пассажирских перевозок подвесными канатными дорогами и подъемниками, статистику пассажирских перевозок всеми средствами транспорта, статистику туристских перевозок (специально забронированными средствами транспорта) и статистику частных средств передвижения. Несколько больше внимания уделяет автор первой из этих форм вспомагательной статистики, которая охватывает число участников туристских лагерей, экскурсий, пеших и байдарочных походов, слетов и т.п. Автор рассматривает вопросник и ход его заполнения и, следуя за Е.Тарковским, перечисляет основные недостатки этой, в сущности говоря, полезной статисти-

ки, а именно ее некомплектность, неопределенность места, где производится учет, а также многократный учет одного и того же мероприятия.

Определенный опыт имеется в Польше в области частичных исследований, которые рассмотрены в следующем пункте раздела. Главное внимание автор концентрирует на серии исследований, проведенных в 1961-1963 гг. и продолженных в 1967-1971 гг. Центром изучения общественного мнения при Польском радиокомитете по заказу Главного комитета по физической культуре и туризму. Исследованиями руководила А.Павелчинска.

Более подробному анализу подвергнуты исследования, проведенные в марте-апреле 1971 г. на основе анкеты "Мой отдых". Анкетой было охвачено около 2.000 человек. Опрос проводился двухступенчато. В результате были получены данные о формах организации отдыха городского населения в Польше, продолжительности и географии отдыха, а также о концентрации туристких потоков в различных регионах страны в отпускной период. Данные опроса были корреляционно увязаны с демографическо-общественными и экономическими особенностями опрашиваемых граждан.

Ценный материал, который удалось получить, представлял бы, по мнению автора, еще бо́льшую ценность, если бы приведенные в нем результаты сопровождались несколькими информациями аналитическо-статистичкского характера.

Такую же положительную оценку автора получили анкетные исследования по выездному туризму из ПНР в ГДР, проведенные в 1973 г. Центром туристской информации путем репрезентативного опроса свыше 3 тыс. человек. Полученные результаты (после их

опубликования) значительно обогатят сведения о самом важном составном элементе польского туристского обмена с заграницей.

Отсутствие окончательных результатов не позволяет произвести полную оценку самого широкого представительного опроса в истории польской туристской статистики, проведенного в 1973., в ходе которого 12 тысяч занятых в обобществленном хозяйстве отвечало на вопросы о проведении отпуска в 1973 г.

Автор анализирует 20 вопросов, содержащихся в анкете, и высказывает мнение, что это исследование представляет большую ценность не только в масштабе страны, но и в международном масштабе. Единственным недостатком автор считает отсутствие вопросов о средствах, затраченных на отпуск, что может лишить все остальные данные очень существенного элемента корреляции.

В заключительной части раздела рассматривается применение оценочных методов в определении объема туризма и Польше, в особенности предпринятая в 1969 г. попытка ввода унифицированных показателей для определения объема безночевочного туризма. Несмотря на то, что попытка не удалась, автор указывает на необходимость прибегания к оценочным методам, когда все остальные источники как полных, так и частичных исследований не приносят желаемых результатов.

В заключение оценки современного состояния польской туристской статистики автор подчеркивает, что в этой области накоплен в ПНР богатый опыт, который получил признание на международном форуме. Автор указывает, в частности, на роль Польши, как инициатора формирования унифициованных принципов системы отчетности, анализа и прогнозирования туризма в странах-членах СЭВ,

разработки европейской программы работ в области статистики ООН и рекомендации, касающейся сотрудничества правительственных органов по туризму социалистических стран с центральными статистическими управлениями, принятой XXIII Генеральной Ассамблеей МСОТО. Раздел УП "Наиболее важные направления развития статистических исследований по объему туризма в Польше" содержит результаты сделаного в предыдущих разделах сопоставления современного состояния статистических исследований по туризму в Польше с теоретическими положениями и практическим опытом стран. Автор перечисляет задачи, какие необходимо выполнить для достижения современного уровня в области туристской статистики в Польше. В отношении иностранного туризма такой задачей является отдельный учет туристов и экскурсантов в общей регистрации прибывающих из-за границы граждан. Этим учетом должен быть как можно быстрее охвачен многомиллонный поток туристов из и в ГДР.

Следующая задача - это ввод обязательной статистической регистрации всего выездного туризма на границе, причем автор выражает сомнение, можно ли будет вообще динамично растущее туристское движение заключить в рамки полных исследований и предлагает, по его мнению более реальный и современный альтернативный способ - ввод представительных исследований на границе как в отношении приездного, так и выездного туризма.

Задачи по отчетности в области внутреннего туризма следующие:

- ввод единой системы туристской отчетности и ликвидация существующей раздробленности,
- охват всей отчетности по туризму государственными органами статистики и ввод в гостиничной регистрации отдельного учета лиц,

находящихся в деловых поездках,

- коренная реформа отчетности в области туристских экскурсий (с использованием опыта и материалов Центрального совета профсоюзов), в результате которой исключалась бы возможност двойного учета, указывалось место учета этой формы туризма и велась статистика однодневных экскурсий (без ночевки).

Главной задачей в области анектных исследований является необходимость создания правильной методологической основы для статистического анализа "отдыха выходных дней" и летнего отдыха у родственников, причем наиболее полезным автору кажется применение инструмента систематических анкетных опросов как в местах постоянного жительства так и в местах пребывания туристов во время отпуска.

Очередными задачами являются: включение туризма и отдыха в качестве отдельной темы в исследования семейных бюджетов, создание унифицированных методологических основ и системы анализа оценочных статистических данных по объему туризма и ввод уже упомянутых систематических представительных исследований на границе, продолжение начатых уже анкетных опросов иностранных туристов в местах их пребывания в Польше.

Много задач предстоит решить в области статистических анализов и свободнодоступности статистических данных по объему туризма. Автор выделяет главные темы, которые должны стать предметом систематических аналитических разработок, а именно: анализ географической структуры распределения туристских потоков , постоянное наблюдение и анализ межрегиональных потоков.
При этом автор предлагает возвратиться к давней теории зон притяжения с применением матричных таблиц для описания этого явле-

ния (схема такой таблицы приводится автором в тексте, причем автор обращает внимание на применение подобного способа К.Романюком при исследовании передвижения населения и К. Рихтером при исследовании туристского движения в ГДР).

В области исследований иностранного туризма автору кажется необходимым систематический анализ главных рынков, формирующих туристские потоки в Польщу с применением рассмотренной выше модели Crampona и Tana.

Задачи в области исследований по изменению явления во времени сводятся к необходимости постоянного янялиза созонного рас - пределения туристского потока в годовом цикле. Автор считает, что следует также вести анализ периодических изменений в недельном цикле, непрерывный учет и сравнивание средних показателей динамики отдельных видов туризма и уравнений функций их тренда.

Эти работы должны способствовать разработке теоретических основ прогнозирования туризма в будущем с применением методов эконометрических моделей, в частности, на основе работ Mengesa и Inchausti, и полной математическо-статистической аппаратуры. Однако при этом не следует забывать о пользе применения значительно менее сложных инструментов описательных характеристик этого явления, которыми в частности являются показатель интен - сивности туризма в данном районе, показатель эластичности туристского спроса и в первую очередь показатель туристской активности общества. Эти показатели должны непрерывно исчисляться и обоб - щаться.

В пункте, касающемся доступности данных, автор призывает к систематической публикации как статистических материалов, так и результатов частичных исследований и аналитических разработок путем

расширения раздела "туризм" в статистическом ежегоднике Главного статистического управления, продолжения выпуска отраслевого издания Главного статистического управления "Туризм" (с восстановлением в нем аналитической части) и осуществления выпуска информационного издания на подобие итальянского "Statistica del turismo", в котором помещались бы в сокращенном виде описательные материалы и таблицы из зарубежной литературы без перевода их на польский язык.

Современный уровень информации в области туристской статистики может быть в Польше обеспечен, по мнению автора, путем включения этой статистики в Общепольскую систему информации, через т.н. Систему государственной статистической информации. Автор предлагает включить в эту систему туризм и отдых, как т.н. проблемный комплекс. При этом он указывает его будущих пользователей и определяет роль, какую в увязке с Общепольской системой информации должна выполнять система научной информации в области туризма и отдыха, находящаяся в настоящее время в ведении Института туризма.

В заключение раздела автор формулирует задачи по разработке направлений углубления международного сотрудничества в области статистических исследований по обьему туризма, делая особый упор на сотрудничество с соседними странами и другими странами-членами СЭВ.

Ниже перечислены наиболее важные задачи в этой области:

- фактическая унификация статистических единиц туризма, их характерных показателей и единиц измерения в соответствии с рекомендациями соответствующих органов ООН и СЭВ,
- совместные анкетные исследования на границе с соседними стра-

нами,

- унификация методологических основ сбора статистического материала и его публикации (с целью обеспечения сопоставимости данных), унификация оценочных данных по объему приездного и выездного иностранного туризма во избежение значительных расхождений,
- выпуск общего издания стран-членов СЭВ, которое могло бы быть озаглавлено "Туризм в странах-членах СЭВ".

В заключение автор обращает внимание, что важным условием реализации всех этих задач является углубление научных работ в области туризма, в том числе (если не в первую очередь) статистических исследований по объему туризма. Это требует от Института туризма решения проблем правильного программирования и координации исследовательских и аналитеческих работ в этой области, постоянного расширения сотрудничества научного-исследовательских центров с Главным статистическим управлением, соответствующего технического оборудования лабораторий статистических иследований и, наконец,привлечения к этой работе молодых кадров науки с высоким профессиональным уровнем.

После выполнения этих задач,утверждает автор,все организации взаимодействующие в таком динамичном общественно-экономическом комплексе, каким являются туризм и отдых, найдут в статистических материалах по туризму нужную им помощь для принятия оптимальных стратегических и оперативных решений, обеспечивающих развитие туризма достойное Польши - страны развернутого социалистического строительства.

INSTYTUT TURYSTYKI BIBLIOTEKA

2782